

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HORASAN'DA İKTİDAR MÜCADELELERİ
(M.705-796)

Tezi Hazırlayan
Mehmet DALKILIÇ

Tezi Yöneten
Prof Dr. Sebahattin SAMUR

İslam Tarihi ve Sanatları
İslam Tarihi
Doktora Tezi

Ocak 2009
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HORASAN'DA İKTİDAR MÜCADELELERİ
(M.705-796)

Tezi Hazırlayan
Mehmet DALKILIÇ

Tezi Yöneten
Prof Dr. Sebahattin SAMUR

İslam Tarihi ve Sanatları
İslam Tarihi
Doktora Tezi

Ocak 2009
KAYSERİ

Prof. Dr. Sebahattin SAMUR danışmanlığında Mehmet DALKILIÇ tarafından hazırlanan “HORASAN’DA İKTİDAR MÜCADELELERİ (M.705-796)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

...19.../12/...2008

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Sebahattin SAMUR

Üye :Prof. Dr. Şefaattin SEVERCAN

Üye :Prof. Dr. Ali AKTAN

Üye :Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Üye :Doç. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 08.01.2009 tarih ve .....01..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...08.../01/...2009

Prof.Dr. Kerim FÜRKMEN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İktidar olma fikrinin insanlık tarihi kadar eskiye dayanan bir geçmişi vardır. Bu ideal sayesinde tarihin her döneminde toplumlar ya da toplumu oluşturan guruplar arasında amansız ve kıyasıya bir mücadele yaşanmıştır. Bu mücadele kimi zaman acımasız bir hal almıştır. Amaç mevcut iktidarı yerinden etmek olunca hedefe ulaşmada her yolu mubah gören düşüncenin ortaya çıkması zaman içerisinde kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu manada kendilerini iktidara getiren dinamik unsurları tasfiye etme veyahut sindirme yolunu tercih edenler mutlak iktidar hedeflerine ulaşacaklarını düşünmüşler, bu yüzden birlikte mücadele ettikleri insanları yok saymışlardır. Meşhur bir deyişle “ihtilal evlatlarını yemiştir.” Bu bağlamda; İslam Tarihinin en önemli olaylarından biri olan Abbasi ihtilali böyle bir süreci beraberinde getirmiştir.

Abbasi ihtilalini ele alan çalışmalar genel olarak konuyu 718-750 tarihleri arasında iki rakip gurup arasında yaşanan mücadele ile sınırlandırmıştır. Konuya siyasi ve askeri açıdan baktığımız zaman bu zaman sınırlamasının nedeni daha iyi anlaşılabilir. Fakat buna rağmen 718 yılına nasıl gelindiğinin tam olarak bilinmesi, ihtilalin doğru olarak analiz edilmesi için elzemdir. Bu nedenle Emevi yönetimi ile Abbasi ailesi arasında psikolojik savaşın başladığı 705 tarihini konum için başlangıç zamanı olarak kabul ettim. Eğer bizler konuyu Emevi-Abbasi çekişmesi bağlamında kabul edersek siyasi ve askeri olarak mücadelenin 750 tarihinde bitmiş olduğu varsayımını kabul edebiliriz. Halbuki, iktidar çekişmesinin Emeviler’in saf dışı bırakılmasından sonra da devam etmiş olması; konuyu taraflar ve zaman açısından tekrar gözden geçirmemizi zorunlu kılmaktadır. Buna göre ihtilal ve iktidar mücadelesinde iki taraf değil taraflar mevcuttur. Özellikle Abbasi Devleti kurulduktan sonra Ebu Müslim’in Horasan’da mevcut yönetime alternatif olabilme potansiyeline erişmesi bölgede yeni çekişmeleri kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu defa mücadele farklı bir boyut kazanmıştır. Çünkü bu yeni hareket Ebu Müslim ve onun ölümünden sonra, onun adına intikam ve iktidar yemini etmiş insanlar tarafından yürütülmekteydi. İşte bu nedenlerden dolayı mücadeleleri 796 tarihine kadar ele almayı uygun gördüm.

Horasan’da iktidar mücadelelerinin oluşum sürecini anlama ve analiz etme amacına matuf olan tezim dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm; 705-718 tarihleri arasında İktidar fikrinin Abbasilerin zihninde teorik olarak şekillenmesini ele almaktadır. Bu çerçevede; Hz. Peygamberin(s.a.v.) vefatından sonra hilafet fikrine kısa bir bakış, Emevi-Abbasi münasebetleri, hilafet hakkı hususunda Abbasilerin ideolojik alt yapı oluşturma gayretleri, hilafet hakkının Muhammed bin Ali şahsında Abbasilere devri meselesi, Horasan'ın mücadele merkezi olarak seçilmesi, mücadele stratejisinin belirlenmesi gibi hususlar, birinci bölüm içerisinde ele alınmaktadır.

İkinci bölümde; Horasan'da gizli faaliyetlerin başladığı 718 tarihinden ihtilal hareketinin başlangıcı olan 747 yılına kadar geçen olaylar anlatılmaktadır. Bu bağlamda; Horasan'da gizli teşkilatın kurulması, Hidaş krizi, Zeyd bin Ali isyanı, İmam Muhammed bin Ali'nin ölümü, İbrahim bin Muhammed'in imam oluşu, Yahya bin Zeyd isyanı, Ebu Seleme'nin Kufe temsilcisi seçilmesi, Ebu Müslim ve Ebu Müslim'in ihtilal hareketini başlatması için yönetici sıfatıyla Horasan'a gönderilmesi; bu bölümün önemli konu başlıkları arasında yer almaktadır.

Üçüncü bölüm; İhtilalin başlangıç zamanı olan 747 tarihinden başarı ile sonuçlandığı 750 yılına kadar meydana gelen olayları kapsamaktadır. Emevi-Abbasi güçleri arasındaki ilk savaş, Ebu Müslim'in yönetim teşkilatı, Horasan'daki diğer güçler ile Abbasiler arasındaki mücadele, Merv şehrinin ele geçirilmesi, Horasan'dan batı yönüne askeri hareketin başlaması, önemli şehirlerin ve Kufe'nin ele geçirilmesi, İmam İbrahim bin Muhammed'in tutuklanması ve ölümü, Abbasi ailesinin Humeyme'den Kufe'ye gelişi, Ebu'l-Abbas'ın halife sıfatıyla Abbasi Devletini kurması gibi konular bu bölümde işlenmektedir.

Dördüncü bölüm; Abbasi Devleti'nin kuruluş tarihi olan 750'den, mevcut iktidara yönelik Horasan'da baş gösteren ayaklanmaların sonuncusu olan Muhammira isyanına kadar olan süreci ele almaktadır. Böyle bir süreci beraberinde getiren gelişmeler; bu manada üst düzey yöneticilerin tasfiye edilmesi, Abbasi yönetimi ile Ebu Müslim arasında yaşanan gerginlik ve sonrasında Ebu Müslim'in öldürülmesi ve patlak veren isyanlar bu bölümde incelenmektedir..

Çalışmam esnasında hoşgörü ve sabrı ile bana destek olan, tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen, engin bilgisi ile beni yönlendiren hocam; Prof Dr. **Sebahattin SAMUR**'a, aynı şekilde destek ve tavsiyelerini esirgemeyen hocalarım Prof Dr. **Şefaattin SEVERCAN** ve Prof Dr. **Ali AKTAN**'a teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmam esnasında her türlü yardım ve kolaylığı sağlayan **ÍSAM** kütüphanesi yönetici ve çalışanlarına, tezimin yazım aşamasında teknik bilgileri ile yardımcı olan değerli arkadaşım **Mustafa TURAL**'a, tashih aşamasında katkısı olan **Kadir TEKTAŞ** hocama ve ayrıca maddi - manevi desteği ile yanımda olan eşim **Esra DALKILIÇ**'a şükranlarımı sunarım.

Mehmet DALKILIÇ

Kayseri- Ocak 2009

HORASANDA İKTİDAR MÜCADELELERİ**(M.705-796)****Mehmet DALKILIÇ****ÖZET**

Abbasiler, Abbas bin Muttalib'in, soyundan gelmektedir.Hz. Abbas ve oğlu olan Abdullah her ne kadar makul sebeplerden dolayı Hz. Muaviye ile iyi geçinmiş olmalarına rağmen; Hz. Ali'nin destekçilerinden idi. Abdullah'ın oğlu olan Ali; açıktan siyasi emellere sahip ilk aile üyesi olarak gözükmektedir. Bu yüzden Ali, Emeviler tarafından potansiyel bir tehlike olarak görüldü ve yakın takibe alındı. Ali'nin oğlu olan Muhammed ilerleyen zamanlarda meşhur bir kişi oldu. Özellikle, İbni Hanefiyye'nin oğlu olan Abdullah(Ebu Haşim) ile yakın ilişki kurdu. İmamet hakkını Muhammed bin Ali'ye devretti. Diğer bir ifadeyle, halihazırda Muhammed, Ebu Haşim'in taraftarlarının İmamı oldu. Irak ve Horasan bölgesinde yoğun propaganda faaliyeti 718 tarihinde başladı. Muhammed'in hedefleri ; faaliyetlerini Horasan üzerinde yoğunlaştırmaya karar veren, oğlu İbrahim tarafından başarıya ulaştırıldı. O, Ebu Müslim'i 745 tarihinde özel temsilcisi olarak Horasan'a gönderdi.Ebu Müslim, Abbasiler adına ihtilal hareketini 747 tarihinde başlattı ve Abbasiler adına (ihtilal alameti) siyah bayrakları kaldırdı. Abbasi orduları Irak'ın doğusuna 749 tarihinde ulaştılar. Böylelikle Abbasiler iktidar mücadelesini kazandılar.

Abbasiler, soyuna ait iktidarı diğer soylarla ya da kişilerle paylaşmak istemediler. Bu nedenle; Ebu Müslim; halifenin emriyle 755 tarihinde öldürüldü. Fakat bu siyasi cinayet Horasan'da muhalif isyan ve hareketlere neden oldu.

Sırasıyla; Sünbaz, İshak et-Türki, Ravendiler, Üstazsis, Mukanna ve Muhammira, Ebu Müslim adına Horasan'da isyan başlattılar. Şayet Abbasiler Ebu Müslim ile anlaşmış olsalardı, bu isyanlar Horasan'da başlamayacaktı.

Anahtar Kelimeler: Abbasiler, Humeyme, Horasan, Siyah Bayraklar, Ebu Müslim.

THE STRUGGLES FOR POWER IN KHURASAN**(A.D. 705-796)****Mehmet DALKILIÇ****ABSTRACT**

The Abbasids were descendants of al-Abbas b. Muttalib. Abbas and his son Abdullah were supporters of Ali, although they remained on reasonable terms with Muawiyah. Abdullah's son Ali appeared to have been the first member of the family with overtly political ambitions. Ali was thus viewed by the Umayyads as a potential threat and was thus watched closely. His son Muhammad then became prominent. He seems to have been particularly close to Ibn al-Hanafiyyah's son, Abdullah (Abu Hashim). He passed on his imamate to Muhammad b. Abdullah.

In other words, Muhammad was now the imam of Abu Hashim's supporters. Intensive propaganda began around 718 in Iraq and Khurasan. Muhammad was succeeded to his claims by his son Ibrahim, who decided to concentrate his efforts on Khurasan. He sent Abu Muslim, as his personal representative to Khurasan in 745. He started the movement on behalf of Abbasids in 747 and raised black banners in the name of the Abbasids. In 749 the armies from the east reached Iraq. Thus Abbasids won the struggle for power.

Abbasids did not want to share his line's power within other lines or men. This occasion in 755 Abu Muslim was killed by order of caliph. But this political murder caused opposite attacks and rebellion in Khurasan.

In respectively Sunbaz, Ishaq at-Turki, Rawandias, Ustadhsis, Muqanna and Muhammira started rebellion on behalf of Abu Muslim in Khurasan. If Abbasids had agreed with Abu Muslim, these rebellions wouldn't have started in Khurasan.

Key Words: Abbasids, Humayma, Khurasan, Black Banners, Abu Muslim.

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	İ
HORASAN’DA İKTİDAR MÜCADELELERİ	İİ
ÖNSÖZ.....	II
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	XIII
GİRİŞ	1
HORASAN BÖLGESİ.....	1
TEZİN KONUSU.....	6
TEZİN AMAÇ VE ÖNEMİ.....	7
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE KULLANILAN KAYNAKLAR	8

I.BÖLÜM

İKTİDAR MÜCADELESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	17
1)EMEVİ-ABBASİ MÜNASEBETLERİ.....	22
1.1) Velid- Ali bin Abdullah Çekişmesi	22
1.2) Humeyme: İktidar Mücadelesinin Komuta Merkezi.....	24
1.3) Hilafet Hakkının Abbasoğullarına Devri Meselesi	25
2- ABBASİLERİN MÜCADELE STRATEJİSİ.....	31
2.1) Davetçi Kadrosunun Teşkili	32
2.2) Mücadele Yeri Olarak Horasan’ın Seçilmesi.....	37
2.3) er-Rıza Min Âli Muhammed Söylemi	41
2.4) Hareketin Gizliliğinin Korunması.....	48

II. BÖLÜM

HORASAN’DA GİZLİ PROPAGANDA DÖNEMİ(100/718-719)	56
1.)TEŞKİLATLANMA SONRASI DAVET FAALİYETLERİ (102–104/720– 722)	61
2) BUKEYR BİN MAHAN’IN IRAK TEMSİLCİSİ OLMASI(105/723- 724).....	63
2.1) Bukeyr bin Mahan’ın Horasan’a Davetçiler Göndermesi(107/725–726).....	65
3- HUMEYME-HORASAN ARASINDA İLK SİYASİ KRİZ(HIDAŞ OLAYI) ...	71
3.1) Tüm Dengeleri Altüst Eden Kişi: Ammar bin Yezdad(Hıdaş).....	72

3.2) İmam Muhammed'in Krizi Bitirme Girişimleri(119- 125/737- 743).....	78
3.3) Hıdaş Olayının Abbâsi Davetine Etkileri.....	80
4) ABBASİLERİN ALİOĞULLARINI YALNIZ BIRAKMASI.....	82
4.1) Zeyd bin Ali'nin Kufe İsyanı (122/739- 740).....	82
5) ZEYD BİN ALİ İSYANI SONRASI ABBASİ HAREKETİ.....	85
5.1) İmam Muhammed ile Son Buluşma.....	86
5.2) İmam Muhammed bin Ali'nin Kişiliği ve Vefatı(125/ 743-744).....	87
6.İBRAHİM BİN MUHAMMED DÖNEMİNDE ABBASİ HAREKETİ.....	89
6.1) İbrahim bin Muhammed Döneminde Horasan'da Genel Siyasi Durum.....	89
6.2) Yahya bin Zeyd İsyanı ve Abbâsilerin Tavrı.....	90
7) İHTİLAL HAZIRLIKLARI (126/743 -744).....	94
7.1) Ebu Seleme; Kufe'nin Yeni Yöneticisi(127/744- 745).....	95
7.2) Ebu Seleme'nin Horasan Faaliyetleri.....	97
8) EBU MÜSLİM EL-HORASANİ VE ABBASİ HAREKETİ.....	98
8.1) Ebu Müslim ve Abbâsi Taraftarları Arasında İlk İrtibat.....	101
8.2) Ebu Müslim'in Horasan Yöneticiliğine Getirilişi.....	102

III.BÖLÜM

ABBASİ İHTİLALİ.....	113
1- İHTİLALİN BAŞLANGICI (24/ 25 Ramazan 129- 9/10 Haziran 747 Cuma) .	117
2. EMEVİ-ABBASİ GÜÇLERİ ARASINDA İLK SAVAŞ.....	122
3. HAREKETİN YENİ KARARGÂHI: MAHUVAN.....	127
3.1) Ebu Müslim'in Yönetim Teşkilatı.....	130
4) HORASANDA DEĞİŞEN SİYASİ DENGELER.....	138
5. ABBASİLERİN İKTİDAR YÜRÜYÜŞÜ.....	142
6) BATI HAREKÂTININ BAŞLAMASI.....	151
6.1) Serahs'ın Fethi ve Şeyban bin Seleme'nin(el-Haruri) Öldürülmesi.	152
6.2) Tus ve Nişabur'un Ele Geçirilmesi.....	153
6.3) Cürcan Şehrinin Ele Geçirilmesi.....	156
6.4) Nasr bin Seyyar'ın Ölümü.....	159
6.5) Ali bin el-Kirmani ve Kardeşinin Öldürülmesi.....	161
6.6) Cablak Savaşı ve İsfahan'ın Ele Geçirilişi.....	162
6.7) Nihavend'in Ele Geçirilmesi.....	163

7) KUFЕ'NİN ELE GEÇİRİLMESİ	165
8) İKTİDARIN YENİ SAHİPLERİ: ABBASİLER.....	171
8.1) İmam Muhammed bin İbrahim'in Ölümü.....	173
8.2) Ebu'l-Abbas ve Abbâsi İktidarının Başlangıcı	174

IV. BÖLÜM

ABBASİ İKTİDARININ İHTİRASI.....	178
1.) ÜST DÜZEY MUHALİF LİDERLERİN TASFİYE EDİLMESİ	180
1.1) Ebu Seleme el-Hallal'in Katledilmesi.....	181
1.2) Süleyman bin Kesir'in Öldürülmesi.....	183
1.3) Şüreyk(Şerik) el-Mehri'nin Öldürülmesi.....	187
1.4) Ziyad bin Salih'in Öldürülmesi	189
1.5) İsa bin Mahan'ın Öldürülmesi	192
2. EBU MÜSLİM'İN ÖLDÜRÜLMESİ.....	194
3.) HORASAN'DA ABBASİ KARŞITI AYAKLANMALAR.....	209
3.1) Sünbaz İsyanı (137/755).....	210
3.2) İshak et-Türkî İsyanı(137-140/755- 757)	214
3.3) Ravendiyye Hareketi (141/759)	217
3.4) Üstazsis İsyanı (150-151/ 767-768).....	220
3.5) Mukanna İsyanı (161-163/ 778- 780).....	225
3.6) Muhammira İsyanı	233
SONUÇ.....	236
İNDEKS	240
KAYNAKÇA.....	243
EKLER.....	252
TABLO-1 : 100/718-132/750 YILLARI ARASI ABBASİ HAREKETİ.....	252
TABLO-2 YETMİŞLER MECLİSİ VE ÜYELERİ	254
HARİTA-1: HALİFELİĞİN EMEVİLERDEN ABBASİLER'E GEÇİŞ DÖNEMİ	254
HARİTA-2: HORASAN'DA ARAP KABİLELERİNİN DAĞILIMI(ŞEMATİK)	255
HARİTA-3: HORASAN'DA DAVET FAALİYETİNİN MERKEZLERİ	256

HARİTA-4: KAHTEBE BİN ŞEBİB KOMUTASINDA DAVET ORDUSUNUN	
İLERLEYİŞİ.....	257
ÖZGEÇMİŞ.....	258

KISALTMALAR VE SİMGELER

A.D. : Anna Domini (Milattan Sonra)

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren

ed. : Edition (Yayın, Baskı)

E.A.H.: Encyclopedia of Asian History

E.I. : The Encyclopaedia of Islam

E.I.2 : The Encyclopaedia of Islam (New Edition)

E.Ü.S.B.E.: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İ.A.D : İslam Araştırmaları Dergisi

J.S.A.I. : Jerussalem Studies in Arabic and Islam.

nşr. : Neşreden

p.p. : Page Paper (Sayfa)

s. : Sayfa

S. : Sayı

şrh. : Şerh Eden

T.A. : Türk Ansiklopedisi

T.D.V.İ.A. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

thk. : Tahkik Eden

tsz. : Tarihsiz

v. : Vefatı

V. : Volume (Cilt)

GİRİŞ

HORASAN BÖLGESİ

Horasan ismi Eski Farsça'da **hur** ve **asan** kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. **Hur** kelimesi; “**güneş**” manasına gelir iken, **asan** kelimesi de; “ **bir şeyin mekanı**” anlamını ifade etmektedir.¹ Orta asırlardan itibaren bu kelime; doğuda Büyük çölden, Hind Dağlarına kadar uzanan İslam bölgelerinin hepsini ifade etmekteydi. Bununla birlikte; daha geniş manada kuzeydoğuda Maverünnehr şehirlerini ayrıca Kuhistan ve Sicistan'ı ve dış sınır olarak Hindukuş sıradağlarından Hindistan'a, Çin çölünü, Orta Asya'ya kadar Pamir'i içerisine almaktaydı.² Horasan olarak adlandırdığımız bölge belirsiz doğal sınırlara sahipti ve onun politik sınırları zaman içerisinde büyük değişiklik gösterdi. Genel bir kaide olarak Horasan denildiği zaman; Hazar denizinin güney doğu kıyısı yakınlarından, Büyük Pamir ve Hindukuş Sıra Dağları'na kadar olan geniş ve uzun alan anlaşıldı.³ Horasan'ın doğu bölgesinde bulunan bir yer oluşu konusunda herhangi bir şüphe yoktur. O dönemler Irak ahalisi yaygın bir biçimde Hulvan ve Rey bölgesinden itibaren güneşin doğduğu yere kadar olan bölgeyi Horasan olarak kabul etmiştir.⁴ Muhakkak ki, Horasan bölgesi; bazen Aral Denizi'nin (Harezmi) güneyindeki bereketli toprakları kapsamaktaydı. Ayrıca Ceyhun nehri'nin ötesinde değişik bölgeleri(Maverünnehr) ve İran platosunu da içermekteydi.

---

¹ İmâdüddin İsmail bin Muhammed bin Ali Ebu'l- Fida,(v.732/1331) **Takvimü'l-Buldan**, (thk: M.C. De Slane), Beyrut, 1850, s. 441; Osman Çetin, “Horasan”, T.D.V.İ.A, c. XVIII, İstanbul, 1998, s. 234; Sebahattin Samur, “ **İslam Coğrafyacılarına Göre Horasan; Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu**”, Bilimname, S: IX, Kayseri 2005, s. 89; Aydın Usta, **Türklerin İslamlaşma Serüveni**, İstanbul, 2007, s.32. Horasan hakkında ayrıca bkz: C.E.Bosworth, “**Khurasan**”, EI2, V: 5, Leiden, 1979, pp: 55- 59; Elton L.Daniel, “**Khurasan**”, E.A.H.,V: 2, Newyork, 1988, pp. 305- 306.

² Guy Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate**, Cambridge, 1905, pp.382.

³ Elton L.Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, Minneapolis, 1979, pp. 13.

⁴ Ebu'l-Fida, 441; Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 13; Samur, 90.

Teorik olarak, Horasan'ın doğu sınırları Çin'e kadar ulaşmaktaydı. Gerçekte ise; Horasan Belh'in çok uzağından; Toharistan olarak bilinen bölgeye nadiren ulaşırdı. Benzer şekilde, nadiren batı sınırı Zağros'a ulaşmaktaydı. Fakat Horasan, Kumis, Cürcan, Rey ve Taberistan topraklarını içine almakta ve Maveräünnehr ise sıklıkla Horasan ile birleşmekteydi. Ceyhun nehri ise Horasan'ın doğal kuzey sınırı olarak vazife görmekteydi. Güney yönünde Horasan, tahminen Hindistan'a kadar uzanmaktaydı. Böylece Kuhistan, Sicistan ve diğer yerleri içine alıyordu.⁵

Eski, zamanlarda İran'ın vilayetlerinden biri olarak kabul edilen Horasan; kuzeydoğu yönünde sadece Ceyhun'a kadar uzanmadı. O, aynı zamanda Herat'ın ötesinde yüksek bölgeleri⁶ içerisine aldı. Ayrıca Ceyhun Nehri'nin üst taraflarında bulunan bölgelerden Pamir'e kadar olan ve Araplar tarafından bilinen bu alan Horasan'ın en uzak bölgesi sayılmaktaydı.⁷

Sonuç olarak; günümüzde Horasan dendiği zaman anlaşılan ya da anlaşılması gereken şey farklılık arz etti. Bunun nedeni; ismin aynı kalmasına karşın coğrafi alanın yüzyıllar içerisinde büyük değişikliğe uğramış olmasıdır. Bu bağlamda Irak'ın bir zamanlar Sasaniler'in esas merkezi olmasından hareketle kastedilen yerin Irak'ın doğusu olduğu anlaşılır.⁸

Ortaçağlarda yani Müslüman Arapların bölgeyi ele geçirdiği zamanlarda Horasan bölgesi dört bölüme taksim edilmişti.⁹ Aynı ya da müşterek olarak değişik zamanlarda eyalet başkenti olan şehirlere göre bu taksim yapılmıştı. Bu şehirler ise; Nişabur¹⁰, Merv¹¹, Herat¹² ve Belh¹³ idi.¹⁴

Nişabur bölgesinin merkezi konumundaki Nişabur şehri; tarihi bir yerleşim merkezidir. Modern Farsçada Nişabur adını alan bu şehir Araplar tarafından Neysabur olarak

⁵ Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 13.

⁶ Kastedilen bölge bugün Afganistan'ın kuzeybatısında yer almaktadır.

⁷ **Le Strange**, 382.

⁸ Samur, 90.

⁹ Daniel, "**Khurasan**", 305.

¹⁰ **Nişabur**: Bugün İran'ın kuzeydoğusunda bulunan önemli şehirlere birisidir. Nişabur hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Gazi Özgüdenli, "**Nişabur**", T.D.V.İ.A., c. XXXIII, İstanbul, 2007, s. 149-151.

¹¹ **Merv**: Bugün Türkmenistan sınırları içerisinde yer alan tarihi bir şehirdir. Ayrıntı için bkz: Osman Gazi Özgüdenli, "**Merv**", T.D.V.İ.A., c. XXVIII, İstanbul, 2005, s. 221-223.

¹² **Herat**: Bugün Afganistan'ın batısında bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalettir. Bkz: Recep Uslu, "**Herat**", T.D.V.İ.A., c. XVII, İstanbul, 1998, s. 215-218.

¹³ **Belh**: Bugün Türkmenistan sınırları içerisinde kalan tarihi bir şehirdir. Ayrıntı için bkz: Tahsin Yazıcı, "**Belh**", T.D.V.İ.A., c. V, İstanbul, 1992, s. 410-411.

¹⁴ **Le Strange**, 382.

bilinmekteydi. Arapların şehir hakkında kullandıkları bu isim; eski Farsça'da "Şapur'un yeri, Şapur'un iyiliği" manasına gelen "Niv-Şapur" kelimesinin karşılığıdır. Şehri miladi 4. yüzyılda yeniden inşa eden Sasani hükümdarı II. Şapur'dur. İlk kez inşa eden kişi ise, I. Şapur olarak bilinmektedir. Şehrin hakkında kullanılan "Ebreşehr" ismi "Bulut şehri" manasına gelmekte olup, Emeviler ve Abbasiler döneminde basılan dirhemlerin üzerinde bu isim kullanılmıştır.¹⁵ Yapılan taksimatta Horasan'ın en büyük bölgesi Nişabur olarak gözükmektedir.¹⁶ Doğal güzelliklere sahip bu şehir sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda önemli bir yerleşim birimi olarak anılmaktadır.¹⁷ Nişabur; Emeviler zamanında; Hişam bin Abdülmelik(724-743) döneminden itibaren Horasan bölgesinin başkenti olmuştur. Bu durum Emevi Devleti'nin yıkılış anına kadar kesintisiz devam etmiştir. Abbasiler zamanında bölgenin başkenti olma durumunu zaman zaman Belh, Merv gibi şehirlere bırakmıştır.¹⁸ Ama bu durum bile Nişabur'un önem ve değerini azaltmamıştır. Nişabur bölgesi; Nişabur şehri dışında Tus, Meşhed, Beyhak, Sebzvar, Cüveyn, Cacerm, İsfereyin, Nesa, Ebiverd gibi şehirleri de kapsamaktaydı.¹⁹

Horasan'ın taksimat bakımından ikinci kısmı Merv bölgesidir. Bu bölgenin en önemli yerleşim birimi Merv şehridir. Merv; Horasan'ın en meşhur şehirlerinden biridir.²⁰ Merv'in eski ismi "Mervüşşahcan" olup, rivayete göre Zülkarneyn'den kalma binalar burada bulunmaktadır.²¹ Velid bin Abdülmelik(705-715) zamanında Horasan bölgesinin başkenti olmasına karşın, Süleyman bin Abdülmelik(715-717) zamanında bu özelliğini kaybetti. Ömer bin Abdülaziz'in(717-719) halife olması ile tekrar eski hüviyetine kavuştu. Hişam bin Abdülmelik'in hilafeti sırasında başkent olma vasfını devam ettirse de yine bu dönem içerisinde Nişabur yeni başkent oldu.²² Merv şehri, İslam Tarihi açısından büyük bir öneme haiz yerleşim birimidir. İslam fetihlerinin ilk dönemlerinden

¹⁵ **Le Strange**, 383.

¹⁶ Ebu İshak İbrahim bin Muhammed el-Farisi el-İstahri (v.300/912),**Mesalikü'l-Memalik**,(ed: M.J de Goeje) Beyrut, 1927, s.253.

¹⁷ Zekeriya bin Muhammed bin Mahmud el-Kazvini,(v.628/ 1283), "**Asaru'l-Bilad ve Ahbaru'l İbad**" Beyrut, 1969, s.473-477.

¹⁸ Ebu Said Abdulhayy bin Dahhak bin Mahmud Gerdizi,(v.444/1053),**Zeynu'l-Ahbar**,(şrh: Abdülhay Habibi)Tahran1968,s.95.

¹⁹ Bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel hayatı hakkında bilgi edinmek için bkz: **Le Strange**, 383- 396.

²⁰ **el-Kazvini**, 456- 460. Kazvini eserinde Merv'in doğal güzellikleri, fazileti hakkında ayrıntılı bilgi zikretmiştir.

²¹ Ebü'l-Kasım M.bin Hurdazbih el-Bağdadi Havkal, (v.299/910), **Suretü'l-Arz**, c. I-II,Beyrut, 1938, s. 434; **el-İstahri**, 258.

²² **Gerdizi**, 94- 95.

itibaren burası askeri karargah vazifesi görmüştür.²³ Horasan'da başlayan Emevi karşıtı hareket bu şehir etrafında yoğunluk kazanmış ve bu şehre bağlı olan Sefizenc kasabasında ihtilal hareketi açık hale gelmiştir. Özellikle bu bölgede ikamet eden 12 üst düzey yöneticinin organize etmiş olduğu hareket; Ebu Müslim'in idaresinde başarıya ulaştı.

Merv bölgesi içerisinde sadece Merv şehri yer almaz. Ayrıca Merverruz, Serahs, Dandanakan gibi önemli yerleşim birimleri bölge sınırları dahilindedir.²⁴

Taksimat açısından ele alacağımız üçüncü bölge, Herat'tır. Herat bölgesine ismini veren Herat şehri; Horasan'ın büyük yerleşim birimlerinden biridir. Büyük İskender'in doğu seferi sırasında onun emri ile inşa edilmiştir. Bu şehir onun emri ile düşman saldırılarına karşı kale ile tahkim edilmiştir.²⁵ Tarih boyunca Herat şehrinin başkent oluşu kısa ve sınırlı olmuştur. Hz. Muaviye döneminde(661-680) yaklaşık dört yıl bölge başkenti kalmıştır.²⁶ Horasan'ın önemli yerleşim merkezlerinden olan Herat; günümüzde Afganistan sınırları içerisinde yer almaktadır.²⁷ Herat ırmağı sayesinde su ihtiyacını karşılayan şehirde içme ve sulama amaçlı kanallar mevcut idi.²⁸ Bu haliyle sosyal ve ekonomik hayat canlılığını korumuştur. Bu haliyle Herat; Horasan'ın önemli bir şehri olarak anılmıştır. Herat dışında bölgenin diğer önemli şehirleri; Küncerustag, İsfizar, Bazegis(Bazgis), Buşenc, Esterbiyan ve Keruh idi.²⁹

Horasan bölgesinin taksimatında dördüncü ve son bölgemiz Belh'tir. Bölgeye ismini veren Belh şehri; Horasan'da yer alan şehirlerin anasıdır.³⁰ Bölge doğuda Cüzcan(Cürcan) batıda ise Toharistan olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.³¹ İlk kez Hz. Muaviye döneminde bir müddet başkent olma şansını yakalayan Belh, uzun zaman başkent olamamıştır. Abbasi halifesi Cafer bin Mansur(754-775) zamanında yeniden bölge başkenti olsa da bu durum uzun süre devam etmemiştir.³² Belh şehri diğer üç şehir gibi düz ova üzerine kurulmuş olup, en yakın dağ ile arasındaki mesafe yaklaşık 4

²³ **İbn Havkal**, 437.

²⁴ Merv bölgesi ve yerleşim birimleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: **İbn Havkal**, I-II, 434- 439; **el-İstahri**, 258- 262; **Le Strange**, 397- 406.

²⁵ **el-Kazvini**, 481.

²⁶ **Gerdizi**, 93.

²⁷ **Le Strange**, 407.

²⁸ Şehirde inşa edilen kanal ve kanaletler için bkz: **İstahri**, 265- 266, **ibn Havkal**, I-II, 438.

²⁹ **ibn Havkal**, I-II, 439. Herat bölgesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **İstahri**, 263- 274; **ibn Havkal**, I-II, 437- 447, **el-Kazvini**, 481- 482, **Le Strange**, 407- 419.

³⁰ **el-Kazvini**, 331.

³¹ **Le Strange**, 420.

³² **Gerdizi**, 93, 95.

fersah(24 km) idi.³³ Bu durum şehrin her anlamda gelişmesine zemin hazırlamıştır. Belh şehri İslam fetihlerinden önce Budistler için önemli bir merkez idi. Nevbahar ismi verilen Budist mabedi burada bulunmaktaydı. Arapların Kabe'ye göstermiş olduğu saygıyı Budistler bu mabede gösteriyorlardı. İslam fetihleri ile bu mabed Müslüman askerlerince tahrip edilmiştir.³⁴

Belh'in doğusunda geniş alanda Toharistan eyaleti yer almaktaydı. Başkenti Talekan olan bu eyalet yukarı ve aşağı olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Bu eyaletin önde gelen şehirleri Valvaliç(Kunduz), Enderab, Hulm ve Simincan idi.³⁵

Horasan bölgesi hakkında yapılan tanımlamalar tarih içerisinde farklılık arz etmiş olsa da Horasan kelimesinin ifade ettiği coğrafi mekan, Sasaniler döneminde bu devletin, Emeviler ve Abbasiler zamanında da İslam dünyasının en doğu sınırını teşkil ediyordu. Dolayısıyla bu kelimeyle ülkenin tüm doğu kısmının kastedilmesi anlama da uygun bir isimlendirmedir.³⁶

Horasan bölgesinde yaşayan halka gelince; bölge farklı milletlere ev sahipliği yapmış coğrafi bir mekandır. İslam fetihleriyle birlikte çok sayıda Arap yerleşimci bölgede iskan edilmiştir. İskan politikasının doğal sonucu olarak Rebia kabilesi³⁷ Belh, Herat ve Kandehar bölgesine yerleşti. Yemen kabilesi olarak bilinen Ezdliler;³⁸Merv, Merverruz, Kirman bölgelerinde yaşıyorlardı. Mudar³⁹kabilesinin doğal müttefikleri olan Temim ve Kays Aylan kabileleri⁴⁰ Kandehar, Herat, Tus, Nişapur ve Belh gibi önemli merkezlerde yoğunluk kazanmışlardı. Kuzey ve Güney kabileleri arasında geçmişten beri var olan düşmanlık; Emevi iktidarının güvenlik problemi yaşamasına ve bölgenin istikrarsız hale gelmesine neden oluyordu.Yeni atanan valinin kendi kabilesine mensup insanlara yakınlık göstermesi; durumu içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Kuteybe

³³ İstahri, 278.

³⁴ el-Kazvini, 331-332.

³⁵ Le Strange, 427- 428.

³⁶ Samur, 92- 93.

³⁷ **Rebia Kabilesi:** Bu kabile Güney Arapları olarak bilinmektedir. Mudar kabilesine karşı Ezdliler ile ittifak yapmışlardır. Bkz: Moshe Sharon, **Black Banners from the East**, Jerussalem,1983,pp.57- 58.

³⁸ **Ezd Kabilesi(Beni Ezd):** Kahtanilere(Güney Arapları) mensup bir Arap kabilesidir. Kabilenin adı kimi zaman "Esd" şeklinde kullanılmışsa da fasih ve yaygın olanı **Ezd**'dir. Bu kabile Emeviler döneminde, cahiliye döneminden beri müttefikleri olan Rebialar (Güney Arapları)ile ittifak ederek, Temim ve Kays kabilelerinden gelen Kuzey Arapları'na karşı cephe almışlardır. Bkz: Hüseyin Algül, "**Ezd**", T.D.V.İ.A., c.XII, İstanbul, 1995, s.46- 47.

³⁹ **Mudar Kabilesi:** Bu kabile Arapların Adnani(Kuzey Arapları) koluna mensuptu. Bu kabilenin bayrak ve sarık rengi kırmızı idi. Bkz: Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "**Mudar**", T.D.V.İ.A., c.XXX, İstanbul, 2005, s.358- 359.

⁴⁰ Sharon, **Black Banners from the East**, 56.

bin Müslim'in 705 tarihinde halife Velid bin Abdülmelik'in emriyle Horasan valisi oluşu kuzey-güney düşmanlığını körükledi. Velid'in halefi olan Süleyman bin Abdülmelik, Kuteybe'ye görevden el çektirip Yemenli birini vali yaptığı zaman durum kontrol edilemez bir hal aldı.

Araplar dışında bölgede yaşayan diğer halklar da yaşanan belirsizlik ve istikrarsızlık ortamından hoşnut değildi. Özellikle ekonomik ve sosyal hayatın gün geçtikçe kötüye gitmesi, Emevi yönetiminin halkı, insafsız yerel yönetici ve valilerin insafına bırakması; Horasan ahalisini yeni bir bekleyiş içerisine soktu. Bütün bu olumsuzlukları iyi analiz eden İmam Muhammed bin Ali, hareketi Horasan'da başlatmaya karar verdi. Horasan'ın coğrafi konumundan azami derecede istifade etmeyi, memnun olmayan kitleleri tek bir bayrak altında toplamayı başaran Abbasiler'in Horasan merkezli mücadeleyi kazanmaları zor olmadı.

TEZİN KONUSU

Horasan bölgesi tarihin her döneminde farklı milletlerin çekişme ve mücadelelerine şahitlik etmiştir. Bölge üzerinde hakimiyet sağlamaya yönelik her türlü girişim, askeri çatışmaları kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu bağlamda Kuteybe bin Müslim zamanından itibaren ağırlığı hissedilmeye başlanan Emevi hakimiyeti bir takım sorun ve problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle bölgede yaşayan halkın ekonomik anlamda içine düşmüş olduğu çaresizlik, merkezi yönetim ile iyi ilişkilere sahip olan yerel yöneticilerin(dihkanlar) halka reva gördüğü zulüm ve işkence, açgözlü valilerin İslam'a aykırı tutum ve davranışları halkı canından bezdirmişti. Ayrıca Emevi yönetiminin Ehl-i Beyte karşı takınmış olduğu olumsuz tutum, Ehl-i Beyt sempatzanı bölge halkının öfke ve nefretini daha da arttırıyordu. Tabiri caizse Horasan halkı içten içe kaynayan, patlamaya hazır bir volkanı anımsatıyordu. Hareket için bir kıvılcıma ihtiyaç vardı.

Öte yandan Emevi karşıtı muhalif bir hareket Humeyme'de filizleniyordu. Emevi yöneticileri tarafından iki kez sürgüne gönderilen, sıkı denetim altına alınan, iftira ve hakaretlere maruz kalan Abbasi ailesi ikamet ettikleri Humeyme'de muhalif hareketi başlattılar. Hz. Ali soyundan gelen Ebu Haşim'in imamet hakkını, o dönem Abbasi ailesinin önde gelen isimlerinden biri olan Muhammed bin Ali'ye devretmesi ile bu süreç resmen başladı. Suriye, Irak ve Hicaz bölgesinin hareket için uygun yerler olmadığını düşünen İmam Muhammed, mücadele için Horasan bölgesini seçti.

Halihazırda bu bölgede yaşayan insanların bir bekleyiş içinde oluşu Abbasilerin işini daha da kolaylaştırdı. Horasan'da gizli teşkilatlanma **Senetü'l-Hımar**'da yani Hicri 100/718 yılında başladı. Bu tarihin seçilmesi Kuran'ı Kerim'de yer alan Bakara Suresi 259. Ayet-i Kerime ile irtibatlandırılması, hareketin dini söylemlerle takviye edilmesi amacına matuftur. 100/718 yılının seçilmesinin asıl nedeni siyasi durumla alakalıdır. Hareketin başladığı yıl Emevi Halifesi Ömer bin Abdülaziz idi. Ömer bin Abdülaziz bölgede uygulanan sıkıyönetim politikasına son verdiği için Horasan'da harekete başlamak mümkün olmuştur. 718 yılında başlayan gizli hareket 747 yılında açık hale geldi. Kısa bir süre sonra 749 tarihinde Kufe ele geçirildi. 750 tarihinde son Emevi halifesinin öldürülmesi ile bir dönem kapanıp yeni bir dönem sahne aldı. Ama mücadele bununla sınırlı kalmadı. Abbasi Devleti'nin kuruluşundan sonra yaşanan iç mücadeleler bölgede Abbasi karşıtı ayaklanmalara zemin hazırladı ve bu isyanlar yüzünden Abbasi yönetimi zor zamanlar yaşadı.

Kısacası; 705 tarihinden itibaren Emevi-Abbasi münasebetleri, hilafet hakkının Abbasiler'e geçişi, 718 tarihinde Horasan bölgesinde gizli propaganda faaliyetlerinin başlaması, Ebu Müslim liderliğinde 747 yılında ihtilal hareketinin açık hale gelmesi, Emevi Devleti'nin yıkılıp, Abbasi İktidarının başlaması, ardından ihtilalin önde gelen isimlerinin tasfiye edilmesi, Ebu Müslim'in öldürülmesi ve ardından Abbasi yönetimini hedef alan ayaklanmalar; bir dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve dini hayatına ışık tutacaktır. Buna temel teşkil etmesi açısından tez konumuz 705-796 tarihleri arasında **Horasan'da İktidar Mücadeleleri**'dir.

TEZİN AMAÇ VE ÖNEMİ

İhtilaller toplumların hayatında köklü değişiklikler meydana getiren olaylardır. Her ihtilal bir mücadelenin sonucunda gerçekleşmiştir. Başarı ile sonuçlanan her ihtilal uzun ve yorucu bir yapılanmanın ürünüdür. Bu bağlamda Horasan bölgesinde Emevi yönetimi ile iktidar mücadelesine girişen ve zafer ile başarıya ulaşan hareketi ihtilal olarak tanımlıyoruz. Bu hareket uzun ve yorucu bir süreçten geçerek amacına ulaşmıştır. Böyle bir hareketi başarılı kılan etmenleri her türlü önyargı ve tarafgir düşüncelerden uzak tutarak ele almak temel amacımızdır. Bu yüzden tek taraflı, tarihi verileri istek ve arzularına göre yorumlama kaygısı gütmeyen meseleyi ele almayı uygun gördük. Buna uygun olarak; eldeki mevcut verilerden hareketle sonuca gitmeyi,

705-796 tarihinde yaşanan mücadelenin sebep ve sonuçlarını analitik bir çerçevede anlamayı amaçladık

Tarihi olay ve hadiseleri değerlendirirken ortaya atılan bir görüşün mutlak doğru olarak kabul edilmesi ve bu görüşe aykırı bilgiler içeren rivayetlerin reddedilmesi, sıkça tekrarlanan hatalardan biridir. Bu bağlamda Wellhausen, Emevi iktidarının sonunu getiren ihtilal hareketini Arap olmayan unsurların zaferi olarak takdim eder. Ömer Faruk ise; Wellhausen'ın aksine ihtilali Arap kökenli insanların zaferi olarak görür. Bizler Horasan bölgesinde gizli faaliyet şeklinde başlayan hareketi tek başına bir etnik gurubun çalışması ve başarısı olarak görmüyoruz. İhtilalin coğrafi mekan olarak Horasan'da başlaması, mücadeleyi Arap-Acem çekişmesi şeklinde anlamamızı gerektirmez. Aynı şekilde hareketin üst düzey yöneticilerinin Arapların yoğun biçimde yaşadığı Merv şehrinde yaşıyor olması da, ihtilali Arap merkezli bir hareket yapmaz. Her iki görüşte iddialarını etnik temel üzerine bina etmiştir. Her iki anlayışın temel açmazı; hareketi tek bir nedene bağlamış olmasıdır. Halbuki Horasan, o dönemlerde siyasi ve ekonomik anlamda istikrarsız bir bölge idi. Mevcut iktidar siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı yok edebilecek politikalar üretmekte zorluk çekiyordu. Ayrıca bölge insanı Emevi valilerinin ve yerel yöneticilerin insafına terk ediliyordu. Mevcut durumdan hoşnut olmayan topluluklar sadece Acemler değildi. Aynı şekilde kuzeyli ve güneyli Arap kabileleri arasındaki gerginlik had safhada idi ve bu durum Kuteybe bin Müslim'in vali olması ve daha sonra da öldürülmesi ile daha da belirgin bir hale geldi. Hülasa; Horasan bölgesinde 705-796 tarihleri arasında yaşanan mücadeleleri tek bir sebebe bağlamak; meseleyi anlamaktan ziyade yeni soru ve problemleri karşımıza çıkarmaktadır. Tarihi olay ve hadisleri daha karmaşık ve anlaşılmaz bir hale getirmeyi değil, doğru anlamayı amaç edinen tezimizin önemi buradan kaynaklanmaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE KULLANILAN KAYNAKLAR

1) ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma yöntemimiz; Tez hazırlanırken takip edilen yol, varsayımlar, kapsam ve sınırlılıklar, veri toplama ve verilerin çözümlenmesi olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.

A. Tez Hazırlanırken Takip Edilen Yol

Araştırmamız açısından önemli olan klasik kaynaklarda mevcut olan bilgiler ortaya kondu. Daha sonra konu hakkında yapılmış yeni çalışmalara ulaşıldı. Çalışmamız ile alakalı olan makale ve konu maddelerinden istifade edildi.

B. Varsayımlar

a. 705 tarihi İktidar mücadelesine zemin hazırlayan olay ve hadislerin gelişimi açısından önemli bir tarihtir. Velid bin Abdülmelik'in 705 yılında halife olmasıyla Horasan valiliğine Kuteybe bin Müslim getirildi. Kuteybe bin Müslim'in bölgedeki faaliyetleri mevcut yönetime karşı hoşnutsuzluğu arttırdı. Ayrıca Velid'in Abbasi ailesine karşı düşmanca tavırlar sergilemesi Abbasileri iktidar mücadelesine zorlamıştır.

b. Ebu Haşim'in, Muhammed bin Ali'ye yapmış olduğu vasiyet imamet hakkının Abbasilere tamamen mi yoksa belirli bir süre mi geçtiği hususunda net bir fikir vermemektedir. Bu nedenle meşruiyet sorununu kökünden halletmek amacıyla **Sarı Sayfa**(Sahifetü's-Safra) efsanesi bilinçli olarak, sonradan uydurulmuştur.

c. “**er-Rıza min Al-i Muhammed**” söylemi, Abbasilerin icat ettiği siyasi bir slogandır. Onlar bu sloganla uzun müddet kimliklerinin açığa çıkmasının önüne geçtiler. Bu söylem ile Alioğulları taraftarlarının ve Horasan ahalisinin desteğini aldılar.

d. Ebu Müslim'i, Ehl-i Beyt'in bir üyesi olarak görme fikri İmam İbrahim bin Muhammed'in bir icadıdır. Ebu Müslim'in kimliğinin değiştirilmesi ve geçmişi hakkında bilinçli boşluklar bırakılması; onu daha esrarengiz bir kişi yaptı. Böylelikle kendisine kurtarıcı arayan her millet Ebu Müslim'i kahraman ilan etti. Ebu Müslim Horasanlılar için ortak bir figür oldu. Bu sayede hareketin başarıya ulaşması mümkün hale geldi.

e. Ebu Müslim, Horasan bölgesinin tek hakimi olmak istiyordu. Bu yüzden ihtilal sona ermeden Lahiz Kurayz gibi önemli bir ismi ihanet gerekçesiyle öldürttü. İhtilal sonrası ise Ebu Seleme, Süleyman bin Kesir, Şüreyk el-Mehri, Ziyad bin Salih, İsa bin Mahan gibi isimlerin öldürülmesinde aktif rol oynadı. O, bu hamleleri ile kendi sonunu hazırladı. Abbasi yönetimi Ebu Müslim sayesinde baş ağrıtabilecek insanlardan kurtulmuş oldu. Tamamen Ebu Müslim'e konsantre olup, onu öldürmede zorluk çekmediler.

f. Ebu Müslim'in öldürülmesinin ardından patlak veren isyanların bizzat Ebu Müslim adına başlatılmış olması; Horasanlılar nazarında Ebu Müslim sevgisinin en önemli

kanıtıdır. Ama hiçbir isyan tek başına, sırf Ebu Müslim'in intikamını almak için başlatılmamıştır. Abbasiler, Emeviler döneminde var olan siyasi ve sosyal problemlere çare bulamadıkları için bu türlü ayaklanmalar baş göstermiştir.

C. Kapsam ve Sınırlılıklar

- a.** Velid bin Abdülmelik döneminden Horasan'da gizli faaliyetin başladığı zamana kadar olan dönem(705- 718) bir üst bakışla arka plan olarak alındı.
- b.** 718 tarihinden itibaren Horasan'da gelişip, büyüyen gizli hareket, hareketin temsilcileri, Humeyme-Kufe-Horasan arasında yürütülen faaliyetler üzerinde duruldu. 747 tarihinde hareketin açık hale getirilmesi, Emevi güçlerinin yok edilmesi, iktidarın ele geçmesi ve Abbasi iktidarının yaklaşık ilk 50 yılında yaşanan hadiselerden bahsedildi.
- c.** Horasan coğrafyası yüzyıllar boyu farklı medeniyet ve kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Yüzyıllar süren tarihi olayların süre sınırlaması olmadan çalışılması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle konumuzu 705- 796 yılları arasında Horasan coğrafyası ile sınırladık.
- d.** Çalışmamız ile doğrudan ilgisi olmayan konular birinci öncelikli mesele olarak ele alınmayarak, gerekli durumlarda atıf ile yetinilmiştir.
- e.** Emeviler'i iktidardan eden, Abbasilere devlet olma yolunun önünü açan sebepler ve 705-796 yılları arası yaşanan sosyal, ekonomik, siyasi ve dini hayat tezimizin temelini oluşturmuştur.

D. Veri Toplama ve Verilerin Çözümlemesi

Çalışmamızın konusu ile alakalı olan klasik kaynaklar, modern çalışmalar, makale ve konu maddeleri İslam araştırmaları Merkezi, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi v.b kütüphanelerden bizzat giderek ya da sipariş yolu ile elde edilmiştir. Araştırmamız; klasik eserlerde verilen ve dağınık halde bulunan bilgilerin değerlendirilmesinde hadise, yer, zaman ve diğer mühim hususlar da dikkate alınmak suretiyle, mantıki çıkarımlarda bulunma ve sonuca ulaşma esasına dayanmıştır.

2) KULLANILAN KAYNAKLAR

Konu hakkında klasik ve modern olmak üzere bir çok eser bulunmaktadır. Bizler, bütün kaynak ve çalışmaların tahlilinden daha ziyade konu hakkında sıkça müracaat edilen,

önemli gördüğümüz eserlerin kısa analizini yapmaya çalışacağız. Bu bağlamda eserler: Klasik kaynaklar ve modern çalışmalar başlığı altında iki kısımda incelenecektir.

A. Klasik Kaynaklar

Konu hakkında en çok malumat veren klasik kaynakların başında “**Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye,**” adlı eser gelmektedir. Bu eserin müellifi bilinmemektedir. Anonim olan bu eser tahminen H.III. yüzyılda kaleme alınmıştır. Abdülaziz ed-Duri tarafından tahkik edilip, 1971 yılında Beyrut’ta neşredilen bu eser; Abdullah bin Abbas’tan itibaren İmam İbrahim bin Muhammed’in yakalanışına kadar , Abbasi soyu hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu haliyle Abbasi soyunun biyografik çalışması gibi gözükten eser; siyasi tarih açısından hiçbir yerde bulunmayan bilgileri içerdiğinden dolayı önem arz etmektedir. Buna rağmen Abbasi yanlısı, apolojik(savunmacı) bir tarzda yazılmış olması bazı meselelerde kaynağın güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Özellikle Abbasiler’in iktidarlarının meşruiyetine dayanak olarak gösterdiği Sarı Sayfa’nın(es-Sahifetü’s-Safra) bu kaynakta ayrıntılı olarak zikredilmiş olması, eserin tarafsızlığını şüpheli hale getirmiştir. İşin ilginç Sarı Sayfa’yı Abbasi iktidarının temel dayanağı olarak kabul eden rivayetin yanı sıra Halife el-Mehdi zamanından itibaren Sarı Sayfa’nın delil olmaktan çıkarılması, ve bunun yerine hilafet hakkının doğrudan Abbasi soyun ait olduğunu ileri süren görüşün resmi tez olarak kabul edilmesi; Sarı Sayfa’nın uydurma (fabrikasyon) haber olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ebu Haşim’in hilafet hakkını Muhammed bin Ali’ye devretmesini ayrıntılı biçimde anlatan kaynak ne hikmetse Ebu Haşim’in ölümü hakkında ileri sürülen “zehirlenme” iddialarını kabul etmez. Emevi halifesini zor durumda bırakacak bu iddianın Abbasi yanlısı kaynak tarafından reddedilmesi, meseleye farklı bir boyut kazandırmaktadır. Muhtemelen zehirlenme olayının yerine normal şekilde ölüm haberini kabul eden rivayet ile imamet hakkının devri meselesi etrafında oluşabilecek spekülasyonların önüne geçilmek istenmiştir. Buna göre; Ebu Haşim zehirlenip son anda hilafeti Muhammed bin Ali’ye vasiyet etmemiştir. Aksine o, bilinçli olarak hilafet hakkını devretmiş, hastalandığı için de ölmüştür. **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye;** her ne kadar Abbasi yanlısı rivayetler üzerine kurgulanmış ise de, Abbasi ihtilalinin gerçekleşmesinde bilinmeyen bir çok ayrıntıyı gün yüzüne çıkarmıştır. Ebu Müslim’in idari ve siyasi, Kahtebe bin Şebib’in askeri başarıları hakkında hiçbir yerde bulunmayan ya da kısa anlatılan meseleler ayrıntısı ile verilmiştir. Bu ise esere değer katmaktadır. Tarafgir bir tarih anlayışının

ürünü olan bu kaynak üzerinde ciddi anlamda durulması ve istifade edilmesi gereken bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Biz eseri tamamen red ya da olduğu gibi kabul anlayışı yerine diğer kaynaklardan istifade etmek suretiyle analiz etmeye çalıştık.

Belazuri'nin(v.284/897) "**Ensabu'l-Eşraf**" adlı eseri Abdülaziz ed-Duri tarafından 1978 yılında Beyrut'ta IV cilt halinde neşredilmiş olup, III. cilt konumuz açısından önemli bilgiler aktarmaktadır. Belazuri'nin bu eseri ağırlıklı olarak biyografik bir çalışma olmasına karşın Abbasi hareketi ve Horasan bölgesi hakkında önemli bilgiler vermektedir. H. 100/718 tarihinden itibaren Horasan'da teşkilatlanan Abbasi hareketi, hareketin üst düzey sorumluları, Hidaş olayı ve daha sonra yaşanan olaylar, Ebu Müslim'in harekete katılımı, İmam tarafından bölgeye gönderilmesi, Emeviler'e karşı verilen mücadeleler, iktidarın el değiştirmesi eser içerisinde anlatılmaktadır. **Ensabu'l-Eşraf**; sadece Abbasi Devleti'nin kuruluşuna kadar olan dönemi değil aynı zamanda sonraki döneme ait önemli bilgileri de içermektedir. Hareket içerisindeki tasfiye teşebbüsleri, Ebu'l-Abbas ile Ebu Müslim arasında yaşanan gerginlik, Ebu Müslim'in öldürülmesi ve ardından Abbasilere karşı yürütülen bazı isyan hareketleri(Sünbaz, Ravendiyye) bu kaynakta zikredilmektedir.

Belazuri'nin eserine aldığı rivayetler büyük bir titizlikle seçilmiştir. Özellikle Medaini'den yapmış olduğu rivayetler göze çarpmaktadır. Olaylar hakkında güvenilir kaynakları kullanmaya özen gösteren Belazuri aynı özeni tarihi hadiselerin sistematik olarak aktarılmasında göstermemiştir. İlk bakışta pek kullanışlı olmadığı hissi uyandıran bu durum, diğer kaynaklarla birlikte mesele ele alındığı zaman ortadan kalkmaktadır. Bu haliyle **Ensabu'l-Eşraf** çalışmamızda önemli bir müracaat kaynağı olmuştur.

Meşhur İslam tarihçisi; Taberi'nin(v.310/932) "**Tarihu't-Taberi**" olarak da bilinen eseri; "**Tarihu'l- Umem ve'l-Müluk**" yaratılıştan 302/924 yılına kadar olan olayları içermektedir. 1991 yılında Beyrut'ta VI cilt olarak neşredilen eserin bilhassa IV. cildi incelememiz açısından önemli bilgileri içermektedir. Horasan'da Abbasi davetinin başladığı yıl olan 718 tarihinden itibaren gelişen olaylar bu eserde yıllara göre ele alınmıştır. Bu bağlamda; Horasan'da Abbasi davetçilerinin faaliyetleri, Hidaş olayı, Muhammed bin Ali ile Horasanlılar arasında bağlantıyı sağlayan kişiler, Ebu Müslim'in harekete katılımı ve İmam İbrahim tarafından Horasan'a yönetici sıfatıyla gönderilişi, siyasi ve askeri hazırlıklar, Sefizenc kasabasında ihtilalin başlaması, Merv şehrinin ele geçirilmesi, Irak'a doğru askeri hareketin başlaması, elde edilen zaferler ve Kufe'nin ele geçirilmesi, Abbasi Devleti'nin kurulması v.b mühim hadiseler bu eserde yer

verilmiştir. Eser, Abbasi Devleti'nin kuruluş aşamasından sonra meydana gelen olaylara da yer vermiştir. Ebu Seleme, Süleyman bin Kesir gibi üst düzey liderlerin öldürülmesini nedenleri ile ele almıştır. Ebu Müslim ile Abbasi yöneticileri arasındaki gerilen ilişkiler, Ebu Cafer'in Ebu Müslim'i öldürme planı ve bu planın başarı ile uygulanış süreci hiçbir kaynakta olmadığı kadar, ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Ebu Müslim sonrası Horasan'da baş gösteren isyanlar ise fazla ayrıntıya girilmeden zikredilmiştir.

Hiç kuşkusuz İslam Tarihi'nin önde gelen isimlerinden biri olan Taberi'nin ortaya koymuş olduğu bu eser, rivayetçi tarih anlayışının en güzel örneklerinden sayılmaktadır. Eseri değerli kılan şey, tarihçimizin tek bir kaynakla yetinmemiş olmasıdır. Medaini, Ebu Mihnef, Ebu'l-Hattab başta olmak üzere bir çok tarihçiden rivayet ile eserini oluşturan tarihçi haklı bir üne kavuşmuştur. Öte yandan rivayet metodu ile kaleme alındığından bazı olaylar kronolojik olarak hatalı aktarılmıştır. Bu nedenle tarihi olay ya da olguların geçtiği zaman ile olay ya da olguda yer alan nesnelere uyumsuzluğuna(anakronizm)bazen rastlanmaktadır. Bu nedenle aynı konu hakkında farklı rivayetleri uzlaştırma yolu ile bu sıkıntıyı aşabildik. Taberi geride bırakmış olduğu eserle halefi bir çok tarihçiye ilham kaynağı olmuştur. Araştırmamızda referans aldığımız tarihçilerden İbnü'l-Esir(v.630/1232) “**el-Kamil fi't-Tarih**” ve İbn Kesir de (v.774/1372) “**el-Bidaye ve'n-Nihaye**”yi Taberi'nin eserini örnek alarak kaleme almıştır.

Konumuz hakkında faydalandığımız kaynaklardan biri de Dineveri'nin(v.282/895) “**Ahbaru't-Tival**” adlı eseridir. Eser H. III. yüzyılda kaleme alınmıştır. Ömer Faruk et-Tabai tarafından 1995 tarihinde Beyrut'ta tahkik edilen bu çalışmanın bilhassa ed-Davetü'l el-Abbasiyyetü adlı bölümü çalışmamızla alakalı önemli bilgiler ihtiva etmektedir. **Ahbaru't-Tival**'de göze çarpan en önemli husus birçok olayda kronolojik sıralamaya dikkat edilmeyerek anakronizme zemin hazırlanmış olmasıdır. Mesela; Zeyd bin Ali isyanının, Ebu Müslim'in Horasan'da davet faaliyetlerine katılmasından sonra meydana geldiğine dair bilgiler bu eserde yer almaktadır. Halbuki tespitlerimize göre Zeyd bin Ali isyanı, İmam Muhammed bin Ali döneminde yaklaşık olarak 122/ 739-740 tarihinde meydana gelmiştir. Ebu Müslim, İmam Muhammed ile değil onun halefi olan İmam İbrahim bin Muhammed ile buluşmuş, onun tarafından ilk defa 128/ 745-746 tarihinde Horasan'a gönderilmiştir. Eserde anakronizme sadece kronolojide rastlanmaz. İhtilalin önemli şahsiyetlerinden biri olan Ebu Müslim'in rolü oldukça abartılmış, ilmi bilgiler vermektense daha ziyade hissi duygulara yer verilmek suretiyle ifrata kaçılmıştır.

Bunun en önemli sebebi; tarihçinin İran yanlısı milli hisleri ile meselelere taraf olmasıdır. Eser bu haliyle ilmi ve tarihi bir derlemeden daha çok edebi kıssaları anımsatmaktadır. Bu ise esere şüphe ile yaklaşılmasına neden olmuştur. **Ahbaru't-Tıval**'de yer alan bilgiler ancak diğer kaynaklara müracaat edilerek faydalı hale gelebilmiştir.

Diğer bir tarihçimiz olan Yakubi'nin(v.292/904) "**Tarihu'l-Yakubi**" isimli eseri H. III. yüzyıla ait bir çalışma olup, Beyrut'ta II cilt halinde neşredilmiştir. Konumuzu ilgilendiren bilgiler II. cilt içerisinde yer almaktadır.Hareketin başlangıcından, Abbasi Devleti'nin kuruluş anına kadar geçen olay ve hadiseler; Emevi halifelerinin dönemi esas alınarak bölümler içerisine ustaca serpiştirilmiştir. Eserde birkaç olay hariç(Ebu Haşim'in hilafeti vasiyet etmesi gibi) hadisler anlatılırken fazla ayrıntıya girilmemiştir. Buna rağmen bu kaynak bizim için kullanışlıdır. Yakubi'nin kendisi Alioğulları taraftarı olmasına karşın hislerini dizginlemesini bilmiştir. Bu nedenle mutedil yapısı gereği Alioğulları yanında Abbasilere de yakınlık duymuştur. **Tarihu'l-Yakubi** kısa ve öz bilgiler içermesine karşılık konunun anlaşılmasında faydalandığımız bir eser olmuştur.

B. Modern Çalışmalar

Batılı ilim adamları, Horasan'da başlayan ve zaferle neticelenen ihtilal hareketine incelenmeye değer tarihi bir hadise nazarı ile bakmışlar, özellikle Julius Wellhausen ve Gerlof Van Vloten gibi ilim adamları konu üzerinde çalışma yapmışlardır. Wellhausen konuyu bir çok açıdan ele almaya çalıştığı "**Arap Devleti ve Sükutu**" adlı eserinde, ihtilali yorumlarken yeni bir çerçeve geliştirmeye çalışmıştır. İhtilal hareketinin Basra'da başlayan kabilevi rekabetle ilişkisini kurmaya çalışan ilim adamı, ihtilalin dinamik unsuru olarak Şii İranlıları görür. Bu tezini ispatlamak için de en küçük ayrıntıyı dahi delil olarak sunmaktan kaçınmaz. Mesela, İhtilale katılan insanların elinde bulunan siyah renkli ve Kafir Kubad(Kafir Döven) ismi verilen sopaların İranlılara ait milli bir silah olduğunu vurgulayarak ihtilal hareketini Arap aleyhtarı karşı devrim olarak niteler.

Vloten, ihtilalin tarihsel gelişimini bir kenara bırakarak, ihtilalin nedenleri üzerinde durmuştur. "**Emevi Devrinde Arap Hakimiyeti, Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar**" adlı eserinde ağırlıklı olarak ihtilalin hangi nedenlerden dolayı gerçekleştiğini anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Vloten, Wellhausen gibi

düşünmemektedir. Ona göre ihtilali zorunlu kılan etkenler siyasi, sosyal, ekonomik ve dini vaziyet ile açıklanmalıdır. Horasan bölgesi, Emeviler'in bölgede uyguladığı yanlış politikalar, mevcut iktidara karşı tertip edilen isyan girişimleri, bölgede var olan dini inanışlar, insanların kurtarıcı telakkisi v.b konulara kitapta yer verilmiştir. Abbasi hareketinin başlamasını ve Irak'tan Horasan'a nakledilmesini , Abbasiler'in iktidara gelişini Wellhausen gibi tek bir nedene(Arap karşıtlığına) bağlamaz. Dolayısıyla gelişen hadise ve olayları daha iyi anlama iddiasını taşır. Bu haliyle konumuz için faydalı bir modern çalışmadır.

Mısırlı alim M. Şaban'ın "**The Abbasid Revolution**" adlı eseri dikkate değer modern çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu eserde Horasan bölgesinin politik coğrafyası, Arapların Horasan'ı fethi, bölgede yaşayan kabileler, değişen politikalar, Emevi iktidarının gücünü kaybedişi ilk sekiz bölümde anlatılmıştır. Dokuzuncu bölüm konumuzla doğrudan alakalı bilgileri içermektedir. Bu bölümde hareketin yapısı, Ebu Müslim el-Horasanî'nin hareket içerisinde oynamış olduğu rol hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca hareketin başarıya ulaşması ve Abbasiler'in iktidar oluşu anlatılmıştır. Bu haliyle eser dikkate şayan modern çalışmalar arasında yer almaktadır.

Hüseyin Atvan'a ait olan "**ed-Davetü'l-Abbasiyye: Tarih ve Tatavvur**", "**ed-Davetü'l-Abbasiyye: Mebadiu ve Mesalib**" adlı iki eser konu hakkında yapılan en ciddi çalışmalardandır. Bilhassa **Tarih ve Tatavvur** isimli eser kronolojik olarak hadiseleri ele alması ve ana kaynaklardan azami derecede istifade etmesi bakımından takdire şayan bir özelliğe sahiptir. Modern çalışmalara eserde yer verilmemesi eksiklik olarak görülebilir. **Mebadiu ve Mesalib** isimli eser olayları kronolojik olarak ele almaktan ziyade, hadiseleri siyasi, sosyal ve dini yönden analiz etmeyi amaçlamıştır. Er-Rıza min Al-i Muhammed söylemi, davet açısından Kitap ve Sünnet ile amelin önemi v.b. konular tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu haliyle ihtilalin arka planını, başarı için belirlenen stratejiler hakkında bizlere önemli ip uçları vermiştir.

Moshe Sharon tarafından kaleme alınan "**Black Banners from East**" ve "**Revolt**" adlı iki eser çalışmamız açısından önem arz etmektedir. **Black Banners from East** adlı birinci çalışma daha çok isyanın olgunlaşmasına kadar geçen süre ve bu zaman zarfında yaşanan olayları irdelemektedir. Bu bağlamda hilafet fikrinin Abbasiler nazarında şekillenmesinden Ebu Müslim'in harekete katılmasına kadar geçen olaylar ele alınmaktadır. **Revolt** adlı ikinci eser birinci çalışmanın devamı niteliğindedir. Bu haliyle konu bütünlüğü sağlanmaktadır. İki eserde klasik kaynakların yanında modern

çalışmalara da yer vermiştir. Böylece ihtilali analitik olarak yorumlama noktasında uzlaştırmacı bir metot kullanmıştır. Eserinde, hadiselerin meydana gelişini tek bir görüşle değil farklı fikirleri naklederek anlamaya çalışan ilim adamı bu noktada okuyucuya daha sağlıklı yorum geliştirme imkanı sağlamıştır. Bizler de eserde nakledilen farklı görüşleri göz önüne alarak konuyu anlamaya çalıştık

Ele aldığımız son çalışma; Elton L. Daniel'in "**The Political and Social History of Khurasan under Abbasid Rule**" adlı eseridir. Bu çalışma 747- 820 tarihleri arasında Horasan bölgesinde meydana gelen olayları ele almaktadır. Yazar eserine 129/747 tarihinde açık hale gelen ihtilal hareketinden bahsederek başlamaktadır. Konunun bütünlüğünü muhafaza etmek için Hz. Abbas'tan bu döneme kadar olan hadiselere eserinde kısaca yer vermiştir. 747 tarihinden itibaren ayrıntılı biçimde olayları anlatan eser ana kaynakların yanında modern çalışmaları da göz önüne almıştır. İhtilal hakkında farklı bir görüşe sahip olan Daniel, mevcut kaynaklardan hareketle ihtilalin önde gelen liderlerinin etnik kimliğine yönelik belirlemenin mümkün olamayacağını ileri sürer. Ona göre hakikatte var olan şey Horasan'da geniş katılımlı bir ihtilalin başlaması ve bu durumun Abbasi Devleti kurulduğundan sonra da devam ettiği yönündedir. Eserin önemli bir özelliği de Ebu Müslim'in öldürülmesinin ardından Horasan'da baş gösteren isyanlara ayrıntılı olarak yer vermesidir. Bu haliyle bizlere bu isyanların önceki olaylarla olan ilişkisini anlama noktasında temel çerçeve çizmektedir.

I.BÖLÜM

İKTİDAR MÜCADELESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatı ile birlikte hilafetin kime ait olacağı tartışmaları güncel bir problem olarak Müslümanların karşısına çıktı. Medine'de yaşanan belirsizlik ve kargaşa göz önüne alındığında hilafet meselesi Müslüman toplumun geleceği açısından büyük önem arz etmeye başladı. Ensar'dan olan Evs ve Hazrec kabilelerinin, Mekkeli Muhacirlerle istişare etmeden Beni Saide gölgeğinde bu meseleyi çözmeye kalkması yeni bir krize sebebiyet verdi. Bu kriz, uzun münazaralar neticesinde Hz. Ebu Bekir'in devlet başkanı olmasıyla çözümlendi.⁴¹ Böylelikle Hz. Peygamber sonrası ortaya çıkması muhtemel hilafet krizinin önüne geçilmiş oldu. Hz. Ebu Bekir'in devlet başkanı seçilmesi ile Müslümanlar açısından yeni bir dönem başladı.

Hz. Peygamber(s.a.v.) vefat etmeden önce yerine kimin geçeceği konusunda herhangi bir açıklama yapmamıştı. Bu durumun farkında olan Hz. Abbas(v.32/652) Hz. Ali'ye(v.40/661) gelerek ona şu teklifte bulundu: *“Gel! Rasulallah'a gidelim. Hilafetin bize mi yoksa başkasına mı ait olduğunu soralım. Eğer bize ait olduğunu söylerse böylece bilmiş oluruz, başkasına aitse onu bize tavsiye etmesini dileriz .”* Hz. Ali böyle bir isteğin uygun olmayacağını düşünerek: *“Allah'a Yemin olsun ki, biz onu Allah'ın elçisinden istersek ve o da bizi bundan men ederse, insanlar hiçbir zaman hilafeti bize vermezler. Allah'a yemin ederim ki ben bunu Allah Resulünden isteyemem”* dedi.⁴²

---

⁴¹ Muhammed bin Ömer bin Vâkıdî, (v.207/822), **Kitabu'r-Ridde**(thk: Muhammed Hamidullah) Paris,1980, s. 19–34.

⁴² **İbn Sad**, Ebu Abdullah(230/844), et-Tabakatü'l-Kübra, Beyrut, 1960, c.II, s.245; Takıyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed bin Ali el-Makrizi, (845/1441), **en-Niza' ve't-Tehasum fi ma beyne Beni Ümeyye ve Beni Haşim**,(nşr: Hüseyin Munis), Kahire, 1988, s.75; Muhammed Hudaî Beg, **Tarihu'l-Ümeme'l-İslâmiyye (ed-Devletü'l-Abbâsîyye)**, Beyrut, 1986, c.I, s.8; Cem Zorlu, **İslamda ilk İktidar Mücadelesi**, Konya, 2002, s.52.

Abbâsilerin soyu Hz. Abbas'a dayanmaktaydı.⁴³ Abbasilerin lideri konumunda olan Hz. Abbas, Hz. Ali tarafından kabul edilmeyen teklifiyle yönetim işinin Haşimoğullarına geçmesini amaçlamaktaydı. Ama istediği sonucu elde edemedi. Hz. Ebû Bekir'in yönetimi devralması ile bu hayali bitiverdi. Buna rağmen Hz. Abbas, Hz. Ebu Bekir yönetimi ile olan iyi münasebetlerini; Hz. Ömer(13- 23/634–644), vefat edinceye kadar da Hz. Osman (23–35/644–656) yönetimiyle sürdürdü. Bu siyasi tavrından dolayı da zamanının hatırı sayılır kişileri arasında kendine yer buldu.⁴⁴

Hz. Peygamber'in hilafet konusunda Haşimoğulları lehine bir vasiyette bulunmamış olması Abbasoğullarını iktidar mücadelelerinde sıkıntıya düşürebilirdi. Bu nedenle hilafet konusunda Abbasoğullarının da hakkının bulunduğu teması işlenmeliydi. Bu bağlamda kesin ve kalıcı çözümler getirecek siyasi açılımlara ihtiyaç vardı.

Benzer bir durumu yaşayan, Hz Ali taraftarları da meseleyi, nass ile tayin formülü ile aşmaya çalıştı.⁴⁵ Bu noktada Abbasoğulları, ileride ayrıntısını aktaracağımız, *Sarı Sayfa*'yı⁴⁶ problemin çözümü olarak gördüler. Bu hamlenin yeni bir *Kirtas Vakası*⁴⁷ olup olmadığı bilinmez, ama bilinen bir şey varsa; o da başarılı bir sonucun hâsıl olduğudur.

---

⁴³ Ebu'l-Abbas Ahmed bin Yahya el-Belazuri,(v.284/897),*Ensabu'l-Eşraf*,(nşr: Abdülaziz ed-Duri), Beyrut,1978, c. III, s.1; Elton L.Daniel, *The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule*, 26- 27; Omar Farouk, *The Abbâsid Caliphate, Bağdat*, 1969, pp.59.

⁴⁴ Hüseyin Atvan, *ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur*, Beyrut, 1984, s.93.

⁴⁵ Sharon, *Black Banners from East*, 42–43.

⁴⁶Abbâsiler, Emeviler'i askeri alanda mağlup ettikten sonra, İktidarlarını sağlamlaştırmak istediler. Özellikle, kendilerini iktidarın gerçek sahibi olarak tanıtan Ali taraftarlarının söylemlerini izale etmek için, güçlü bir delile ihtiyaç duydular. Rakiplerini kendi silahları ile vuracaklardı. Hz. Ali'ye atfedilen bir rivayete göre, iktidarın gerçek sahibi Abbasoğulları idi. Bunu ispatlayan delil "*Sarı Sayfa*"da yazılı haldeydi. Hz. Ali'nin oğulları tarafından, baba bir, anne farklı kardeş Muhammed el-Hanefiyye'ye ondan da oğlu Ebu Haşim'e geçti. Ebu Haşim ölmeden önce "*Sarı Sayfa*"yı, Abbâsi soyundan gelen Muhammed bin Ali'ye bıraktı. Ebu Haşim'in yapmış olduğu vasiyetle; yönetim işinin Abbâsilere ait olduğu tescillendi. Bkz: Anonim, *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, (thk: Abdülaziz ed-Duri) Beyrut, 1971,s,186–187.

⁴⁷ Şia, Hz. Peygamber'in; kendisinden sonra Hz. Ali'yi halef tayin etmek isteyerek, vasiyet yazdırmak için kâğıt kalem istediğinde, bu girişimin orada bulunanlar tarafından engellendiğini; iddia etmiştir. Bu olaya Kirtas Vakası denmiştir.

İleriki dönemlerde Emeviler'e karşı girişilecek mücadelenin kimin adına yapılacağı konusu; olası iktidarın meşruiyetine gölge düşürebilecek, çözüm bekleyen bir sorundu. Özellikle Horasan bölgesinde, Hz. Ali ve soyuna gösterilen teveccüh bu sorunun bir şekilde aşılmasını elzem hale getiriyordu. Kaldı ki; Abbâsi davetinin başarıya ulaşmasında en stratejik bölge Horasandı. Hal böyle iken, Hz Ali taraftarlarının küstürülmesi, pek akıllıca olmazdı. Öyle bir çözüm bulunmalıydı ki; ne Abbasoğulları bu işin dışında olacak, ne de Ali taraftarları küstürülecekti. İhtilal hareketini başlatan; İmam Muhammed bin Ali(v.125/742) davetin “*er-Rıza min Âli Muhammed*”- Muhammed Ailesinden Razi olunan- kişi adına yapılmasını istedi. İmam tarafından görevlendirilen davetçiler bu talimata uyararak faaliyetlerine başladılar.⁴⁸ Böylelikle en azından mücadele bitene kadar Alioğulları ve taraftarlarını karşılarına almadılar. Doğal olarak Horasan ahalisi küstürülmeyip, destekleri sağlandı. Ayrıca, İmamın adının -elit bir kesim hariç- insanlar tarafından bilinmemesi, baskısını arttıran Emevi yönetimine karşı bir ön tedbir oldu.

Hz.Peygamber(s.a.v.) sonrası gelişen siyasi olaylar, Abbasoğulları için büyük bir tecrübe oldu. Abbasiler tüm enerjilerini, Hz. Ali'yi iktidar yapmak için harcadılar. Hz. Ali her ne kadar Abbâsi soyundan gelmemişse de, Haşim oğulları kimliği ortak paydalarıydı. Planları başarısızlıkla sonuçlandı. Buna rağmen, Haşimoğulları dışında seçilen yöneticilerle iyi geçinmeyi, kendilerine prensip edindiler. Bu politik anlayış, hiçbir zaman için haksızlık karşısında susma anlamı taşımadı. Özellikle, Emevi iktidarının başlangıcına şahit olan, Abdullah bin Abbas(v.68/687) haklarını savunma noktasında Emevi halifelerini eleştirmekten çekinmedi.⁴⁹

---

⁴⁸ **Belazuri**, III,82;**Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,200,204. Bu konu üzerinde yapılan modern çalışmalardan biri de; “**Abbâsi Daveti Sürecinde er-Rıza min Al-i Muhammed Söylemi**” başlıklı makaledir. Makalede meselenin sadece siyasi yönü ele alınmayıp, dini ve sosyal açıdan analizi yapılmaya çalışılmıştır. Makaleye, çerçevesi iyi çizilmiş, ciddi bir çalışma nazarı ile bakabiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Atalan, “**Abbâsi Daveti Sürecinde er-Rıza min Al-i Muhammed**”, İ.A.D. , XVIII, S:2, İstanbul, 2005, s.183–191.

⁴⁹**Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 42–84.

Hadis ve Tefsir alanında otorite olan Abdullah bin Abbas (v.68/687) ilmi kariyeri ile alakalı olsa gerek, kendisini siyasi çekişme ve kavgalardan uzak tutmaya çalışmıştır.⁵⁰ Halifelerle olan ilişkisi iyiydi. Özellikle Hz. Ali'nin iktidar olmasıyla, siyasi hayata daha aktif olarak katılmaya başladı. Kendisinin hilafet konusunda bir hırsı yoktu. Kendisi gibi taraftarları da, Ali bin Ebu Talip'in iktidarını arzuluyor ve destekliyorlardı. Onlara göre Talipoğullarının şerefi, Abbas oğullarının şerefi demektir.⁵¹ Bu bağlamda Abdullah; samimi bir şekilde Hz. Ali'ye yardımcı olmaya başladı. Siffin savaşında Hz. Ali'yi yalnız bırakmadı.⁵²

Tahkim olayının ardından, Hz. Ali, Abdullah bin Abbas'ı, ordudan ayrılan kimseleri tekrardan itaate çağırarak için görevlendirdi. Abdullah bin Abbas onları, iktidara karşı başlattıkları muhalefete bir son vermeye çağırdı. İki taraf arasında uzun tartışmalar yaşandı. Abdullah, onları ikna etmek için birçok delil ileri sürdü. Onun gayreti netice verdi. İtaatten ayrılan bir gurup insan tekrardan Hz. Ali tarafına geçti. Diğerleri ise görüşlerinde ısrarcı oldular.⁵³ Hariciler, tahkim sonrası Hz. Ali'yi tekfir ederek, onun hilafetini reddetmişlerdi. Her türlü uyarıya rağmen, faaliyetlerine devam eden isyancı güçler, 40/661 tarihinde Hz. Ali'ye suikast tertip ederek onu öldürdüler.⁵⁴ Hz. Ali'nin şahadeti, Hz. Hasan'ın, Muaviye(41–60/661–680) tarafından etkisiz hale getirilişi; Ümeyyeoğulları'na iktidarın yolunu açtı. Böylelikle; bir asra yaklaşan ömre sahip olan Emeviler, Müslüman toplumun yeni yöneticileri oldular. O dönem Haşimilerin ileri gelenlerinden biri olan Abdullah bin Abbas, Muaviye'nin hilafetini tanıyarak, biat etti.⁵⁵ Abdullah, bu dönemde tarafsız olmaya özellikle dikkat etmiştir. Bir keresinde kendisine

⁵⁰ Belazuri, III,27; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 25.

⁵¹ Atvan, **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 129.

⁵² **Belazuri**, III,67.H.36/657 yılında Siffin ovasında cereyan eden savaş, İslam Tarihinde acı bir olay olarak anılmıştır. Savaş öncesi, Hz. Muaviye ve Amr bin As'ın, Abdullah bin Abbas'a göndermiş olduğu mektup oldukça enteresandır. İkisine göre Iraklıların Ali tarafında olmalarının yegâne sebebi Abdullah idi. O'nun, Ali'yi terk etmesi, işlerini kolay bir hale getirecekti. Bu yüzden Amr ve Muaviye, Abdullah'tan Ali'yi terk etmesini istedi. Aslında bu mektupla, Abdullah'a aba altından sopa gösteriliyordu. Abdullah, kendisine yapılan teklifleri yazdığı mektuplarla reddetti. Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim ibn Kuteybe ,(v.276/889);**el-İmame ve's-Siyase**, (thk: Taha Muhammed Zeyni),Lübnan,1967, c.II, s.98–100.

⁵³ **Belazuri**, III,44; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 39.

⁵⁴ İbn Kuteybe; **el-İmame ve's-Siyase**, II, 138.

⁵⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 88.

“*Sen, Ali’nin dini üzerine misin?*” şeklinde soru yönelten Muaviye’ye “*Hayır! Osman’ın da dini üzerine değilim. Fakat ben Muhammed(s.a.v.)’in dini üzereyim*”⁵⁶ diye karşılık vererek, tarafsız bir siyasi çizgide olacağını ima etmiştir. Buna rağmen Muaviye ile Abdullah arasında bazı zamanlar gerginlik olmuştur.⁵⁷ Yaşanan gerginliklere rağmen, Merkezi hükümeti hedef alan hiçbir harekete katılmayan Abdullah bu yüzden kimi zamanlar eleştirilmiştir.⁵⁸ Babasının ölümü üzerine Emevi yönetiminin başına gelen Yezid bin Muaviye(60- 64/680- 683), Abdullah bin Abbas’tan biat aldı.⁵⁹ Abdullah sonrası, Abbasoğullarının sivrilen ismi; onun altı çocuğundan ⁶⁰ biri olan Ali bin Abdullah(v.118/736–737)⁶¹ olmuştur. Siyasi hayatı çalkantılarla geçen Ali bin Abdullah, Abbâsilerin zor bir dönemeçten geçtiğinin farkındaydı. O, babasının vasiyetine uyarak, Şam’a; Abdülmelik bin Mervan’ın(65- 86/685- 705) yanına gitti.⁶²

⁵⁶ **Belazuri**, III,35.

⁵⁷ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 42–84. Abdullah bin Abbas’ın Muaviye ile olan münasebetini konu alan bölümde ilginç haberler yer almaktadır. Özellikle, Abdullah birçok kez Muaviye’nin –bu bağlamda Emeviler’in-iktidarını tartışmaya açmıştır. Bu tartışmalarda, özellikle dört halifenin idaresi üzerinde durularak, Emeviler’in iktidar olması ile kıyaslanmıştır. Tüm bu bilgilere rağmen, Abdullah’ın, Emevi iktidarını hedef alan başkaldırlara(Abdullah bin Zübeyir gibi) destek çıkmaması, Kufe’ye gitmek isteyen Hz. Hüseyin’i Hicaz’da kalması yönünde uyarması bir hayli ilginçtir. Belki kendisini, ilime vakfetmesinin bir sonucu yahut ortamı mücadele için uygun görmediğinden böyle bir politika izledi. Sebep ne olursa olsun, Abdullah’ın görüşleri, Abbâsi ailesi fertleri için yol haritası olmuştur. Bu yüzden, Abbasoğulları Alioğullarına nazaran daha az yıpranmış, iktidar için yapılan mücadelede onlardan bir adım önde olmuştur

⁵⁸ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 99; Ebü’l-Hasan İzzeddin Ali bin Muhammed bin Abdülkerim İbnü’l-Esir, (v.630/1232);**el-Kamil fi’t-Tarih**,(çev: M.Beşir Eryarsoy), İstanbul,1986, c.IV, s.253; İsmail bin Ömer İbn Kesir, (v.774/1372), **el-Bidaye ve’n-Nihâye**,(çev: Mehmet Keskin),İstanbul,1995, c.VIII, s.239;Ahmed bin Ebi Yakub bin Cafer bin Vehb Yakubi, **Tarihu’l- Yakubi** Beyrut, tsz, c.II, s.261.Emeviler’in en büyük muarızlarından biri olan Abdullah bin Zübeyir, Abdullah ve Muhammed el-Hanefiyye’den kendisine biat etmelerini istedi. Olumsuz cevap alınca onları ateşte yakmakla tehdit etti. Kaynaklarda zikredilen yakma tehdidini, şiddetli biçimde cezalandırmak şeklinde anlamak daha doğru olsa gerek.

⁵⁹ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 88.

⁶⁰ **Belazuri**, III,70; **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 117.

⁶¹ **Belazuri**, III,71; **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 134.

⁶² **Belazuri**, III, 53. Abdullah oğlundan “ Amcasının oğlu Abdülmelik’e(65-86/685-705) gitmesini, Abdullah bin Zübeyr’den sakınmasını istemiştir. Bkz: **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 131.Bazı araştırmacılar böyle bir isteğin, Emeviler ve Abbâsiler’in ortak atası olan Abdülmeneaf’da birleşme arzusunun kaynaklandığını söylemiştir. M.Ali Büyükkara, “**İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları**”, İstanbul,1999, s:15–16. Emeviler’e karşı değişik bölgelerde isyanların ortaya çıktığı bir dönemde, Ali bin Muhammed’in Emevi başkentine gidişini siyasi bir manevra olarak değerlendirmek daha doğru olsa gerek. Bu şekilde, Emevi iktidarını hedef alan ayaklanmalara, Abbasoğulları tarafından destek verilmeyeceği tekit edilmiş oluyordu.

Şam'a ulaşan Ali'yi, Mervan sıcak bir şekilde karşıladı. Buna rağmen zaman zaman aralarında gerginlikler yaşandı. Ali bin Muhammed'in künyesi de ismi gibi Hz. Ali'ye nispet edilmişti.⁶³ Bu yüzden Abdülmelik, bunlardan en azından birinin değiştirilmesini talep etti. O da künyesini Ebu Muhammed olarak değiştirdi.⁶⁴ Abdülmelik bin Mervan, Ali bin Abdullah'a iyi davranıyor, beraber sohbet ediyor, ihtiyaçlarını karşılıyordu.⁶⁵ Bu durum uzun sürmedi. Ali bin Abdullah aleyhinde ortaya atılan iddialar halifenin ona şüphe ile bakmasına neden oldu. Ali bin Abdullah ise kendisinin iktidar olma gibi bir amacının olmadığını belirterek, hakkında ileri sürülen iddiaları kesin bir dille reddetti.⁶⁶

1) EMEVİ-ABBASİ MÜNASEBETLERİ

Velid bin Abdülmelik ile Ali bin Abdullah arasında yaşanan gerginlik Emevi-Abbâsi ilişkilerine yeni bir boyut kazandı. Bu dönemde Emeviler, Abbasiler üzerinde baskı kurmaya başladılar.

1.1) Velid- Ali bin Abdullah Çekişmesi

Velid bin Abdülmelik'in (86–96/705–715) 705 tarihinde yönetimi ele alması ile birlikte, Emevi-Abbâsi ilişkisi yeni bir boyut kazandı. Özellikle, Abdülmelik bin Mervan zamanında yönetim tarafından korunup, kollanmış olan Ali bin Abdullah'a karşı karalama kampanyası bu döneme tesadüf eder. Önceki dönemde, halife tarafından izzet ve ikrama boğulan Ali bin Abdullah, kendini bir anda Velid'in hedefi olarak buldu.

Abdülmelik'in boşadığı cariyesi ile evliliği böyle bir krize sebebiyet verdi. Üstelik bu şekilde hilafet iddiasında bulunacağı iddiaları işin tuzu biberi oldu. Ali bin Abdullah, zikrettiğimiz nedenlerden dolayı, Velid'in adamları tarafından dövüldü.⁶⁷

⁶³ *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, 117.

⁶⁴ *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, 134. Abdülmelik, Ali'ye: “*Hayır! Vallahi hem isim, hem de künyeyi bir arada taşıma*” demiştir. Böyle bir isteğin arka planında Hz. Ali ve soyuna karşı Emeviler'in öfke ve kını bulunabileceği gibi, Abdülmelik tarafından Abbâsilerin samimiyeti de ölçülmüş olabilir

⁶⁵ *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, 154–155.

⁶⁶ *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, 139.

⁶⁷ *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, 138–139; Mutahhar bin Tahir Makdisi (v.387/997), *Kitabu'l-Bed ve't-Tarih*, Paris, 1916, C: VI, S. 57- 58; Farouk, 62.

Gerginlik sadece bu meseleyle sınırlı kalmadı. Abdullah bin Abbas'ın cariyesinden olan ve Abdullah'ın oğlu olduğunu iddia eden; **Selit**⁶⁸ yeni bir krize neden oldu. Emevi halifesi, Ali bin Abdullah'ın aleyhine girişimde bulunarak, Selit'i yanına çekmeye çalıştı. Özellikle, Selit'in iddialarına destek çıkararak, onun güvenini kazandı. Sıra mahkemede, Selit'in iddialarını hukuki olarak ispatlamaya gelmişti. Mahkeme siyasi yönü ağır basan bir kararla Selit'in, Abdullah bin Abbas'ın oğlu olduğu sonucuna vardı. Velid, mahkemenin verdiği bu kararı olumlu bularak, Abdullah bin Abbas'ın mirasında hak sahibi olduğunu ilan etti. Tabii olarak bu karar Ali'nin hoşuna gitmedi. Emevi otoritesi tarafından, Abbasoğullarını yıpratmak için kullanılan bu kişinin ortadan kaldırılması tek çıkış yolu olarak görülmeye başlandı. Ali'nin hizmetçisi olan Ömer ed-Dennü, Selit'i ortadan kaldırdı. Cesedini Şam'ın dışarısında bulunan ve Ali bin Abdullah'a ait olan bir tarlaya gömdü. Selit'in aniden ortadan kaybolması üzerine, Velid cinayetin sorumlusu olarak Ali'yi suçladı. O'na suçunu itiraf ettirmek için akla hayale gelmeyecek işkencelerde bulundu.⁶⁹

Selit'in, Ali bin Abdullah tarafından ortadan kaldırıldığına dair şüpheler, mevcut yönetim ile Abbâsiler arasındaki ilişkileri geri dönüşü olmayan bir noktaya getirdi. Öyle ki halife, işkencelere maruz bıraktığı Ali'yi yanına çağırıp, cinayeti kendi lisanı ile ikrar etmesini isteyip: “ *Sen kardeşini mi öldürdün?*” diye sual edince. Ali tereddüt göstermeden: “ *O (Selit) benim kardeşim değil, kölemdir. Ben, kölemi öldürdüm*” cevabını verdi.⁷⁰

---

⁶⁸**Selit:** Abdullah bin Abbas hayatta iken annesine nispet edilen bu kişi, onun ölümü üzerine Selit bin Abdullah diye anılmaya başlandı.

⁶⁹ **Belazuri**, III,77-78; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,149; Atvan, **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**,155-156; İbrahim Sarıçam, **Emevi-Abbâsi İlişkileri**, Ankara,1997, s.365.

⁷⁰**el-Yakubi**, II,290.Yakubi böyle bir diyalogu aktarmış olsa da, Müellifi meçhul; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye adlı eserde ve Belazuri'de böyle bir bilgiye yer verilmemiştir. Mezkûr eserlerde Ali bin Abdullah'a yapılan ağır işkencelerin nedeni olarak; cinayeti reddetmesi gösterilir.(Bkz: **Ahbaru'dDevleti'l-Abbâsiyye**,149; **Belazuri**, III,78) Böyle bir bilgi, Selit cinayetini bizler için daha esrarlı hale getirmektedir.

Selit cinayeti ardından, Ali bin Abdullah **Dehlek**⁷¹ adı verilen bir yere sürgün olarak gönderildi. Halife bununla yetinmeyip, onu Dehlek'ten **Hicr**⁷² bölgesine sürdü. Velid'in ölümü üzerine Ali ve ailesi Ölü deniz'e yakın küçük bir yerleşim birimi olan Humeyme'ye yerleşti. Böyle bir gelişme yaşanırken yeni halife; Süleyman bin Abdülmelik,(96- 99/715- 717) Ali ve ailesine Şam'a dönme iznini verdi.⁷³ Yeni Halife, Velid döneminde Abbasoğullarına reva görülen zulmün izlerini silebilmek için Ali bin Abdullah ve ailesini Şam'a getirtti. Bu bağlamda, selefi tarafından yapılan işkence ve hakaretlerin izini yok etmeye gayret gösterdi. Velid'in Ali ve ailesine reva gördüğü işkence ve eziyetten dolayı defalarca özür diledi. Onlara adil davranarak durumlarını düzeltti. Sürgünlerle kısıtlanan özgürlüğünü ve Velid'in adamları tarafından ayaklar altına alınan itibarını, ona iade etti. Böylelikle Ali, Humeyme'ye gözetim ve baskıdan uzak, hür bir insan olarak geri döndü.⁷⁴

1.2) Humeyme: İktidar Mücadelesinin Komuta Merkezi

Ali bin Abdullah, 118/736 yılına kadar Humeyme'de yaşadı. Bu yerin, Abbasoğulları için özel bir önemi vardı. Abbâsi ihtilalinin lideri ve Ali bin Abdullah'ın oğlu olan; Muhammed bin Ali(v.125/742)⁷⁵, kendilerine iktidarı getiren mücadeleyi buradan yönetti.⁷⁶

---

⁷¹**Dehlek:** Yemen denizinde bir adadır. Habeşistan ile Yemen arasında kalmaktadır. Emeviler kendilerine muhalif olan birçok kimseyi buraya sürgün etmiştir.

⁷²**Hicr:** Medine ile Şam arasında “ **Vadiu'l-Kura**” olarak isimlendirilen bölgedir. Hz. Salih Peygamber'in kavmi olan “Semud” burada yaşamıştır.

⁷³**Belazuri**, III,78, **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,149; Atvan; **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 156.

⁷⁴**Belazuri**, III, 78; Atvan; **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 158

⁷⁵**Belazuri**, III,71; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**;160Atvan, **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 164.

⁷⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,207.

Suriye sınırları içerisinde yer alan bu küçük kasaba Abbassoğulları'nın yerleşim merkeziydi.⁷⁷ Abbâsiler buraya ilk kez Velid bin Abdülmelik döneminde yerleştiler.⁷⁸ Velid'in zamanında bu yerde yaşayan Abbâsiler üzerinde siyasi baskı mevcut iken, onun ölümü ile birlikte bu baskıda gözle görülür bir azalma oldu. Böylelikle burası, Horasan'da başlayacak ihtilal hareketinin yönetim merkezi oldu. Pek meşhur olmayan, üstelik Emevi başkentine yakın bir beldenin, bir iktidar mücadelesinin merkezi olarak seçilmiş olması oldukça ilginçtir. Acaba, Muhammed bin Ali böyle bir tercihle, Emevi yönetimini şaşırtmak mı istemişti? Yoksa belli bir zamana kadar gizli kalması gereken bir hareketin, Abbâsi kontrolünden çıkmasını engellemeyi mi düşünmüştü? Humeyme dışında seçilen bir merkezin, Abbâsi ideallerini gerçekleştirme olasılığı ne kadar yüksek olabilirdi? Tüm bu sorular ve benzerlerini çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, bilinen bir gerçek var ki; o da, hareket merkezinin ve liderinin ihtilalin sonuna kadar, Emevi iktidarından ustalıkla gizlenmiş olmasıdır. Kaldı ki; Kufe ve Basra gibi merkezlerin siyasi istikrardan yoksun oluşu,⁷⁹ Humeyme'nin hareketin gizliliği için doğru bir tercih olduğunu gösterdi.

Muhammed bin Ali(v.125/742) önderliğinde, Humeyme'de başlayan hareket, kısa bir zaman içerisinde, geniş bir bölgeye yayılmış, mücadelenin kaderini belirleyecek olan Horasan halkına "*Abbâsi daveti*" ulaştırılmıştır.

1.3) Hilafet Hakkının Abbasoğullarına Devri Meselesi

Emevi-Abbâsi çekişmesi, Velid bin Abdülmelik zamanından itibaren başlamış olmasına karşın, Ali bin Abdullah, Abbâsiler nazarında hiçbir zaman için ideal hareket lideri olamamıştır. O'nun ibadet konusundaki zühd ve takvası daha ön plana çıkmıştır.⁸⁰ Hâlbuki Ali'nin on iki çocuğundan biri olan;⁸¹ Muhammed bin Ali, ilmi ve takvası

⁷⁷Ebu Abdullah bin Abdillâh Yakut el-Hamevi, (v.626/1229) **Mucemul Buldan**, Beyrut,1979,c.II, s.307.

⁷⁸**Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 150.

⁷⁹ Julius Wellhausen, **Arap Devleti ve Sükûtu**(çev: Fikret Işıltan), Ankara, 1963, s.189–190.

⁸⁰ **Belazuri**, III,75; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,117.

⁸¹ **Belazuri**, III,71; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,147.

kadar, siyasi bir lider olarak da tanınmıştır. Özellikle, Hz. Ali soyundan gelen, **Keysaniye**⁸² fırkası tarafından lider kabul edilen; Muhammed el-Hanefiyye'nin oğlu Abdullah bin Muhammed el-Hanefiyye(Ebu Haşim) ile ilişkisi, hareketin kaderini değiştirmiştir.

Ebu Haşim'den Şam'da iken bir süre ders alan⁸³; Muhammed bin Ali, kendini ilim konusunda yetiştiriyordu. O'nun kabiliyetlerini fark eden Ebu Haşim, ona özel bir önem veriyor, güveniyordu. Öyle ki, ölmeden önce Horasan'dan gelen bir gurup, kendisinden sonra imamet işinin kime kalacağını merak edince, yanında oturan Muhammed'i işaret edip "İşte bu" demiş, Horasanlılar bunun üzerine "Bu kimdir?" diye sorulduğunda "Bu; Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Abbas" cevabını vermiştir.⁸⁴

Muhammed bin Ali ve Abbâsi soyunu yakından ilgilendiren gelişme, Ebu Haşim'in Emevi başkenti olan Şam'dan dönüşünde yaşanmıştır. Süleyman bin Abdülmelik'in daveti üzerine, Şam'a gelen Ebu Haşim dönüşte rahatsızlanınca, Humeyme'ye yönelerek, Muhammed bin Ali'nin evine geldi ve İmamet işini ona tevdi etti.⁸⁵

Ebu Haşim'in Suriye yolculuğu ve ardından rahatsızlanması, farklı biçimde yorumlanmıştır. Bir rivayete göre, Süleyman'ın yanından ayrılan Ebu Haşim, Filistin'e yöneldi. Halife, Ebu Haşim'in ardından adamlarını göndererek, onu zehirletmeyi başardı. Halife'nin adamları tarafından ikram edilen sütü içen Ebu Haşim, zehirlendiğini anlayarak, rotasını, Muhammed bin Ali'nin ikamet ettiği yer olan Humeyme'ye çevirdi. Oraya ulaşan Ebu Haşim, Muhammed'e gelerek "Ey amcamın oğlu! Ben ölüyorum" diyerek meseleye giriş yaptı. Ardından, Hz. Ali'den, babası Muhammed el-Hanefiyye'ye kalan vasiyetten bahsetti. Buna göre, Emeviler'e karşı yürütülecek iktidar mücadelesinin, Muhammed bin Ali ve onun soyu ile başarıya ulaşacağını, kendi taraftarlarının bu iş için yardımcı ve davetçi olabileceğini söyledi. Hareketin, Şam'da değil de, Horasan'da başlamasının uygun olacağını belirtti. Ardından, hareketin selameti için kabilelere karşı izlenecek stratejiyi anlatan Ebu Haşim, harekete "**Senetü'l-**

⁸² **Keysaniye:** Bunlar Muhtar es-Sekafi'ye (v.67/687) uyan bir fırkadır. Hilafet konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da, bunlardan bir gurup, Muhammed bin el-Hanefiyye'ye(81/700) imamet hakkının geçtiğini iddia etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ebu Mansur Abdülkaahir bin Tahir Muhammed el-Bağdadi (v.429/1037), **el-Fark Beyne'l-Fırak**, (çev:Ethem Ruhi Fırlalı), Ankara,1991,s.31-40; **Hudârî Beg**, 12.

⁸³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,173–174. Ebu Haşim hakkında bkz: Hasan Onat, "**Ebu Haşim**", T.D.V.İ.A., X, İstanbul, 194, s. 146; S.Moscati, "**Abu Hashim**", E.I., V: I, Leiden, 1960, pp.124-125.

⁸⁴ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,173.

⁸⁵ **el-Yakubi**, II,297; **Belazuri**, III,80; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,185–186.

Humar⁸⁶ da başlanmasını tavsiye etti. Horasan'da başlayacak iktidar mücadelesinin merkezle olan bağlantısının sıhhati için 12 nakip, 70 dainin seçilmesini öğütledi. Sözüünü “ *Yüzüncü sene dolunca davetçilerini ve elçilerini(Horasan’a) gönder. Şüphesiz Allah senin işini tamamlayacak*” cümlesiyle bitirdi. Ebu Haşim, vasiyeti Muhammed bin Ali’ye bildirdikten sonra öldü.⁸⁷

Başka bir rivayette; Ebu Haşim’in Hicaz’a gitmek isterken yolda zehirlendiği, bunun üzerine Humeyme’de ikamet eden, Muhammed bin Ali’nin yanına gittiği zikredilir. Humeyme’ye ulaşan Ebu Haşim, İmameti, ona vasiyet etti. Abbâsi taraftarlarının ve kendi yandaşlarının bulunduğu bir ortamda, İmamet işinin kendilerine ait olduğunu zannettiğini, ancak kendisinin ecelinin gelmesinden dolayı, bu işin Muhammed bin Ali ve onun evlatlarına kaldığını söyledi. Ebu Haşim hilafet konusunda, taraftarlarına Muhammed bin Ali’ye destek çıkmalarını, bu işte sebat etmelerini tavsiye etti.⁸⁸

İlk iki rivayetle, vasiyet konusunda paralellik gösteren diğer bir rivayet zehirlenme olayını gerçek olarak kabul etmez. Buna göre; Muhammed bin Ali, Ebu Haşim’in hasta olarak yattığı eve geldi. Ebu Haşim vefatından önce ona şu şekilde vasiyette bulundu: “*Ey kardeşim! Sana Allah’tan sakınmanı tavsiye ediyorum. Çünkü kullara tavsiye edilecek en hayırlı şey takvadır. Meseleye gelirsek; peşine düşüp uğruna çalıştığımız ve başkalarının da bizim gibi talep ettiği bu iş, sana ve çocuklarına kalmaktadır.(Hz.) Ali, babama şöyle demişti: “Ey oğulcuğum! Benden sonra sizin için gerçekleşmeyecek bir şey için kanınızı(beyhude) akıtmayın. Bu liderlik sizden sonra Abdullah bin Abbas evladından olan amcaoğullarınıza kalacaktır.”* Yine babamız,(Hz.) Ali’den şu olayı rivayet etmişti: “*Abbas bir gün Rasulallah (s.a.v)’in yanına girmişti. Ben ve o Ümmü Seleme’nin evindeydik. Hz. Peygamber hurma lifi ile doldurulmuş yastığa yaslanmıştı. Yastığı Abbas’a doğru attı ve yastığın üzerine oturmasını söyledi. Sonra da ona doğru*

⁸⁶ **Senetü’l-Hımar:** Bu kavram Kur’an-ı Kerim’de yer alan Bakara Suresinin 259. Ayeti ile irtibatlandırılır. Ayet-i Kerime’de zikredilen şahıs yanında merkebi (hımâr) olduğu halde, harabe haline gelmiş bir beldeye uğradı ve o beldede yaşayanların nasıl diriltileceğini merak etti. Bunun üzerine Yüce Allah onu ve merkebinin öldürüp 100 yıl bekletti ve nihayetinde 100. senede tekrar diriltti. Ebu Haşim, harekete geçilmesi için “**Senetü’l-Hımâr**”ın beklenmesini isterken hicri 100.yılı (100/718–19) kastediyordu. Muhammed bin Ali de işaret edilen zaman geldiğinde taraftarlarına hareket emri vermiştir. Ebu Hanife Ahmed bin Davud ed-Dineveri,(v.282/895), **el-Ahbaru’t-Tivâl**,(thk: Ömer Faruk et-Tabâi), Beyrut,1995,s.305.

⁸⁷ **el-Yakubi**, II,296–298. Yakubi’nin rivayetinde dikkat çeken bir nokta, Ezd kabilesinin mevlası olan; Eba Rabbâh Meysere en-Nebbal adında bir şahsın, Ebu Haşim tarafından, hareketin Kufe sorumlusu olarak tavsiye edilmiş olmasıdır. Bu doğrultuda İmam Muhammed onu Kufe sorumlusu yaptı. Muhtemelen böyle bir tutum, dinamizm kadar tecrübeye önem verilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

⁸⁸ **Belazuri**, III,80.

eğilip, benden gizli ve duyamadığım şeyler söyledi. Daha sonra doğruldu. Abbas dışarı çıktı. Abbas iyice uzaklaştığında, Hz. Peygamber bana şunları dedi: - Ey Ali! Rahat ol. Benden sonra, bu iş(hilafet) berbat bir dönem müstesna sana nasip olmayacaktır. İş (hilafet) şuna(Abbas) ve çocuklarına kalacaktır. Bu işe(hilafete), peşinden koşmadan, çalışıp çabalamadan kolaylıkla sahip olacaklar. Böylece kanınız yerde kalmayacak; size kötülük yapanlardan intikamınızı alacaksınız.”⁸⁹

Yine aynı rivayet içerisinde yer alan ve Abbâsilerin hilafet hakkını tescilleyen haber, Ebu Haşim tarafından, Hz. Ali tarikiyle nakledilmiştir. Buna göre; büyük bir yemek ziyafetinin verildiği bir mecliste Peygamberimiz oturmaktaydı. Sofranın başköşesinde koyun eti vardı. Meclise yönelen Hz. Ebubekir, koyun etinin kolay yerinden bir parça alıp, kalktı. Ardından Hz. Ömer gelerek, sofraya oturdu. Uzunca yedikten sonra o da kalktı. Sonra Hz. Osman geldi o da aynı şekilde davrandı. Ondan sonra Ümeyyeoğulları meclise geldi. Sofradan uzun bir süre çokça yediler. Bunların ardından gelen Abdullah bin Abbas ve oğulları, Ümeyyeoğullarını sofradan kaldırıp, kendileri oturdu. Sofrada bulunan bütün yiyecekleri yediler. Bu yüzden onlarla birlikte olanlar bir şey yiyemedi. Bu durum Peygamber efendimize(s.a.v.) anlatılınca, o şu karşılığı verdi “*İslam’ın fethini ve tamamlanmasını bizlere nasip eden Allah’a şükürler olsun, İslam’ın fethinin tamamlanması Abdullah bin Abbas’ın evlatları ile gerçekleşecek.*” Rivayete göre, Hz. Peygamber konuşmasını, Nur Suresinin 55.Ayet-i Kerimesi⁹⁰ ile tamamladı ve ashabından emanete riayet etmelerini istedi.⁹¹

⁸⁹ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**,186–187. Moshe Sharon, vasiyetin bu yönüne(Peygamber tarafından, bu işin Abbasoğullarına bırakıldığı yönündeki iddialara) itiraz etmektedir. Böyle bir açıklama, Abbâsiler’in önünü açmaya yönelik olup, dini ve esrarengiz motiflerle bezenmiştir. Sharon; **Black Banners from East**,138–139.

⁹⁰ **Nur Suresi XXIV/55**: “**Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.**”

⁹¹ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 187- 188. Bu rivayette dikkati çeken husus, Hz. Peygamber’e atfedilen haberde zikredilen kişinin, Hz Abbas değil de, oğlu Abdullah’ın oluşudur. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, İslam’a geç girişinden dolayı, hilafet hakkını kendine layık görmeyen Hz. Abbas yerine, oğlunun zikredilmiş oluşu manidardır. Çünkü o, Hz. Peygamber’in birçok hayır duasına mazhar olmuştur. Bkz: **Belazuri**, III,28–29;**Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 26–27. Muhtemelen bu şekilde, Abdullah’ın şahsında hilafet işi meşrulaştırılıyordu. Eğer anlatılan olay doğru ise, Hz. Peygamber(s.a.v.) hastalandığında, Hz. Abbas, Hz. Ali’ye müracaat ederek, hilafetin kime kalacağını, Peygamber’den öğrenmesi için niçin ısrarcı oldu?

Ebu Haşim'in zehirlenmesi meselesinde ileri sürülen iddiaların aksine, ölümün doğal yollardan gerçekleştiğine dair haberler, Vasiyet konusunda geniş malumat veren kaynakta mevcuttur. Buna göre, Ebu Haşim'in, Velid bin Abdülmelik ya da kardeşi Süleyman tarafından zehirlendiği yönündeki haberler gerçek değildir. Ebu Haşim, Emevi yöneticilerinin kendisini aşağılamasından dolayı⁹² hüzünlü ve kederliydi. Bundan dolayı hastalanıp öldü.⁹³ Ebu Haşim'in hemen ölmeyip, hastalandıktan bir müddet sonra vefat etmesi, ölümü hakkında ortaya atılan son görüşü desteklemektedir. Bu bağlamda Ebu Haşim'in ölümü, netlik kazanmamıştır. İster zehirlenerek, isterse doğal yollardan olsun, onun ölümü (98/716–717)⁹⁴ Abbâsiler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Hz. Ali soyundan gelen birinin hilafetle ilgili hakları, Abbâsilere devretmesi, hareketin ivme kazanmasına neden olmuştur. Böylelikle, bu sülalenin iktidar olma hakkını reddeden gurupların muhalefeti, bir nebze de olsa azalacaktı. hilafet hakkının, Abbasoğullarına intikali konusunda delil gösterilen, en meşhur rivayet “*Sarı Sayfa*”(Sahifetu's-Safra) olarak zikredilmektedir. Rivayete göre, Muhammed bin el-Hanefiyye⁹⁵ Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in yanına giderek, babasının (Hz. Ali'nin) bir şey bırakıp bırakmadığını sordu. Bunun üzerine Hasan, Hüseyin'e: *Ey kardeşim! O; (Muhammed bin el-Hanefiyye) bizim kardeşimiz ve babamızın oğludur. Babamızın bize verdiği ilmi ona da ver*” Hüseyin, Muhammed bin el-Hanefiyye'ye *Sarı* bir *Sayfa* verdi. O'na verilen sayfada, Horasanda meydana gelecek olaylarla ilgili

⁹² Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 178.

⁹³ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 188–189 .

⁹⁴ ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 166. Yakubi eserinde Ebu Haşim'in ölüm tarihini (97/715) olarak vermektedir. Bkz: el-Yakubi, II,298.

⁹⁵ Muhammed bin el-Hanefiyye(v.81/700–1): Hz. Ali'nin Beni Hanife kabilesine mensup hanımı Havle binti Cafer'den doğma oğludur. İbn Kesir, IX,66- 69.

rivayetler mevcuttu. Hareketin ne zaman olacağı, nasıl olacağı, hareketin tarihi, işaretleri, hangi Arap kabilesinin mücadeleye yardım edeceği, hareketi yönlendiren kişilerin isimleri, onların nitelikleri, onlara tabi olanlar... İşte bu sayfa Muhammed bin el-Hanefiyye'nin yanındaydı. Vefat edene kadar, bu sayfayı sakladı ölmeden önce, emaneti oğlu olan; Abdullah bin Muhammed'e(Ebu Haşim) bıraktı. O ise Humeyme'de bu sayfayı Muhammed bin Ali ve onun oğlu olan İbrahim bin Muhammed'e vasiyet etti. Bu vasiyet esnasında Muhammed bin Ali, Ebu Haşim'e sordu: *“Ey Amcam oğlu! Beni Haşim hakkında var olan haberlere göre, bizim ve Abbassoğulları'nın bu işte(iktidar) bir nasibi var mıdır? Ebu Haşim cevaben: “ Peygamberin ehlerinden ancak size nasip olacak iştir” dedi. Şaşırarak Muhammed bin Ali tekrar sordu: “ Ey kardeşim! Bu nasıl olur?” Ebu Haşim bu soruyu şöyle cevapladı: “Sen bu çocuğu(İbrahim) görüyor musun? İşte bu çocuk, Ümeyyeoğullarına karşı mücadele edecek, mücadele başarıyla tamamlanana dek davanın yöneticisi olacak. Emeviler onu katledecek. Oğullarından; Abdullah ve Übeydullah'ın soyundan gelenler yönetimi ele geçirecekler.”*⁹⁶

Hilafet hakkının Humeyme'de, Abbasoğullarına devredilmesi, geri dönüşü olmayan bir süreci başlatmıştır. Konu ile ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerden hareketle şu sonuca varabiliriz:

1- Alioğullarına ait olarak görülen imamet hakkı, Hz. Ali'nin torunu olan Ebu Haşim'in, Muhammed bin Ali'ye yaptığı vasiyetle Abbasoğullarına geçmiştir. Vasiyetin gerçekliği konusunda herhangi bir tereddüt olmamasına karşılık; hilafet hakkını Abbâsi soyuna tahsis eden ve genelde eskatolojik bilgiler(geleceğe dair bilgi)içeren rivayetler problemlidir. Muhtemelen bu bilgiler Abbâsilerin iktidara gelmesinin ardından kurgulanmıştır. Hilafet konusunda İslam toplumu içerisinde farklı görüş ve fikirlerin var olduğunu düşündüğümüz zaman, Abbâsilerin uydurma rivayetlere sarılması çok da şaşırtıcı gelmemektedir. Apolojik(savunmacı) özelliğe sahip bu rivayetlerin doğruluğu

---

⁹⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,184–185. Böyle bir rivayetin var olması, gerçek olduğu manasına gelmemelidir. **“ Sarı Sayfa”**; Abbasoğulları'nın Meşruyet krizini aşmak için, ortaya sürmüş olduğu, yapay bir iddia olarak görülebilir. Şia'nın Kırtas hadisesi ile elde etmeye çalıştığı sonucu, Abbâsiler de, Sarı Sayfa ile elde etmek istemişlerdir. Halife Mehdi zamanında, rivayet zincirinin değiştirilerek, hilafeti elde etme hakkının doğrudan, Hz. Abbas ile irtibatlandırılması **Sarı Sayfa**'nın sonradan kaleme alındığı tezlerini güçlendirmektedir. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,165.

mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden Halife Mehdi döneminden itibaren *Sarı Sayfa* tezi bir kenara bırakılmış, hilafet hakkı doğrudan Hz. Abbas ile ilişkilendirilmiştir.

2-Muhammed bin Ali vasıtasıyla hilafet hakkının Alioğullarından, Abbâsilere intikali, Meşruiyet sorunu yaşayan bu sülaleyi, rahatlatmış olsa da, meseleyi tamamen halledememiştir. İlerde göreceğimiz gibi, ihtilal bitene kadar Abbâsiler, iktidara açıktan talip olmamış, bu yüzden insanların birçoğu iktidar mücadelesi sona erene dek, Alioğulları adına mücadele ettiklerini zannetmişlerdir.

3-Ebu Haşim'in hilafet hakkını, Muhammed bin Ali'ye devretmesini, Alioğullarının bu işten tamamen vazgeçtiği şeklinde yorumlayamayız. Çünkü onlardan büyük bir gurup; İmamiyye Şiası ilkelerine sarılmaya devam etmiştir. Abbâsilere karşı sıkça ayaklanmaları bu hususu açıkça gösterir.⁹⁷

2- ABBASİLERİN MÜCADELE STRATEJİSİ

Hilafet hakkının Muhammed bin Ali nezdinde Abbasoğullarına geçişi, iktidar mücadelesi için uygun bir ortam oluşturmuştu. Buna rağmen, böyle önemli bir fırsatı değerlendirmek; hemen harekete geçmek anlamı taşımıyordu. Özellikle, Emevi iktidarını hedef alan her hareketin sonuçsuz kalması Abbasoğullarını daha tedbirli bir siyasi çizgi izlemeye mecbur etti. Bu bağlamda; Abbâsiler, Alioğullarının hatalarından iki şey öğrendiler: Birincisi; Bu siyasi hareket adamakıllı planlanmalı ve harekete geçmeden önce uzunca bir süre yeraltında sürdürülmelidir. İkincisi; Böyle bir hareket ancak yeni bir bölgede uygulanabilir.⁹⁸

Mesele; sadece yeni bir mücadele alanı seçilmesinden ibaret değildi. Çünkü Ebu Haşim, vasiyetin dışında, bin bir türlü güçle kurmuş olduğu teşkilatı da, Muhammed bin Ali'ye bırakmıştı.⁹⁹ Muhammed bin Ali'nin elinde hazır bir teşkilat olmasına karşın, başarı noktasında, onlara tam olarak güvenemiyordu.

Diğer bir problem ise; mücadele esnasında, Alioğullarının desteğini kazanmaktı. Bu şekilde Hz. Ali ve onun soyuna karşı muhabbet besleyen kitleyi yanına alarak amaçlarına daha rahat ulaşabileceklerdi.

⁹⁷ Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi**, (çev: İsmail Yiğit), İstanbul, 1987, C.II, s.294.

⁹⁸ Sharon, **Black Banners from the East**, 46-47.

⁹⁹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 188.

Abbâsiler, zikrettiğimiz sebeplerden dolayı, yeni bir strateji geliştirmeyi elzem gördüler. Onlara göre, yapılacak küçük bir hata telafisi kabil olmayan sonuçlara yol açabilirdi. Birazdan ayrıntılı olarak ele alacağımız; teşkilatlanma, hareket için yeni alanlar seçilmesi ve siyasi söylem gibi stratejik hamleler, hareketin başarılı olmasında belirleyici rol oynamıştır.

2.1) Davetçi Kadrosunun Teşkili

Ebu Haşim Humeyme'de ölüm döşeğinde son anlarını yaşarken, başucunda Kufe merkezli hareketin taraftarları bulunmaktaydı.¹⁰⁰ Bu kişilerin orada bulunması Ebu Haşim ve Muhammed bin Ali açısından önem arz ediyordu. Ebu Haşim hareketin geleceğini Muhammed bin Ali'ye devrederken yanında güvendiği kişilerin olması gerçekten büyük şanstı. Böylelikle yeni lideri kabul etme konusunda ortaya çıkacak tereddütler izale edilebilecekti. Ebu Haşim'in veda konuşması gerçekten duygusal anlar yaşanmasına neden oldu. O ortamı paylaşanlar liderlerinin vasiyet niteliğindeki sözlerine kulak verdiler. O'nun son sözleri hareketin geleceği ve hareket kadrosu konusunda ipucu vermekteydi:

*“ Allah sizlere iyilik versin! İnsanlar bizlerle olan münasebetini keserken sizler bize yaklaştınız, onlar bize buğz ederken sizler bize muhabbet beslediniz. Vatanınızdan hicret edip, ailelerinizi geride bıraktınız. Zorluk ve sıkıntı hallerinde bizim yanımızdan ayrılmadınız. Allah, beni ve sizleri **Cennetü'l- Huld**'da¹⁰¹ bir araya toplansın! Gördüğünüz gibi ben hastayım ve sizlere davanın(benden sonraki) sahibini bildiriyorum. İşte o kişi Muhammed bin Ali'dir. Ona güvenip, itaat edin, yol gösterin. O'nu vasiyet ediyorum. Size ve kardeşim ve sizin kardeşiniz olan Seleme bin Buceyr'e bildireceğimi bildirdim. Sizleri, vaatleri katında boşa çıkarmayan, işini emanet edenin emeğini zayi etmeyen Allah'a emanet ediyorum. Allah'ın Selamu üzerinize olsun! Bunun üzerine topluluk ağlamaya, seslerini yükseltmeye başladılar. Bunun üzerine Ebu*

¹⁰⁰ Ebu Haşim'in yanında bulunanlardan altı kişi hareketin önde gelen isimlerinden idi. Bu kişilerin lideri olan Seleme bin Buceyr Şamdaki işlerini halledemediğinden dolayı vefat anında orada bulunamamıştı. Ebu Haşim'in vasiyetine ve vefatına şahitlik eden kişiler: 1-Ebu Rabbâh Meysere en-Nebbal 2-Ebu Amr Yaktin el-Bezzar 3-Muhammed bin Huneyys 4-Ebu Bistam Meskale et-Tahhan 5- Hayyan el-Attar 6-İbrahim bin Seleme idi. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 183, 191- 192; Sharon, **Black Banners from East**, 133–134. Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 29.

¹⁰¹ **Cennetü'l- Huld**: Ebedilik Cenneti. Kur'an-ı Kerim'de Cennetin zikredilen isimlerinden biridir. Ayrıntı için bkz: **Furkan Suresi**, XV/25.

Haşim:” *Allah sizlere merhamet etsin! Endişelenmeyin, her canlı fanidir*” dedi. Biraz sonra taraftarlar liderlerinin kaldığı odadan ayrıldılar. Bunun üzerine Ebu Haşim Muhammed bin Ali’ye dedi ki: “ *Arkamda bıraktığım kişi Allah’ın sevdiğimiz fıtratta yarattığı kişi olup, senin için açık ve gizli durumlarda güvenilirdir. Meseleyi ona bildir ve kendinden başka ancak ona güven! Diğerleri(yanında vasiyete şahit olan altı Kufeli lider) seçkin kişilerin hayırlıları olsa da, benim için onun dengi olmadı. Anlayacağın kendisine saygılı davrandığım o kişi Seleme bin Buceyr’dir. Talimatlarımın birçoğunu da o yerine getirir. Sana geldiği vakit isteğimi sen yerine getirirsin. Sana geldiği zaman selamımı söyle ve ona de ki: Ölümsüz olan Allah sana iyilik versin.*”¹⁰²

Bu hadiseden kısa bir süre sonra da Ebu Haşim vefat etti.(97/715)¹⁰³Ebu Haşim’in vefatı yeni bir dönemin habercisiydi. Artık mücadele Abbasoğulları eliyle yürütülecekti. Vasiyet gayet açık olup tevile mahal bırakmayacak ifadelerle kurgulanmıştı. Liderlerine sadık olan kişiler için emir mahiyetindeydi. Böylelikle yeni İmamın ismi etrafında ortaya çıkması muhtemel kuşku ve tereddütlerin önüne geçildi. **Umumi Vasiyetin**¹⁰⁴ pratik faydası hemen ortaya çıkmış iken, Ebu Haşim’in Muhammed bin Ali ile baş başa kaldığı zaman dilimi içerisinde yaptığı **Hususî Vasiyet’in**¹⁰⁵ olumlu etkisi uzun bir dönem içerisinde görülecekti.

Liderlerinin ölümüne çok üzülen insanları teselli etmek İmam Muhammed bin Ali’ye düşmekteydi. Bir taraftan taziye görevini yaparken, diğer taraftan Humeyme’ye gelen taraftarlara vasiyeti ve gereğini hatırlatıyordu. Özellikle cenazenin defninden sonra ortaya çıkan tablo, bu çaba ve gayreti daha da anlamlı kılıyordu. Çünkü bazı taraftarlar için liderin emri tartışılmaz ise de, yeni birisine bağlanma fikri oldukça garip gelmekteydi. Uzun yıllar ailesinden ve evinden uzak kalan insanlar için eve dönüş fikri oldukça cazipti. Muhammed bin Ali ancak Seleme bin Buceyr vasıtasıyla hareketin

¹⁰² **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 188; Sharon, **Black Banners from East**, 134.

¹⁰³ **el-Yakubi**, II,298.

¹⁰⁴ **Umumi Vasiyet**: Bu kavramla kastedilen mana; iki kişi arasında olmayan ve orada bulunan herkesin işittiği tavsiyedir. İçeriğinde yeni lidere bağlılık ve itaat vardır.

¹⁰⁵ **Hususî Vasiyet**: Ebu Haşim’in Muhammed bin Ali’ye yaptığı özel tavsiyedir. İçeriğinde hareketin tekrar organize olma aşamasında itimat edeceği kişi ya da kişilere işaret vardır.

otoritesini ele alabileceğini anladı.¹⁰⁶ Gitmek isteyen hüzünlü taraftarlara seslenerek: “*Az bir müddet daha, lideriniz ibn Buceyr gelene dek bekleyin!* Bunun üzerine onlar da beklemeye başladılar”¹⁰⁷ Kısa bir müddet sonra Seleme bin Buceyr liderinin peşine düşüp Humeyme’ye yöneldi. **Şurat**¹⁰⁸ bölgesine ulaştığında Ebu Haşim’in vefat haberini aldı. Bu haber üzerine Muhammed bin Ali’nin yanına gitti. Taziyenin ardından, Muhammed bin Ali, Ebu Haşim’in kendisine bildirdiği şeyi ona söyledi. Bunun üzerine ibn Buceyr: “*Bu mesele hakkında bilgim var, o bu konuda beni görevlendirdi. Zaten şu an yanımızda bulunan taraftarlar bu nedenle burada*” dedi. İbn Buceyr, İmam Muhammed’le buluştuğunda taraftarların hiç birisi orada hazır değildi. Bunun üzerine İmam Muhammed toplanmaları için onlara haberciler gönderdi. Onlar da bu çağrıya icabet ettiler. Toplantı yerine gelince, ibn Buceyr’i görüp ağlaşmaya başladılar. Sonra ibn Buceyr onlara onlar da ibn Buceyr’e baş sağlığı dilediler. Bu esnada söz alan İbrahim bin Seleme: “*Ben bu zamana kadar Allah’ın yaratıkları arasında ibn Buceyr gibi güçlü bir basirete sahip birisini görmedim !*” dedi. Söz sırasının kendisine geldiğini anlayan ibn Buceyr, mücadele arkadaşlarına hitaben: “*Bildiğiniz gibi Ebu Haşim öldü. Bizler onun ölümünden sonraki itaati, hayattaki itaati gibi üzerimize vacip olarak görüyoruz. Hakka çağırırken hak üzerine ölen kişiye müjdeler olsun. O halde sizler, vazifenize hazırlıklı olun! Ey taraftarlar topluluğu! Allah’ın sizlere hak olarak bildirdiği şeylerden dolayı bunun gereğini yerine getirmek üzerinize farz oldu. Bu nedenle davanın ikamesi için birbirinizle yarışın, sonraki bir güne güzel ecir kazanmaya çalışın.*” dedi. Ardından Muhammed bin Ali söz alarak: “*Allah sana rahmet etsin! Sen bana kardeşimden başka bir şey değilsin, sensiz hiçbir işe girişmeyeceğim, senin görüşün doğrultusunda hareket edeceğim, bu hareket ancak yardımlaşma ile başarıya ulaşır. Bu harekete taraftar olun ki, Allah size dünya ve ahiretin hayrını versin!*” şeklinde konuşmasını bitirdi ve bundan sonra ibn Buceyr ve arkadaşları Muhammed bin Ali’yi yeni imam olarak kabul ettiler.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Sharon, **Black Banners from East**, 135.

¹⁰⁷ **Ahbaru’ d-Devleti’ l-Abbâsiyye**, 188; Sharon; **Black Banners from East**, 135.

¹⁰⁸ **Şurat**: Velid bin Abdülmelik zamanında Abbâsi ailesinin yerleştiği bölgedir. Humeyme sınırları içerisindedir. Bkz: **Farouk**, 62.

¹⁰⁹ **Ahbaru’ d-Devleti’ l-Abbâsiyye**, 189–190; Atvan; **ed-Davetü’ l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 176; Moshe Sharon; **Black Banners from East**, 135.

Hiç şüphe yok ki Humeyme’de gerçekleşen biat merasimi Abbâsiler için yeni bir dönemin başlangıcıydı. Böyle bir süreç içerisinde hareketin merkezi, Küfe’den Humeyme’ye taşınacaktı. Bu karar basit bir yer değiştirme hadisesinin ötesinde izlenecek yeni stratejinin ilk işaretiydi. Muhammed bin Ali’nin şahsında Abbassoğulları’nın kontrolüne geçen hareketin tekrar organize olması için teşkilatın tekrardan gözden geçirilmesi zorunlu bir hale geliyordu. İmam Muhammed teşkilatın geçmişten beri gelen yapısında köklü bir değişiklik yapmayı en azından o an için düşünmedi. Yapılacak köklü değişiklik yeni lidere karşı güven problemi ortaya çıkarabilirdi. Dolayısıyla eski kadronun büyük ölçüde muhafaza edilmesi böyle bir sıkıntıyı ortadan kaldırmak amacına matuftu. Ebu Haşim’in vefatından önce İmam Muhammed’e bu noktada vasiyette bulunması ve biat merasiminde İmam Muhammed’in Kûfelilere güvence vermesi bu noktada daha anlamlı hale gelmekteydi. Yapılan biatin ardından sıra, hareketi İmam Muhammed’in talimatları doğrultusunda yürütecek üst düzey kadronun belirlenmesine gelmişti. İmam Muhammed’e davayı yürütecek kimselerin ismi Seleme bin Buceyr tarafından verildi. Listede şu isimler yer almaktaydı:¹¹⁰

1-Salim bin Buceyr¹¹¹

2-Ebu Haşim, Bukeyr bin Mâhân¹¹²

3-Hafs bin Süleyman¹¹³

4-Hafs el-Esir

5-Meyserer-Rahhal¹¹⁴

¹¹⁰ Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye, 190.

¹¹¹ Belazuri, III,117; Atvan; ed-Davetü’l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur; 176; Sharon; **Black Banners from East**,135. Sâlimu’l-Ama (Görmeyen Salim) olarak da bilinir. Sonradan görme yeteneğini kaybettiğinden dolayı bu lakap ile anılmıştır.

¹¹² Bu zat; o zamanlar Şam sınırları içerisinde yer alan Ürdün bölgesinde meskûn olan Beni Müsliyye kabilesinin mevlası olan bir kişiydi. Oğlu olan Bukeyr bin Mâhân ise babasından farklı olarak Beni Müsliyye üyeliğine kabul edildi. Yezid bin Muhalleb ile birlikte Horasan’a yapılan akınlara katıldı. Cürcan fethedildiğinde Yezid’le birlikte şehre girenler arasında bulundu. Bukeyr bin Mahan hakkında bkz: D.Sourdel, “*Bukayr bin Mahan*”, E.I., V: I, Leiden, 1960, pp. 1292- 1293

¹¹³ Abbâsi ihtilalini başarıya ulaşmasında büyük rolü olan Ebu Seleme’nin asıl ismidir.

¹¹⁴ Meyserer-Nebbal olarak da bilinir. **el-Yakubi**, II,296–298. Ebu Haşim hareketin Kufe sorumlusu olarak bu zati işaret etmişti. Hâlbuki Başka bir rivayette Ebu Haşim’in işaret ettiği kişi Seleme bin Buceyr idi. **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 188. Aslında birbirini nakzeder gibi gözükten rivayetler bir bütünlük içerisinde ele alındığında, durumun öyle olmadığı anlaşılır. Şöyle ki; ibni Buceyr vefat etmeden önce Kufe sorumlusu olarak Meyserer-Nebbal’i tayin etti. Bu bağlamda, ibn Buceyr’dan sonra teşkilat

6-Musa bin Sureyc es-Serrac

7-Ziyad bin Dirhem el-Hemdani¹¹⁵

8-Ma'n bin Yezid el-Hemdani

9-Münzir bin Sâid el-Hemdani

(İlk anda listede ismi bulunan kişiler bunlardı. Daha sonra şu kimseler listeye dâhil edildi.)

10-Ebu Amr el-Ezdi¹¹⁶

11-Ebu Huzeyl Hayyan es-Serrâc

12-Ebu İbrahim Muhammed bin el-Muhtar

13-Ziyad bin Dirhem'in üvey kardeşi

14-Velid el-Ezrak.

Listeyi alan Muhammed bin Ali, ibni Buceyr'in fazileti ve dava konusundaki önceliğinden bahsettikten sonra, istişare konusuna değindi. İbni Buceyr ve arkadaşlarına arzuladıkları kişileri listeye dahil etme sözü verdi. Ardından takip edilecek politikanın ana hatlarını açıkladı. Buna göre, taraftarlar birbirlerini kollayıp gözetleyecek, toplu halde değil de küçük guruplar halinde seyahat ederek, yolculuk esnasında gerekli önlemleri alıp dikkat çekmeyeceklerdi. Taraftarlar bu istişarenin ardından Kufe'ye doğru yola çıktı. Humeyme'de iken rahatsızlanan Seleme bin Buceyr'in hastalığı, bu seyahat sırasında şiddetlendi. Kufe sınırları içerisinde hastalığı şiddetlenen İbni Buceyr, Meysere en-Nebbal'i Kufe yöneticisi tayin etti. Kısa bir süre sonra vefat etti.¹¹⁷

Humeyme'de ikamet eden İmam, haberciler vasıtasıyla Seleme bin Buceyr'in ölümünü, Meysere en-Nebbal'in liderliğe getirildiğini öğrendi. Meysere'nin Kufe yöneticiliğini tasdik ederek, Kufeli taraftarlara vermiş olduğu sözün gereğini yerine getirdi. Bunun yanı sıra İmam Muhammed, artan Emevi baskısı karşısında taraftarlarını itidale çağırarak, onlardan dikkatli olmalarını istedi. Özellikle kendi isminin davaya yardım eden güvenilir kişiler hariç kimseye bildirilmemesini, mücadelenin ivme kazanacağı

---

içerisinde iki numaralı adamın Meysere olduğu anlaşılmaktadır ki, bu şekilde Kufe merkezli hareketin kesintiye uğramasının önüne geçilecekti.

¹¹⁵ Künyesi Ebu İkrime es-Serrac'dır. Kendisi semer yapımıyla uğraşıyordu. Muhammed bin Ali'nin çağrısına kulak verip harekete katıldı. Daha sonra Ebu Muhammed olarak isimlendirildi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 203; Moshe Sharon, **Black Banners from East**, 136.

¹¹⁶ **Ebu Amr Yaktin bin Musa**: el-Bezzâr olarak da bilinir. İmametinin Ebu'l-Abbas'a geçmesinde önemli rol oynamıştır **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 307-311.

¹¹⁷ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 192; Atvan, **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 177; Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 29-30.

Hicri 100. yıla kadar bu kısıtlamayı sürdürmelerini onlardan talep etti. Tehlikeyi önleme adına alınan bu önlemlerden dolayı Kufeli Abbâsi taraftarlarının sayısı artış göstermedi. Niyetleri halis olanlar uzun bir araştırmanın sonucunda davete kabul ediliyordu. Bu nedenle 100/718 yılına gelindiğinde, Kufeli taraftarların sayısı otuzu ancak buluyordu. Humeyme’de bulunan imam, bunların isim ve neseplerini değil, ancak bağlı olduğu topluluğu biliyordu. Bu insanların çağrısı; “ *er-Rıza min Âli Muhammed*” fikrine odaklanmıştı. Bu kimselere İmamın kimliği sorulduğu vakit: “*Bizim vazifemiz açıklamaya dek ismini gizlemek*” cevabını veriyorlardı.¹¹⁸

Böylelikle İmam Muhammed, Ebu Haşim’den devraldığı hareketin ana yapısını bozmadan teşkilatlanma yoluna gitti. Bunda da başarılı oldu. Artık bundan sonra yapılması gereken şey; mücadeleye dinamizm sağlayacak yeni taraftar topluluğunun oluşturulmasıydı. Kufe şehri bu amacı gerçekleştirme ihtimalinin düşük olduğu bir yerleşim birimiydi.

2.2) Mücadele Yeri Olarak Horasan’ın Seçilmesi

Humeyme; yeni imam tarafından komuta merkezi olarak seçilmişti. Buna göre; hareket ile ilgili her türlü karar burada alınıp, büyük bir gizlilikle Kufeli taraftarlara ulaştırılacaktı.

Kufe geçmişten beri önemli bir merkez olmasına rağmen; siyasi istikrardan yoksun oluşu yeni bir merkez seçimini zorunlu kılıyordu.¹¹⁹ Seçilecek bu merkezin, ihtilalin kaderini doğrudan etkileyeceği muhakkaktı. İmam Muhammed bin Ali’nin nazarında bu iş için en munasip bölge Horasan idi. O bu düşüncesini şöyle açıklıyordu: “ *Horasan halkından başka bize teveccüh gösteren başka bir topluluk bilmiyorum. Kufeliler desen; onlar Ali bin Ebu Talib’in oğullarına ilgi gösteriyorlar, Basra halkı Osman taraftarıdır. Şamlılar, Süfyan ve Mervan yanlılarıdır. Cezire’de yaşayanlar haricidir. Medine halkına gelince; Ebu Bekir ve Ömer’in sevgisi onlara galip gelmiş ve onlar Talibiler’e meylediyorlar. Oysa Horasan halkının içinde, güçlü, metanetli ve kalpleri şahsi arzularından arınmış insanlar çoktur.*”¹²⁰

¹¹⁸ Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye, 193- 194; Atvan; ed-Davetü’l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 178.

¹¹⁹ Wellhausen; 189–190.

¹²⁰ Belazuri, III,81; Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye, 206; el-Makdisi,VI,59; Atvan; ed-Davetü’l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 171.

İmam Muhammed'in, Horasan'ı, Emevi yönetimine karşı yürütülecek bir iktidar mücadelesinde faaliyet sahası olarak tespit etmesi oldukça manidardır. İmam'ın açıklamasının satır aralarını doğru okuduğumuz zaman, diğer bölgelerin tercih edilmeme gerekçesini anlayabiliriz.

Bu bağlamda; Basralıların Hz. Osman hayranı oluşu bu yerden kuvvetli bir desteğin sağlanmasını imkânsız kılıyordu. Kufeliler'in Hz. Ali ve oğullarına teveccüh göstermesi Abbâsilerin uzun vadede iktidar olma hayalleri ile örtüşmeyen bir durumdu. Ayrıca Hz. Ali ile Muaviye arasında cereyan eden Sıffin savaşında; Basra ve Kufeliler'in takınmış olduğu olumsuz tavır unutulmamıştı. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi ve bu olayda Kufeliler'in takınmış oldukları tavır hala eleştirilmekteydi. Böyle bir manzara, siyasi ve sosyal yönden istikrarsızlık yaşayan bu bölgede başarıyı nerdeyse bir hayal haline getiriyordu.

Kuşkusuz, Abbasoğulları ile Alioğullarını birleştiren ortak payda Haşimoğulları soyu idi. Emevi iktidarını ortadan kaldırma hedefinde, bu iki aile birleşiyor gibi gözükse de, yeni kurulacak devleti kimin idare edeceği konusu yeni mücadelelere zemin hazırlıyordu. Özellikle Abbâsiler, mücadele başarıyla sonuçlanana kadar, Hz. Ali taraftarlarına çok iyi davranarak, gerçek niyetlerini gizleyip, takiyye yapmaktan çekinmemişlerdir. İlerde göreceğimiz gibi Abbâsiler davet sürecinde insanların desteğini almak için- siyasi emellerini gizleyerek- "*er-Rıza min Âli Muhammed*" söylemini geliştirdiler.¹²¹Böyle bir söylem siyasi takiyyeden başka bir anlama gelmiyordu ve böylelikle Hz. Ali taraftarları küstürülmeyecekti.

Hilafet hakkını İmam Muhammed'e devreden Ebu Haşim'in Kufe'de güçlü bir teşkilatı vardı. Diğer taraftan Kufe halkına duyulan güvensizlik Abbâsiler tarafından dillendirilmekteydi. Böyle bir siyasi tablo, Kufe'nin faaliyet merkezi olma şansını yok etti. Buna rağmen İmam Kufe'yi tamamen hareket dışı bırakmadı. Ebu Haşim'in taraftarlarına vermiş olduğu söz bunu gerektiriyordu.¹²² Böylelikle, mücadelenin komuta merkezi olan Humeyme ile siyasi faaliyetlerin yürütüleceği saha kabul edilen Horasan arasında irtibatı sağlayacak nokta Kufe oldu.

¹²¹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,194.

¹²² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 189–190; Atvan; **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 176; Sharon, **Black Banners from East**, 135.

Kufe ve Basra dışında kalan; Şam, Cezire, Medine gibi bölgelerin Abbâsi daveti için elverişli olmayışı da Horasan'ı ön plana çıkardı. Bu bağlamda aklımıza; Sadece bu sebepten dolayı mı Horasan tercih edildi? Yoksa böyle bir tercihin arkasında başka sebepler var mıydı? şeklinde sorular gelebilir. Bizler meseleyi bir bütünlük içerisinde ele aldığımızda, böyle bir seçimin arkasında sadece sosyo-psikolojik değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik, dini ve jeopolitik nedenlerin de var olduğunu görürüz.

Hiç kuşkusuz Emeviler'in Horasan politikası; merkezin tayin ettiği valiler ve yerel yöneticiler(dihkanlar) dışında hiç kimseyi memnun etmiyordu. Özellikle Kuteybe bin Müslim'in(v.96/715) Horasan valisi oluşu ile bu memnuniyetsizlik daha da belirgin bir hale gelmişti.¹²³Fetihlerle birlikte Arap yerleşimcilerin yerli halkın arazilerine ve evlerine yerleştirilmesi ciddi sıkıntılar doğurmuştu. Bu yüzden bazı yerleşimciler ev ve arazilerini terk etmişlerdi.¹²⁴

Horasan bölgesinin asli unsuru olan mevali Araplarla aynı statüde sayılmıyordu. Dolayısıyla Araplara yapılan muamele ile mevaliye yapılan muamele aynı değildi. Bu durum özellikle siyasi ve sosyal hayatta kendini iyiden iyiye hissettirmekteydi. Arap olmayan kimselerin üst düzey görevlere gelmeleri mümkün değildi. Müslüman ordusu ile birlikte savaşan mevali, mali haklardan mahrum bırakılıyordu. İslam'ı kabul etmelerine rağmen hâlâ cizye ödemek mecburiyetinde idiler. Hâlbuki böyle bir ayrımcılık İslam dininde mevcut değildi. Aksine İslam; açık biçimde Müslümanların kardeşliğine vurgu yaparken, insanların birbirinden üstün oluşunu takvada görüyordu.

---

¹²³ **Kuteybe bin Müslim**(v.69/715): Arapların övündükleri ünlü bir komutandır. Kuteybe'nin babası Yezid bin Muaviye zamanında güçlü biriydi. Kuteybe'nin yıldızı, Abdülmelik bin Mervan zamanında parladı. Yezid bin Abdülmelik zamanında Horasan valisi oldu. Harezmi, Sicistan, Buhara, Semerkant başta olmak üzere birçok bölge ve şehri ele geçirdi. Yaptığı seferler sırasında uygulamış olduğu şiddet insanların ona ve Emeviler'e karşı nefretini celbetti. Süleyman bin Abdülmelik'in halife olması ile gözden düşen Kuteybe, Fergana'da muhalif bir komutanı tarafından öldürüldü. Ayrıntılı bilgi için bkz: Abdurrahman bin Muhammed İbn Haldun,(v.808/1406), **Kitabü'l-İber ve Divanü'l-Mübteda ve'l-Haber**, Beyrut, 1967, C.III, s.129-151; H.A.R.Gibb, **Orta Asya'da Arap Fütuhâtı**,(çev: M.Hakkı), İstanbul, 1930, 25-48; İsmail Yiğit, "**Kuteybe bin Müslim**", T.D.V.İ.A, İstanbul, 1994, C.X, s.490- 491; Muhammed Arslan; **Kuteybe bin Müslim ve Zamani**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü.S.B.E., Kayseri, 1986.

¹²⁴ Ebu Bekr Muhammed bin Cafer en-Nerşahi,(v.348/ 959), **Tarihu Buhara** (thk: Abdü'l-Mecid Bedevi), Kahire,1965,s.52. Zikredilen halk "**Keskeses Oğulları**" diye bilinmektedir. Bu insanlar tüccar ve zengin kimselerdi. Kuteybe, Buhara'yı ele geçirince bunların arazilerinin bir kısmını iskân politikasına uygun olarak Araplara dağıtınca, bu insanlar buldukları yeri terk ettiler. Horasan'da Arap yerleşimcileri hakkında bilgi için bkz: Khalil Athamina, "**Arap Settlement During the Umayyad Caliphate**", JSAL, Jerussalem, 1986, V: VIII, pp. 185- 207.

Böyle bir ayrımcılığın arka planında; Emevi devletinin temelinde var olan ve Arap ırkının üstünlüğünü esas alan politikalar vardı.¹²⁵

İslam fetihleri ile birlikte Horasan bölgesine farklı Arap kabileleri gelip, yerleşmişti. Zaman içerisinde kabileler arasında baş gösteren siyasi ayrılıklar Emeviler'in bölge üzerindeki otoritesini sarstı. Bu bağlamda Mudar-Yemen kabileleri arasındaki rekabet, Kuteybe bin Müslim'in(v.96/715) 705 tarihinde Horasan valisi oluşu ile kızıştı. Halife Velid bin Abdülmelik(86–96/705–715) böyle bir tercihle Yemenliler'in karşısında, Mudar kabilesine bağlı Arapların yanında olduğu mesajını verdi. Bu durum Süleyman bin Abdülmelik'in (96–99/715–717) hilafete gelişine kadar devam etti. Yeni halife, selefinin politikasını terk edip Yemenlilere destek vermeye başladı. İbre Mudarlıların ve dolayısıyla Kuteybe'nin aleyhine döndü. Kısa bir müddet sonra Mudar destekçisi Kuteybe saf dışı edildi. Böyle bir çekişmeyi önleme noktasında Ömer bin Abdülaziz'in(99–101/717–720) gayreti dikkate şayan ise de onun vefatı ile birlikte mücadele daha da şiddetlendi¹²⁶ Horasan'da yaşanan rakip kabile çekişmeleri Emevi devletinin yıkılış anına kadar sürdü. Bu yıpratıcı çekişme merkez yönetiminin Horasan üzerindeki gücünü azalttı.¹²⁷ Böylelikle, İmam Muhammed'in göndereceği davetçiler için uygun bir ortam oluştu.

Bölgeyi ihtilal hareketi için cazip hale getiren diğer bir etmen de, Emevi başkentine olan mesafedir. Humeyme ve Kufe'nin Emevi idare merkezine olan uzaklığı göz önüne getirildiğinde Horasan'ın ihtilal faaliyetleri için biçilmiş kaftan olduğu anlaşılır. İmam bu düşüncesini dile getirirken Horasan'ı; davetçilerin rahat edeceği, hicret yurdu olarak tasvir etmektedir.¹²⁸

Mesele sadece uzak bir yer bulma problemi değildi. Özellikle Basra ve Kufe'de yaşanan siyasi çekişmeler bu yerleşim birimlerini politize etmişti. Davanın selameti açısından tarafsız bir bölgeye ihtiyaç vardı. Bu noktada Horasan'ın tercih sebebi, herhangi bir siyasi ve dini görüşe taraftar olmayan insanların yaşam alanı olmasında aranmalıdır.¹²⁹ Bu ise hareket içerisinde etkin rolü Arap olmayan unsurların oynayacağını ilk işaretiydi. İleride göreceğimiz gibi, hareketi başarıya götüren guruplar muhalif Arap kabilelerinden ziyade, bölgenin asıl yerleşimcileri olacaktır.

¹²⁵ Ahmet Muhtar Abbadi, *fi't-Târih'il- Abbâsi ve'l- Endelusi*, Beyrut, tsz, s. 14.

¹²⁶ **Abbadi**, 12.

¹²⁷ **Abbadi**, 13.

¹²⁸ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,207.

¹²⁹ Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 32.

Horasan'ın seçilmesi hususunda vermiş olduğumuz bilgiden hareketle şu sonuçlara varabiliriz:

- 1- İktidar mücadelesi İmam Muhammed'in emir ve görüşleri doğrultusunda yürütülecek. Hareketin komuta merkezi; İmamın ikamet ettiği **Humeyme** olacaktır. ¹³⁰
- 2- Kufe, Basra, Şam, Cezire, Medine gibi yerler hareketin geleceği açısından güven telkin etmediğinden hareketin faaliyet merkezi **Horasan'a** kaydırılacaktır. ¹³¹
- 3-Komuta ile faaliyet merkezi arasında irtibatı **Kufe** sağlayacaktır.

2.3) er-Rıza Min Âli Muhammed Söylemi

İmam Muhammed bin Ali muhalif güçlerle işbirliği yapmayı gerekli görüyordu. Amaca ulaşmak için böyle bir ittifak kaçınılmaz gibiydi. Özellikle akrabaları olan Alioğullarının desteğini almak bu noktada önem arz etmekteydi. Çünkü onlar; Emeviler'e karşı çetin ve şiddetli bir mücadele veriyorlardı. Alioğulları meşru kabul etmedikleri iktidara karşı birçok kez ayaklandılar. Bu başkaldırıları her seferinde kanlı bir biçimde bastırıldı. Şüphesiz böyle bir durum en çok Abbassoğulları'nın işine gelmekteydi. Böyle bir manzaranın Horasan ve diğer bölgelerde ortaya çıkaracağı toplumsal reaksiyonu doğru bir biçimde kanalize etmeleri halinde başarı kaçınılmaz olacaktı. Zulme uğrayan Alioğullarının intikamını alma görevi böyle bir süreçte doğal olarak Abbâsilere ait olacaktı. ¹³² Peki, intikam alınıp, Emevi yönetimi tasfiye edildikten sonra yönetim kime ait olacaktı? Abbâsiler iktidar emellerinden vazgeçip bu işi Talibiler'e devredebilecekler miydi? Yoksa Hz. Ali ve evladına muhabbet besleyen kitle başka bir iktidara tahammül gösterebilir miydi? İşte tüm bu sorular o dönemin çalkantılı siyasi ortamında takip edilecek politikaya yön veren, gerçekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikli olarak Abbâsiler Ebu Haşim'in geride bırakmış olduğu teşkilata sahip çıktılar. Irak bölgesinde davanın ileri gelenlerini onlardan seçip, Horasan bölgesine gönderilen heyetlerde ağırlığı bu isimlere verdiler. ¹³³ İmam Muhammed bu konuda Kufe'nin önde

¹³⁰ Atvan, **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 171.

¹³¹ **Belazuri**, III,81; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 206.

¹³² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,186–187.

¹³³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 191, 194, 196, 203, 213, 245, 247, 250, 267.

gelen liderlerine söz vermişti. Böyle bir tercihle Kufeliler'e unutulmadıkları mesajı veriliyordu. Dahası İmam Muhammed bin Ali, Kufe dışında yaşayan kitleleri de kendi saflarına dâhil etmek için Kufeliler'e yapılan jestten daha fazlasına ihtiyacı olduğunun farkına varmada gecikmedi. Bir taraftan Alioğulları ve onların taraftarlarının desteği sağlanırken, diğer yandan içlerinde gizledikleri iktidar olma arzusundan feragat etmeyeceklerdi. Bu amaca uygun olarak davet sürecinde kullanılan siyasal söylem; “*er-Rıza min Ali Muhammed*” olarak formüle edildi.¹³⁴

Bu siyasal söylem muhtemel sıkıntıları aşma amacına matuf bir planın en önemli parçasıydı. Böyle kapalı ve herkesin dilediği gibi yorumlayacağı bir ifadenin kullanımı Abbâsileri davet sürecinde oldukça rahatlatmıştı. Özellikle İmamın talimatıyla, açıklanması gereken zamana kadar İmamın isminin gizli tutulması işi daha da gizemli hale getiriyordu.¹³⁵ Abbâsi hareketinin davetçileri belirlenen bu taktik doğrultusunda propaganda yapmaya başladılar.¹³⁶ Bu durum sadece propaganda dönemi ile sınırlı kalmadı. Abbasoğulları askeri harekât başladığı zaman bile bu söylemi devam ettirdi. Öyle ki; Abbâsi ordusu kuşattığı şehrin halkından isim vermeksizin Muhammed ailesinden razı olunan kişi adına biat istiyor, taleplerine olumlu yanıt aldıkları vakit can ve mal güvenliği konusunda güvence vererek o yeri savaşmadan ele geçiriyorlardı.¹³⁷

“*er-Rıza min Ali Muhammed*” şeklinde formüle edilen siyasi söylem, birçok meseleyi ortadan kaldıracak çözümleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda davet sürecinde ortaya çıkması muhtemel sorunlar ve çözüm yolları şunlardır:

a) Emniyet Problemi: Abbâsilerin davete başladıkları döneme kadar, Emevi yönetime karşı girişilen ayaklanma girişimleri hep başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bunun temel sebebi; mücadele için iyi bir planın olmamasıydı.¹³⁸ Muhalif gurup liderinin kimliği, kaldığı yer, taraftar toplayacağı yerler v.b. bilgiler kolaylıkla Emevi idarecilerinin eline geçiyor, onlar da gerekli tedbirleri alarak hareketi ve liderini yok ediyordu. Muhammed bin Ali, mücadele zaferle bitinceye kadar hareketin liderinin kimliğinin gizli tutulmasını

¹³⁴ Belazuri; III,82; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 200.

¹³⁵ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 193- 194.

¹³⁶ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 192, 194, 196, 200, 202, 203, 204, 207, 282, 308, 317, 321; Belazuri, III,115, 130; el-Yakubi, II,333. Ebu Hanife ed-Dineveri,308; M.G. S.Hodgson, **İslam'ın Serüveni** (çev: Metin Karabaşoğlu),İstanbul,1995, s.226.

¹³⁷ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye,317, 327, 329, 330, 340, 352, 365; ed-Dineveri, 335.

¹³⁸ Sharon; **Black Banners from East**, 46-47

ısrarla istiyordu.¹³⁹ Şam yönetimine sızdırılacak en ufak bir bilgi dahi hareketin sonunu getirebilirdi. Bir yandan böyle bir tehlikeyi izale etmek, öte yandan davete halkın rağbetini attırmak için bir slogana ihtiyaç vardı. Dikkatleri Humeyme'den uzaklaştıracak, halkın hoşuna gidecek söylem “*er-Rıza min Ali Muhammed*” olarak belirlendi. Bu söylemin dikkat çekici özelliği; kapalı bir ifade oluşudur. İfadenin kapalı oluşu mücadele liderinin kimliğinin bilinmesini-az bir kişi hariç- imkânsız kılıyordu. Gerçekten bu söylem lider kadrosunun güvenliği açısından önemli faydalar sağladı. Öyle ki, Emeviler yıkılış anına kadar hareketin liderini tespit edemedi. Son Emevi halifesi olan Mervan bin Muhammed (127–132/ 744- 750) zamanında ancak mevcut lider açığa çıkartılıp, tutuklanabildi.¹⁴⁰ Hareketin geleceği bu şekilde güvenlik altına alınırken, öte taraftan muhalif kitlenin sempati ve desteği kazanılmış oldu.

b) Hareketin Birliğinin Korunması: Abbâsi ailesinin tek başına Emevi iktidarı ile mücadele etmesi mümkün gözüküyordu. Bu nedenle Alioğulları başta olmak üzere muhalif gurupların Abbâsi davetine tam olarak destek vermesi gerekiyordu. Bu hareket tek bir ailenin yaptığı mücadele değil, aksine bir birinden farklı niteliklere sahip toplulukların ortak düşmanı(Emeviler) tasfiye etme girişimiydi. Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyti'ne karşı muhabbet besleyen bu kitle, Hz. Peygamber'in soyundan gelen kimselerin uğramış olduğu zulüm ve haksızlığa tepkiliydi. İşte bu tepki, homojen bir yapı arz etmeyen gurupları ulvi bir amaç uğrunda bir araya getirdi. Buna göre; Ehl-i Beyt'e karşı yapılan zulüm ve haksızlıkları ortadan kaldırmak için her türlü mücadele, onlar iktidar olana kadar devam edecekti. Bu bağlamda, Emeviler'in baskı ve zulmüne maruz kalanlar Hz. Ali'nin soyundan gelen kimseler olduğuna göre onları iktidar yapma düşüncesi, iktidarı meşru sahiplerine iade etme manasına geliyordu. Hz. Ali taraftarlarının meseleye bu açıdan baktığı göz önüne alınırsa iktidarı Ali soyu dışından bir guruba devretme fikrine onların sıcak baktığı düşünülemez.¹⁴¹

er-Rıza min Al-i Muhammed söylemi Hz. Ali soyuna muhabbet besleyen insanları ürkütmemek, onların güvenini elde ederek, desteklerini sağlama amacına matuf siyasi bir hamledir. Bu söylem dikkatlice seçilmiş sözcüklerden oluşturulması ince bir zekânın ürünüdür. İlk anda birçok kimsenin fark etmediği gerçek ise; bu söylemle birlikte *Ehl-i*

¹³⁹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 203.

¹⁴⁰ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 376–377.

¹⁴¹ M.A. Shaban, *The Abbâsid Revolution*, Cambridge,1979, pp.149.

Beyt kavramının yeniden kurgulanmasıdır. Böyle bir kurgulama ile *Ehl-i Beyt* kavramının sınırları genişletilip, tabiri caizse Hz. Ali soyunun tekeline çıkarılacaktı.

Sünni literatürde olduğu gibi Şia literatüründe de “ *Ehl-i Beyt*” kavramı genel olarak Hz. Peygamber’in ailesiyle ilişkilendirilerek anlaşılmıştır. Bu anlayışa uygun olarak kavram, ya bu şekliyle ya da “*Al-i Muhammed*” “*Al-i en-Nebi*” v.b şeklinde karşımıza çıkar. “*Peygamber ailesi*” fikri ile çerçevesi çizilmiş bu geniş sınır içerisinde kimin bu kavram içerisinde kabul edileceği tartışılmıştır. Özellikle Emeviler döneminde “*Şia*” genel ismiyle tanınmaya başlayan Alioğulları ve taraftarları , “ *Ehl-i Beyt*” kavramının sadece Ali ailesini ifade ettiğini ileri sürdüler.¹⁴²

Meseleyi “ *Ehl-i Beyt*” kavramı çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman Hz. Ali soyuna tahsis edilen bu kavramın Abbâsiler için meşruiyet krizine sebebiyet vereceği gün gibi aşikardı. O halde kendilerini iktidara taşıyacak olan Hz. Ali soyunu gücendirmeden bu kavramın sınırları genişletilmeliydi. Zaten Abbâsiler, iktidara geldikten sonra, büyük ölçüde belirgin hale gelmiş bu görüşle mücadele ettiler. Onlara göre, hangi açıdan bakarlarsa baksınlar, bu terimin manasının Ali-Fatıma çifti ve torunları ile sınırlandırılması hilafetlerinin meşruiyetinin temellerini sarsmakta idi.¹⁴³

Abbâsiler tam manasıyla büyük bir paradoks yaşıyorlardı. İktidar olma hayallerine en büyük katkıyı yapacak olan kitle, muhtemelen iktidarı Ali soyundan birine devretmek için kendileri ile sonraki bir dönemde mücadele edecekti. Niyetlerinin Emeviler’in tasfiye sürecinden önce fark edilmesi Abbâsiler için tam anlamıyla felaket olacaktı. Bu nedenle bilinen ezberin bozulması gerekiyordu ki; bu anlamda “ *er-Rıza min Al-i Muhammed*” fikri bu ezberi bozdu. Abbâsiler amaçlarına ulaşana kadar Ali soyunu karşılıklarına değil, yanlarına aldılar. Böyle bir söylem ahlaki sayılamayacak politik bir takiyeden başka bir şey değilse de; siyasi anlamda iyi bir manevra idi. Alioğulları bilerek ya da bilmeyerek bu söylemi güçlendirdiler.

¹⁴² Moshe Sharon; “*Ahl al-Bayt –People of the House*” JSAI, Jerusalem, 1986, V: VIII, pp.169.

¹⁴³ Moshe Sharon; “*Ahl al-Bayt –People of the House*” VIII,170. Konumuz müstakil olarak Ehl-i Beyt kavramı olmadığından dolayı ayrıntılı olarak meseleyi ele almadık. Konuyu ayrıntılı olarak incelemek için bkz. Sharon; “*Ahl al-Bayt –People of the House*” 169–184. Sharon; *Black Banners from East*, 75–99. Moshe Sharon; “*The Umayyads As Ahl Al-Bayt*”, JSAI, Jerusalem,1991,V:XIV, pp.115–152; I.Goldziher, “*Ahl-Al Bayt*”, E.I.,V: I, Leiden, 1960, pp. 257- 258; Mustafa Öz, “*Ehli Beyt*”, T.D.V.İ.A., c.X, İstanbul, 1994, s.498- 501.

Özellikle Abbâsi daveti sürecinde Hz. Ali soyundan gelen kişilerin başarısız ayaklanma teşebbüsleri Abbâsi liderlerini zor durumda bırakmıştı. 122/739 tarihinde Zeyd bin Ali, 125/742’de Yahya tarafından gerçekleştirilen ihtilal girişimleri bunlardan ilk akla gelenlerdendir. Bu tür girişimler ister istemez Abbâsi taraftarlarını da işin içine çekecekti. Tehlikenin farkına varan İmam Muhammed, Kufe baş dâisi Bukeyr bin Mahan’a haber göndererek, taraftarların böyle bir teşebbüse karışmamlarını tembihlemiştir.¹⁴⁴ İmam Muhammed taraftarlarına özellikle şunu söylüyordu: “*Ben sizin bilmediğinizi biliyorum. Evinizde oturunuz, Zeyd ve arkadaşlarından uzak durunuz. Vallahi! Arkadaşlarınızdan bir grup öldürülüp asılacak*” Bu söz gereğince Bukeyr bin Mahan ve taraftarlardan bir grup Kufe’den ayrıldı ve ancak Zeyd’in ölümünden sonra şehre geri döndü.¹⁴⁵ Zikrettiğimiz bu başarısız isyan girişimleri “*er-Rıza min Al-i Muhammed*” söylemi ile irtibatlandırılan kişiler hakkında insanların zihninde soru işaretleri oluşturmaya başladı. İmam Muhammed bin Ali’nin hareketin geleceği ile ilgili olarak: “*İsyana teşebbüs edince öldürülüyorlar. Direnişleri hüsrarla bitiyor. Onların hilafette nasipleri yoktur.*”¹⁴⁶ şeklinde yaptığı açıklama ile Hz. Ali’nin soyundan gelen kimselerin mücadele konusundaki yeterliliklerini tartışmaya açtı.

Hareketin birliğini muhafaza etme noktasında “*er-Rıza min Al-i Muhammed*” söylemi arzulanan kenetlenmeyi sağladı. Ortak düşmana karşı gösterilen birliktelik, kısa zaman zarfında muhalif kitleleri tek yumruk haline getirdi. Emeviler’in ortadan kaldırılması için uzunca bir süreyi beklemeye lüzum kalmadı. Nihayetinde iktidar el değiştirdi.

İktidar mücadelesinin seyrini değiştiren bu siyasi argüman, Abbâsiler iktidar olduktan sonra da güncelliğini korudu. İşin ilginç tarafı; yeni yönetim marifetiyle söylemde yer alan kapalı ifadelerin yoruma mahal bırakmayacak bir biçimde açık hale getirilmiş olmasıdır. Abbâsilerin ilk halifesi olan Seffah (132–136/749–754) devletin kurulduğu sıralarda Kufe’de bulunan bir mescidde taraftarlarına yönelik olarak yaptığı¹²

¹⁴⁴ Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye, 200; Shaban, *The Abbâsid Revolution*, 155.

¹⁴⁵ Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye, 230–231.

¹⁴⁶ Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye, 200.

Rebiulahir 132/ 28 Kasım 749 Cuma tarihli konuşmasında yeni durumun işaretini vermiştir. O, taraftarlarına şöyle sesleniyordu:

“ İslam’ı seçen, onu yücelten, şerefli kılan, azametlendiren ve bize din olarak seçen onunla bizi kuvvetlendiren; bizi İslam’ın ehli, sığınağı, kalesi, ayakta tutucusu, koruyucusu ve yardımcısı yapan Allah’a hamd olsun.(Allah) takva kelimesini bize yoldaş yaptı ve bizi takva ehli olmakla onurlandırdı. Rasulullah’a akrabalık ve yakınlıkla müşerref kıldı. Bizleri onun babalarından, onun soyundan, onun neslinden türetti. Onu bizlerden kıldı. Bizim güçlüğe düşmemiz ona ağır gelir. O,bizlere düşkün, müminlere şefkatli ve merhametlidir. Allah, İslam ve ona inanan müminler içerisinde yüksek bir paye verdi. Müslümanlara okunan bir kitap indirdi. İndirilen muhkem kitapta yüce Allah şöyle demektedir:

‘...Ey Peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister’¹⁴⁷ ‘ ...Ey Muhammed! De ki; Ben sizden buna karşı yakınlarla sevgiden başka bir ücret istemem’¹⁴⁸ ‘ Önce en yakın akrabalarımı uyar’¹⁴⁹ ‘Allah’ın, fethedilen memleketler halkının mallarından peygamberine verdikleri; Allah, Peygamber, yakınlar ve yetimler içindir...’¹⁵⁰ ‘...Biliniz ki, ele geçirdiğiniz ganimetleri beşte biri Allah’ın, Peygamber’in, yakınlarının ve yetimlerin hakkıdır’¹⁵¹

Yüce Allah, bizim faziletimizi insanlara bildirdi. Onlara hakkımızı vermeyi ve bizi sevmeyi vacip kıldı.(Allah) bize ikram ve lütufta bulunarak fey ve ganimetten bolca pay ihsan etti. Allah büyük lütuf sahibidir.

Dalalette olan Sebeiyye fırkası¹⁵² riyaset, yönetim ve hilafete bizim dışımızda olanların daha ehil olduğunu iddia etmektedir. Yüzleri kara olasıcalar! Niçin böyle olsun ey insanlar? Allah, dalalete düşmüş insanları bizimle hidayete erdirdi. Cehaletlerinden

¹⁴⁷ el-Ahzab Suresi, XXXIII/33.

¹⁴⁸ eş-Şura Suresi, XLII/23.

¹⁴⁹ eş-Şuara Suresi, XXVI/214

¹⁵⁰ el-Haşr Suresi, LIX/7.

¹⁵¹ el-Enfal Suresi, VIII/41

¹⁵² **Sebeiyye:** Hz. Ali hakkında aşırılığa giden Abdullah bin Sebe’ye uyanlardır. Bunlara göre; yönetim işi Hz. Ali ve onun nesline aittir. Ayrıntı için bkz: **el-Bağdadi**,18, 27, 38, 45–46, 169, 176–179, 185, 198, 209, 231, 251, 282.

sonra onları basiret sahibi yaptı. Helak olmuşken onları kurtardı. Hakkı bizimle güçlendirirken batılı yok etti. Bizim vasıtamızla onların bozuk yönlerini düzeltti, alçak şeyleri yükseltti, noksanlıkları tamamladı, ayrılıkları giderdi. İnsanlar birbirine düşman iken; birbirini seven, birbirine iyilik eden, dünyada yardımlaşan, ahirette koltuklar üzerinde karşılıklı oturan kişiler yaptı. Allah bunu, Hz. Muhammed'e minnet ve nimeti olarak verdi. O, vefat edince bu iş kendisinden sonra ashabına kaldı. Onlar, işlerini istişare ile yürüttüler, ümmetlerinin mirasını korudular, bu konuda hassas davrandılar, her şeyi gereği gibi yerine koydular. Yönetimi ehline verdiler ve bu işleri haklı olana teslim ederek bitirdiler. Sonra, Harb ve Mervanoğulları ayaklandı ve hilafeti haksız biçimde, zorla ele geçirdiler. Daha sonra da bırakmayıp birbirlerinden devraldılar. Bu hususta zulüm ettiler, hilafeti kendilerine mal ettiler, bu konuda gerçek hak sahibine zulmettiler. Allah, onlara kendisini öfkeleninceye kadar mühlet verdi. Emeviler kendisini öfkelenince, onlardan bizim vasıtamızla intikam aldı ve hakkımızı bize geri verdi. Ümmetimizi bize kavuşturdu. Bize yardım ederek, yeryüzündeki zayıflara bizimle lütuf ve ihsanda bulunmak için davamızı ayağa kaldırdı. Bizimle başlayıp, bizimle bitirdi. Muhakkak ki ben, size hayır gelen yerden zulüm, selamet gelen yerden de fesat gelmesini istemem. Ey **Ehl-i Beyt!** Bizim başarımız ancak Allah'ın yardımıyla. Ey Kufeliler! Siz sevgimizin mahallisiniz. Siz, bize karşı olan sevginizi hiç değiştirmediniz. Zalimlerin zorlaması, sizi bundan döndüremedi. Nihayet zamanımıza yetiştiniz de, Allah size bizim devletimizi nasip etti. Bizim bu durumumuza en çok sevinenler; bize göre en değerli olan sizlersiniz. Maaşlarınıza yüzer dirhem zam yaptım. Hazırlıklı olup bekleyiniz. Ben ki, çok kan akıtan, bunu mübah sayan kişiyim, intikam alıcı ve helak ediciyim”¹⁵³

İmam Muhammed bin Ali tarafından geliştirilen ve iktidar mücadelesinde kullanılan en önemli argümanlardan biri olan bu söylem, Ebu Abbas es-Seffah ile birlikte farklı bir fonksiyon icra etmeye başladı. Buna göre; Abbâsi iktidarını illegal gören veya iktidarın Alioğullarına geçmesini savunan kimselere karşı “**er-Rıza min Al-i Muhammed**” vurgusu yapılmalıydı. Bu amaçla; kapalı ifade netleştirilerek Abbâsi tezini doğrulayacak biçimde Kuran ve Sünnet ile desteklenecekti. Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın konuşması bu

¹⁵³ Ebu Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberi(v.310/932), **Tarihu'l-Umem ve'l-Mülûk**, Beyrut,1991, c.IV,s.346–347. **Belazuri**, III,142–143; **el-Yakubi**, II,349–350; Ebu Zekeriyâ Yezid bin Muhammed bin İyas bin el-Kasım el-Ezdi (v.334/945),**Tarihu'l-Mevsil**,(thk: Ali Habib),Kahire,1967,s.122–123.

anlamda oldukça manidardır. Ebu'l-Abbas'ın bu maksatla yapmış olduğu konuşmanın ardından söz alan amcası Davud bin Ali de aynı vurguyu yaparak, İnsanlardan mutlak surette Ebu'l-Abbas'a biat etmelerini talep etti.¹⁵⁴

Bir zamanlar Emevi tehdidinden emin olmak ve Hz. Ali taraftarlarını kendi saflarına dâhil etmek için formüle edilen bu siyasi söylem, yeni devletin muarızlarının iddialarını çürütmek için kullanılmaya başlandı. Bu nedenle Kur'an ayetleri resmi ideolojinin iddialarını destekleyecek biçimde, keyfi yorumlanmak suretiyle *Ehl-i Beyt* kavramı Abbâsi soyunu içerisine alacak biçimde genişletilmek istendi. Ama tüm bu siyasi manevralara rağmen, Alioğulları ve onların taraftarları hilafet hakkının kendilerine ait olduğu fikrinden vazgeçemediler. Dolayısıyla, Emeviler zamanında güvenlik kaygısı ve siyasal endişelerden doğan "*er-Rıza min Al-i Muhammed*" fikri; yeni rakiplerin hilafet iddialarını çürütmek için eskisinden daha gür bir sesle dillendirilmeye başlandı. Böylelikle; Abbâsilerin mücadele stratejisinin en önemli unsurlarından biri olan bu düşünce; yeni rakiplere karşı yeni yorumlarla kullanılmaya başlandı. Daha düne kadar gasp edilmiş hakları Hz. Ali soyuna iade edeceklerini taahhüt eden kimseler, sözlerinde durmayarak, onlar aleyhinde karalama kampanyası başlattılar.

Abbâsi hareketinin en önemli söylemi olan ve Muhammed bin Ali tarafından ileri sürülen "*er-Rıza min Al-i Muhammed*" fikri, sadece mücadele döneminde değil devletin kuruluşundan sonra da etkin bir biçimde kullanılmaya devam edildi. İlk dönemlerde Alioğullarının gönlünü hoş tutma amacına matuf olan bu argüman, değişen siyasal şartlar nedeniyle, hak sahiplerini hedef aldı. Alioğulları ise bu durumu kabul etmeyerek Emeviler'e karşı göstermiş oldukları direnişi, Abbâsiler'e göstermeye başladılar.

2.4) Hareketin Gizliliğinin Korunması

Abbâsiler iktidar mücadelelerini strateji gereğince iki aşamada sürdürmüştür: I.Aşama; Hicri 100/718 yılında başlayıp Ebu Müslim el-Horasani'nin harekete dâhil olduğu zamana kadar devam eder. Bu devrede şiddete başvurulmamıştır. II. Aşama; Ebu

---

¹⁵⁴ Konuşmanın tam metni için bkz. **Taberi**,IV,347–348. Ayrıca bkz: **Belazuri**; III,141; **el-Yakubi**, II,350–351; **el-Ezdi**, 124.

Müslim el-Horasani'nin Abbâsi davetine katılmasıyla başlar. Bu dönemde, Emeviler'le Abbâsiler arasında fiili savaş başlamıştır.¹⁵⁵

İmam Muhammed bin Ali Emeviler'e karşı girişilen her ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanmasını, zamansız harekete bağlıyordu. Gizliliği olmayan, zamanlaması yanlış olan her hareketin başarısız olacağı kesindi. Bu bağlamda; “ Abbâsiler, Alioğullarının hatalarından iki şey öğrendiler: Birincisi: Bu siyasi hareket adamakıllı planlanmalı ve harekete geçmeden önce uzunca bir süre yeraltında sürdürülmelidir. İkincisi: Böyle bir hareket ancak yeni bir bölgede uygulanmalıdır.”¹⁵⁶

Bu manada; Horasan bölgesine gönderilen seçkin davetçilere “*gizlilik prensibi*” bizzat İmam tarafından telkin edilmekteydi. İmam Muhammed gizlilik prensibi gereği görevlendirdiği kişinin kimliğini değiştiriyordu. Yeni bir isimle Horasan'a gidecek olan davetçiye psikolojik destek sağlama daha sonraki aşamanın bir parçasıydı. Davetçinin Horasan bölgesinde karşılaşacağı sıkıntılar anlatıldıktan sonra, Allah'ın bu kişiye vereceği ecir ve mükâfat üzerinde durularak görev öncesi rahatlatması sağlanıyordu. Ardından, Horasan bölgesine ulaştığı zaman öncelikli olarak irtibata geçeceği kişinin ve bulunduğu yerleşim biriminin ismi veriliyordu. Nihayetinde, Horasan ahalisi harekete davet edilirken, tüccar kılığında faaliyet gösterilmesi ve halkın kullandığı elbiselerin giyilmesi isteniyordu.¹⁵⁷

İmam Muhammed bunlarla yetinmeyerek; davetçilerin gittikleri bölgede çok fazla ön plana çıkmalarını ve kılıca sarılmalarını yasakladı. Kendisiyle haberci ve mektup yoluyla yapılan haberleşmelerin kısıtlanmasını talep etti. Bu tedbirleri davetçisine hatırlatan İmam, sonra gizlilik prensibinin ana hatlarını çiziverdi. Bu manada; “*er-Rıza min Al-i Muhammed*” prensibine riayet edilmeli, güvenilir kişilere davetin detayları anlatılarak, onlardan biat alınmalıdır. Israrlı bir biçimde imamın ismi sorulursa takiyye yapılarak “*Bizim vazifemiz imamımızın ismini gizlemek*” cevabı verilmelidir. Bu arada İmamın direktifleri arasında yer alan ve Horasan'da yaşayan Arap kabileleri ile ilgili bilgi notu dikkat çekiciydi. Buna göre davetçi Merv şehrine ulaştığı vakit Yemen kabilesi içerisine yerleşecek, Rebia kabilesine dikkatlice yaklaşılacak, Mudar kabilesine

¹⁵⁵ Hasan, II,297.

¹⁵⁶ Sharon, *Black Banners from East*, 46–47.

¹⁵⁷ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 203; Moshe Sharon; *Black Banners from East*, 136.

karşı önlem alacaktı. Bu kabilelerden harekete katılmak isteyen güvenilir insanlardan biat alma ihmal edilmeyecekti. İmamın talimatları arasında yer alan ve davetçiden Horasan ahalisine özel bir önem vermesini talep eden cümleler, hareketin hangi kitle üzerinde yoğunlaştırılacağını işaret etmekteydi. Stratejik tavsiyelerinin sonunda İmam Muhammed bin Ali, davetçisinden (Ebu İkrime) gizlilik prensibi gereği olarak kılıcını kınına sokmasını şu sözlerle talep etti: “*Kılıcınızı kınından çıkartıp, düşmanlarınıza silah çekmeniz -müsaade edilecek ana kadar- size yasaktır.*” Bundan dolayı bu kimseler *el-Keffiyye* olarak isimlendirildi.¹⁵⁸

“Bu insanlara *el-Keffiyye* isminin verilmesinin nedeni, İmam İbrahim bin Muhammed, Ebu Müslim’e daveti açıktan yapma ve düşmanlarına karşı savaşma emri verene kadar; kılıçlarını kınlarından çıkarmamalarından dolayıdır. Bu yüzden; Ebu Müslim’in, mücadeleyi açık hale getirmeden önce daveti kabul eden herkes *el-Keffiyye*’dir. Ebu Müslim’in aleni çağırısı başlatmasından sonra davete girenler; *el-Keffiyye* değildir.”¹⁵⁹

Gizlilik prensibi konusunda İmam Muhammed bin Ali’nin yapmış olduğu telkinler ve tarihi rivayetlerden hareketle, şu sonuçları çıkarabiliriz:

- 1- Horasan’a gönderilen dâiler büyük bir titizlikle seçilip, güvenlikleri açısından kimi zaman kimlikleri değiştirildi.
- 2- Bölgede faaliyet göstermek için seçilen davetçiler, kendilerine İmam tarafından verilen isimlerle irtibata geçip, bu doğrultuda hareket etmekteydi.
- 3- Her bir davetçi; Emevi yöneticileri ve düşman Arap kabilelerinin dikkatini çekmemek için tüccar kılığında faaliyet gösteriyordu.

---

¹⁵⁸ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 204.

¹⁵⁹ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 205. Bu rivayetten anladığımızı göre Abbâsi davasına emeği geçmiş bu insanlara “**el-Keffiyye**” denmesinin nedeni davetin gizliliğine riayet ederek belli bir döneme kadar ellerini kılıçlarına götürmemiş, yani, düşmanla çatışmaya girmemiş olmalarından dolayıdır. Gerlof Van Vloten, **Emeviler Devrinde Arap Hâkimiyeti- Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar**, (çev: Mehmet S. Hatipoğlu), Ankara, 1986, s.93. Vloten eserinin sonunda yer verdiği; Makrizi’ye ait olan eserden yaptığı alıntıyla, “**el-Keffiyye**” kavramına iki farklı açıklama getirmiştir. **el-Keffiyye**’nin ifade ettiği birinci mana; Abbâsi davası için ihtiyaç duyulduğunda kendi malları alınsa bile, kendileri hiçbir mal almamak üzere biat etmiş, bu şekilde cennete kavuşmayı isteyen kimselerdi. İkinci rivayete göre, bu insanlar buğday tahsisatlarını elden aldıklarından dolayı bu isimle tesmiye edilmişlerdir.

4- “*er-Rıza min Al-i Muhammed*” parolası ile insanlar davete çağrılırken, bu söylemin detayı-çok güveniler kişiler hariç- kimseye anlatılmıyordu. Ne pahasına olursa olsun İmamın ismi söylenmeyerek, takiiye yapılıyordu.

5-Horasan halkına özel bir yakınlık gösterilirken, diğer taraftan bölgede yaşayan Arap kabileleri ile irtibat kesilmiyordu. Böylelikle düşman kabileler takip altına alınıyordu.

6-İmamın emri gereğince davetçiler, düşmana karşı pasif mücadeleyi sürdürüp, onlarla çatışmaya girmemek için her türlü gayreti gösteriyorlardı.

Horasan’a gönderilecek davetçinin isminin değiştirilmesi birçok açıdan fayda sağlayan bir uygulama idi. Öncelikli olarak yeni bir kimliğe kavuşan davetçi daha rahat çalışma ortamı buluyordu. Bir taraftan faaliyet gösterirken, diğer taraftan güvenlik riskini en aza indiriyordu. İmamın emriyle Horasan bölgesinde gizli daveti başlatanlardan biri olan Ebu Muhammed es-Sadık’ın isminin değiştirilmesi bu çerçevede değerlendirilmelidir.

¹⁶⁰ Deşifre ihtimali olan birçok davetçi bu şekilde ismini değiştirmiştir. Abbâsi hareketinin en önemli simalarından biri olan Ebu Müslim el-Horasanî’nin, davanın maslahatı açısından isminin, bizzat İmam İbrahim bin Muhammed tarafından Abdurrahman olarak değiştirilmesi zikrettiğimiz amaca uygun bir tasarruftur.¹⁶¹

Horasan’da davanın kısa bir müddet zarfında organize olması zor ve tehlikeli bir görev idi. Sıkıntılı ve tehlikelerin en aza indirilip, çok kısa bir zaman zarfında teşkilatlanmak için bölgede yaşayan güvenilir insanların desteğine ihtiyaç vardı. Hatırlanacağı üzere Ebu Haşim vefat etmeden önce hilafet hakkını ve kurmuş olduğu teşkilatı Muhammed bin Ali’ye bırakmıştı.¹⁶² Ebu Haşim’in en çok taraftar kitlesine sahip olduğu yer Kufe idi. Bununla birlikte Horasan bölgesinde yaşayan kendi ve görüşlerine sempati duyan insanlarla da teması vardı. Muhtemelen, Ebu Haşim’in vefatından sonra İmam Muhammed bin Ali’ye teşkilatın yapısı hakkında önemli bilgiler

¹⁶⁰ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 205. Bu kişi Kufe’de ikamet etmekteydi. Asıl ismi Ziyad bin Dirhem olup, Ebu İkrime es-Serrac olarak künye almıştı. Emevi yönetimi tarafından sıkı gözetim altına alınan Kufe’de bu zatın, düşman tarafından tanınma ihtimali vardı. Dolayısıyla Horasan’a gönderdiği adamının ifşa olmasını istemeyen İmam Muhammed, Ebu Muhammed es-Sadık ismini verdiği bu kişiyi 100/718 yılında Horasan’a gönderdi. **Taberi**, IV, 66.

¹⁶¹ Şemseddin Ebu’l-Abbas Ahmed bin İbrahim bin Ebu Bekir bin Hallikan,(v.681/1282),**Vefeyatu’l-Ayan ve Enbai’z-Zaman**,(çev: Rodoslu Muhammed Efendi), İstanbul, 1865, c.I, s.313.

¹⁶² **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 188.

sunan Seleme bin Buceyr¹⁶³ Horasan ve orada bulunan taraftarlardan bahsetmiş olmalıdır. İmamın, davanın geleceği hakkında yaptığı konuşmalarda, Horasan halkından övgüyle söz etmesi¹⁶⁴ bu tezi güçlendirmektedir. Yoksa bir lider niçin bilmediği bir halktan övgüyle söz edip, onların yaşadıkları vatani hareket merkezi yapar?

Humeyme tarafından Horasan'a gönderilen davetçi gittiği şehirde yaşayan ve davaya destek veren kişilerle buluşuyor, onların görüşleri doğrultusunda, strateji belirliyordu. Böylece dikkat çekmeden görevini yerine getirme imkânını buluyordu. Ayrıca Horasan'a gelen dâilere başta Murre, Debbah, Suleym, Huza ve Ezz kabilesi olmak üzere bir takım Arap kabileleri de yardımcı oluyordu. Her türlü tehlikeye rağmen kendi yurtlarına gelen kişilere yardım eden insanların taltif edilmesi gerekiyordu. Böyle bir jest ise, onlara teşkilat içerisinde önemli görevler verilerek yapıldı.¹⁶⁵

Horasan dışından, yabancı birinin bu bölgeye gelmesi şüphe uyandırabilirdi. Bu nedenle davet görevini üstlenmiş kişilerin tüccar sıfatıyla bölgede bulunması güvenlik açısından önem arz etmekteydi. Böylelikle onlar, ticaret maksadıyla bölgeye gelmiş kişiler olarak rahat hareket etme imkânı bulacaklardı. Bundan dolayı bu bölgede görev yapacak kimselerin bir meslek sahibi olmasına önem veriliyordu.¹⁶⁶

Tüm bu tedbirlere rağmen bazen şansları yaver gitmeyebiliyordu. Neyse ki tehlikeyle yüz yüze gelen insanların niyetlerini gizlemek için bir bahanesi vardı. Tıpkı Kufe temsilcisi olan Meysere en-Nebbal'in 102/720–721 yılında bir heyeti Irak'tan vazifeli olarak Horasan'a göndermesi ve akabinde yaşanan olaylarda olduğu gibi. Rivayete göre Horasan'a gelen Kufeliler, Amr bin Buceyr bin Verka es-Sadi isminde, Temimoğulları kabilesinden bir kişi tarafından dönemin valisi olan Said el-Huzeyne'ye şikâyet edildi. Bunun üzerine Said adamlarını bunların yakalanması için gönderdi. Kufeliler tutuklanıp huzura getirilince, Said bu insanları sorgulamaya başladı. Said onlara sordu: “Siz kimsiniz?” onlar :“Biz ticaretle uğraşan insanlarız” Said: “Sizin hakkınızda anlatılan şeyler ne?” Onlar: “ Bizim haberimiz yok” Said: “Propaganda yapmak için mi geldiniz?” Onlar: “Bizler ticaret ve özel işlerimizden buna vakit bulamayız” Said: “Horasanda sizi

¹⁶³ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 190.

¹⁶⁴ Belazuri, III,81; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 206; Atvan; ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 171

¹⁶⁵ Sharon, Black Banners from East, 191–193.

¹⁶⁶ Sharon, Black Banners from East, 213.

tanyan kimseler var mı?” diye sorunca çoğunluğu Yemen ve Rebi kabilesinden olan Horasanlılar valiye gelerek: *“Bizler onları tanyyoruz, onlardan size karşı gelecek olumsuz bir duruma karşı biz kefiliz”* dediler. Bunun üzerine vali bu davetçileri serbest bıraktı.¹⁶⁷ Kimi zamanlar Emevi taraftarı muhbirler tarafından ihbar edilerek, yakalanıp idam edilseler de tüccar kılığında propaganda yapmak davetçileri genel olarak tehlikelerden korumuştur.¹⁶⁸

Horasan halkının Hz. Peygamber ve aile efradına karşı olan saygı ve sevgisi bilinen bir durumdu. Hal böyle iken İmamın isminin açıklanması ne kadar doğru olurdu? Horasan ahalisi Hz. Ali'nin soyundan gelmeyen bir isme tahammül edebilir miydi? İşte bu ve benzer soruların işaret ettiği sıkıntılar mücadele başarı ile sonuçlanana dek İmamın isminin gizli tutulmasını zorunlu hale getirdi. Böyle bir tutum avama karşı sergilenirken, diğer taraftan elit kesimden güvenilir kişilere mesele ayrıntılı olarak anlatılmaktaydı. İnsanların ısrarcı olması halinde takiyye yapıp sorular geçiştirilecekti.¹⁶⁹

Daha önce geliştirilen *“er-Rıza min Al-i Muhammed”* söylemi ile takiyye daha kolay bir hale geliyordu. Emir gereğince açıklama anı gelene kadar İmamın isminin gizli olması gerekiyordu.¹⁷⁰ Humeyme'de ikamet eden İmamın güvenliği de buna bağlıydı. Kendilerine karşı birçok ayaklanma teşebbüsünden önceden haberdar olan ve gerekli tedbirleri almak suretiyle tehlikeyi bertaraf eden Emevi yönetimi, Abbâsi ihtilali bitmeye yakın bir zamana dek yanı başındaki *“meçhul imamdandır”* haberdar olamadı. İktidarlarını kaybetmeye aylar kala ancak İmam İbrahim bin Muhammed'in ihtilal lideri olduğunu anlayabildiler. İmam'ı tutuklayıp, hapse atmaları da sonucu değiştirmedir.¹⁷¹ Bu şekilde gizemli bir hale getirilmiş lider anlayışı, hareketin başarı ile tamamlanmasında önemli bir rol icra etmiştir.

---

¹⁶⁷ Taberi, IV, 96- 97; el-Yakubi, II,312; ed-Dineveri,306; Atvan, ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 184, Nahide Bozkurt, Oluşum Sürecinde Abbâsi İhtilali, Ankara, 2000, s.44.

¹⁶⁸ Taberi, IV,120; el-Yakubi, II, 319; ed-Dineveri, 307; el-Ezdi, 26; Atvan, ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 191.

¹⁶⁹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 204.

¹⁷⁰ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 193- 194.

¹⁷¹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 389- 390.

İslam fetihleri ile Horasan bölgesinde iskân edilen Arapların sayısı özellikle Emevi yönetimi zamanında büyük bir artış göstermişti.¹⁷² Bölgede iskan edilen kabileler; Horasan'da yöneticilik yapan ve kendi kabilelerine bağlı kişilerin vasıtasıyla bölgenin siyasi hayatı üzerinde önemli roller üstleniyordu. Arapların bir kısmı Yemen-Ezd birlikteliği oluştururken, diğer Araplar ise ortak menfaatler gereği Mudar-Temim çatısı altında birleşiyordu. Bu şekilde Horasan bölgesinde güç olan Güneyli kabileler karşı Kuzeyliler vasıtasıyla denge sağlanıyordu.¹⁷³

Humeyme yönetimi Horasan'da yerleşik kabilelerden kendilerine destekçi bulmak için yeni bir plan hazırladı. Buna göre; mevcut iktidarla arası iyi olmayan güneyli kabileler ile dirsek temasına geçilirken¹⁷⁴, diğerleri ile münasebet asgari düzeyde de olsa devam ettirilecekti. Muhtemelen bu suretle onlardan gelmesi mümkün olan bir tehlikeden emin olunmak istenmiştir. İmam Muhammed bin Ali bu düşüncesini, Horasan'a yolcu ettiği temsilcisi; Ebu Muhammed es-Sadık'a şöyle anlatmıştı: “ ... *Yemenlilerin arasına yerleş, Rebia kabilesine yakınlık sağla, Mudar kabilesine karşı dikkatli ol.*”¹⁷⁵

Kabilelere karşı izlenen bu strateji, İmam Muhammed'in halefi olan İmam İbrahim tarafından da titizlikle uygulanmıştır. O, doğrudan kendisi ile haberleştiği Horasan baş sorumlusu olan Ebu Müslim'i görev yerine yollarken, selefinin tavsiyesini anımsatan bir talimat vermiştir.¹⁷⁶ O konuşmasında Ebu Müslim'e şunu söylüyordu: “ *Sen, bizim Ehl-i Beytimizden birisin. Vasiyetimi yerine getir. Yemen'in şu kabilesine iyi bak, onlara bağlan ve aralarında otur. Zira Allah bu işi onlar vasıtasıyla tamamlayacak. Rebia'nın durumuna güvenme. Mudar kabilesine gelince; bunlar yurtları sana yakın olan düşmandır. Onlardan şüphelendiğin kimseleri öldür...*”¹⁷⁷

Humeyme tarafından görevlendirilen davetçilerin, Horasan bölgesinde güneyli Arap kabilelerle temasa geçmiş olması; harekete güvenlik ve gizlilik açısından müsait bir ortam hazırladı. Hazırlıksız bir biçimde, kitleleri organize etmeden girişilecek bir fiili

¹⁷² Sharon; **Black Banners from East**, 65–71.

¹⁷³ Sharon; **Black Banners from East**, 60.

¹⁷⁴ Mahmud Şakir, **Hiz. Âdem'den Günümüze İslam Tarihi**, (çev: Ferit Aydın), İstanbul,1993, c. III,s.477.

¹⁷⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 204; **Bozkurt**, 40.

¹⁷⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 270.

¹⁷⁷ **Taberi**, IV/300; İbni Kuteybe,**el-İmame ve's-Siyase**, II,114;**el-Ezdi**,65; **Bozkurt**, 58.

mücadelenin tüm emekleri boşa çıkartacağı Humeyme'de oturan yöneticiler tarafından düşünülüyordu. Bu nedenle belli bir döneme kadar pasif mücadelenin devam etmesi zorunluydu. Bu bağlamda; izin verilene dek hiçbir davetçi eline kılıcını almayacak ve taraftarları pasif mücadele durumunda tutacaktı. Bunun aksi bir eylem İmam Muhammed bin Ali tarafından yasaklanmıştı.¹⁷⁸ Hal böyle olunca, İmam'ın emri dışında hareket eden kimselere destek olunmayacaktı. Öyle ki; Zeyd bin Ali, 122/739 tarihinde Kufe'de ayaklanma başlattığı zaman, Abbâsi taraftarları onlara destek vermedikleri gibi, isyan sonuna kadar Kufe'de durmayıp Hire'ye gittiler.¹⁷⁹ Aynı şekilde, 125/742 yılında Horasan bölgesinde patlak veren Yahya bin Zeyd isyanında da aynı tutum sergilendi. Abbâsilerin Kufe baş sorumlusu olan Bukeyr bin Mahan taraftarların bu tür girişimlere itibar etmemesini istedi. Onlar da, bu ikazı dikkate alarak böyle bir teşebbüse destek vermediler.¹⁸⁰

---

¹⁷⁸ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 204.

¹⁷⁹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 230–231.

¹⁸⁰ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 242.

II. BÖLÜM

HORASAN'DA GİZLİ PROPAGANDA DÖNEMİ(100/718-719)

Horasan bölgesinde yapılacak propaganda faaliyetleri için 100/718 senesinin (*Senetü'l-Humar*) bizzat Ebu Haşim tarafından Muhammed bin Ali'ye vasiyet edilmiş olması, bu tarihi Abbâsiler nazarında önemli kılıyordu.¹⁸¹ Bu tarihle birlikte, Emevi yönetimine karşı iktidar mücadelesi başlatılmış oluyordu.“*er-Rıza min Al-i Muhammed*” sloganı ile gizlice sürdürülecek olan mücadele, Humeyme'de ikamet eden Muhammed bin Ali'nin seçtiği kişiler vasıtasıyla yürütülecekti.

Takvimler 100/718 yılını gösterirken, Kufeli taraftarların temsilcisi olan Meysere en-Nebbal, Humeyme'ye yönelerek, Muhammed bin Ali'nin ikamet ettiği yere geldi. Kendisi, Kufe temsilcisi olan Seleme bin Buceyr'in vefatından sonra bu göreve gelmişti. Kufe lideri olduktan sonra İmam Muhammed'e yapacağı bu ziyaretin özel bir anlamı vardı. Muhammed bin Ali, Meysere'nin Kufe yöneticiliğini onayladıktan sonra, onu Irak bölge sorumlusu ilan etti. Meysere, vakit kaybetmeden görev yerine doğru yola çıktı.

Meysere ve yanındaki üç kişi hakkında bilgi veren rivayetler, Abbâsilerin Horasan bölgesinde yapacağı faaliyetler hakkında önemli ipuçları vermektedir. Buna göre: “Hicri yüz senesinde, Şurat'ta ikamet eden Muhammed bin Ali; Meysere'yi Irak bölgesine, Muhammed bin Huneyys, Ebu İkrime es-Serrac (Ebu Muhammed es-Sadık) ve Hayyan el-Attar'ı (İbrahim bin Seleme'min amcası); Horasan bölgesine gönderdi. Bu dönemde Horasan valisi; el-Cerrah bin el-Hakemi idi. Muhammed bin Ali, gönderdiği kişilerden karşılaştıkları insanları Ehl-i Beyte çağrılmalarını istedi. Davetçiler Muhammed bin Ali'nin çağrısına icabet edenlerin mektuplarını Meysere'ye iletiler. Meysere de bu

---

¹⁸¹ **el-Yakubi**, II,298; **ed-Dineveri**, 305; Ebu Muhammed Ahmed İbni Asem el-Kufi,(v.314/926),**Kitabu'l-Fütuh**, Beyrut, 1986,C.VII-VIII, s.344–345. el-Kufi'nin rivayetinde Ebu Haşim'in vasiyetine doğrudan bir atıf yoktur. Ayrıca bkz: **İbn Haldun**, III, 214.

mektupları Muhammed bin Ali'ye gönderdi. Daha sonra Ebu Muhammed es-Sadık Horasan bölgesinde İmam Muhammed bin Ali adına faaliyet gösterecek 12 kişiyi temsilci(nukebâ) seçti. Bunlar şu isimlerden oluşmaktaydı:

1-**Süleyman bin Kesir el-Huzaî**

2-**Lahız bin Kurayz et-Temimî**

3-**Kahtebe bin Şebib et-Taî**

4-**Musa bin Ka'b et-Temimî**

5-**Halid bin İbrahim Ebu Davud**(Ama bin Şeyban bin Zühl soyundandır)

6-**Kasım bin Mücaşi et-Temimî**

7-**İmran bin İsmail Ebu'n-Necm**(Ebu Muayt ailesinin mevlasıdır)

8-**Malik bin Heysem el-Huzaî**

9-**Talha bin Ruzayk el-Huzaî**

10-**Amr bin Ayan Ebu Hamza**(Huzâ kabilesinin mevlasıdır)

11-**Şibl bin Tahmân Ebu Ali el-Herevi**(Beni Hanife'nin mevlasıdır)

12-**İsa bin Ayan**(Huzâ kabilesinin mevlasıdır)

Bu isimlerden başka 70 kişiyi daha seçti. Bu gelişmeler üzerine Muhammed bin Ali onlara nasıl bir yol takip edeceklerine dair örnek bir mektup gönderdi.¹⁸²

---

¹⁸² **Taberi**, IV,66; Ebu Cafer M. Ümeyy el-Haşimi el-Bağdadi İbn Habib,(v.245/860), **el-Muhabber**, Beyrut, 1942, s.465; **Belazuri**, III,115.Belazuri'ye göre davet için kişileri seçen kimse Muhammed bin Huney's'dir. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 215- 216. Müellifi meçhul olan bu eserde, Bukeyr bin Mahan isminden bahsedilmektedir. Bu rivayete göre 100/718-19 yılında Horasan'a gönderilen kişiler arasında bu zat bulunmuş,12 ve 70 kişilik temsilciyi seçmiştir. Böyle bir rivayet pek sağlıklı gözükmemektedir. Çünkü Bukeyr bin Mahan davete ilk kez 100/718-719 yılında değil,105/ 723-24 yılında katılmıştır. Ayrıntı için bkz: **Taberi**, IV,66; **el-Yakubi**, II,308. Yakubi, Muhammed bin Ali tarafından Horasan'a gönderilen kişilerin isimlerini vermekle yetinmiştir. **ed-Dineveri**, 305- 306. Dineveri de Yakubi gibi sadece Horasan ve Irak bölgesine gönderilen kişilerin isimlerini vermiştir.

Horasan'a gönderilen özel temsilcinin(Ebu Muhammed es-Sadık) bu şekilde teşkilatlanmaya gidişi, daha önce Humeyme'de ana çerçevesi çizilmiş bir planın uygulanmasından başka bir şey değildi. Mücadele için temsilci(nakip) ve propagandacı (dâi) statüsünde görevlendirilen kişilerin sayısının 12 ve 70 olarak belirlenmesi de bu planın bir parçasıydı.

İnsanların ve özellikle de Horasanlıların dini hassasiyetlerini kendi emelleri için istismardan çekinmeyen Abbâsiler, nakip ve dâilerin sayısının Kuran ve Sünnette yer alan açıklamalarla örtüştüğünü iddia etmişlerdir. Horasan'a özel temsilcisini gönderen İmam Muhammed özellikle bu konu üzerinde şu açıklamaları yapmaktaydı:

*"...seçmeye karar verdiğiniz on iki kişi; davetinizi kabul eden ve onlara kefil nakipler olsun. Şüphe duyulan kişiye karşı uyanık bulunup, ondan gelecek tehlikeye karşı tetikte olun. Bu Peygamber'in(s.a.v.)sünnetidir. Çünkü Peygamber, Ensarın nakiplerinden bu şartta biat aldı. Biat eden bu nakipler kendi halklarına kefil olup, güvenlik garantisi verdiler. Ayrıca bu Musa'nın da (s.a.v.)sünnetidir."*¹⁸³

Böyle bir konuşma Horasanlılardan şüphe etme manası ifade etmiyordu. Farklı bölge ve şehirlerde davet faaliyeti gerçekleştirileceğinden dolayı güvenlik riski her zaman mevcuttu. Dolayısıyla, davete katılmak isteyenler hakkında ön araştırma yapma ameliyesi hareketin geleceği açısından önem arz etmekteydi. Böyle bir tedbirin Hz. Musa(a.s.) ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) uygulamaları ile kıyas edilmesi; pratik bir amacı hedeflemekteydi; davetçinin işi sıkı tutması, davet edilen kişilerin böyle bir tutumdan rahatsız olmamasıdır.

İmam Muhammed bin Ali iddiasını yazılı hale getirerek, davetçilerine göndermeyi de ihmal etmedi. Mektupta Kuran-ı Kerime atıf yaparak iddialarını güçlendirmeye çalışıyordu:

Gönderilen davetçiler için bkz: **Gerdizi**, 116- 117; **İbn Kesir**, IX;306- 307; Abdulaziz es-Sealibi, **Sukutü'd-Devleti'l-Emeviyye ve Kıyamü'd-Devleti'l-Abbâsiyye**,(thk: Hammadi es-Sahili), Beyrut, 1995,s, 54.

¹⁸³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 214.

“ **Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. “ Musa, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için 70 adam seçti.”**¹⁸⁴ “...ve onlardan 12 temsilci seçmiştik.”¹⁸⁵ Şüphesiz Rasulullah(s.a.v.) Akabe gecesinde Evs ve Hazrec kabilesinden 70 kişi vardı. Onlar, Peygambere biat ettiler. Daha sonra onlardan 12 kişi temsilci seçildi. İşte sizin takip ettiğiniz yol; Beni İsrail’in, Nebi’nin(s.a.v) yoludur.”¹⁸⁶

Böylece İmam Muhammed; Kuran-ı Kerim ve Sünneti referans göstermek suretiyle, Horasan halkının davete katılımını sağlayıp, onların desteğini almayı düşündü.

Nakiplerin ve Dailerin örgütlenme biçimine baktığımız zaman karşımıza ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Buna göre gizli yürütülen mücadele 12’lik hücre biçiminde yürütülmekteydi. Bu 12’lik hücrelerin her birinde bulunanlar sadece başlarındaki liderden emir ve talimat alıyorlardı. İmamın ismini bunlardan hiçbiri bilmiyordu. Nakiplerin her birinin emrinde 70 kişi bulunuyordu. Humeyme’den gönderilen talimatlar her bir nakip tarafından kendisine bağlı kişiler ulaştırılıyordu.¹⁸⁷

Gizli hareketin muntazam biçimde yürütmesi için bazı kişilerin özel görevi vardı. Mesela ismi nakipler içerisinde zikredilen Talha bin Ruzeik(veya Zureik),Humeyme’den gönderilen ve muhtemelen şifreli olan mesajları okuyup, İmam’ın emirlerini ilgili kişilere iletliyordu. O sadece mektupları çözümlenmekle yetinmeyip, aynı zamanda Horasan merkezinde gerçekleştirilen faaliyetleri, komuta merkezine rapor ediyordu.¹⁸⁸ Bu haliyle Horasan-Humeyme hattında haberleşme muntazam olarak sürdürülüyordu.

Horasan temsilcisi tarafından seçilen ve 12 kişiden oluşan üst kurul (Nukeba) üyelerinin yüklendikleri görev ve sorumluluklar göz önüne alındığında, bunlardan birinin ölmesinin hareketi olumsuz yönde etkileyeceği muhakkaktı. Böyle bir riski ortadan kaldırmak için üst kurula denk sayılan yedek bir kurul oluşturuldu (Nuzera en-Nukeba). Bu yeni kurul; Nukeba üst kurulunun alternatifi değil, aksine mevcut yapının korunması için vardı. Üst kurul üyelerinden biri vefat ettiği zaman Nuzera üyelerinden biri onun

---

¹⁸⁴ **el-Araf Suresi**, VII/155.

¹⁸⁵ **el-Mâide Suresi**, V/12.

¹⁸⁶ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 215- 216; Sharon, **Black Banners from East**, 191–192.

¹⁸⁷ **Şakir**, III,471.

¹⁸⁸ Sharon, **Black Banners from East**, 195.

yerini alacaktı. Bu yeni kurulda yer alan bazı isimler 70 kişilik alt kurul üyelerinden (Duat) seçiliyordu.¹⁸⁹

Nukeba kurulu ile eş değerde görülen bu yeni kurulun üyelerinden üçü(Useyd bin Abdullah, İsa bin Mahan, Osman bin Nuheyk) 70'ler meclisi üyesi olup, 12 kişilik üst kurul üyeleri ile eşit haklara sahipti. 70'ler meclisinden olan-olmayan ayrımını yaptığımızda toplam 20 kişinin başka bir yapı içerisinde yer aldığını görmekteyiz.¹⁹⁰Bunun yanı sıra 37 kişi de benzer bir oluşumun üyeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Statüleri ve icra ettikleri roller hakkında kesin bir açıklama olmasa da; hiyerarşik olarak en üst yönetim ve icra mekanizmasının altında yer aldıkları kesindir.¹⁹¹

Ebu Muhammed es-Sadık tarafından oluşturulan üst düzey temsilcilerin(*nukeba*) yaşadıkları bölge ve bağlı oldukları kabileleri göz önüne aldığımızda karşımıza ilginç bir tablo çıkmaktadır:

HORASAN BÖLGESİ ÜST DÜZEY DAVET SORUMLULARI(12 KİŞİ) ¹⁹²				
	YÖNETİCİNİN İSMİ	KABİLESİ	BÖLGESİ	STATÜSÜ
1	Süleyman bin Kesir	Huzaa	Merv	Nakip
2	Lahız bin Kurayz	Temim	Merv	Nakip
3	Kahtebe bin Şebib	Tayy	Merv	Nakip
4	Musa bin Kab	Temim	Merv	Nakip
5	Halid bin İbrahim	Şeyban	Merv	Nakip
6	Kasım bin Mücaşi	Temim	Merv	Nakip
7	İmran bin İsmail(Ebu'n-Necm)	Mevla(Beni Muayt)	Merv	Nakip
8	Malik bin Heysem	Huzaa	Merv	Nakip
9	Talha bin Ruzeyk	Huzaa	Merv	Nakip
10	Amr bin Ayan	Mevla(Huzaa)	Merv	Nakip
11	Şibl bin Tahmân	Mevla(Beni Hanife)	Merv	Nakip
12	İsa bin Ayan	Mevla(Huzaa)	Merv	Nakip

¹⁸⁹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 219.

¹⁹⁰20 kişinin isimleri ve bazılarının kişisel özelliklerine dair bilgiler mevcuttur. Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 219- 220.

¹⁹¹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 216- 217.

¹⁹²Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 222- 223.

Böyle bir tablonun bize anlatmak istediği şey; Merv şehrinin Horasan bölgesinin faaliyet merkezi olarak seçilmiş olmasıdır. Biz bu tabloya baktığımız zaman listede diğer şehirlerden isimlere yer verilmemiş olması onların bu işin dışında bırakıldığı anlamına gelmez.

Üst düzey yönetim içerisinde kendilerine yer bulamayan isimler, bir alt teşkilat bünyesinde istihdam edildi. Bu şekilde onlar da mücadeleye dâhil edilerek küstürülmedi. Alt yönetim mekanizmasında çoğunluk Merv şehriden seçilen kimselerde olsa da, diğer şehirlerden seçilen isimlere rastlamaktayız. Onların dağılımı şu şekilde idi: **“Merv: 40, Ebiverd: 7, Nesa: 6, Belh: 2, Maveraünnehir: 1, Harezmi:1, Amul:1 kişi.”**¹⁹³

Teşkilat içerisinde Arap kabilelerine mensup insanların sayısının fazla oluşu, mücadele ve başarıyı tamamen Arap unsurlara dayandırma fikrini doğrumuş olsa da¹⁹⁴ hakikat öyle değildir.12 nakip arasında yer alan kişilerin isimlerinin biliniyor olması önemli bir bilgi olmakla beraber, tek başına kişinin ırkı veya statüsü hakkında objektif bir bilgi vermez.¹⁹⁵ Dolayısıyla; biz bu hareketi tek bir etnik gurubun(Arap veya İranlı) değil de; farklı etnik kökene sahip insanların gayreti ve başarısı olarak görmeliyiz.

1.)TEŞKİLATLANMA SONRASI DAVET FAALİYETLERİ (102–104/720–722)

Ebu Muhammed es-Sadık'ın teşkilatı belli bir nizama sokmasının ardından davet faaliyetleri gizli bir biçimde yürütülmeye başlandı. Bu çerçevede H.102/720 -721 yılında, Irak baş dâisi olan Meysere bin Nebbal'in gönderdiği davetçi ekibi Horasan'a ulaştı. Davetin gizlilik prensibi doğrultusunda tüccar kılığında bölgede faaliyete başlayan davetçilerin hal ve hareketlerinden şüphelenen; Amr bin Buceyr Verka es-Sadi(Temimli) isimli bir şahıs bu durumu Horasan valisi olan Said el-Huzeyne'ye gelerek şu şekilde ihbar etti: *“Burada kötü sözler söyleyen bir topluluk var”*. Bu jurnal üzerine bahsi geçen kişileri yakalatıp huzuruna getiren vali onları sorgulamaya başladı: *“Sizler kimsiniz?”* Onlar: *“Bizler ticaret yapan insanlarız”*, Vali: *“Hakkınızda*

¹⁹³ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 217- 219.

¹⁹⁴ Farouk, 73- 74.

¹⁹⁵ Elton L.Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 33.

anlatılanlar neyin nesî?” Onlar: “Bilmiyoruz” Vali: “Buraya propaganda yapmak için mi geldiniz?” Onlar: “Biz ticaret ve kendi şahsi işlerimizden dolayı böyle bir şeye fırsat bulamayız” Vali: “ Bunları tanıyan biri var mı?”. Bu söz üzerine Horasan ahalisinden ve büyük çoğunluğunu Yemen ve Rebialıların oluşturduğu bir gurup insan valiye gelerek: *“Biz bu insanları tanıyoruz. Eğer onlar senin hoşlanmayacağıın bir şey yaparlarsa sorumluluğu bize ait”* dediler. Bunun üzerine vali onları serbest bıraktı.¹⁹⁶

Iraktan gönderilen davet heyetinin ilk seferinde büyük bir tehlike atlatmış olması, mücadelenin beklenenden daha çetin geçeceğinin işaretiydi. Bizler, ayrıntılı bilginin mevcut olmamasından dolayı Meysere en-Nebbal tarafından gönderilen davetçilerin isimlerini ve faaliyete başladıkları şehri tam olarak bilemiyoruz. Ancak, isimler konusunda olmasa da, davete başladıkları şehir konusunda tahmin yürütebiliriz. Tahminen davetçiler Merv şehrinde ya da bu şehre yakın bir bölgede faaliyetlerine başladılar. Bu tezimizi güçlendirecek elimizde iki önemli verimiz var: **Birincisi:** Davetin üst düzey Horasan temsilcileri(12 kişi) bu şehirden seçilmişti. Dolayısıyla Horasan bölgesinin merkezi konumundaki şehir Merv idi. Iraktan gönderilmiş propagandacıların hiç bilmedikleri ya da en azından çok az malumata sahip oldukları bir bölgede plansız işe koyulmaları düşünülemezdi. Bu bağlamda gerekli malumat ve taktikleri alabilecekleri yer burasıydı. **İkincisi:** Davetçileri ihbar eden kişi, valiye gelerek: *“Burada kötü sözler söyleyen bir topluluk var”* demişti. Eğer biz bu diyalogda geçen *“Burada...”* kelimesini, valinin ikamet ettiği şehir olarak anlarsak, kastedilen yerleşim biriminin Merv olduğunu kolaylıkla tahmin edebiliriz. Çünkü Merv bu dönemde Horasan eyaletinin başkenti idi.¹⁹⁷ Emeviler’in Horasan bölgesinin başkenti olan bu yerin, Abbâsi hareketinin Horasan bölge merkezi seçilmesi, Humeyme taktiği¹⁹⁸ olarak, ya da en azından siyasi ironi olarak görülebilir.

¹⁹⁶ **Taberi**, IV,96-97; İbnü’l-Esir,**el-Kamil fi’t-Tarih**,(çev:Yunus Apaydın- Mertol Tulum),İstanbul,1986, c.V,s.87- 88, **el-Yakubi**, II,312; **ed-Dineveri**,306; **İbn Haldun**, III, 215; **Hüdari Beg**, 16.

¹⁹⁷ **Gerdizi**, 94.

¹⁹⁸ **Humeyme Taktiği:** Humeyme Emevi başkenti olan Şam’a çok yakın bir yerleşim birimiydi. Buna rağmen İmam Muhammed bin Ali, Horasan’da yürütülecek faaliyetler için burayı ana merkez yaptı. Böylelikle; Emeviler yanı başlarında-Humeyme’de- ikamet eden Abbâsilerden şüphelenmeyeceklerdi. Gerçekten bu plan başarılı oldu. Emeviler ancak ihtilalin tamamlanmasına yakın bir zamanda bu yerin siyasi fonksiyonu ve mevcut imamdan haberdar olabildi. Ayrıntı için bkz: **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 389- 390.

Serbest bırakılan davetçiler; çok gizli bir biçimde iki yıl faaliyet gösterdikten sonra Irak'a geri döndüler.¹⁹⁹

Humeyme-Irak-Horasan üçgeninde faaliyetlerin canlandığı bu yıllarda Horasanlılardan bir gurup önce Kufe'ye, ardından Humeyme'ye geldi. Abbâsi taraftarı olan bu insanlar imamın kimliği konusunda bilgi sahibi olmak istiyordu. Böyle bir taleple karşılaşan İmam Muhammed henüz kundakta olan oğlu Abdullah'ı(Ebu'l-Abbas) bu insanların huzuruna çıkartarak, Abbâsileri iktidar yapacak olan kişinin henüz kundakta olan çocuk olduğunu açıkladı. Olayı ayrıntılı bir biçimde ele alan rivayete göre; İmamla taraftarlar arasında geçen olaylar şöyle anlatılmaktadır: “Ebu'l Abbas'ın doğumundan sonra, Abbâsilerin Horasan taraftarlarından bir gurup, İmam Muhammed bin Ali'nin yanına geldi. İmam çocuğu onların huzuruna çıkartarak: “*İşte işinizi kendi eliyle tamamlayacak efendiniz bu! O halde onu öpiün*”²⁰⁰

2) BUKEYR BİN MAHAN'IN IRAK TEMSİLCİSİ OLMASI(105/723- 724)

Horasan'da davet çalışmaları gizli bir şekilde devam ederken, Irak baş temsilcisi olan Meysere en-Nebbal hastalandı. Kufe'nin Humeyme ile Horasan arasında irtibatı sağlayan bir konuma sahip oluşu; onun hastalığını mühim bir mesele haline getiriyordu. Meysere ölümü halinde Iraklı taraftarların lidersiz kalacağından endişe ederek Salim bin Buceyr'i halef tayin etti. Kısa bir süre sonra vefat etti. Kufe lideri ve Irak baş temsilcisi olan bu zat aslında bize pek yabancı sayılmaz. Bizler, bu şahsın ismini ilk kez Ebu Haşim'in vasiyeti doğrultusunda. Seleme bin Buceyr tarafından Muhammed bin Ali'ye sunulan 14 kişilik listede görmekteyiz.²⁰¹Gözleri görmeyen bu şahsın Irak bölgesinin temsilciliğini uzun süre yapması pek mümkün gözüküyordu. Bu yüzden Salim'in Kufe lideri ve Irak baş temsilcisi olma vasfı sadece birkaç ay sürdü. Bunda en büyük pay kendisi ve Kufe'de bulunan Abbâsi taraftarlarına aitti. Çünkü onlar Meysere'nin vefatını müteakip Humeyme'ye bir mektup gönderdiler. Mektupta Meysere'nin ölümü haber verilirken, yeni bir ismin Kufe lideri sıfatı ile görevlendirilmesi talep ediliyordu. Kufeliler'in zihnindeki isim; Bukeyr bin Mahan'dan başkası değildi. İmam Muhammed

¹⁹⁹ ed-Dineveri, 306; el-Yakubi, II,312.

²⁰⁰ Belazuri, III,81; ed-Dineveri, 306; İbnü'l-Esir, V,98; el-Makdisi, VI, 59.

²⁰¹ Belazuri, III,117; Atvan, ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 176; Sharon; Black Banners from East, 135.

bu talebi memnuniyetle kabul etti. Diğer taraftan Bukeyr bin Mahan bu iş için hazırlanmaya başladı. Humeyme'ye Salim ve taraftarların mektubunu getiren kişi; Bukeyr bin Mahan idi. İmam Muhammed mektupları okuduktan sonra Seleme bin Buceyr için taziyede bulundu. Bukeyr sadece mektupla gelmemiştir. Kufe'de bulunan Abbâsi taraftarlarının kendi aralarında toplamış olduğu 190 dirhemi imam'a sundu. Ardından Muhammed bin Ali; Bukeyr bin Mahan'ı resmen Kufe yöneticiliğine getirdi. Daha sonra da ona bazı tavsiyelerde bulundu. Tavsiyenin içeriğinde şu hususlara dikkat çekiliyordu: 1-İnsanlar davete çağrılırken “*er-Rıza min Al-i Muhammed*” söylemi kullanılacak.2-Emeviler'in insanlara reva gördükleri zulüm anlatılacak. 3-Muhammed ailesinden gelenlerin onlardan faziletli olduğu teması işlenecek.4-Abbâsi taraftarları, amcaoğulları olan Alioğullarının hareketlerine karşı uyanık olacak. İmama göre, Alioğullarının her isyanı ölüm, her ayaklanması başarısızlıkla sona eriyordu.²⁰²

Bukeyr bin Mahan'ın Abbâsi davetindeki rolü ve öneminin doğru bir biçimde anlaşılması için onun geçmişine göz atmamız gerekir. İmam tarafından Irak temsilciliğine getirilen Bukeyr bin Mahan, gerçekten ilginç geçmişe sahip bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bukeyr'in babası Ürdün bölgesinde meskûn olan Beni Müsliyye kabilesinden bir adamın mevlası olup, Bukeyr; Beni Müsliyye kabilesi ile birlikte Horasan'da gerçekleştirilen birçok fethetmeye katılmıştır.²⁰³ Son görevi, Emeviler'in Sind yöneticisi olan Cüneyd bin Abdurrahman'ın tercümanlığı idi. Hicri 105/723–24 senesinde yardımcılığını yaptığı vali Emevi yönetimi tarafından azledilince, o da görevini bırakarak Kufe'ye geldi. Gelirken yanında yüklü miktarda altın ve gümüş vardı. Bukeyr'in Kufe'ye geldiği sıralar Meysere en-Nebbal henüz ölmemiştir. Kufe karşılaştığı kişiler,(Ebu İkrime, Meysere en-Nebbal, Muhammed bin Huneyys, Salim el-Ayan, Ebu Yahya)Haşimoğulları'nın davet çalışmalarından bahsettiler. O da bu davetten razı olup, harekete katılmayı kabul etti. Yanında bulunan mallarını bu hareket için harcamaya başladı. Nihayetinde; İmam ile buluşmak için Humeyme'ye geldiği sıralarda Meysere en-Nebbal vefat etti. Meysere'nin yerine yeni temsilci Bukeyr oldu. Böylelikle Irak temsilcisi olarak görevine başladı.²⁰⁴

²⁰² Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 194- 200.

²⁰³ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 191.

²⁰⁴ Taberi, IV,111; İbn Haldun, III, 215.

O'nun geçmişi hakkında bizlere haber veren rivayetlerin birinde Bukeyr; Cüneyd bin Abdurrahman'la birlikte Sind bölgesinde faaliyet gösteren kişi olarak tasvir edilir. Bu rivayete bakılırsa mali işlerle görevli amildir. Rivayette dikkatimizi çeken bilgi notuna göre; Bukeyr bin Mahan bir yandan bu görevi yürütürken diğer taraftan da Kufe merkezli muhalif hareketin bir üyesi olma vasfını sürdürüyordu.²⁰⁵ Bizler bu bilgilerden hareketle şu sonuca varmaktayız: Bukeyr bin Mahan'ın Abbâsi hareketine, mücadelenin başlangıcı üzerinden beş yıl geçtikten sonra katılması ve Ebu Haşim'in vasiyeti gereğince, Seleme bin Buceyr tarafından hazırlanan listede isminin ikinci sırada yer alması bir birbirine aykırı rivayetler değildir. Çünkü Ebu Haşim'in vefatı sırasında Bukeyr Kufe'de değil, Sind bölgesinde bulunmaktaydı. Buna rağmen kendine, Kufe taraftarlarının isminin yazılı olduğu listede ikinci sıradan yer bulmuşsa bu; Kufe'de bilinen ve sevilen bir kişi olmasından dolayıdır. Uzun bir aradan sonra Kufe'ye döndüğü zaman Abbâsi hareketine katıldı.

2.1) Bukeyr bin Mahan'ın Horasan'a Davetçiler Göndermesi(107/725-726)

Irak bölgesinin yeni temsilcisi bir taraftan Kufe ve yakın bölgelerde davet faaliyetlerini koordine ederken, öte yandan Horasan'a gönderilecek davetçi gurubunu hazırlıyordu. Bu işi yürütecek kişilerin önde gelenleri; Ebu İkrime(Ebu Muhammed es-Sadık), Muhammed bin Huneys, Ammar el-Abbadi gibi tecrübeli isimler ve onların taraftarlarından oluşmaktaydı. Gönderilen bu gurubun içerisinde Ziyad bin Dirhem'in dayısı olan Velid el-Ezrak da vardı. Horasan'a ulaşan davetçileri Kinde kabilesinden bir kişi dönemin valisi Esed bin Abdullah'a²⁰⁶ şikâyet etti. İhbarı ciddiye alan Esed; adamlarına bu kişilerin yakalanması talimatını verdi. Başta Ebu İkrime, Muhammed bin Huneys ve onların dava arkadaşlarının çoğu yakalanarak Esed bin Abdullah'ın huzuruna çıkartıldı. Ammar el-Abbadi kaçarak canını kurtardı. Tutukluları sorgulatan Esed; bu insanların gözünü oydurup, ayaklarını kestirdikten sonra çarmıha astı. Horasan valisinden kurtulup kaçan el-Abbadi, Bukeyr bin Mahan'ın yanına gelerek arkadaşlarının başına gelenleri haber verdi. Bukeyr durumu bir mektupla Muhammed bin Ali'ye bildirdi. İmam Muhammed, bu olayla ilgili olarak Bukeyr'e şu mesajı gönderdi: “ *Davanızı ve sözünüzü doğrulayan Allah'a hamdolsun! Sizden daha nice*

²⁰⁵ ed-Dineveri,306.

²⁰⁶ Gerdizi, 94.

kimseler öldürülecektir! ”²⁰⁷ İmam Muhammed, Bukeyr bin Mahan’a gönderdiği bu mektupla; davet faaliyetlerinin yoğunluk kazanması ile birlikte baskı ve şiddetin artacağını ima etmekteydi.

Ebu İkrime ve arkadaşlarının yakalanış sürecini anlatan diğer bir rivayete göre; Horasan’dan gelen iki kişi(Kahtebe bin Şebib-Süleyman bin Kesir) İmamla buluşup Horasanda yapmış oldukları faaliyetlerden bahsettiler. Ardından, kendileri ile birlikte gelecek birini görevlendirmesini istediler. İmam Muhammed bin Ali bu isteği geri çevirmeyerek Ebu İkrime es-Sadık’ı bu iş için görevlendirdi. Diğer bir görüşe göre Kufe’de bulunan Ebu İkrime’yi İmamın talimatı ile görevlendiren kişi Meysere’dir. Süleyman bin Kesir ve Kahtebe bin Şebib’le yola çıkan Ebu İkrime; Horasan’a ulaşınca Ebu Muhammed künyesini kullanmaya başladı. Faaliyete başlayan Ebu İkrime ve arkadaşları Cebele bin Ebu Ravvad isimindeki bir kişinin dikkatini çekti. Ebu Ravvad durumu dönemin Horasan valisi Esed bin Abdullah’a ihbar etti. Ebu İkrime ve arkadaşları yakalandı. Esed Ebu İkrime’yi öldürtürken, hayatta kalan arkadaşlarına akla hayale gelmeyecek işkenceler yaptırdı. Onlardan bir kısmı kurtulmayı başardı.²⁰⁸

Farklı olan bu rivayeti diğeri ile beraber göz önüne aldığımız zaman Ebu İkrime’nin Horasan’a gidişi bir kez olmamıştır. İlk defa hicri 100. yılda bu bölgeye giden İkrime bir müddet sonra Kufe’ye döndü. Daha sonra ikinci kez gitti. Tahminen hicri 104 yılında ya da daha öncesinde Horasan’dan geri döndü. Bu son seferde İmam Muhammed ile Humeyme’de buluştu. Bir müddet burada kaldıktan sonra üçüncü kez Horasan’ın yolunu tuttu. Horasan valisi Esed bin Abdullah el-Kasri tarafından yakalanıp, öldürülene kadar Horasan’da kaldı.²⁰⁹

İkrime ve arkadaşlarının öldürülmesinin ardından; 108/726–727 tarihinde Bukeyr bin Mahan yeni bir davetçi gurubunu Horasan’a gönderdi. Bu gurubun başında; önceki davetçi gurubu içerisinde yer almış olan Ammar el-Abbadi vardı. Onların faaliyetlerinden şüphelenen bir kişi durumu Esed bin Abdullah’a ihbar etti. Esed’in emri

²⁰⁷ **Taberi**, IV,120; **İbnü’l-Esir**, V,115–116; **el-Makdisi**, VI,60. Ebu İkrime ve arkadaşlarının Esed bin Abdullah tarafından yakalanışı ve katledilişini anlatan farklı bir rivayete göre; bu olay gerçekleşmeden önce Ebu İkrime Horasan’da mücadelede rehber edecek 12 kişiyi nakip olarak seçti. **el-Ezdi**, 26. 12 kişilik üst düzey sorumluların seçiliş tarihi olarak verilen bu tarih diğer muteber kaynakların vermiş olduğu bilgiyle çelişmektedir. İşin doğrusu, 12 nakibin seçiliş tarihi 100/718’dir.

²⁰⁸ **Belazuri**, III,116.

²⁰⁹ Atvan; **ed-Davetü’l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 195- 196.

üzerine yakalanan Ammar, elleri ve kolları çaprazlama kesilmek suretiyle öldürüldü. Onunla birlikte propaganda yapmak için gelen arkadaşları kaçarak, kurtuldu. Esed'in adamlarından kaçan bu insanlar Bukeyr bin Mahan'ın yanına giderek olayı haber verdiler. Bukeyr ise bu durumu İmam Muhammed bin Ali'ye mektup göndermek suretiyle haber verdi. İmam Muhammed, Bukeyr bin Mahan'a ikinci bir mektup gönderdi. Mektupta şu ifade yer alıyordu: “*Davetinizi doğrulayan ve taraftarlarınızı kurtaran Allah'a şükürler olsun!*”²¹⁰

Önce İkrime, ardından Ammar ve taraftarlarının Horasan valisi tarafından yakalanması, İmam Muhammed'e göre başarısızlık değildi. İmamın Bukeyr'e gönderdiği mektuplarında yer alan ifadelerin satır aralarını doğru olarak okuduğumuzda taraftarlara verilmek istenen mesajı şu şekilde anlıyoruz: Haklı olan davada düşman tarafından öldürülecek veya düşmandan kurtulacak taraftarlar hep var olacaktır. Abbâsi hareketinin başarı kazanması için her bir taraftar bu zorluğu metanetle karşılamalıdır.

Horasan'a gönderilen davetçilerin ihanet neticesinde yakalanması, İmam Muhammed'i yeni tedbirler almaya sevk etti. Buna göre 109/727–728 yılında Horasan'a gidecek daisi olan Ziyad Ebu Muhammed'i, Humeyme'ye çağırdı. Ziyad; Horasan valisi Esed bin Abdullah'ın ilk idareciliği sırasında İmamın özel izniyle geniş yetkilerle donatılan ilk Abbâsi davetçisi olmuştur. (Bazı rivayetlerde Muhammed bin Ali'nin vermiş olduğu icazetle Horasan'da görevlendirilen ilk davetçi; Belh'li Kays bin Salebe'nin azatlı kölesi Harb bin Osman'dır.) İmam, Ziyad'ı gönderirken ona şu tavsiyelerde bulundu: “*İnsanları bize (davamıza) çağır, Yemenliler'in arasına yerleş. Mudar kabilesine(insanlara) iltifat et.*” İmam davetçisini Ebreşehr'de²¹¹ yaşayan Galib isminde birine karşı uyardı. Çünkü bu şahıs Fatıma evladına karşı aşırı sevgi besleyen biriydi. İmamdan gerekli talimatları alan Ziyad Horasan'a ulaşır ulaşmaz Emeviler'in zulmünden ve kötü gidişattan bahsederek insanları Abbâsi davetine çağırdı. İnsanların gönlünü hoş tutmak için onlara ziyafetler verdi. Ziyad bu faaliyetlerde bulunurken Ebreşehr'den Galib isimdeki kişi yanına geldi. Ziyad ile Galip arasında kısa bir zaman içerisinde tartışma başladı. Galib Alioğullarının faziletinden, Ziyad da Abbasoğullarının

²¹⁰ **Taberi**, IV,122. İkrime'nin ölümünden sonra meydana gelen olayları farklı bir biçimde anlatan Belazuri'ye göre; İmam Muhammed Ebu İkrime ve arkadaşlarının ölümünden sonra bir yıl boyunca Horasan'a davetçi göndermedi. Bir yıl sonra, Ebu'l-Hasan Kesir bin Sad'ı Horasan'a gönderdi. Bu şahıs Horasan'da üç yıl kaldı. **Belazuri**, III,116.

²¹¹ **Ebreşehr**: Nişabur. **Le Strange**, 383.

faziletinden bahsetmeye başladı. Bir müddet sonra Galib Ziyad'dan ayrılarak geldiği yere gitti. Bu olaydan sonra Ziyad o yıl kışı Merv'de geçirdi. Burada bulunduğu sıralar, Merv ahalisinden olan Yahya bin Ukayl el-Huzai ve İbrahim bin Hattab el-Adevi, onu sıkça ziyaret etti. Bu arada, Ziyad'ın Merv'de oluşundan şüphelenen vergi memurlarından biri olan; Hasan eş-Şeyh, onu Esed bin Abdullah'a ihbar etti. Esed'in adamları tarafından yakalanarak, huzura getirilen Ziyad'ın yanında Ebu Musa olarak bilinen biri daha vardı. Esed'in huzuruna çıkartılınca Esed; Musa'ya bakarak: "*Ben seni tanyor muyum?*" diye sordu. Bunun üzerine Ebu Musa "*Evet*" cevabını verdi. Sözüne devam eden Esed "*Daha önce Şam'da bir dükkânda mı gördüm seni?*" deyince O da: "*Evet*" cevabını verdi. Esed bin Abdullah daha sonra Ziyad Ebu Muhammed'i sorgulamaya başladı. O'na sordu: "*Senin hakkında bana gelen haberin aslı nedir?*" Ziyad: "*Sana getirilen bilgiler asılsızdır. Ben buraya ticaret için geldim ve malımı halka dağıttım. Benim etrafımda toplanan insanlar olunca ben de aralarından çıktım.*" Karşılıklı bu konuşmanın ardından Esed konuşma üslubunu sertleştirerek, ona: "*Ülkemden defol!*" dedi. Bu münakaşanın ardından Ziyad şehri terk etti. Ama kısa bir süre sonra faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmek için tekrardan Merv'e geri göndü. Bunun üzerine aynı vergi memuru tekrardan Esed'in yanına gelerek durumu bildirdi. Esed, Ziyad, yanındaki Ebu Musa'yı ve adamlarını yakalatıp tekrar huzuruna getirtti. Esed sinirli bir şekilde: "*Ben senin Horasan'da kalmanı yasaklamadım mı?*" dedi. Ziyad durumu yumuşatmak için: "*Ey Emir! Sana benden bir sıkıntı gelmez*" dese de, Esed, Ziyad ve adamlarının idam edilmesini emretti. Ebu Musa dayanamayarak: "*Artık sen vereceğin hükmü ver!*" diye bağırdı. Bu çıkış Esed'i daha da sinirlendirdi: "*Beni Firavunun seviyesine indirdin ha!*" Ebu Musa sözüne devam ederek: "*Ben indirmedi ama Allah seni Firavun'un seviyesine indirdi.*"²¹² cevabını verdi. Esed bin Abdullah'ın emriyle Ziyad idam edildi. İnfaz sırasında Ziyad'dan başka 10 Kufeli taraftar vardı. Bunlardan ikisi yaşları küçük olduğundan öldürülmedi. Diğer sekiz kişinin sonu da Ziyad'ın sonu gibi oldu.²¹³

²¹² Ebu Musa tepkisini, Kur'an-ı Kerim'de; **Ta -Ha Suresi XX/ 72**. Ayet-i Kerime'de yer alan bir pasaj ile dile getirmiştir. Buna göre, Esed bin Abdullah, Firavun'un sihirbazlara yaptığıın aynıını Ziyad Ebu Muhammed ve adamlarına yapıyordu. Ebu Musa bu Ayet-i Kerime'yi okumakla kararlı olduklarını ve asla yollarından dönmeyeceklerini ima ediyordu. Bir bakıma elinden geleni ardına koyma demek istiyordu. Ayrıca, böyle bir çıkışı yapan kişinin isminin Musa olması tartışmayı daha da ilginç kılmıştır.

²¹³ **Taberi**, IV,126; **İbnü'l-Esir**, V,121- 122; **Wellhausen**; 241- 242 ; Sharon; **Black Banners from East**,162; **Şakir**, III, 473.

Ziyad Ebu Muhammed'in idam edilmesi, Horasan-Humeyme arsında irtibat sağlayacak yeni bir temsilcinin seçilmesini zorunlu kılıyordu.

Ebu Muhammed'in ölümü ardından aslen Kufeli olan Kesir isminde bir zat insanları Abbâsi davetine çağırmaya başladı. Bu zatın bölgedeki faaliyeti bir ya da iki yıl sürmüştür.²¹⁴ Kesir'in ümmi oluşu ve bunu fırsat bilen kişiler yüzünden Kesir uzun süre bölgede görev yapamadı. Nihayetinde mecburen Kufe'ye döndü.²¹⁵

Kesir bin Sad'ın görevi bırakması için aleyhte kampanya başlatılmış olması, Abbâsi hareketi içerisinde muhalif bir gurubun varlığını gündeme getirmektedir. Muhalifler, Kesir'i bu iş için yeterli görmediklerinden, görevi bırakması için baskı yapmaya başladılar. Kesir'in görevi bırakıp Kufe'ye gelişi, iç çekişmeyi gün yüzüne çıkardı. İlerde göreceğimiz gibi, Kesir'e en büyük muhalefeti yapan kişi Humeyme-Horasan arasında siyasi bir krize neden olacaktır.

Yıl 113/731-732'yi gösterirken bir gurup davetçi; tekrardan Horasan'a doğru yola çıktı. Dönemin Horasan valisi olan Cüneyt bin Abdurrahman bu durumdan haberdar olup onların liderini yakalatıp, öldürttü. Cüneyd bin Abdurrahman bu tür girişimleri engellemek ve bu insanlara yardım eden bölge halkını korkutmak için: "*Onlardan ele geçirdiğim herkesin kanını dökülecektir*" dedi.²¹⁶

117/734-735 tarihinde içlerinde 12 kişilik üst düzey yöneticilerin olduğu bir gurup, ikinci kez Horasan valiliği görevine getirilen Esed bin Abdullah el-Kasri tarafından tutuklandı. Esed, onlardan bir kısmını öldürdü. Bir kısmının kulak ve burnunu keserken, bir kısmını da hapse attırdı. Hapse atılanlar arsında; Süleyman bin Kesir, Malik bin Heysem, Musa bin Kab, Lahız bin Kurayz, Halid bin İbrahim, Talha bin Ruzeyk(Zureyk) gibi isimler mevcuttu. Abbâsi hareketinin Horasan örgütlenmesinin en üst düzey yöneticileri olan bu insanlar; Esed'in huzuruna çıkartıldığında, Esed onlara sordu: "*Ey Fasıklar! Allah Teala "Allah önce yaptıklarınızı affetmiştir. Kim aynı*

²¹⁴İbnü'l-Esir, V,122, Belazuri; Belazuri, III,116.Belazuri'ye göre bu zatın ismi Ebu'l-Hasan Kesir bin Sad idi. Horasan'da yaklaşık üç yıl görev yaptı.

²¹⁵Wellhausen, 242; Daniel; The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule, 36.

²¹⁶Taberi, IV,149; İbnü'l-Esir, V,147; el-Ezdi, 32.Ezdi bu yıl içerisinde Horasan'a davetçi gönderildiğini zikretmiş, bunların akıbetleri hakkında açıklama yapmamıştır. Wellhausen, 242.

şeyi bir daha yaparsa, Allah ondan intikam alır, onu cezalandırır²¹⁷ buyurmuyor mu? Bu soru üzerine Süleyman bin Kesir: “*Konuşayım mı, yoksa susayım mı?*” deyince, Esed, “*Konuş*” dedi. Süleyman bin Kesir sözüne bir şiirle başladı: “*Bizim durumumuz, şairin dediği gibidir: “**Keşke boğazıma duran sudan başka bir şey olsaydı da / onu suyla indirseydim.**” Bizim hakkımızda ne biliyorsun? Ey Emir! Allah’a yemin olsun ki bizler akreplerin eline düştük. Biz senin kavminden insanlarız. Bu haberleri sana Mudar kabilesinden insanlar getirdi. Çünkü Kuteybe bin Müslim’e karşı en çok şiddet gösteren insanlar bizdik. Şimdi bunlar onun intikamını almak istiyorlar.*” Süleyman Kesir’in bu konuşması üzerine Şureyk bin Samit el-Bahili söz aldı: “*Bu insanlar daha önce yakalandıktan sonra tekrar tutuklandılar*” Malik bin Heysem hemen söze karışarak: “*Allah, emirin hayrını versin! Sana yakışanı onun sözünden başkasına itibar etmemdir.*” dedikten sonra onlar Şureyk bin Samit’e şu suçlamada bulundular: “*Ey Bahile’nin kardeşi! Sanki sen Kuteybe’nin intikamını almak ister gibisin. Vallahi! Biz Kuteybe’ye en çok şiddet gösteren insanlarız.*” Bu tartışmaların ardından Esed tutuklattığı kişileri hapishaneye gönderdi. Daha sonra Abdurrahman bin Nuaym’ı yanına çağırarak: “*Senin görüşün nedir*” diye sordu. Abdurrahman bunların aşiretlerine iade edilmesinin doğru olacağını söyledi. Bu teklif üzerine Esed, Yemenlileri ve onların müttefiki olan Rebia kabilesinden olan kimseleri serbest bıraktı. Ardından bu iki kabileye bağlı olmayan insanları-öncelikli olarak Kab bin Musa’yı- huzuruna getirterek, boynuna merkep yuları taktı, Çekiştirmeye başladı. Musa’nın dişleri kırılırken yüzü ve burnunun derisi soyuldu Huzura Lahız bin Kurayz getirildi. Lahız yapılanlara itiraz ederek “*Senin bu yaptığın doğru değil! Bize bunları yapıyorsun, Yemenlileri ve Rebia kabilesinden olanları serbest bırakıyorsun*” dedi. Esed’in emri ile Lahız bin Kurayz’a 300 kırbaç vuruldu. Sinirlenen Esed: “*Lahız’ı çarmıha gerin!*” dedi. Esed’in huzurunda bulunan; Hasan bin Zeyd el-Ezdi isminde bir şahıs Esed’e: “*O(Lahız bin Kurayz) benim komşumdur. Kendisine atılan iftiralarla alakası yoktur*” şeklinde ricada bulununca; Esed : “*Peki ya diğerleri?*” diye sordu. el-Ezdi: “*Onları da tanıyorum. Hepsi masumdur*” diyerek şahitlik edince, Esed bunları da serbest bıraktı.²¹⁸

²¹⁷ el-Maide Suresi, V/95.

²¹⁸ Taberi, IV,162- 163; Belazuri, III,117;İbnü’l-Esir, V,157- 158;el-Makdisi, V,60; el-Ezdi, 38; İbn Haldun, III, 216;Wellhausen, 242. Wellhausen’a göre, Horasan yöneticileri genel olarak Horasan’da yaşayan Arapları idam etmiyor, Kufe’den gelen Mevali hakkında hükmü hemen infaz ediyordu. Bkz: Şakir, III, 474.

Esed bin Abdullah'ın Yemen kabilesine mensup olması davetçilerin hayatının bağışlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Geçmişten beri Horasan bölgesinde yaşayan Arap kabileleri arasındaki rekabet ve bu yarışın neticesinde güçlenen asabiyet anlayışı çoğu kez Emevi yönetiminin yumuşak karnı olmuştu. Özellikle Kuteybe bin Müslim'in Horasan'a vali oluşu ile başlayan süreçte Yemen-Mudar kabileleri arasındaki mücadele şiddetlendi. Kuteybe bin Müslim'in, Mudar kabilesinin destekçisi olan Kays kabilesinden oluşu; Horasan bölgesinde yaşayan Yemenlileri ve müttefikleri olan Rebia kabilesini pek memnun etmedi. Bu durum zamanla bölünmeleri beraberinde getirdi. Öyle ki, hilafete geçen kişi hangi kabileyi tutmuşsa buna göre Horasan valisi tayin eder hale gelmişti. Halife Velid bin Abdülmelik'in(86–96/705–715) Mudar kabilesine yakınlığı; bu kabilenin doğal müttefikleri olan Kayslılar'dan bazı isimlerin önemli görevlere getirilmesine yol açmıştı. Kuteybe bin Müslim; böyle bir rekabetin neticesi oluşan siyasi ortamdan faydalanarak Horasan valisi olmuştu. Aynı Kuteybe, Velid sonrası iktidara gelen Süleyman bin Abdülmelik'in (96–99/715–717) Yemenlilerin tarafını tutması neticesinde saf dışı bırakılmıştı.²¹⁹

Yemenli vali; Esed bin Abdullah el-Kasri'nin tutukladığı davetçileri serbest bırakmasının arka planında kabile dayanışması yatmaktadır. Bazı insanların davetçiler lehinde görüş bildirmesi serbest bırakılma sürecini hızlandırmıştır.

Süleyman bin Kesir ve arkadaşlarının Horasan valisinin elinden kurtulması; hareketi ağır bir yara almaktan kurtarmış ise de, kısa bir süre sonra bölgeye tayin edilen yeni baş dainin faaliyetleri; Abbâsi daveti açısından Humeyme-Horasan arasında siyasi bir krize yol açmıştır.

3- HUMEYME-HORASAN ARASINDA İLK SİYASİ KRİZ(HIDAŞ OLAYI)

100/718 yılında başlayan Abbâsi gizli davetinin belli dönemlerinde, Humeyme yönetimini sıkıntıya sokan birçok olay meydana gelmişti. İmam Muhammed'i bu zamana kadar endişelendiren durum davetçilerinin Emevi idarecileri tarafından yakalanması idi. Birçok kez bu tehlikeli durum tekrar etmiş ise de, tam olarak hareketi

²¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Shaban, *The Abbâsid Revolution*, 53- 75.

kesintiye uğratacak bir hadise yaşanmadı. Bu noktada Horasan ahalisinin ismini bilmeseler de, *gizli imamla* aynı inanç ve düşünceyi sahiptiler. Böyle bir durum, davetçinin dini söylem konusunda çok dikkatli olmasını gerektiriyordu. Davetçiler; Emeviler’i Kur’an ve Sünnetten uzak bir hayat yaşamakla suçluyorlar, Kur’an ve Sünnetin tekrardan ihyasının davet ile mümkün olacağını iddia ediyorlardı. Hicri 118/735 yılına kadar bu durum böyle devam etti. Bu tarihte bölgeye gönderilen üst düzey bir davetçinin söylemleri Horasan-Humeyme arasındaki ince ayarlı dengeyi altüst ediverdi.

3.1) Tüm Dengeleri Altüst Eden Kişi: Ammar bin Yezdad(Hıdaş)

Irak baş temsilcisi olan Bukeyr bin Mahan, 118/735 yılında, Ammar bin Yezdad isminde bir kişiyi Horasan’a daveti idare etmesi için gönderdi. Bu şahıs ilk kez Ziyad Ebu Muhammed’in öldürülmesinden sonra, Kufe’den gelen davetçi ekibi içerisinde yer almıştı. O, Kesir bin Sad isminde-okuma yazma bilmeyen-birinin Horasan temsilcisi olmasına karşı olduğundan, onu yıpratmak için her türlü gayreti göstermiş ve amacına ulaşmıştı.²²⁰

Ammar bin Yezdad’ın Horasan’a ikinci kez gelişi; Abbâsi hareketinin geleceği açısından ciddi sıkıntıları beraberinde getirdi. Horasan-Humeyme arasında ilk siyasi kriz onun heterodoks fikirleri yüzünden ortaya çıktı. Belki de onun bu sapkın fikirlerinin temelinde geçmişinin izleri vardır.

Ammar bin Yezdad’ın geçmişine baktığımız zaman ilginç ayrıntılara ulaşmaktayız. Hire’de yaşayan Ammar, önceleri Hristiyan iken din değiştirip Müslüman oldu. Bu mühtedinin samimiyetine güvenen kimseler, onu Kufe’de öğretici olarak görevlendirdiler.²²¹ Bilindiği gibi Kufe o dönemde Horasan ile Humeyme arasında irtibatı sağlayan önemli bir yerleşim merkezi idi. Geçmişten beri Alioğulları taraftarları burada yoğun bir faaliyet içerisinde idiler. Muhtemelen Ammar bin Yezdad da Abbâsi davetine Kufe’de öğreticilik yaparken taraftar oldu. Bir zamanlar Hristiyan oluşu, hareket içerisinde hızla yükselmesine mani olmadı. 109/ 727- 728 yıllarında Kesir bin

²²⁰ Wellhausen, 242; Daniel; *The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule*, 36; Sharon; *Black Banners from East*, 166.

²²¹ Belazuri, III,117.

Sad ile birlikte Horasan'a gönderilmesi, kendi geleceği açısından dönüm noktası oldu. Bir yandan Kesir aleyhinde kampanya yürütürken, öte yandan kendisine destek olacak kişilerle münasebeti yoğunlaştırdı. Artık bundan sonra kendisine düşen görev; Horasan baş sorumlusu tayin edileceği güne kadar sabretmekti ve bunda da başarılı oldu.

Mevcut bilgilere göre; 118/735 yılında Bukeyr bin Mahan Ammar bin Yezdad'ı(Yezid) Horasan'a Abbâsi taraftarlarına yönetici olarak gönderdi. Ammar Merv'e gelince ismini değiştirip "**Hıdaş**"²²² ismini almıştır. İlk zamanlar insanları Muhammed bin Ali'nin bayrağı altında toplanmaya çağırılmış, insanlarda onun etrafında birleşip, itaat etmişlerdi. Fakat daha sonra davaya olan bağlılığından vazgeçerek, insanları Hurremiyye²²³ mezhebine davet etmiştir. Hıdaş etrafındakilere: "*Namaz, oruç, hacc diye bir şey yok! Oruç; imamın ismini zikretmektir, namaz imama dua etmek, hacc da ona yönelmektir*" demiştir. Hıdaş bununla yetinmeyip kadınların ortak kullanılmasına ruhsat verdi. Tüm bu sapkın görüşlerini desteklemek için, keyfi olarak tevil ettiği şu Ayet-i Kerime'yi delil gösteriyordu: "*İman edip Salih ameller işleyenlere, bundan böyle korundukları ve inanıp iyi işler yaptıkları takdirde, daha önce tattıkları şeylerden dolayı günah yoktur.*"²²⁴ İşin ilginç Hıdaş İslam dışı bu fikirlerini; İmam Muhammed'in emri olarak anlatıyordu. Haber Horasan valisi Esed bin Abdullah'a ulaşınca, onun peşine adamlarını taktı. Daha sonra tutuklanıp valinin huzuruna getirildi. Vali onun faaliyetlerinden sual edince Hıdaş, valiye ağır konuşmaya başladı. Bunun üzerine Esed, Hıdaş'ın ellerinin kesilmesini, dilinin sökülmesini, gözlerinin oyulmasını emretti. Esed'in doktoru emri yerine getirerek Hıdaş'ın dilini kesti, gözlerini oydu. Esed şükrederek: "*Ebu Bekir ve Ömer'in intikamını senden aldırın Allah'a şükürler olsun*" dedi. Valinin emri gereği Hıdaş, Amul bölgesinin vergi amiri olan Yahya bin Nuaym eş-Şeybani'ye gönderildi. Nihayetinde öldürülen Hıdaş'ın cesedi Amul şehrinin meydanında çarımha gerildi.²²⁵

²²² **Hıdaş**: Yırtan, parçalayan kişi. Hıdaş dinin kurallarını değiştirmeye, parçalamaya kalkışmıştır. **Belazuri** III, 117; **Vloten**, 59; Moshe Sharone,"**Khidash**"(ed: E.J.Brill), *El2*, V: V, Leiden 1986 V, pp.1-3.

²²³ **Hurremiyye Mezhebi**: Haramların helal kılınması, farzların terki, kadınların ortak kullanımı gibi kurallara sahip İslam dışı (gulat) bir mezheptir. Ayrıntılı bilgi için bkz: **el-Bağdadi**, 198,206- 207, 221, 270, 273.

²²⁴ **el-Maide Suresi**, V/93.

²²⁵ **Taberi**, IV,164; **İbnü'l-Esir**, V,167; **Belazuri**, III,116- 117; **el-Makdisi**, VI, 60- 61. Makdisi bu şahsın ismini Ammar bin Budeyl olarak zikreder. Ayrıca onu batini olmakla suçlar. **İbn Haldun**, III, 216; **Wellhausen**, 242; **Vloten**, 59- 60; Atvan; **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 203- 205.

Ammar bin Yezdad(Hıdaş) davetin ana ilkelerinden saptığı sıralar Humeyme ile Horasan'daki taraftarlar arasında bir süre irtibat kesildi. Hıdaş'ın yaptıklarından ve Abbâsi taraftarlarını kendi peşinde sürüklemesinden dolayı bu kopukluk oldu.²²⁶ İmam Muhammed, Bukeyr bin Mahan tarafından gönderilen kişinin kendisini ve hareketi zan altında bırakacak bir faaliyete giriştiğinden haberdar değildi. Bu yüzden bölgede yaşayan taraftarlar arasında tefrika baş gösterdi. Malik bin Heysem, Haris bin Süleym el-Acemi gibi önde gelen bazı isimler ve taraftarların bir kısmı Hıdaş'ın görüşünü kabul ettiler.²²⁷

Horasan bölgesinde başlayan iktidar mücadelesinde ilk başarıyı Hıdaş sağlamıştı.²²⁸ O, muhtemelen başarılı olmanın vermiş olduğu güvenle gerçek fikrini açıklama gereği duydu. İşin ilginç insanlara anlattığı; İslam Dini'ne aykırı olan fikirlerin Muhammed bin Ali'ye ait olduğunu ileri sürerek birçok kişiyi kendi safına çekmeyi başardı. Hıdaş'ın fikirlerini kabul etmeyenler onu terk ederken, İmam Muhammed bin Ali'ye de kızgınlık duymaya başladılar. Bir rivayete göre, bu insanlar Hıdaş'ı katletmişlerdir.²²⁹

Hıdaş olayı üzerinde iyice düşünülmesi gereken bir hadisedir. Mesele Abbâsi hareketini sadece dini anlamda sıkıntıya sokmamış, bu skandalın siyasi boyutu da olmuştur. Kuran ve Sünneti kendilerine referans olarak kabul eden bir hareket ve bu hareketi destekleyen taraftarların büyük kısmının Hıdaş'ı ve onun yaymaya çalıştığı sapkın görüşleri kabul etmesi mümkün gözüküyordu. Ama buna rağmen Hıdaş böyle bir maceraya atılma cesaretini kendisinde buldu. Bu bağlamda onu böyle bir yola sevk eden amili dini inançlarında aramamız daha doğru olacaktır. Hıristiyan iken İslam'ı seçen ve uzun yıllar Kufe gibi önemli bir şehirde öğreticilik yapan birinin nasıl olup da din dışı bir inancı kabul edip yaymaya çalıştığı merak konusu olarak insanların zihnine yerleşmiş bir meseledir. Sorunu özgürlük bağlamında ele alıp Abbâsilerin belli bir zamana kadar

---

²²⁶ Şakir, III,475.

²²⁷ İbnü'l-Esir, V,167.

²²⁸ Wellhausen, 242.

²²⁹ Taberi, IV, 164; İbnü'l-Esir; V,163; Belazuri, III,117. Bukeyr bin Mahan, Ammar bin Yezid'i,(Yezdad) Horasan'a vali olarak gönderdi. Merv şehrinde faaliyetlerine başlayan Ammar önce ismini Hıdaş olarak değiştirdi. Bu isimle bir müddet insanları Muhammed bin Ali'nin davetine çağırırdı. Ardından Hürremiye mezhebinin görüşlerini yaymaya başladı. Dönemin Horasan valisi olan Esed bin Abdullah askerlerine emir verip onu yakalattı. Ağır işkencelerden sonra öldürttü.“

sapkın fikirleri kabul ettiğini iddia etmek gerçeği yansıtmamaktadır.²³⁰ Kufe şehri ile Horasan bölgesi arasındaki dini, sosyo-kültürel farkları göz önüne aldığımız zaman mesele bizim için biraz daha açık hale gelecektir. Şöyle ki; Kufe; siyasi çekişmelerin yoğun bir biçimde yaşandığı bölge olmasına rağmen Kufeliler İslam dışı görüş ve inançlar pek rağbet göstermemişlerdir. Aksine Horasan bölgesi birbirine zıt fikir ve inançların merkeziydi. Şayet Ammar bin Yezdad gerçek inanç ve düşüncelerini Horasan'da açıklamak yerine bu iş için Kufe'yi tercih etseydi alacağı nefes sayılı olurdu. Hâlbuki Horasan'da açıkladığı İslam dışı görüşlerinden dolayı hemen öldürülmedi. Bir müddet faaliyet gösterdi. İşin ilginç Abbâsi taraftarları arasında görüşünü kabul eden insanlar çıktı. Horasan ile Kufe arasındaki sosyo-kültürel ve dini farklılıkları bilmeden yorumda bulunmak gerçeği çarpıtmaktan başka bir şey değildir. Buradan hareketle şunu söylememiz mümkündür. Abbâsiler Horasan'da daveti başlattıkları zaman Emevi karşıtı bütün görüşlerle işbirliğine gitmeyi, dirsek temasında bulunmayı uygun gördüler. Emevi iktidarını hedef alan bu hareketin başarıya ulaşması için daha çok taraftara ihtiyaç vardı. Emevi muarızları guruplara: “Biz sizin dini inancınızı beğenmiyoruz, sizinle işbirliği yapmayız.” demek siyaseten ne kadar doğru olabilirdi? Doğal olarak İmam Muhammed bin Ali böyle bir yanlışı yapmadı. Hıdaş olayını değerlendirirken yapılan ikinci yanlışı ise sebep-sonuç ilişkisinin birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre; İmam Muhammed bin Ali, Horasan'ın idaresini Kufe'ye bağlamak için böyle bir hadisenin olmasına zemin hazırlamıştır.²³¹ Gerçekten de Hıdaş'ın öldürülmesinden sonra İmam'ın emriyle Horasan faaliyetlerinin sevk ve idaresi Kufe'ye bağlandı. Ama bu geçici bir tedbirdi. Durum düzelince eskiden olduğu gibi müstakil temsilciler yeniden gönderildi.

Hıdaş olayını Humeyme yönetimi tarafından hazırlanmış bir komplo olarak değerlendirenlere göre; rakip sayılan kimseler gözden düşürülüp, zındıklıkla suçlanmakta olup, Ammar bin Yezdad'ın(Hıdaş) başına gelenler bu şekilde

---

²³⁰ **Wellhausen**, 245. Wellhausen İmam Muhammed bin Ali'nin Hıdaş'ı ancak ölümünden sonra inkâr ettiğini ileri sürmekte, dolayısıyla belli bir zamana kadar sapkın fikirlere İmam tarafından müsamaha gösterildiğini iddia etmektedir. Bu tespit son derece yanlıştır. İmam Muhammed hiçbir zaman İslam dışı bir inanca meydan vermemiş, geçit de vermemiştir. Ammar bin Yezdad'ın Horasan bölgesine gönderilmesi tamamen bu kişinin kabiliyeti ve becerisi ile alakalı bir durumdur. Her ne kadar bu kişi geçmişte Hıristiyan olsa da İslam'ı seçtikten sonraki göstermiş olduğu performansına göre değerlendirilmiştir. Bu noktada İmam Muhammed'i bu şekilde suçlamak ağır bir ithamdır.

²³¹ **Wellhausen**, 246.

yorumlanmalıdır.²³² Dolayısıyla Hıdaş'ın imam tarafından dini gerekçelerle reddedilişi; gerçek niyeti gizlemeye yönelik bir manevra olarak algılanmalıdır. Mesele; Abbâsilerin Hıdaş'ı ve taraftarlarını kendilerine siyasi rakip olarak görmeleridir.²³³

Ammar bin Yezdad'ın dini değil de siyasi gerekçelerle reddedildiğini, hakkında karalama kampanyası başlatıldığını iddia edenler birçok ayrıntıyı gözden kaçırmaktadır:

1- Muhammed bin Ali'nin, Hıdaş'ı yakalanıp, idam edildikten sonra inkâr etmesi, bu olayın bir komplo olduğunu ispat etmez. Çünkü olayın meydana geldiği zaman zarfından Hıdaş'ın idam edilmesine kadar geçen zaman diliminde Humeyme-Horasan arasında haberleşme kesintiye uğramıştır.²³⁴ Bundan dolayı Humeyme yönetimi zamanında tepki gösterip, gerekli önlemleri alamadı.

2-Gerçekten bu olay komplo olsaydı, İmam Muhammed bin Ali, yaşanan bu hadiseyi öğrendikten sonra, Horasan'da bulunan taraftarları ile münasebeti bir müddet kesmezdi.²³⁵ Humeyme yönetimi bu tavrıyla, benzer olaylara karşı sergileyeceği tutumun işaretlerini veriyordu.

3-İmam Muhammed'in Horasan'da müstakil bir yönetim oluşmasından endişe ettiğinden dolayı Horasan'ı Kufe'ye bağladığı yönündeki iddialar gerçekçi değildir. Kufe şehrinin davet için seçiliş nedeni, Humeyme-Horasan hattında irtibatın sağlanması ile doğrudan alakalıdır. İmamın nazarında Horasanlılar en güvenilir insanlardı.²³⁶ İmam Horasanlılara güvenmeseydi, hareketi bu bölgede başlatıp, Horasan'ın ileri gelenlerinden nakipler ve dailer meclisi oluşturulmasını²³⁷ kabul eder miydi? Bu olaydan(Hıdaş olayı) sonra Horasan bölge faaliyetleri bir müddet Bukeyr bin Mahan'ın sorumluluğuna verildi. Kısa bir zaman sonra, Horasanlılar doğrudan İmamla irtibata

²³² Sharon; **Black Banners from East**, 168- 169.

²³³ Ammar bin Yezdad'ın siyasi gerekçelerle gözden düşürülüp, hakkında kasıtlı olarak karalama kampanyası başlatıldığını iddia edenler, görüşlerini şu rivayet üzerine temellendirmektedir: “ Abbâsi hareketi içerisinde “Halidiyye” olarak isimlendirilen Hıdaş taraftarı bir topluluk vardı. Bunlar Ebu Cafer zamanında “Fatımiyye” olarak anılmaya başlandı. Böylelikle Abbasoğulları taraftarlarından bir gurup, İmam İbrahim'in vefatından sonra fırkalara ayrıldı. Bu fırka: “Vasiyet ve İmamet Ali ailesine dönmüştür” dedi.(Bu fırkanın lideri olan)Ebu Halid Nişabur'da ortaya çıktı. Ebu Müslim onu yakalamak istedi ama bunu başaramadı...” **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 403.

²³⁴ **Şakir**, III,475.

²³⁵ **Taberi**, IV,182–183; **İbnü'l-Esir**, V,180- 181.

²³⁶ **Belazuri**, III,81; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 206.

²³⁷ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 217–219, 222- 223.

geçmeye başladılar. Horasan'da Humeyme yönetimine alternatif bir yönetim oluşturulacağı vehmine kapılan birisi böyle bir şeye izin verebilir mi?

4- Horasanlıların mevcut iktidara olan desteğini azaltmak için aleyhte propaganda faaliyetleri sürdürülürken özellikle Emeviler'in Kuran ve Sünnetten uzak bir yönetim gösterdikleri vurgulanıyordu. Hal böyle iken, Ammar bin Yezdad'ın bir yandan halkı sapkınca fikirlere davet ederken öte taraftan bu bozuk fikirlerin Muhammed bin Ali'ye ait olduğunu iddia ediyordu. Böyle bir manzaranın Abbâsi davetine büyük darbe vuracağı ortada iken meseleyi siyasi entrika olarak görmek pek isabetli bir tez değildir. Bu olayla birlikte en çok yıpranan kişi İmam Muhammed olmuştur. Eğer ortada bir siyasi komplo varsa Hıdaş ve taraftarları tarafından Humeyme lideri aleyhinde tertip edilmiştir.

5- Hıdaş'ın ölümünden sonra taraftarların önce Halidiyye, daha sonra da Fatımiyye ismi altında Abbâsi devleti aleyhtarı siyasi faaliyetler içerisinde olmasını “*siyasi komplo*” tezine destek için ileri sürmek pek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bu iddiayı ileri sürenler²³⁸ her nedense İmam Muhammed'in, dini bir sapkınlık örneği olarak gördüğü bu olayın etkilerini ortadan kaldırmak için yaptığı faaliyetleri görmezden gelmektedirler.²³⁹

Bizler Hıdaş'ın, Kuran ve Sünnete aykırı fikir ve eylemlerini heteredoks²⁴⁰ bir düşüncenin tezahürü olarak görmeliyiz. Bu noktada mesele sadece dini nitelikli bir sapış olarak kalmayarak, Humeyme-Horasan arasında siyasi bir krize neden oldu. Bu sorunu halletme görevi İmam Muhammed bin Ali'ye ait idi.

---

²³⁸ Sharon; **Black Banners from East**, 169- 170.

²³⁹ Belazuri, III,118; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 213.

²⁴⁰ **Heterodoks**: Kabul edilmiş inanışlara, dini esaslara aykırı olan düşünce ya da eylem.

3.2) İmam Muhammed'in Krizi Bitirme Girişimleri(119- 125/737- 743)

Ammar bin Yezdad, İslam dinini terk ederek, Abbâsi davetinin ilkeleri ile Hürremi öğretiyi birbirine karıştırmıştı. Bunlardan daha tehlikeli olan durum, sapkın fikirlerini İmam Muhammed bin Ali'ye atfetmesiydi. O, davetin çerçevesi çizilmiş kurallarından saptı. Davet için belirlenmiş kurallara önem vermediği gibi, bu sınırlar içerisinde insanları Abbâsi davetine çağırmadı. Bu yüzden Horasan taraftarları bölünmeye başladı.²⁴¹

İmam Muhammed, kendi taraftarlarından bir kısmının Hıdaş'ın görüşlerini kabul etmelerini bir türlü hazmedemiyordu. Hıdaş'a tabi olanlar arasında nakip ve dailerden bazı kimselerin bulunuşu can sıkıcı bir durumdu. Bu yüzden bir müddet Horasan ile olan haberleşme faaliyetlerini durdurdu. İmam'ın olaylar karşısındaki tutumu ve Horasanlıların gelişen olaylara tepkisi şu şekilde gelişti: 120/ 738 yılında Horasan'da bulunan Abbâsi taraftarları durumu müzakere etmek için Süleyman bin Kesir'i, Muhammed bin Ali'ye gönderdiler. Onların elçi gönderişinin sebebi şudur: İmam Muhammed'in Horasan'da bulunan taraftarlarından bir kısmı, Hıdaş'ın İmam Muhammed hakkında söylemiş olduğu görüşleri kabul edip, onun sapık fikirlerini benimsemişti. Bu durum karşısında İmam Muhammed, mektuplaşmayı bıraktı. İmamdan gelmesi ümit edilen mektubun gecikmesi üzerine Horasanlılar durumu değerlendirmek için bir araya geldiler. Meseleyi tahkik etme ve durumlarını imama bildirme noktasında Süleyman bin Kesir ismi üzerinde fikir birliğine vardılar. Buna göre, Süleyman bin Kesir taraftarların durumunu imama ileticek ve onun cevabı ile geri dönecekti. Süleyman bin Kesir Humeyme'ye giderek, taraftarların durumundan bahsedince İmam Muhammed bin Ali, Horasanlıların tavırlarından duyduğu rahatsızlığı belirtti. Ayrıca kendi çağrısı olmadığı halde Hıdaş'ın sapık fikirlerine itibar ettiklerinden dolayı onları azarladı ve: “*Allah, Hıdaş'a ve onun dininde olana lanet etsin!*” dedi. Daha sonra Süleyman bin Kesir'i bir mektupla birlikte Horasan'a gönderdi. İmamın göndermiş olduğu mektup, vermek istediği mesaj açısından kısa ve özdü.

---

²⁴¹ Atvan, ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 206.

Mektupta “*Bismillahirrahmanirrahim*” dışında hiçbir şey yazılı değildi. Onlar hata yaptıklarını ve Hıdaş’ın çağrısının İmamın emrine aykırı olduğunu anladılar.²⁴²

İmam Muhammed’in bu girişimi nispeten etkili olmuşsa da Horasanlılar içerisinde hala Hıdaş’ın fikirlerini savunarak, Muhammed bin Ali’ye muhalefet eden insanlar vardı. Bu durum imamın hoşuna gitmiyordu. Bundan dolayı Irak baş temsilcisi olan Bukeyr bin Mahan’ı aynı yıl içerisinde Horasan’a gönderdi. Bukeyr onlara Hıdaş’ın taraftarları yanlış yola sevk ettiği mesajını getirdi. Taraftarlardan bir grup onu tasdik etmeyip alaya aldı. Bunun üzerine Bukeyr Humeyme’ye döndü. İmam Muhammed bin Ali, Irak baş temsilcisini tekrardan Horasan’a yolladı. Bu seferinde Bukeyr’in yanında üzeri demir ve bakırla kaplanmış asalar vardı. Horasan’a ulaşan Bukeyr, davetin önde gelen temsilcilerini ve taraftarları toplayarak her birine asa verdi. Onlar da Muhammed bin Ali’ye muhalefet ettiklerini anlayarak tövbe ettiler.²⁴³

Hıdaş’ın yapmış olduğu tahribatın hemen tamiri mümkün olmamıştır. Bundan dolayı İmam Muhammed bir kez değil, birkaç kez Horasan’a uyarı ve tavsiye niteliğinde mektup gönderme mecburiyetinde kalmıştır.

O, Bukeyr bin Mahan vasıtasıyla taraftarlarına ulaştırdığı mektubunda kendisini Hıdaş’ın söylemlerinden temize çıkartıyordu. Bir yandan taraftarlarından Hıdaş’ın sapık fikirlerinden uzak durmasını isterken öte yandan. Kur’an ve Sünnete sarılmayı öğütliyordu.²⁴⁴ Mektupta şu ifadeler yer almaktaydı: “...*Meseleye gelirsek; Allah bizi ve sizleri itaatimiz sayesinde korudu. Bizleri ve sizleri doğru kimselerin yoluna iletti. Kardeşlerinize Hıdaş hakkındaki görüşümü ve sözüümü size ulaştırmasını öğütledim. Kulların söylediği temiz ve pis sözleri bilen Allah’a yemin olsun ki; Ben Hıdaş’ın söylemiş olduğu sözden, ileri sürdüğü görüşten ve onun dininden uzağım. Sizden isteğim, Allah’ın Kitabına ve Peygamberinin sünnetine aykırı olmayan sözü, benim sözüümü kabul etmenizdir.*”²⁴⁵

İmam Muhammed, Bukeyr bin Mahan kanalıyla taraftarlarına gönderdiği diğer bir mektubunda Kur’an ve Sünnete vurgu yaparak onları davet sürecinde sabırlı olmaya,

²⁴² Taberi, IV,182–183; İbnü’l-Esir, V,180- 181; İbn Kesir, IX,533- 534.

²⁴³ Taberi, IV,183; İbnü’l-Esir, V,181; İbn Kesir, IX,534.

²⁴⁴ Atvan, ed-Davetü’l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 210.

²⁴⁵ Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye, 212- 213

tevekküle çağırıyordu. Özellikle onları İslam'ın emirlerine ve hükümlerine sarılmaya teşvik ediyordu. Onlardan ahitlerine sadık olmalarını, emaneti eda etmelerini, hıyaneti terk etmelerini, selamı yaygınlaştırmalarını, güzel söz söylemelerini, iyi amel işlemelerini, haramı bırakmalarını, helale sarılmalarını, hakkı tanımalarını, batılı inkâr etmelerini, imanlı olmalarını, Kur'an'ı anlamalarını, takvaya yapışmalarını, hevayı terk etmelerini, kötü kimselerden uzak durmalarını, istiyordu.²⁴⁶

Horasanlılara gönderilen mektuplar, yapılan tavsiyeler olumlu netice verdi. Nihayetinde Humeyme yönetimi taraftarları tekrardan itaat altına almayı başardı. Bununla birlikte Hıdaş olayı uzunca bir müddet Horasan-Humeyme arasında krize yol açtı. Abbâsi hareketi bu dönem içerisinde oldukça yavaşladı.

3.3) Hıdaş Olayının Abbâsi Davetine Etkileri

Abbâsiler, Emevi iktidarını Kur'an ve Sünnetten uzak bir yönetim göstermekle suçlamaktaydı. Her bir davetçi uygun ortamda bu konuyu gündeme getirip, mevcut iktidar aleyhinde kamuoyu oluşturuyordu. Her şey yolunda giderken, İslam'a aykırı bir görüşün bir Abbâsi davetçisi tarafından dillendirilmesi, Humeyme yönetimini sıkıntıya soktu.

Sıkıntı sadece bir sapkının baş temsilci sıfatıyla böyle bir maceraya girişmesi değildi. İnsanları kandırmak için İmam Muhammed'in isminin bu çirkin işe karıştırılması daha büyük bir sıkıntı doğurdu. Bu yüzden davetin üst düzey yöneticilerinden bazıları Hıdaş'ın fikirlerini kabul etme noktasında tereddüt göstermemişlerdir. İmam Muhammed, benzer bir olayı yaşamamak için bir takım önlemler aldı. Hareketin geleceğine yön veren bu tedbirler şunlardı:

1- Hıdaş vakasına kadar Horasan için görevlendirilmiş kişiler Irak temsilcisinin tavsiyesi, Humeyme'nin onayı ile belirleniyordu. Bu olaydan sonra belli bir dönem Horasan, Irak temsilcisinin sorumluluğuna bırakıldı. Bu devrede Bukeyr bin Mahan Horasanlılar ile İmam arasında mekik dokudu.²⁴⁷ Irak temsilcisinin görevi İmam Muhammed'in mesajını taraftarlara iletmek suretiyle, Hıdaş'ın sapık fikirlerinin etkisini

²⁴⁶ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 208–210.

²⁴⁷ Taberi, IV,183; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 208; İbnü'l-Esir, V,181;İbn Kesir, IX, 534.

yok etmekte. Bunun dışında Horasan'da bulunan nakip ve dai teşkilatını zaman zaman toplama görevini de üstlenmişti.²⁴⁸ Horasan ile Humeyme arasında irtibatın Irak baş temsilcisi vasıtasıyla sağlanması Bukeyr bin Mahan'ın ölümüne kadar devam etti. Onun vefatından sonraki dönemde Horasan teşkilatının önde gelen isimleri doğrudan imam ile temasa geçmeye başladı ki, bu durum ihtilal başarıya ulaşana dek bu şekilde devam etti.

Horasan ile doğrudan bağlantı seçeneğinin Hıdaş olayı sonrası gündeme gelmesi ve tedrici olarak bu planın uygulanması, bazılarının iddiasının aksine²⁴⁹ Horasan ahalisine karşı Abbâsilerin kuşku içinde olduğu tezini güçlendiren değil çürüten bir gelişme olmuştur. Böyle bir tercih ile iki şey amaçlanmıştır. Birincisi; Horasan ile doğrudan irtibat sağlamak suretiyle, bölgede çıkması muhtemel sıkıntılara acele ve yerinde önlem almak. ikincisi; Hıdaş olayı yüzünden gerginleşen ortamı yumuşatarak, Horasanlılara "Size güveniyoruz mesajı vermek."

2- Abbâsiler, Kuran ve Sünnet eksenli propagandalarına en yoğun bu dönemde hız verdiler. Hürremi inancını İslam ile birleştirip neticede eklektik bir din oluşturma gayretinde olanlar; mücadeleye büyük zarar vermeye başlayınca, Humeyme yönetimi heretik bir din anlayışına sahip bu insanların, taraftarlar üzerindeki etkisini izale etmek için dini söylemlere ağırlık verdiler.²⁵⁰

İmam Muhammed gerek Horasan'dan gelen temsilciler gerekse Irak baş temsilcisi Bukeyr bin Mahan vasıtasıyla gönderdiği mesajlarda; Ammar bin Yezdad'ın ileri sürdüğü fikirlerin kendisi ve Abbâsi daveti ile uzaktan yakından bir ilgisi olmadığını beyan ederek, kesin bir dille Hıdaş'ı ve fikirlerini reddetmiştir.

Hıdaş vakası; Abbâsi hareketini olumsuz etkileyen, Horasan'da bulunan Abbâsi taraftarlarını kısa süreli de olsa ayrılığa sürükleyen bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. İmam Muhammed'in krizi doğru yönetmesi ile büyük bir badire atlatıldı. Bu olayla Heterodoks inanç mensupları güçlerini test etme imkânı bulmuşlardır. Böyle bir meydana okumaya karşılık Abbâsiler, onları hareketin dışına itmeyerek iktidar oluncaya kadar onlardan istifade etme yolunu seçtiler. Bunların tasfiye edilme işi

²⁴⁸ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 213.

²⁴⁹ Wellhausen, 245- 246.

²⁵⁰ Atvan, ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Mebadiu ve Esalib, Beyrut, 1984, 113,120.

devletin kurulmasından sonraki bir zamana bırakıldı. Bu bağlamda; Humeyme lideri Hıdaş'ın sapkın fikirlerinin izale edilmesiyle yetindi.

4) ABBASİLERİN ALİOĞULLARINI YALNIZ BIRAKMASI

Ebu Haşim'in vasiyeti ile birlikte başlayan süreci iyi değerlendirmek isteyen Abbâsiler, her fırsatta Hz. Ali soyunun uğramış olduğu haksızlık ve zulümden bahsederek insanların duygularını istismar ediyorlardı. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken şey bir taraftan Alioğulları ile olan münasebeti devam ettirmek, öte yandan kendilerini iktidara taşıyacak ortamı canlı tutmaktı. Bu nedenle her defasında mazlumların intikamını alacaklarını iddia ediyorlardı.²⁵¹

Hz. Ali ve soyuna karşı sevgi besleyen; başta Horasanlılar olmak üzere bütün insanlar böyle bir sürece destek veriyorlardı. Bu yüzden Hz. Ali soyundan gelen kişilerle iyi ilişkiler içerisinde olmak Abbâsiler için bir tercih değil, aksine bir mecburiyet idi..

Abbâsi davetinin başlangıç tarihi olan 100/718–719 yılından 122/739–740 tarihine kadar Abbâsiler sıkıntı çekmeden planlarını uyguladılar. 122/739–740 tarihinde Kufe'de patlak veren bir isyan Abbasoğulları ile Alioğulları'nı yol ayrımına getirdi.

4.1) Zeyd bin Ali'nin Kufe İsyanı (122/739- 740)

Kufe şehri geçmişten beri Alioğulları taraftarlarının yoğun bir biçimde yaşadığı yerleşim birimi olarak bilinmekteydi. Bu şehrin Abbâsiler için önemi; Horasan ile Humeyme arasında irtibat noktası oluşuydu. Humeyme yönetimi tarafından tayin edilen Irak baş temsilcisi; Bukeyr bin Mahan burada ikamet ediyordu. Emevi yönetimi ise muhalif hareketlerin merkezi olan bu yeri sıkı kontrol altında tutuyordu.

Hz. Hüseyin'in torunu olan Zeyd bin Ali, Emevi yönetiminin faaliyetlerinden rahatsızdı. Bu yüzden ayaklanma için uygun zamanı kollamaya başladı. Hz. Zeyd'in adamları içerisinde bulunan ve ismi Süleyman bin Süraka olan bir kişi bu ayaklanmayı önceden Irak valisi Yusuf bin Ömer'e ihbar etti. Emevi idarecilerinin bu isyandan haberdar olduğunu öğrenen taraftarlar Zeyd'in etrafında toplanarak, durumu ona haber verdiler.

---

²⁵¹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye,186–187

Bu sırada ayaklanma öncesi istenmeyen bir durum ortaya çıktı. Özellikle taraftarlardan bir kısmı Zeyd bin Ali ile tartışmaya başladı. Bu insanlar Zeyd'in Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer hakkındaki görüşünü beğenmeyerek onu Ehl-i Beyt davasından sapmakla suçlayıp, terk ettiler.²⁵²

Zeyd bin Ali, kendisine bağlı olan taraftarlar ile ayaklanmaya karar verdi. Taraftarlarından hicretin 122. senesinde Safer ayının başında (6 Ocak740 Çarşamba günü) isyan edeceklerini haber verdi. Zeyd bin Ali'nin bu girişiminden haberdar olan Irak valisi Yusuf bin Ömer, Kufe yöneticisi olan Hakem bin Salt'a haber göndererek, isyan öncesi bütün ahaliyi Ulu camide toplamasını emretti. Zeyd bin Ali, Çarşamba gecesi soğukların iyiden iyiye hissedildiği bir zaman diliminde harekete geçti. Zeyd'in adamları büyük bir ateş yakarak alevleri yükselttiler ve: “ **Ya Mansur! Ya Mansur!**” diye bağırmaya başladılar. Fecir doğuyor iken onunla birlikte taraftarların sayısı 218 kişi olmuştu. Zeyd şaşkın bir şekilde: “*Sübhanallah! Hani insanlar nerede?*” demeye başladı. Etrafindakiler de: “*İnsanlar mescitte kuşatma altındadırlar*” diye cevap verdiler. Bu sırada Kufe yöneticisi olan Hakem bin Salt, vali Yusuf'a mektup göndererek Zeyd'in ayaklanmaya başladığını haber verdi. Bunun üzerine Yusuf da bir müfreze asker gönderdi. Kufe yöneticisi de harekete geçti. Irak valisi Yusuf bin Ömer de bizzat kendisinin komuta ettiği 500 kişilik ordu ile yola çıktı. Künase'ye kadar geldi.²⁵³

Zeyd bin Ali'nin yanında 200 kadar süvari vardı. Bunlar canla başla savaşıyorlardı. Savaşırken şöyle sesleniyorlardı: “*Ey Kufeliler! Dine, onur ve üstünlüğe, dünyaya gelin, oysa siz şu anda dinde, onur ve üstünlükte değilsiniz, dünyaya da hâkim değilsiniz.*”²⁵⁴ Zeyd taraftarları gün boyu başarılı bir mücadele yapsalar da takviye

---

²⁵² **İbnü'l-Esir**, V,202–203; **İbn Kesir**, IX, 539. Rivayete göre Zeyd'in isyan edeceği haberini alan bir gurup Zeyd bin Ali'nin yanına gelerek, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer hakkında ona sorular yönelttiler. Zeyd bin Ali, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer aleyhinde konuşmayınca ona itirazda bulunarak: “*Şu halde sen Ehl-i Beyt'in öcünü almak istemiyorsun*” dediler. Bunun üzerine Zeyd bin Ali, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in Emevi yöneticileri gibi olmadığını, Emevi idarecilerinin Kuran ve Sünnetten yüz çevirdiğini, amacının tekrardan Kuran ve Sünnete dönüşü sağlamak olduğunu söyledi. Bu amaç için kendisine icabet etmeleri noktasında onları serbest bıraktı. Zeyd'in ilk iki halife hakkındaki görüşlerinden hoşlanmayan gurup isyan öncesi onu yalnız bıraktı. Hz. Zeyd'i isyan öncesi bırakan kimselere **Rafizî**, Zeyd'e bağlı olmaya devam edenlere de **Zeydi** denmeye başlandı. İsyân hakkında ayrıca bkz: Ebu'l-Hasan Ali bin Hüseyin bin Ali Mesudi(v.346/957), **Murucu'z-Zeheb**, Beyrut, tsz. .c.III-IV, s. 206- 207; **İbn Haldun**, III, 209- 213.

²⁵³ **Künase**: Kufe sınırları içerisinde bulunan bir yer adı. **ed-Dineveri**, 316.

²⁵⁴ **İbnü'l-Esir**, V, 204; **İbn Kesir**, IX, 540.

birlikler karşısında daha fazla tutunamadılar. Önce Sebha, daha sonra Sah adı verilen yere doğru geri çekilmeye mecbur kaldılar. En son çekildikleri bu yerde gece savaşı esnasında fırlatılan bir ok Zeyd bin Ali'nin başına isabet etti. Kısa bir süre sonra da vefat etti. Arkadaşları onu nereye defnedecekleri konusunda ayrılığa düştüler. Bazıları: “*Onu zırhına koyarak suya atın.*” dedi. Bazıları: “*Başını koparın, cesedini ölüler arasına bırakın.*” dedi. Bunun üzerine oğlu: “*Hayır, Allah'a yemin ederim ki, köpekler babamı yiyemeyecektir*” dedi. Bazıları da “*Onu çamurlu bir çukura defnedin*” dedi. Bu görüşü kabul eden taraftarlar, onu çamurlu bir çukura defnettiler. Kabrinin yeri bilinmesin diye üzerine su akıttılar.²⁵⁵

Zeyd bin Ali'nin isyan girişimi; düşman ordularının sayıca fazla oluşu ve taraftarlarının bir kısmının ihanetinden dolayı sonuçsuz kaldı. Bu isyanla ilgili olarak, Abbâsilerin ayaklanma sırasında ne yaptığı hep merak konusu olmuştur. Bu olay bir bakıma Abbasoğulları ile Alioğulları arasında yol ayrımının başlangıcı olmuştur. Bizler isyan sırasında Zeyd bin Ali ve taraftarlarının, Abbâsi taraftarlarından yardım isteyip-istemediği noktasında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bildiğimiz tek şey: Abbâsi taraftarlarının hiçbir surette, İmamın izni olmadan bu tür başkaldırlara destek çıkmayacağıdır.

Zeyd bin Ali'nin isyana hazırlandığı sıralar Abbâsi hareketinin Irak bölge sorumlusu olan Bukeyr bin Mahan(Ebu Haşim), bu yönde bir tutum sergileyeceklerinin ilk işaretini şu konuşmasıyla veriyordu: “*Muhammed bin Ali bana dedi ki: “ Ben, sizleri Ehlibeyt'e mensup birinin Kufe'de başlatacağı bir isyana karşı koruyorum. O kişi(Zeyd bin Ali) kendisini ve diğer insanları tehlikeye atıyor. (Nihayetinde) öldürülmek suretiyle cezalandırılıp, asılacaktır.*”²⁵⁶

Bukeyr bin Mahan taraftarlarına isyan teşebbüslerine destek vermemeleri noktasında telkinlerde bulunuyordu. O'na göre Zeyd bin Ali ve taraftarlarının isyan teşebbüsü sonuçsuz kalacak bir girişimdi. O, bu konuda Abbâsi taraftarlarına şunu söylüyordu: “*Ben, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum. Evlerinizde oturup, Zeyd'in taraftarlarından*

²⁵⁵ İbnü'l-Esir, V,205;İbn Kesir, IX, 541. Başka bir rivayette, Irak valisi olan Yusuf bin Ömer, Zeyd'in ordusu ile Kunase'de karşılaştı. Zeyd'in ordusu savaşı kaybetti. Taraftarları Zeyd'i terk edince boynu vurularak öldürüldü. ed-Dineveri, 316; Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 38–39.

²⁵⁶ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 230.

uzak durunuz. Allah'a yemin olsun ki, sizin arkadaşlarınızdan bir kısmı asılmak suretiyle öldürülecektir." Bukeyr bin Mahan tehlikenin ne denli büyük olduğunu her fırsatta taraftarlara anlatıyordu. Bu telkinlerin sonucunda Kufe'de bulunan Abbâsi taraftarları isyanın çıktığı sıralar Kufe'yi terk edip, Zeyd bin Ali'nin ölümüne kadar Hire'de kaldılar. İsyan bitince tekrar Hire'den Kufe'ye döndüler.²⁵⁷

Alioğullarına karşı haksızlık ve zulüm yapıldığını her fırsatta dillendiren Abbasoğullarının, en çok ihtiyaç duyulan anlarda Alioğullarını yüzüstü bırakması, onların katledilişine seyirci kalması bir ikilem olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk bakışta hareketin gizlilik prensibi doğrultusunda bu tutum bir noktaya kadar anlaşılabilse de, tek başına böyle bir açıklama tatmin edici olamaz.

Gizlilik prensibi haricinde, Abbâsi taraftarlarının Zeyd bin Ali'yi terk etmesinin bir takım sebepleri vardır. Özellikle, Alioğulları tarafından yönetilen her ayaklanmanın başarısızlıkla sona ermiş olması farklı biçimlerde yorumlanıyordu. Zeyd bin Ali isyanı Alioğullarının çıkarmış olduğu ilk isyan değildi. Bu zamana kadar Alioğulları hiçbir isyanda Emevi idaresine karşı başarı sağlayamamıştı. Böyle bir siyasi manzara Abbâsilerin elini güçlendiriyordu. Alioğullarının iktidar olamayacağı yönündeki, Abbâsi tezi ile de örtüşüyordu.²⁵⁸

Bu isyan ve neticesi en çok Abbâsilere yaramıştır. Şöyle ki; isyan esnasında Kufe'den ayrılıp, isyan sonuna kadar Hire'de kalan Abbâsi taraftarları güvenilir ve sadık insanlar olarak Emevi idarecilerinin gözüne girmeyi başardılar. Ayrıca böyle yapmakla dikkatleri üzerlerine çekmeyerek, hareketi gizli olarak yürüttüler.²⁵⁹

5) ZEYD BİN ALİ İSYANI SONRASI ABBASİ HAREKETİ

Yahya bin Zeyd isyanı sonrasında Irak baş sorumlusu olan Bukeyr bin Mahan, Horasan'a gitti. Cürcan şehrinde yaklaşık bir ay kaldı. Ardından Mervüşşahcan'a doğru

²⁵⁷ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 231.

²⁵⁸ Ebu Haşim'in gerek vefat etmeden önce Muhammed bin Ali'ye vermiş olduğu Sarı Sayfa'da(es-Sahifetü's-Safra), gerekse sözlü ifadelerinde, Emevi iktidarını ortadan kaldıracak olanlar Alioğulları değil de, Abbasoğulları olarak işaret edilmekteydi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 184–187. Dolayısıyla Alioğullarının her başarısızlığı, Abbasoğullarının elini güçlendiren bir gelişme olarak kabul ediliyordu.

²⁵⁹ Bu taktik Abbâsilerce sıkça kullanılmıştır. Abdullah bin Zübeyr isyanı sırasında babasının vasiyetine uyan Ali bin Abdullah isyana karışmayarak Şam'a gelip yerleşmiştir. **Belazuri**, III,53.

yola çıktı. Şehre gelince Abbâsi taraftarlarının önde gelen liderlerinden olan Kamil bin Muzaffer'in evinde misafir oldu. Irak baş sorumlusunun geldiğini duyan taraftarlar onu ziyaret etmeye başladılar. İnsanlar kalabalık bir biçimde gelip, etrafında kümeleşince bazı haberler şehirde yayılmaya başladı. Temim kabilesinden ismi Ebu'l-Haccac olan bir şahıs bu olayları takibe aldı. Bu şahsın Abbâsi taraftarları ile münasebeti vardı. Fakat Bukeyr bin Mahan'ı tanımıyordu. O'nu Yahya bin Zeyd'in adamlarından biri zannetti.²⁶⁰ Durumu Horasan valisi olan Nasr bin Seyyar'a²⁶¹ haber verdi.²⁶² Nasr durumu Horasan amili olan Heysen bin Abdülmelik'e ileterek, Bukeyr'in yakalanmasını talep etti. Bu girişimden herhangi bir sonuç çıkmaması üzerine Nasr bin Seyyar güvenilir adamlarından biri olan Ubeydullah'ı bu iş için görevlendirdi. Ubeydullah, Bukeyr bin Mahan'ın peşine düşerek, Kamil bin Muzaffer'in evine geldi. Bukeyr'e durum önceden haber verildiğinden bu şahıs gelmeden evi terk etmişti. Nasr'ın bu güvenilir adamı Bukeyr ya da ondan herhangi bir ipucu bulamayınca, Nasr'ın yanına dönüp, Bukeyr ile ilgili haberlerin asılsız olduğunu bildirdi. Bu olayın ardından Bukeyr bin Mahan, Horasan'ın diğer şehirlerine uğradı. Ardından Kufe'ye döndü. Bir müddet Kufe'de kaldıktan sonra, Humeyme'ye giderek hareketin genel durumu hakkında bilgileri İmam Muhammed bin Ali'ye ilette.²⁶³

5.1) İmam Muhammed ile Son Buluşma

125/743–744 yılında Horasan'dan gelen dört nakip, hac mevsimini fırsat bilip Mekke'de Muhammed bin Ali ile buluştu. Yanlarında getirdikleri malları ve paraları İmama takdim ettiler. Bu şekilde hac mevsiminde buluşmak daha güvenli idi. Horasan'dan gelen nakipler İmama, Ebu Müslim adında bir gençten bahsettiler. Ebu Müslim'in anlatılan özelliklerinden etkilenen İmam Muhammed, onlardan Ebu Müslim'i satın alıp Humeyme'ye göndermelerini istedi. İmam Muhammed bu buluşmanın son buluşma olduğunu ve ecelinin yaklaştığını hissetmişti. Bundan dolayı

---

²⁶⁰ **Yahya bin Zeyd:** 122/739 tarihinde isyan eden ve öldürülen Zeyd bin Ali'nin oğludur. Babası Emevi askerleri tarafından öldürülünce önce Serahs, ardından Belh'e kaçmıştır **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 232.

²⁶¹ **Gerdizi**, 95.

²⁶² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 232.

²⁶³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 233.

Horasan nakiplerine kendisinden sonra oğlu İbrahim'in İmamete geçeceğini vasiyet etti. Horasanlılar bu emri işitip, itaat ettiler. Daha sonra Horasan'a döndüler.²⁶⁴

İmam Muhammed ve Horasanlı nakiplerin son buluşmasını anlatan rivayetlerde ayrıntılar mevcuttur. Buna göre: “125 senesinde, Süleyman bin Kesir, Malik bin Heysem, Lahız bin Kurayz, Kahtabe bin Şebib Mekke'ye geldiler. Bazı siyercilerin rivayetine göre bunlar Muhammed bin Ali ile buluşup, Ebu Müslim'in durumundan bahsettiler.²⁶⁵ Muhammed bin Ali: “*O, hür mü, köle mi?*” dediğinde onlar: “İsa onun kölesi olduğunu iddia ediyor, fakat o kendisini hür zannediyor” dediler. O'da, taraftarlarına : “ *O'nu satın alıp azat edin*”dedi. Nakipler ayrıca 200.000 dirhem parayı, 30.000 dirhem değerindeki elbiseyi İmama teslim ettiler. İmam Muhammed nakipler ayrılmadan önce onlara şöyle seslendi: “*Bu yıldan sonra benimle karşılaşacağınızı zannetmiyorum. Eğer ben ölürsem İbrahim bin Muhammed sizinle olacaktır. O'nu size emanet ediyor ve hakkında hayır tavsiye ediyorum.*” Bu konuşmanın ardından Süleyman bin Kesir ve arkadaşları Horasan'a döndüler.²⁶⁶

5.2) İmam Muhammed bin Ali'nin Kişiliği ve Vefatı(125/ 743–744)

Hiç şüphe yok ki; Muhammed bin Ali Abbâsi hareketinin en önemli lideriydi. O'nun siyaset alanındaki bilgi ve tecrübesi sayesinde, iktidar olmak Abbâsiler için hayal olmaktan çıkıp, gerçeğe dönüşmüştür. Her ne kadar kendisi Abbâsilerin iktidar günlerini görememiş olsa da, kendisinin yerine lider olan evladı; İbrahim bin Muhammed'e sağlam bir teşkilat bıraktı.

Muhammed bin Ali'yi ön plana çıkaran özelliği, ilminden öte idarecilik noktasında sahip olduğu yetenektir. Hayatını değiştiren süreç; Ebu Haşim Muhammed bin el-Hanefiyye ile Şam'da karşılaşp bir müddet ondan ders alması ile başlamıştır.²⁶⁷ Ebu Haşim Şam dönüşü hastalanınca derhal Muhammed bin Ali'nin ikamet ettiği Humeyme kasabasına yönelmiş, ölmeden bir müddet önce de İmamet hakkını ona

²⁶⁴ ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 216.

²⁶⁵ Yakubi, eserinde Ebu Müslim'in İmamla görüşmeye gelen bu gurup içerisinde yer aldığını iddia etmektedir. el-Yakubi, II, 332.

²⁶⁶ Taberi, IV, 215, Taberide yer alan rivayete göre bu gurup 124/741- 742 tarihinde Kufe'ye gelerek Ebu Müslim ve İcl kabilesine mensup kişilerle temasa geçti. el-Yakubi, II, 332; Belazuri, III,118; ed-Dineveri, 311; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 237; el-Ezdi, 53; İbnü'l-Esir, V, 229; İbn Kesir, X, 19.

²⁶⁷ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 173–174.

devretmiştir.²⁶⁸ Bu sayede imkânsız gibi gözükken bir hayalin önü Abbasoğulları için açılmıştır.

Muhammed bin Ali kendine yapılan vasiyet gereği harekete Hicri 100. yılda başlamış vefat anına kadar bir gün bile görev ve sorumluluğunu unutmamıştır. O'nun basiret ve siyasi dehası Abbâsi hareketini gün geçtikçe daha da güçlü hale getirmiştir. Alioğullarının siyasi gücü azalırken, Abbâsiler güçlerine güç katmışlardır. Bundan dolayı kendisi lider manasına gelen “*İmam*” sıfatıyla anılmaya başlanmıştır. Göstermiş olduğu yönetim, yapmış olduğu siyasi hamlelerle Ebu Haşim'in kendisine göstermiş olduğu itimadı boşa çıkarmayarak, taraftar kitlesini genişletmiştir.

Humeyme'de ikamet eden İmam Muhammed, iktidar için en büyük mücadelenin Horasan bölgesinde olacağını biliyor ve her fırsatta Horasan ahalisine olan güven ve itimadını dile getiriyordu.²⁶⁹ Bu nedenle hareketi bu bölgede başlatmayı uygun gördü.

Hiç kuşku yok ki; İmamın vasiyet yaptığı kişiler Horasan temsilcileri ile sınırlı kalmamıştır. Zaten onlara yapmış olduğu vasiyetin arka planında yeni imamın Horasanlılar tarafından kabul edilmesi fikri yer almaktaydı. Humeyme'de işlerin yolunda gitmesi için güvendiği kişilere yapacağı vasiyet önem arz etmekteydi. O, son vasiyetini Bukeyr bin Mahan ve oğlu İbrahim'e yaptı. “... Ebu Haşim(Bukeyr bin Mahan) birçok mal ve elbiselerle Horasan'dan Muhammed bin Ali'nin yaşadığı yere geldi ve yanındakileri ona teslim etti. İmam ona dedi ki: “*Ey Ebu Haşim! Hastalığım arttı. Kısa bir müddet sonra sizlerden ayrılacağım. Benden önceki insanların başına gelen benim de başıma gelecek. Bu İbrahim var ya! İşte sizler için belirlediğim halefimdir.*” Daha sonra İbrahim'i yanına çağırarak ona da tavsiyelerde bulundu. İmam oğluna dedi ki: “*Ey evladım! Sana emanet ettiğim bu işten dolayı Allah'tan kork! Hakkın ihyası hususunda itaat ve ameli dünyaya tercih etme, yolculuk esnasında sahibiyile birlikte olamayan değil de, onunla birlikte giden ameller işlemeye bak. Şu adamı; Bukeyr'i bırakma. O, senin için görünür-görünmez durumlarda güvenilir bir kişidir. Ondan sonra bu adama; Ebu Seleme'ye yapış! İşte bu kabile; Beni Müsliyye var ya! İşte onların benim nazarımda özel bir yeri vardır. Onlar benim etimden bir parçadır, onlar sayesinde bu iş gerçekleşecek, onlar şehrin değişik bölgelerinde melun*

²⁶⁸ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 188; Sharon; **Black Banners from East**, 134.

²⁶⁹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 194,

oğlu melunlarla savaşacaklar” Bu vasiyetten sonra Bukeyr bin Mahan arkadaşları ile birlikte yola çıkıp Kufe’ye ulaştı.²⁷⁰

Muhammed bin Ali ecelinin yaklaşması hususunda yanılmamıştı. O, geride İbrahim bin Muhammed’i halef bırakarak, Humeyme sınırları içerisinde yer alan ve Abbâsilerin ikamet yeri olan şurat’ta hayata gözlerini yumdu.125/743- 744.²⁷¹

6.İBRAHİM BİN MUHAMMED DÖNEMİNDE ABBASİ HAREKETİ

Muhammed bin Ali vefat ettiğinde geride birçok evlat bırakmıştı. Onların en meşhurları; İbrahim, Musa, Abdullah Ebu’l-Abbas, Abdullah Ebu Cafer, Yahya ve Abbas idi.²⁷² İbrahim bin Muhammed, Humeyme’de yönetimi devraldığı 125/743 tarihinden, Emeviler tarafından tutuklanıp zindana atıldığı 132/749 yılına kadar²⁷³ hareketi başarı ile idare ederek babasının beklentilerini boşa çıkarmayıp, taraftarların tam desteğini almayı başarmıştır.

6.1) İbrahim bin Muhammed Döneminde Horasan’da Genel Siyasi Durum

İmam Muhammed, Bukeyr bin Mahan ve Ebu Seleme’yi en güvenilir kişiler olarak oğluna tavsiye etti. O da babasının oğütlerini kulak ardı etmeyerek, Bukeyr’i özel Horasan temsilcisi sıfatıyla bölgeye gönderdi. İmam İbrahim, Bukeyr bin Mahan’ı Horasan’a yollarken, taraftarlara ileilmek üzere yazılmış mektubu kendisine verdi. Mektupta İmam Muhammed sonrası yeni liderin İbrahim bin Muhammed olduğu anlatılıyordu. Ayrıca Horasanlı taraftarlara sakinmaları gereken şeyler, yapmaları gereken şeyler anlatılırken, Bukeyr bin Mahan’a itaat etmeleri onlardan isteniyordu. Bukeyr bin Mahan kendisine verilen görevi yerine getirdi. Önemli yerleşim

²⁷⁰ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 237- 238. Naklettiğimiz bu olaya benzer rivayetler aynı sayfa içinde zikredilmiştir. Bizler rivayetleri bir bütünlük içerisinde ele aldığımız zaman şunu görmekteyiz. İmam Muhammed bin Ali vasiyetinde bir taraftan kendisinden sonra yerine geçecek halefi olan İbrahim bin Muhammed’i işaret ederken, öte yandan halefine hareketin devamı ve başarısı için takip etmesi gereken kuralları anlatmış oldu. Tıpkı yıllar önce kendisine tavsiyelerde bulunan selefi; Ebu Haşim Muhammed bin el-Hanefiyye’nin yaptığı gibi.

²⁷¹ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 239. İmam Muhammed bin Ali’nin vefatı konusunda tarihi kaynaklar, Hicri; 122, 124, 125, 126 ve 127 gibi farklı rakamlar zikretmektedirler. Bizler Ebu Müslim’in Abbâsi hareketine katılışı ve Yahya bin Zeyd’in Horasan bölgesinde isyan ettiği zamanı göz önüne alırsak Hicri 125/743 -744 tarihinin isabetli olduğunu görürüz.

²⁷² Ebu Hanife Ahmed bin Davud ed-Dineveri(v.282/895), **Kitabu’l-Mearif**, (thk: Servet Ukkâşe), Mısır, 1992, 376, **Belazuri**, III,114; **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 234.

²⁷³ ed-Dineveri,**Kitabu’l-Mearif**, ,376; **Belazuri**, III,114; **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 240, 379.

merkezlerine uğrayarak İmamın mesajlarını ilettiler. Onlar da, İbrahim bin Muhammed'in çağrısına kulak vererek harekete olan bağlılıklarını teyit ettiler. Bunun bir göstergesi olarak değerli eşyaları İmam İbrahim'e iletilmek üzere Bukeyr'e teslim ettiler. O da yanında Kahtabe bin Şebib, Ebu Seyf²⁷⁴, Ebu Humejd²⁷⁵, Ezher bin Şuayb²⁷⁶ olduğu halde İmamla buluşmak üzere Mekke'ye doğru yola koyuldu. Mekke'ye ulaşan kabile Horasan halkının güven ve bağlılığını İmam İbrahim'e bildirdi. Kafilenin Mekke'ye yöneldiği sıralar Abbâsilerin lehine birtakım siyasi gelişmeler yaşandı. 125/743 tarihinde Emevi halifesi Hişam bin Abdülmelik'in ölümü²⁷⁷, yerine Yezid bin Abdülmelik'in geçmesi²⁷⁸ ile Emeviler'in Horasan bölgesi üzerindeki hâkimiyeti zayıflamaya başladı. Hiç şüphesiz bu zafiyetin sosyal, ekonomik, dini ve siyasi birtakım nedenleri vardı.²⁷⁹

İmam İbrahim bin Muhammed kendi davaları lehine gelişen siyasi ortamın taraftarları gevşekliğe ve tedbirsizliğe sevk etmesinden endişe ediyordu. İktidarı elde etmenin yegâne yolunun disiplin ve emniyetten geçtiğini biliyordu. Ve bu aşamada önlerinde aşmaları gereken bir mesele vardı: Yahya bin Zeyd isyanı.

6.2) Yahya bin Zeyd İsyanı ve Abbâsilerin Tavrı.

122/740 tarihinde Emeviler'e karşı Kufe'de patlak veren isyanda Zeyd bin Ali, Emevi askerleri tarafından öldürülmüş Zeyd'in oğlu olan Yahya Horasan'a kaçmıştı. Horasan

²⁷⁴ **Ebu Seyf:** Bu şahıs Dailerin daisi olarak da bilinmekteydi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 223.

²⁷⁵ **Ebu Humejd:** Bu kişinin asıl ismi Muhammed bin İbrahim el-Humejri'dir. Mervüşşahcan eşrafından olup yetmişler meclisinde yer almaktaydı. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 221, 223, 389- 390.

²⁷⁶ **Ezher bin Şuayb:** Mervüşşahcan ahâlisinden olup yetmişler meclisinde yer alıyordu. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 223.

²⁷⁷ **Taberi**, IV, 217; **İbnü'l- Esir**, V, 217. Hişam bin Abdülmelik'in ölüm tarihi 6 Rebiulahir 125/ 6 Şubat 743 olarak verilmektedir.

²⁷⁸ **Taberi**, IV/221- 222, **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 240- 241.

²⁷⁹ Emevi ailesinin parçalanması, Horasan'a atanan Nasr bin Seyyar'ın Mudaroğulları tarafını tutup diğer kabilelere cephe alması, bölgenin ekonomik yönden istikrara kavuşmamış olması, Mevalinin ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesi, zengin bir zümrenin teşekkülü ile sınıflar arası uçurumun daha da açılması, Emeviler aleyhinde ortaya atılan iddiaların yaygınlaşması gibi sebeplerden dolayı Emeviler bölge üzerindeki hâkimiyetlerini kaybettiler. **Şakir**, III, 476- 478.

halkının Emevi yönetimine karşı kendisini koruyacağını düşünen Yahya ilk olarak Serahs'a; Temim bin Ömer'in kardeşi olan Yezid bin Ömer'in yanına gitti. Yahya burada altı ay kaldı. Daha sonra buradan ayrılıp Belh'te bulunan Hureyş bin Ebi'l-Hureyş el-Bekri'nin yanına ulaştı.²⁸⁰

Horasan ahalisi Zeyd bin Ali'nin başına gelenlere, oğul Yahya'nın kaçak olarak yanı başlarında bir hayat sürdürmesine üzülmüyorlardı. Ama ellerinden de bir şey gelmiyordu. Emevi idaresiyle doğrudan sıcak çatışmaya girmemek için Yahya'dan uzak durmak zorunda olmaları onları kahrediyordu. Öyle ki, İmam İbrahim bin Muhammed'e itaatlerini bildirmek için Horasan'dan gelen üst düzey temsilcilerden bazıları İmam İbrahim'e bu konuyu açarak, tepkilerini şu sözlerle dile getirmişlerdir : “ *Yırtıcı kuşlar ne zamana kadar Ehl-i Beytinden olanların etini yiyip, onların kanını dökecek? Bizler Zeyd'i Kunase'de asılı halde bıraktık, oğlunun şehir şehir dolaşmasına göz yumduk...*” İmam İbrahim sabırlı olmalarını, zamanı geldiğinde intikamlarının alınacağını söyleyerek onları yatıştırdı.²⁸¹

Bu olaydan kısa bir müddet sonra İmam İbrahim bin Muhammed, Bukeyr bin Mahan'ı Horasan bölgesine gönderdi. Bukeyr, taraftarlardan Yahya bin Zeyd'in çıkarması muhtemel bir ayaklanmaya karşı uyanık olmalarını, böyle bir isyana destek vermemelerini talep ediyordu. Sözüünü teyit manasında İmam İbrahim'in Yahya'nın öldürüleceğine dair öngörüsünden bahsediyordu. İmama göre; Yahya'nın öldürülmesi kesindi.²⁸²

İmam İbrahim'in muhtemel Yahya isyanına karşı aleyhte yürüttüğü kampanya devam ederken, Yahya bin Zeyd de Belh'te Hureyş bin Amr bin Davud'un yanında saklanıyordu. O dönem Irak valisi olan Yusuf bin Ömer, Yahya bin Zeyd'in yerini haber alınca durumu Nasr bin Seyyar'a²⁸³ haber vererek Yahya'nın yakalanmasını talep etti. Yusuf bin Ömer, Yahya'nın kaldığı şehri, beraber bulunduğu kişiyi en ince

²⁸⁰ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 232.

²⁸¹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 241, **Faruk Ömer**,75. Yahya bin Zeyd babasının öldürülmesinin ardından Horasan'a kaçmak, yakalanmamak için şehir şehir gezmek zorunda kalmıştı.

²⁸² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 242.

²⁸³ **Nasr bin Seyyar**(120/738-131/749): Emeviler'in son Horasan valisidir. Ekonomik ve sosyal konularda köklü reformlar yapmaya çalışmış, fakat Horasan'ın elden çıkmasına, Emevi devletinin yıkılmasına mani olamamıştır. **Gerdizi**, 116- 118, Zekeriya Kitapçı, **Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılışı ve Türkler**, Konya,1994,306- 315. Ayrıntılı bilgi için, bkz: Mehmet Yıldırım, **Nasr bin Seyyar ve Zamanı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü.S.B.E.,Kayseri, 1990.

detayına kadar haber verdi. Yahya'nın zorla ele geçirilip kendisine gönderilmesini talep etti. Nasr bu emrin gereğini yerine getirmek için Belh yöneticisi, Ukayl bin Makil el-Leysi'ye, el-Hureys'ten Yahya'yı teslim alması için emir gönderdi. Yahya'yı kendi elleri ile teslim etmemesi halinde ölünceye kadar işkence yapılmasını istedi. Nasr'ın emri Ukayl'a ulaştınca adamlarını el-Hureys'e gönderdi. O'ndan Yahya bin Zeyd'i teslim etmesini istedi. Bu isteğe el-Hureys: *"Benim Yahya hakkında bilgim yok"* cevabını verince, 500 kırbaç yedi.²⁸⁴

Ağır işkencelere rağmen Hureys Yahya hakkında bilgi vermedi. Hureys'in oğlu olan Fureys bin el-Hureys babasının işkence ile öldürüleceğini anlayınca onlara: *"Babamı öldürmeyin! Ben Yahya'nın yerini size söyleyeceğim"* dedi. Fureys Emevi askerlerine Yahya'nın saklandığı evi gösterdi. Askerler, Yahya bin Zeyd'i, Yezid bin Ömer'i ve birkaç kişiyi gizlendikleri yerden çıkartıp hapse attılar. Yahya'nın yakalanış haberi vakit kaybedilmeden, önce Nasr'a, daha sonra Yusuf bin Ömer'e bildirildi. Yusuf haberi Şam'a bildirdi. Şam yönetimi Yahya bin Zeyd'in isyan edeceğini düşünüyordu. Buna rağmen ellerinde kesin bir delil yoktu. Bu nedenle kesin delil elde etmek için farklı bir plan sahneye kondu. Bu plana göre Yahya ve adamları serbest bırakılıp şehirden çıkartılacak, her gittiği şehirde rahatsız edilip isyana zorlanacaktı. Nasr, Yahya bin Zeyd ve adamlarını serbest bıraktı, kendisine 2000 dirhem vererek Şam'a; halifenin yanına gitmesini istedi. Nasr, Yahya ve adamlarının halifenin yanına gitmeyeceğini biliyordu. Yahya ve adamları Belh'ten ayrılarak Serahs şehrine vardılar. Burada kalmak istediler. Serahs yöneticisi Nasr'dan aldığı talimat doğrultusunda onları Serahs'tan çıkartıp Tus'a gönderdi. Aynı şekilde Tus yöneticisi onları buradan çıkartıp Nişabur'a yolladı. Nişabur'dan Kumis'e, ardından Beyhak'a gönderilen Yahya bin Zeyd ve etrafında toplanan 70 kişinin sabrı kalmamıştı. Beyhak'ta iken kendisine Yusuf bin Ömer tarafından suikast yapılacağı düşüncesine kapılan Yahya, taraftarları ile birlikte tekrardan Nişabur'a döndü. Buraya geldikleri sırada ihtiyacı olan şeyleri temin etmek için bir kervanın malına el koyup: *"Bunların gelirleri de bize aittir"* dediler. Durumdan haberdar olan Nişabur yöneticisi; Amr bin Zürene durumu Nasr bin Seyyar'a bildirdi. Nasr; Nişabur yöneticisinden Yahya ve taraftarlarını öldürmesini istedi. Amr bin Zürene

²⁸⁴ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 242. Diğer rivayetlerde vurulan kırbaç sayısı 600 olarak zikredilmektedir, **Taberi**, IV, 232, **el-Yakubi**, II,332; **İbnü'l- Esir**, V,226; **İbn Kesir**, X, 20; Ebu Zeyd Abdurrahman bin Haldun(v. 808/1406), **Kitabu'l-İber**, Beyrut,1966, III, 222.

10.000 kişilik bir ordu ile Yahya'nın üzerine yürüdü.²⁸⁵ Yahya ve adamları çok az olmalarına rağmen kendilerinden sayıca kat kat olan orduyu mağlup etmeyi başardılar. Sarı bayrağı kaldıranlar hariç birçok kişi Yahya bin Zeyd'in adamları tarafından öldürüldü. Savaş esnasında Yahya'nın adamları: “*Her kim Sarı bayrakla gelirse canı güvencededir*” diye bağıırıyordu.²⁸⁶ Savaş bittiğinde, Amr bin Zurare ve birçok savaşçı öldürülmüştü. Hezimet haberi Nasr bin Seyyar'a ulaştırılınca vakit kaybetmeden Salem bin Ahvez'i Yahya bin Zeyd üzerine yolladı. Salem'in ordusu Herat'tan ayrılan Yahya'nın ordusuna Cürcan'da yetişti. Her iki taraf arasında şiddetli bir mücadele başladı. Yahya bin Zeyd alına isabet eden bir ok yüzünden öldü. Yahya'nın ölümü ile bozulmaya yüz tutan taraftarları Salem'in askerleri tarafından öldürüldü. Böylelikle Yahya bin Zeyd hareketi sona erdi.²⁸⁷

Abbâsilerin Yahya bin Zeyd isyanına bakışı, Zeyd bin Ali isyanı karşısında sergiledikleri tavırdan farksızdı. Humeyme yönetiminin bu tür ayaklanmalara karşı taraftarları uyararak, bu tür isyanlardan uzak durmalarını onlardan istemesi hep güvenlik gerekçeleri ile ilişkilendiriliyordu. Bu iddia madalyonun bir yüzünü teşkil ediyordu. Diğer yüzde ise adı konulmamış psikolojik mücadele vardı. Bu bağlamda; Abbâsi siyasetine yön veren liderler(İmam Muhammed, İmam İbrahim) geçmişten beri insanların zihnine hiçbir mücadelede Alioğullarının başarılı olamayacağı fikrini yerleştirmeye çalışıyorlardı. Alioğullarının başarısızlıkla sonuçlanan her isyanı bu tezi daha da güçlendiriyordu. Hal böyle iken herhangi bir isyanda onların yanında yer almak, haddi zatında Alioğullarının kendileri sayesinde başarılı olması, iktidar iddialarını zafiyete uğratacak bir gelişme olarak algılanıyordu. Kısacası; iktidara tek başına gelmek isteyen Abbâsilerin yeni bir ortağa tahammülleri yoktu. Bu ortaklar Alioğulları sülalesinden gelenler olsa bile.

²⁸⁵ 70 kişilik bir gurup karşısında 10.000 kişilik bir ordunun mağlup olması asker sayısının abartılmış olacağı ihtimalini akla getirmektedir. Ya da rivayetlerde yer almayan olaylar meydana gelmiş olabilir. Mesela şehir halkından veya Emevi ordusundan bazı insanların Yahya safına geçmiş olması gibi.

²⁸⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 244. Sarı bayrak; “savaşmak istemiyorum, teslim oluyorum” manasına geliyordu.

²⁸⁷ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 243- 244; **Taberi**, IV,233–234; **el-Yakubi**, II,332; **İbnü'l- Esir**, V, 226–227, **İbn Kesir**, X, 20; **İbn Haldun**, III, 222–223. Tarihi kaynaklarda zikredilen bilgilere göre; Yahya bin Zeyd'in başı gövdesinden ayrılarak Şam'a gönderildi. Başsız bedeni Cürcan şehrinin girişine asıldı. Bu durum Ebu Müslim el-Horasani'nin şehri ele geçirmesine kadar sürdü. Şehri ele geçiren Ebu Müslim Yahya'nın bedenini bulunduğu yerden indirtti, cenaze namazını kıldırıp defnetti. Daha sonra Yahya'nın öldürülmesi olayına karışanları tespit edip katletti. Bkz: **el-Kufi**, VII-VIII, 348.

7) İHTİLAL HAZIRLIKLARI (126/743 -744)

Bukeyr bin Mahan'ın Humeyme-Horasan arasında iletişimi sağlama görevi aralıksız devam ediyordu. İmam İbrahim, Yahya bin Zeyd olayı sonrası ilk buluşmada ihtilal ile alakalı mühim bir meseleyi en güvenilir adamı ile istişare etmeyi uygun buldu. Buna göre; ihtilalin vakti yakın olup, taraftarları altında birleştirecek olan sancakların Horasan'a; davetin önemli şehirlerine ulaştırılması gerekiyordu. İmam sancakların rengini siyah olarak tasarlamıştı. Bu düşüncesini Bukeyr'e şöyle izah ediyordu: “ 130 yılına ulaştığımızda layık olduğunuz şey gerçekleşecek, ilerleyişiniz ve davanızın bütün şehirlerde zuhuru devam edecektir. Ey Ebu Haşim! Siyah bizim, bizi destekleyen ve yardım edenlerin rengidir. O, Allah'ın kendisiyle bizi desteklediği ordudur. İşte bunu sana haber veriyorum Hz. Peygamber'in(s.a.v.) sancağının, Hz. Ali'nin sancağının rengi siyahtır. Siyah sizin renginizdir.”²⁸⁸ *Elbiseniz siyah, parolanız: Ya Muhammed, Ya Mansur'dur.*”²⁸⁹ Bu konuşmanın ardından İmam İbrahim, Ebu Haşim'den;(Bukeyr bin Mahan) Horasan'a gidip taraftarları siyah elbiseler ve sancaklarla ihtilal vaktine hazırlamasını istedi. Ebu Haşim yanında Ebu Seleme olduğu halde Kufe'ye doğru yola koyuldu. Kufe'ye ulaştıklarında borcu nedeniyle Ebu Haşim yakalanıp hapse atıldı. Hapse düşen Ebu Haşim, sancakları Horasan'a ulaştırma görevini Ebu Seleme'ye

---

²⁸⁸ Abbâsiler davalarının rengi olarak siyahı seçmişler, halkın ilgi ve alakasını çekebilmek için bu rengi Hz. Peygamber'in sünneti ile irtibatlandırmışlardır. Özellikle, Hz. Cabir'in rivayet ettiği “ Rasulullah(s.a.v.) Mekke'nin fethinde Mekke'ye başında siyah sarık olduğu halde girdi” Hadisini kullanmışlardır. Bu Hadis Şerif Abbasoğulları'nın tezini doğrulamak için keyfi olarak yorumlanmıştır. Kaldı ki; Hz. Peygamber siyahdan başka yeşil, kırmızı, sarı renklerin caiz, beyaz rengin müstehab olduğuna işaret etmiştir. Bkz: Muhammed bin Cuma bin Hizam en-Nevevi,(v.676/1177) **Rıyazu's-Salihin**,(çev: Abdülvehhab Öztürk), İstanbul, 2006, I, 633- 636. Bununla yetinmeyen Abbâsiler, münker hadisleri amaçları doğrultusunda kullanmaktan kaçınmamışlardır. **İbn Kesir**, X, 91- 92. Abbâsiler siyah renkle ilgili münker ve mevzu hadislerle propaganda yaparken, Emeviler boş durmadı onlar da Abbâsiler'e nispet yaparcasına fabrikasyon(uydurma) hadislerle karşı atağa geçtiler. Emevi imalatı mevzu hadislerle göre; siyah giysili insanlar(Abbâsi taraftarları) Peygamber'in şefaatine nail olamayacaklardır., Hızlarını alamayan Emeviler, “ *Benim, Abbasoğulları ile hiçbir alakam yoktur. Onlar ümmetimi bölecekler, kanlarını akıtacaklar ve siyah elbise giyecekler... Allah onlara ateşten elbise giydirdin*” şeklinde bir sözü Peygamber'e atfetme cüretini kendilerinde bulacaktır. Ayrıntılı bilgi için. Bkz: Sadık Cihan, **Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi**, Samsun, 1997,168- 173. Vloten'e göre; Abbâsiler'in siyah rengi seçmesinin birkaç sebebi vardı. Buna göre; 1-Emeviler beyaz renk kullanıyordu. Abbâsiler onlara muhalefet etmek istedi. 2-Beklenen Mehdi inancı ile alakalı olarak siyah renk ön plana çıktı. 3- Peygamber ailesinden birçok kişinin Emeviler tarafından öldürülmesinden dolayı, kurbanlar için tutulan yasin rengi siyahtı. **Vloten**, 75- 76.

²⁸⁹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 241,245.

bıraktı. Ona üç siyah sancak vererek bunlardan birini Merv, ötekini Cürcan ve diğerini Maveraünnehr'de bulunan taraftarlara iletmesini istedi.²⁹⁰

Ebu Seleme ilk olarak Cürcan'a giderek siyah sancağı Ebu Avn'a teslim etti. Bu şahıs; Cürcan'da bulunan topluluğun lideriydi. Daha evvel İmam Muhammed ve İmam İbrahim'le karşılaşma fırsatını elde etmişti. Abbâsi hareketinde önemli role sahipti. Ebu Seleme daha sonra Merv'e giderek diğer sancağı Süleyman bin Kesir'e teslim etti. Ardından Maveraünnehr'e vararak Mücaşi bin Hureys el-Ensari'ye son sancağı verdi. Sancakları teslim görevini tamamlayan Seleme tekrar Merv'e geri döndü. Ebu Seleme'nin Merv'de bulunduğu sıralar Emevi valisi Nasr bin Seyyar idi. Horasan'da yaşayan insanlar kabile taassubu yüzünden ne olduğunu bilmez, şaşkın halde birbirleri ile savaşmaya başladılar.²⁹¹Böyle bir manzara Ebu Seleme'ye rahat çalışacağı siyasi ortamı hazırladı. O, burada kaldığı süre içerisinde Süleyman bin Kesir, Kamil bin Muzaffer gibi hareketin önde gelen liderleri ile koordineli çalışarak hareketi daha geniş kitlelere ulaştırdı. Henüz İmam tarafından savaş izni verilmediğinden taraftarları kabile çatışmalarından uzak tuttu. Ebu Seleme Horasan'da dört ay kaldıktan sonra Kufe'ye doğru yola çıktı. Kufe'ye vardığında Ebu Haşim hala hapiste idi. Ebu Seleme ile Ebu Haşim arasındaki ilişki sadece dava arkadaşlığı ile sınırlı değildi. Ebu Seleme, Ebu Haşim'in kızı Hamame ile evliydi. Ebu Haşim damadının borcunu ödemesi ile serbest kaldı.²⁹²

7.1) Ebu Seleme; Kufe'nin Yeni Yöneticisi(127/744- 745)

Bukeyr bin Mahan'ın sağlık durumu hapisten çıktıktan sonra bozulmaya başladı.²⁹³ Öyle ki; bir müddet sonra yatağa düştü. Dava arkadaşları onu hasta yatağında yalnız bırakmıyor, ziyaret ediyordu. Hastalığının şiddetlendiği bir günde bir gurup insan Bukeyr'in bulunduğu odaya gelerek, onu görmek istedi. Bu sırada Velid'in²⁹⁴

²⁹⁰ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 245.

²⁹¹ Nasr bin Seyyar Mudar kabilesinden idi. Horasan valisi sıfatıyla Mudar kabilesinden olan insanlara ayrıcalık sağladı. Bu durum Yemen ve Rebia kabilesine bağlı insanların hoşuna gitmedi. Bu yüzden kabileler arası mücadeleler arttı. Nasr bin Seyyar ile Ali bin Kırmani arasındaki mücadele bölgeyi siyasi bakımdan daha da istikrarsız hale getirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz: **el-Yakubi**, II, 333.

²⁹² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 247- 248

²⁹³ Ebu Haşim(Bukeyr bin Mahan) hapiste yaklaşık iki ay kaldı. Bu süre zarfında durumu kötüleşmeye başladı **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 249

²⁹⁴ Velid bin Yezid bin Abdülmelik(II. Velid) 125/743- 126/744 arasında görev yapan on birinci Emevi halifesi. Bkz: **İbn Haldun**, III, 238.

öldürüldüğü haberi kendilerine ulaştı. Bukeyr'in etrafına toplanan insanlar bu haberi ona bildirmek isteyerek: *“Ey Ebu Haşim! Velid öldürüldü”* dediler. Hastalığın şiddetinden dolayı Bukeyr söylenen sözleri anlamadı. Etrafında bulunanlar Bukeyr anlayana dek bu haberi tekrar ettiler. Bunun üzerine Ebu Haşim: *“Velid öldürüldü mü?”* diye sordu. Evet, cevabını alınca konuşmasına devam etti: *“Ben bunu bekliyordum. Allah'ın onun hakkındaki hükmüne şükürler olsun. Ey Ebu Seleme! Keşke ben; içimi rahatlatan ve sevincimi arttıran olaylar yaşanırken hayatta olsam.”* Bukeyr bin Mahan konuşmasının devamında kendisinden sonra görevi teslim alacak kişiyi işaret etti: *“Ey Ebu Seleme! Görevine hazırlıklı ol. Şüphesiz Allah yakın bir zamanda Ümeyyeoğullarının sonunu getirip, Muhammed(s.a.v.) ailesinden sıkıntıyı giderecektir...”* dedi. Bukeyr bin Mahan kısa bir müddet sonra vefat etti. Yerine Ebu Seleme Irak davet yöneticisi oldu.²⁹⁵

Ebu Seleme'nin, Bukeyr'in görevini üstlenme tarihi 127/744-745'dir.²⁹⁶ Diğer rivayetlerden öğrendiğimiz kadarıyla Bukeyr bin Mahan, vefatından daha önce Ebu Seleme'nin kendisinin yerine halef olacağını açıklayıp bunu da bir mektupla İmam İbrahim bin Muhammed'e bildirmişti.²⁹⁷ Rivayetleri bir bütünlük içerisinde ele aldığımız zaman Bukeyr'in böyle mühim bir meseleyi ölüm döşeğine düşmeden önce hallettiği, son anlarındaki sözlerin bu gerçeği teyit manasında olduğu sonucuna varabiliriz. İmam İbrahim bin Muhammed'in kendisine sunulan isim konusunda tereddüt yaşamadığını, yeni Irak baş temsilcisi, aynı zamanda Kufe yöneticisi olan; Ebu Seleme'nin yeni pozisyonunu hemen tasdik ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.²⁹⁸

---

²⁹⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 249- 250. Bukeyr bin Mahan'ın son anlarının anlatıldığı bu rivayette ilginç bir haber mevcuttur. Buna göre; Velid'in öldürülmesi Emevi Devletinin yıkılacağıın işaretlerinden biridir. Diğerleri ise; Kabile taassubundan dolayı iç savaşın başlaması, Horasan'da Haruriler'in(Haricilerin) ayaklanması, taun hastalığının baş göstermesi, sel ve zelzelenin meydana gelmesi olarak, zikredilmektedir. Ebu Seleme hakkında bkz: H.Dursun Yıldız, *“Ebu Seleme”*, T.D.V.İ.A., c.X, İstanbul, 1994, s. 228- 229.

²⁹⁶ **Taberi**, IV, 291; **İbnü'l- Esir**, V, 283.

²⁹⁷ **Taberi**, IV, 290- 291; **Belazuri**, III, 118. Belazuri bu olayı haber verirken İmam İbrahim bin Muhammed yerine İmam Muhammed bin Ali'nin ismini zikretmiştir. İmam Muhammed bin Ali'nin 125/743 tarihinde vefat ettiğini göz önüne alırsak İmam'ın ismi hususunda açık bir hatanın yapıldığını görürüz. Aynı kaynakta diğer bir hata Hafs bin Süleyman olan Ebu Seleme'nin gerçek adının Süleyman bin Hafs olarak zikredilmesidir.

²⁹⁸ Böyle bir çıkarım yapmak hiçe zor olmasa gerek. İmam Muhammed vefat etmeden önce oğluna en güvenilir iki kişinin ismini vermişti. Bunlardan biri Bukeyr bin Mahan iken öteki; Ebu Seleme'den başkası değildi. İşte bu tarihi gerçek iddiamızın dayanak noktasıdır. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 238.

7.2) Ebu Seleme'nin Horasan Faaliyetleri

İmam İbrahim bin Muhammed, Kufe merkezinin yeni temsilcisi olan Ebu Seleme'ye mektup göndererek Horasandaki faaliyetleri devam ettirmesini ondan talep etti. İmam ayrıca Horasanlılara halkına mektup gönderip Ebu Seleme'nin konumunu bildirdi. Ebu Seleme İmam'ın emri gereği Horasan'a gitti.²⁹⁹

Rivayete göre Ebu Seleme Horasan'a giderken yalnız değildi. Yanında o dönem hizmetini gören; Ebu Müslim vardı.³⁰⁰ Horasan'da ilk durak Cürcan idi. Burada Ebu Amir'in evinde misafir oldular. Bu şehirde bulunan Abbâsi taraftarları Ebu Seleme ve Ebu Müslim'in kaldığı eve gelerek hareketin geleceği ile ilgili son haberleri ve talimatları öğreniyorlardı. Ebu Seleme ilk kez burada ihtilalin başlayacağı 130/747 tarihini telaffuz edip³⁰¹ onlara dedi ki: “ *Zamanı geldiğinde hazırlıklı olun. 130 tarihi girdiği zaman davetiniz açık hale gelecektir. (o zaman) siyah elbiseler giyinin, kılıçlarınızı keskinleştirin ve zorlanmanız haricinde bu zamandan önce hareket etmeyin ki, bu şekilde kendinizi korursunuz*” Bu tavsiyenin ardından İmam İbrahim'in onlara göndermiş olduğu mektubu teslim etti.³⁰²

Ebu Seleme yanında Ebu Müslim olduğu halde Cürcan'dan ayrılıp Merv şehrine yöneldi. Ardından Nesa ve Ebiverd şehrine uğradılar. Gittikleri yerlerde taraftarlardan ihtilal için hazırlıklı olmalarını istiyorlardı. Horasan taraftarlarının önde gelen isimlerinden olan Süleyman bin Kesir ile de buluştular. Ardından Ebu Seleme, Ebu Müslim'i Belh'e gönderdi. Bu şehre ulaşan Ebu Müslim, Abbâsi davetçilerinden olan

²⁹⁹ Taberi, IV, 291, İbnü'l- Esir, V, 283.

³⁰⁰ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 247. Rivayete göre Ebu Müslim ilk kez Ebu Seleme ile birlikte Bukeyr bin Mahan hapse düştüğü zaman Horasan'a gitmiştir. Bu haber doğru olamaz çünkü Bukeyr'in hapiste iken Ebu Müslim ile tanıştığı yönünde rivayetler mevcuttur. Ebu Müslim'in Ebu Seleme ile Horasan'a gidişi Bukeyr bin Mahan'ın ölümünden sonradır. Bu yolculukların amacı Horasan bölgesini ve taraftarlarını Ebu Müslim'e tanıtmak idi.

³⁰¹ İhtilal tarihi daha önce İbrahim bin Muhammed ile Horasan'dan gelen üst düzey yöneticiler arasında müzakere edilmiş Ebu Haşim(Bukeyr bin Mahan) bu toplantıda 130/747 tarihini dile getirmişti. Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 241. Bu şekilde Ebu Seleme bu gerçeği taraftarlara açıklayarak onları ihtilal için hazırlık yapmaya çağırdı.

³⁰² Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 267 İmam İbrahim bin Muhammed mektubunda 130 /747 tarihinde zaferler ve Allah'ın yardımını müjdeliyor, tayin edilmiş vakte kadar onlardan beraberlik ve hazırlığın tamam olmasını istiyordu.

Ziyad bin Salih ile buluştu. Gerekli bilgi ve talimatları ilettikten sonra Belh'ten ayrıldı. Öte yandan Ebu Seleme taraftarlara gerekli talimatları verdikten³⁰³ sonra Süleyman bin Kesir'i Horasan taraftarlarına vekil tayin edip Kufe'ye döndü. Bu sırada Dahhak bin Kays el-Haruri isimli birisi isyan edip Kufe'nin yönetimini ele geçirmişti.³⁰⁴ Uygun zamanı kollayan Ebu Seleme yanında Ebu Müslim olduğu halde Humeyme'ye gelerek Horasan bölgesinde hareketin son durumu hakkında malumat verdikten sonra kendisine emanet edilen kıymetli eşyaları İmam İbrahim'e takdim etti. İmam, Ebu Seleme'den Ebu Müslim hakkında bilgi aldıktan sonra ona dedi ki: “*Ben sana Abdurrahman ismini veriyorum, künyen Ebu Müslim olsun. İşte bu senin ismin ve künyendir.*”³⁰⁵

İmamın bir kişinin ismini veya künyesini değiştirmesi; o kişiye mühim bir vazife vereceği anlamına gelmekteydi. Bu manada Ebu Müslim el-Horasani, imamın onayı ile Abbâsi hareketine resmen katılmış oldu. Böylelikle Ebu Müslim'in hareket içerisinde önlenemeyen yükselişi başlamış oldu.³⁰⁶

8) EBU MÜSLİM EL-HORASANİ VE ABBASİ HAREKETİ

Ebu Müslim el-Horasani; Abbâsileri iktidara taşıyan hareketin Horasan lideri olmasının yanında gizemli geçmişi ile dikkatleri üzerine çekmiş tarihi bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁷ Hal böyle olunca tarih boyunca bir çok millet Ebu Müslim el-Horasani'yi kendi soyu ile ilişkilendirmiştir. Öyle ki; Ebu Müslim'i destekleyen güneyli Arap kabilelerine göre Ebu Müslim'in babası Yemenli bir Arap idi.³⁰⁸ Abbâsi ihtilalinin

³⁰³ Ebu Seleme gittiği her yerde birkaç husus üzerinde ısrarla duruyordu: 1- İhtilal 130/747 tarihinde başlayacak 2- İhtilal başlayana dek hiç kimse- düşman tarafından zorlamalar hariç- harekete geçmeyecek 3-Hareketin başarısı için o zamana kadar hazırlıklar tamamlanacak.

³⁰⁴ Dahhak bin Kays el-Haruri isyanı hakkında geniş bilgi için bkz: **Taberi**, IV, 283- 286; **İbnü'l- Esir**, V, 278- 281.

³⁰⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 268; **Belazuri**, III, 85,118.

³⁰⁶ Bazı rivayetlerde ismini ve künyesini veren kişi olarak İmam Muhammed bin Ali'ye atıfta bulunulmuştur. Bkz: **İbn Hallikan**, I,313. Böyle bir iddia doğru olamaz. Her ne kadar İmam Muhammed'in Ebu Müslim'den haberi olmuş olsa da aktif olarak harekete katıldığı dönem İmam İbrahim dönemine rastlar.

³⁰⁷ “ Abbâsi davetinin en önemli simgesi olan Ebu Müslim; aynı zamanda İslam Tarihi'nin en gizemli şahsiyetidir. En erken kaynaklar; onun doğum yeri ve kökeni hakkında çelişki ve soru işaretleri ile doludur. Anne-babasının kimliği, onun milliyeti veya kabilesi, Abbâsi davetine girinceye kadar olan hayat hikayesinin ayrıntısı da, bu çelişki ve soru işaretlerine dahildir. Onun hakkında bilgi veren rivayetler, onun köle ya da hür, İranlı, Arap veya diğer uluslardan olup olmadığı noktasında kesin bilgiler vermez” Sharone, **Black Banners From East**, 203. Ebu Müslim hakkında ayrıca bkz. S.Moscati, “*Abu Muslim*”, E.I., V:I, Leiden, 1960, pp.141; H.Dursun Yıldız, “*Ebu Müslim el-Horasani*”, T.D.V.İ.A., c.X, İstanbul, 1994, s.197- 199.

³⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 263- 264..

başarıya ulaşmasında önemli payları olan İranlılara göre Ebu Müslim İran soyundan gelmekteydi.³⁰⁹ Ebu Müslim aleyhinde şiir yazan Ebu Duleme'nin dizelerini delil kabul edenlere göre Ebu Müslim Kürt idi.³¹⁰ Bu bağlamda; Abbâsi hareketi için önemli bir figür olan Ebu Müslim el-Horasani'nin milliyeti hususunda birçok fikrin ileri sürülmesi oldukça ilginç ve çözümlenmesi elzem bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ebu Müslim'in geçmişi etrafında oluşan soru işaretlerine kesin cevaplar vermenin zorluğuna rağmen, böyle bir belirsizliğin kendisine ve harekete sağlayacağı faydaları görmezden gelemeyiz. İmam İbrahim bin Muhammed ve bizzat Ebu Müslim tarafından oluşturulan gizemli geçmiş taraftarların zihninde farklı bir lider tipi ortaya çıkardı. Böylece farklı millet ve kabilelere mensup insanlar; Ebu Müslim'in geçmişi etrafında bilinçli olarak oluşturulan boşlukları diledikleri gibi doldurdular.³¹¹ Bundan dolayı günümüzde bile Ebu Müslim; Araplar, Türkler, İranlılar arasında haksızlığa ve zulme baş kaldırmış halk kahramanı olarak kabul edilmektedir.

Ebu Müslim'in, geçmişi hakkında soru sormak isteyen kimselere vermiş olduğu cevap onun böyle bir durumdan faydalanma isteğini gösterir. Bir keresinde kendisine nesebi hakkında soru yönelten kişiye: “ *Benim faydam ve iyiliğim sizin için nesebimden daha hayırlıdır*”³¹² şeklinde cevap vererek nesebi hakkında yöneltilen sorulara kesin bir yanıt vermekten kaçınmıştır. Hal böyle olunca farklı kabile ve ırklara mensup Abbâsi taraftarları onu kendilerinden biri olarak kabul etmeye başladı.

Ebu Müslim'in, Abdurrahman bin Müslim el-Horasani olarak takma isme sahip olması ve kullandığı künyenin “Müslümanın Babası” manasına gelmesi tesadüf olmayıp iyi hazırlanmış bir planın parçasıdır. Abdurrahman isminin Hz. Peygamber tarafından yeni Müslümanlara verdiği gözde isimlerden biri oluşu, kendisini herhangi bir kabileye değil

---

³⁰⁹ İbn Hallikan, I,313.

³¹⁰ Ebu Duleme ismindeki saray şairi Cafer bin Mansur'un gözüne girmek için Ebu Müslim aleyhine kaleme aldığı şiirinde onu ihanet ehlinden kürt olarak tasvir eder. Ebu Duleme, onu Kürt olarak tasvir etmekle ona hakaret etmek istemişti. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 256; Sharon, **Black Banners From East**, 203.

³¹¹ Sharon, **Black Banners From East**, 203

³¹² Belazuri, III, 132.

Horasan'a nispet etmesi ve Ebu Müslim künyesi ile irki ve kabilevi ayrımcılığı reddedişi onun Horasan yöneticiliğine atanmasında etkili oldu. Bu bağlamda; Ebu Müslim'in künyesi ihtilal için en iyi slogandı.³¹³

Ebu Müslim'in Abbâsi hareketine katılmadan önceki hayatı bir hayli ilginçtir. Sanılanın aksine Ebu Müslim; hür bir insan olarak dünyaya gelmedi. O, hayatını Abbâsi davetine katıldığı ana kadar İcl kabilesi arasında bir Mevla olarak sürdürdü.³¹⁴ Rivayete göre; Ebu Müslim'in babası Osman bin Yesar isminde bir kişiydi. Bu kişi İsfahan bölgesinde bir toprak parçası kiralamıştı. Toprağın asıl sahipleri İcl kabilesine mensup İsa ve İdris bin Makil kardeşlerdi. Toprağı işlemesine karşı bu aileye para ödemek zorunda olan Osman mali yükümlülüğünü yerine getiremeyince İran asıllı cariyesini borcuna mahsuben 180 dinara İsa bin Makil'e sattı. İşte bu olayın yaşandığı o dönemde bu cariye karnında Ebu Müslim'i taşıyordu. Fakat sahibi onun karnında çocuğu olduğundan habersizdi. Osman bin Yesar kısa bir müddet sonra öldü. Bu sırada Makil ailesine sattığı cariyesi ise bir erkek evlat dünyaya getirdi. İşte bu çocuk Ebu Müslim'den başkası değildi.³¹⁵ Makil ailesi babası ölen bu çocuğa sahip çıktı. Kendi çocukları gibi onun da eğitim görmesini sağladılar. Ebu Müslim'in eğitim aldığı hocasının ismi Abdurrahman bin Müslim idi.³¹⁶ Eğitimini Makil ailesinin desteği ile tamamlayan Ebu Müslim; bu aileye ait arazilerin idare işini üstlendi. İşler yolunda giderken Makil sülalesinin arazisinde kiracı olan bir gurup insan; İsa bin Makil'i Irak yöneticisi olan Yusuf bin Ömer es-Sekafi'ye şikâyet etti. Irak yöneticisi kendisine gelen ihbarı değerlendirip İsa ve kardeşini tutuklatıp

³¹³ **Shaban**, 153- 154.

³¹⁴ **İcl Kabilesi**: Haşimoğullarına ve dolayısıyla Abbâsi hareketine destek olan bu Arap kabilesi farklı bölgelerde meskun idi. Bunların bir kısmı Nivahevend bölgesinde Mah el-Basra adı verilen bir yerde diğerleri ise İsfahan bölgesinde yaşamaktaydı. **ed-Dineveri**, 310.

³¹⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 257- 258; **İbn Hallikan**, I,313- 314. Bu rivayete göre Ebu Müslim'in babası Merv bölgesinde ticaretle uğraşan bir kişi idi. İşleri kötü gidip vergisini ödeyemez duruma gelince dönemin vergi memurları tarafından uyarıldı. Borcunu ödeme imkanı olmayan bu kişi hamile cariyesini alarak Azerbaycan'a gitti. Bir müddet sonra İcl kabilesinin yaşadığı bölgeye gelip bir müddet burada konakladı. Ardından tekrar Azerbaycan'a gitti. Kısa bir müddet sonra burada vefat etti. Bu sırada hamile olan cariye bir erkek çocuğu dünyaya getirdi. Durmadan haberdar olan İcl kabilesine mensup olan İsa bin Makil cariye ve çocuğu yaşadıkları bölgeye getirerek bunların bakımını üstlendi.

³¹⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 258. Sharon'un iddiası Ebu Müslim'in hocasının künyesini kullandığı yönündedir. Sharon, **Black Banners From East**, 207.

Kufe’de bulunan hapisaneye gönderdi.³¹⁷ Bu olayın ardından Ebu Müslim bulunduğu yerden ayrılıp kendisini büyüten Makil oğullarına hizmet için Kufe’ye geldi. Yaşanan bu gelişmeler hem Abbâsi hareketini gidişatını hem de Ebu Müslim’in hayatını derinden değiştirecek bir takım olayları beraberinde getirdi.

8.1) Ebu Müslim ve Abbâsi Taraftarları Arasında İlk İrtibat

İsa ve İdris kardeşlerin tutuklanması ardından Ebu Müslim’in Kufe’ye gelmesi tahmin edilemeyen bir takım siyasi gelişmeleri beraberinde getirmiştir. İşin ilginç İsfahan bölgesinden kilometrelerce uzakta olan bu insanlar kendilerini Kufe zindanında yabancı ya da yalnız hissetmiyorlardı. Baskı ve şiddete rağmen Emevi karşıtı siyasi düşüncenin yeşerip filizlendiği bu şehir, Emeviler tarafından zulme uğrayıp zindanlara atılmış insanlara kucak açmıştı. Bu bağlamda hapisaneler, Abbâsi hareketine yeni taraftar kazanmak için tercih edilecek en mümbit mekânların başında geliyordu.

Abbâsi davetçileri zindana düşen iki kişi ve hizmetçisini takibe aldı. Nihayetinde kendisini Abbâsi davasına adanmış; Asım bin Yunus isminde bir kişi zindanın Kufeli olmayan misafirleri ile ilk teması sağladı.³¹⁸ İsa ve İdris kardeşler kendilerini Abbâsi hareketine çağırarak propagandaya kulak vererek harekete katıldılar. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Ebu Müslim de zindan ile kaldığı yer arasında mekik dokuyup kendisi üzerinde emeği olan insanların hizmetini görüyordu. Bir müddet sonra Abbâsi taraftarları Ebu Müslim’in Abbâsi hareketine olan sevgisinin farkına vardılar.³¹⁹

Ebu Müslim’in Abbâsi hareketine kazandırılması fikri vefat eden İmam Muhammed bin Ali’ye aitti. 125/743- 744 yılında Horasan’dan Mekke’ye gelen bir temsilci heyeti; yolculukları esnasında Kufe’de gördükleri Ebu Müslim’in özelliklerini İmam

³¹⁷ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 259; **Belazuri**, III,119. Bazı rivayetlerde olayın Yusuf bin Ömer zamanında(120/738–126 /744)değil de Abdullah bin el-Kasri(105/724–120/738) döneminde olduğu yönünde bilgiler mevcut olsa da bu pek isabetli bir iddia sayılamaz. **İbn Hallikan**, I, 314.

³¹⁸ **Taberi**, IV, 215. Konu ile ilgili olarak Taberi’de yer alan rivayette birtakım problemler bulunmaktadır. Bu problemler: 1) Rivayete göre bu olay 124/741- 742 tarihinde gerçekleşmiştir. İsa bin Makil’in Bukeyr bin Mahan’la bu dönemde zindanda görüşmesi mümkün değil. Çünkü Bukeyr bin Mahan 126/743- 744 tarihinde tutuklandı. 2) Bu rivayete göre Abbâsi taraftarları Ebu Müslim’i satın alıp İmam İbrahim’e gönderdiler. 124/741- 742 tarihinde hareketin lideri İbrahim bin Muhammed değil, Muhammed bin Ali’dir.

³¹⁹ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 260.

Muhammed'e anlatınca, İmam da bu gencin davaya kazandırılmasını onlardan istemişti.³²⁰

Ebu Müslim'in özgürlüğüne kavuşturulması davaya kazandırılması anlamına geliyordu. Hür olmayan birinin özgürlüğüne kavuşturulması Abbâsi taraftarları için hiç bu kadar önemli olmamıştı. Bukeyr bin Mahan'ın Horasan'a giderken tevkif edilerek Kufe zindanına atılması; Ebu Müslim'in özgürlük sürecini hızlandırdı. Şöyle ki; Bukeyr bin Mahan hapiste iken Ebu Müslim hakkında epeyce bilgi sahibi oldu. Muhtemelen kendisinin yerine vekâlet eden Ebu Seleme'ye bu durumu bildirdi. Ebu Seleme de Ebu Müslim'i, İdris bin Makil'den 700 dirheme satın aldı.³²¹ Ardından Horasan'a giderken onu da yanında götürdü.³²²

8.2) Ebu Müslim'in Horasan Yöneticiliğine Getirilişi

Ebu Müslim'in Ebu Seleme ile yapmış olduğu Horasan seyahati siyasi geleceğini etkileyecek bir takım gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu sefer sonrası Ebu Seleme tarafından, İmam İbrahim bin Muhammed'e takdim edilen bu genç; hareketin liderinin gözüne girmeyi başardı.

Ebu Müslim'in İmam ile tanışmasını anlatan diğer bir rivayete göre; H.127/744- 745 tarihinde Süleyman bin Kesir, Lahiz bin Kurayz, Kahtabe bin Şebib'ten oluşan bir heyet Horasan'dan yola çıkarak Mekke'ye; İmam İbrahim bin Muhammed ile buluşmaya gittiler. Bu heyetin içerisinde Ebu Müslim'de bulunmaktaydı. Süleyman bin Kesir : *"İşte bu(kişi) senin hizmetindeki kölendir"* diyerek konuya giriş yaparak Ebu Müslim'i, İmam'a takdim etti.³²³

³²⁰ **Taberi**, IV, 215, Taberi'de yer alan rivayete göre bu gurup 124/741- 742 tarihinde Kufe'ye gelerek Ebu Müslim ve İcl kabilesine mensup kişilerle temasa geçti. **el-Yakubi**, II, 332; **Belazuri**, III, 118; **ed-Dineveri**, 311, **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 237; **el-Ezdi**, 53, **İbnü'l-Esir**, V, 229; **İbn Kesir**, X, 19.

³²¹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 266.

³²² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 267. Bu gezi sayesinde Ebu Müslim Abbâsiler için hayati öneme sahip olan bölgeyi ve hareket liderlerini yakından tanıma fırsatı buldu.

³²³ **Taberi**, IV, 290; İbn Kuteybe, **el-İmame ve's-Siyase**, II, 113- 114; **İbn Kesir**, X, 282- 283. Horasan'dan gelen bu heyet Mekke'ye gitmeden önce Abbâsi taraftarlarının yoğun biçimde faaliyet gösterdiği Kufe'ye uğradılar. Burada Ebu Müslim'le tanıştılar. Ebu Müslim'in sahip olduğu yetenek ve zekâya hayran kaldılar. Onu da yanlarına alarak Mekke'ye geldiler. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 255, **Belazuri**, III, 119; **İbn Haldun**, III, 219.

Ebu Müslim'in İmam ile tanıştırılması hem kendisi hem de Abbâsi hareketi için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İmam'a göre; vakit kaybedilmeden Ebu Müslim'e hareketin esaslarının öğretilmesi gerekiyordu. Bu yüzden hareketi daha yakından tanınması için Ebu Seleme tarafından Ebu Musa es-Serrac'a teslim edildi. Ebu Musa, kendisine emanet edilen gence bir taraftan semer yapma işini öğretirken öte yandan hareket ile ilgili bilgiler veriyordu.³²⁴ Ebu Müslim bir müddet sonra eyer ve deri satma bahanesi ile Humeyme-Irak arasında gidip gelmeye başladı. Görünüşte basit bir tüccar gibi gözükse de gerçekte; İmam adına haber getirip götürme işini yürütüyordu.³²⁵ Ebu Musa tarafından verilen bilgilerle eğitimini tamamlayan Ebu Müslim; kendisini satın alan Ebu Seleme'nin yanına gönderildi. Ebu Seleme'de onu Humeyme'ye gönderdi. Humeyme'ye gelen Ebu Müslim'e İmam'ın kanı kaynadı. Ebu Seleme'den Ebu Müslim'i azat etmesini istedi. O da isteği geri çevirmeyerek Ebu Müslim'e hürriyetini bağışladı.³²⁶ İmam, hürriyetine kavuşan gençten yanına kalmasını istedi. Ebu Müslim de bu öneriyi kabul etti. İbrahim bin Muhammed yanına kalmaya başlayan bu genci yakından tanımaya başladıkça hayranlığı ve ilgisi daha da arttı. Horasan'da yakın bir zamanda³²⁷ başlayacak hareket için Ebu Müslim'i düşünmeye başladı. O'na künye olarak Ebu Müslim, isim olarak Abdurrahman'ı seçti.³²⁸ Böylelikle Ebu Müslim'e hareketin Horasan bölge sorumlusu olma yolu tamamen açılmış oldu. Bundan sonra Ebu Müslim'e beklemekten başka bir iş düşmüyordu.

Bu dönemde Horasan'da Abbâsiler adına idareyi ele alacak güçlü birine ihtiyaç vardı. Kufe baş sorumlusu olan Ebu Seleme; Humeyme-Kufe-Horasan arasındaki bağlantıyı devam ettirse de, Horasan için güçlü bir yöneticinin idaresine gerek duyuluyordu.

³²⁴ **Belazuri**, III,119. Ebu Musa; Kufe'nin önde gelen eşrafından olup, hareketin en önemli isimlerinden biriydi. Semer yapma işi ile uğraştığından "Serrac" olarak anılmaktaydı. Ebu Müslim bu zatın yanında bir müddet kalarak ondan hareketle ilgili bilmesi gereken şeyleri öğrendi. Ebu Musa'nın Ebu Müslim'e eyer yapma işini öğretmesinin nedeni; Emevi yöneticilerinin dikkatini çekmeden faaliyetleri devam ettirmektir. Ebu Müslim bu işi çabuk kavradı. Hatta bir ara Ebu Müslim es-Serrac olarak anılmaya bile başladı. Ayrıntılı bilgi için bkz: **el-Kufi**, VII-VIII, 344.

³²⁵ Sharon, **Black Banners From East**, 213. Hareket içerisinde önemli vazifeler almış olan kimselerin tüccar kisvesi altında faaliyet göstermesi hareketin güvenlik stratejisi ile ilgili bir durumdur.

³²⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 268.

³²⁷ Yakın zamandan maksat Hicri 130/ yılıdır. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 241, 245.

³²⁸ "Ben sana Abdurrahman ismini veriyorum, künyen Ebu Müslim olsun. İşte bu senin ismin ve künyendir." Bir rivayete göre Ebu Müslim'in ismi İbrahim bin Haktan idi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 255. İmam İbrahim'de, gizemli bir geçmişe sahip bu gence insanların rağbet edeceği isim ve künye verdi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 255,268. Yakubi'ye göre; ismi İbrahim bin Osman idi. **El-Yakubi**, II, 327. İbrahim bin Osman bin Beşşar ismini zikreden rivayete göre; İmam, onun adını ve künyesini değiştirip, taraftarlarından biri olan Ebu Necm'in kızı ile evlendirmiştir. **İbn Haldun**, III, 217.

128/745- 746 yılında Horasan'dan gelen ve aralarında Süleyman bin Kesir, Lahiz bin Kurayz, Kahtebe bin Şebib gibi hareketin önemli isimlerinin bulunduğu bir gurup temsilci bizzat İmam İbrahim'e başvurarak Horasan'a yönetici olarak yeni bir kişiyi tayin etmesini talep ettiler. İmam, bu kişilerin hareket içerisindeki konumu ve önemini biliyordu. Bundan dolayı yöneticilik işini sırasıyla Süleyman bin Kesir, Lahiz bin Kurayz ve Kahtebe bin Şebib'e teklif etti. Ama hiçbiri bu zor görevi üstlenmek istemedi. Bunun üzerine İmam İbrahim, Ebu Müslim ismini önerdi. Kimse bu öneriyi itiraz etmeyince, Ebu Müslim hareketin Horasan yöneticisi oldu.³²⁹

Ebu Müslim daha önce Horasan'a Ebu Seleme ile beraber seyahat etmişti. Bu sefer durum öncekinden oldukça farklıydı. Artık o, Horasan, Sicistan, Kirman, Cürcan, Kumis, Rey, İsfahan ve Hemedan'ın tek yöneticisi ünvanı ile bölgeye gidiyordu.³³⁰ Ebu Müslim'in yönetici olarak Horasan'a ilk yolculuğu 128/745- 746 tarihinde gerçekleşti. Fakat bu seyahat Ebu Müslim için hayal kırıklığına neden oldu. Daha önce Ebu Müslim ismini kabul eden kişiler, İmamın emrini³³¹ göz ardı ederek Ebu Müslim'e itaat etmediler. Bu duruma canı sıkılan Ebu Müslim, o sıralar Mekke'de bulunan İmam İbrahim'in yanına gelerek meseleyi anlatarak Horasanlıları İmam'a şikâyet etti.³³²

İmam İbrahim bin Muhammed, Ebu Müslim'in endişelerini giderdikten sonra ona taraftarlara ulaştırması için mektup verdi. Mektupta taraftarlardan Ebu Müslim'e itaat etmeleri isteniyordu. İmam İbrahim, yola çıkmadan önce Ebu Müslim'i karşısına alarak şu tavsiyelerde bulundu: “ *Ey Abdurrahman! Şüphesiz sen bizim, Ehli-i Beytimizden birisin.*³³³ *Vasiyetimi uygula. Yemen'in şu kabilesine dikkat et. Onlara ikramda bulun.*

³²⁹ **Taberi**, IV,300; **Belazuri**, III,119; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 256; **İbn Kesir**, X, 55; **İbn Hallikan**, I, 315.

³³⁰ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 270. Ebu Müslim'e bu görev bizzat İmam İbrahim tarafından tevdi edildi. Diğer yandan Ebu Seleme'ye Irak, Cezire ve Şam bölgesinin idaresi verildi. İmam İbrahim bu tayinleri bir mektup ile taraftarlarına ilettiler. Böylelikle taraftarların tayin edilmiş idareciye mutlak itaati sağlanacaktı. Ebu Müslim'in Horasan bölgesine gönderilişi hakkında ayrıca bkz: **el-Makdisi**, VI, 62; **İbn Haldun**, III, 220.

³³¹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 269- 270.

³³² **Taberi**, IV, 300. İmam İbrahim, Ebu Müslim'i teskin ederek, bu işi daha önce Horasan'dan gelen temsilcilere ve Ebu Seleme'ye teklif ettiğini ancak onların bu vazifeyi üstlenmekten kaçındığını söyledi. Ardından Ebu Müslim'e mutlak olarak itaat edilmesi için mektup gönderdi. **el-Ezdi**; Ebu Müslim'in yönetici sıfatıyla yaptığı yolculuğun tarihini 127/744- 745 olarak zikretmektedir. **el-Ezdi**, 65; **İbn Haldun**, III, 220.

³³³ Ehl-i Beyt kavramının kapsamını siyaseten genişleten Abbâsiler kendilerini iktidara taşıyacak kişiyi Ehl-i Beyt'e dâhil etmekte beis görmediler. Bu şekilde Horasanlıların Ebu Müslim'e sempati duyacağını düşündüler.

*Aralarında yaşa. Çünkü Allah bu işi onların vasıtasıyla tamamlayacaktır. Şu kabileye; Rebia kabilesine iyi bak ve onlara güvenme. Şu kabileye; Mudar'a'da dikkat et. Onlar; yurtları bize yakın olan düşmandır. Onlardan hakkında şüphe ettiğin kimseleri öldür. Güç yetirebilersen Horasan'da Arapça konuşan kimseyi bırakmamaya çalış. Beş karış boyunda olan çocuklardan suçlu gördüğünü öldür. Şu ihtiyara; Süleyman bin Kesir'e iyi bak. Ona karşı gelme, isyan etme. Herhangi bir işte sıkıntıya düşersen onu kendine yeterli bil"*³³⁴

İmam İbrahim'in Ebu Müslim'e yapmış olduğu vasiyet oldukça enteresandır. Özellikle vasiyetin son kısmında yer alan "... Horasan'da Arapça konuşan kimseyi bırakmamaya çalış" emri; davanın genel karakteristiğine ve bu zamana kadar izlenen davet propagandasına aykırıdır.³³⁵ Rivayeti bu şekilde(Horasan Araplarının yok edilmesi olarak) anlama çabası, değişik yorumları beraberinde getirirse de yorumların hiçbiri; tek başına bu problemi çözüme kavuşturamamıştır.³³⁶

Konu ile ilgili mevcut bir rivayet; İmamın vasiyetini bizler için daha anlaşılır ve anlamlı kılmaktadır. Buna göre; Nasr bin Seyyar'ın gönderdiği elçiler, Mudar ve Yemenli nakiplerin de bulunduğu bir ortamda Ebu Müslim'le bu vasiyeti tartıştılar. Onlar Ebu Müslim'e dediler ki: "*Sahibinin emri gereği; Yemenliler arasına yerleşmen, Rebia kabilesi ile yakınlaşman ve Mudar kabilesine karşı dikkatli olman yönündeki sözün bize ulaştı. Böyle bir şey Allah'ın kitabında var mı? Sen, Allah'ın Peygamberi'nin(s.a.v) Mudar kabilesinden olduğunu bilmiyor musun?*" Lahiz bin Kurayz söze karıştı: "Bu sizin tarafınızdan söylenmiş bir sözdür." Ebu Müslim, Lahiz'e sinirli bir bakış attı. Ardından Süleyman bin Kesir konuşmaya başladı: "**Muhakkak ki, Allah'ın Resulünde sizin**

³³⁴ Taberi, IV,300; ed-Dineveri, **el-İmame ve's-Siyase**, II, 114, **İbnü'l- Esir**, V,289; **İbn Kesir**, X, 55; **el-Ezdi**,65; **İbn Haldun**, III, 220.

³³⁵ İmam Muhammed bin Ali, Ebu İkrime es-Serrac'ı Horasan'a gönderirken bu bölgede yaşayan Arap kabileleri hakkında bilgi verip hangi kabileye karşı yakın durması gerektiğini, kime karşı tedbir alması gerektiğini söylemişti. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 204. Dolayısıyla davete sahip çıkan Arap kabileleri hareketin ana unsuru sayılmaktaydı. Hal böyle iken Arapça konuşan insanların öldürülmesini istemek, kendi varlığını inkar manası taşımaktadır. Hüseyin Atvan'a göre; rivayette geçen ibare bütün tarihçilerin üzerinde ittifak ettiği bir rivayet olarak görülemez. **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 254.

³³⁶ İmam İbrahim'in Ebu Müslim'e vermiş olduğu emirler (yazılı belge) düşmanlarının eline geçti. Verilen talimatı tahrif eden Emevi yöneticileri, Arap kabilelerini Abbâsiler aleyhine çevirmek için kasıtlı olarak böyle bir haberi Horasan Arapları arasında yaydılar. Bu vasiyet daha sonraları Arapları devirmeye çalışan İranlıların karşı atağı olarak anlaşıldı ki bu düşünceye göre; Abbâsi devrimi Arap olmayan unsurların bir zaferiydi. Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 46- 47.

için; Allah'a ve Ahiret gününe kavuşmayı uman kişiler için güzel bir örnek vardır."³³⁷ Allah'ın Peygamberi, iman ve itaatlerinden dolayı Yemen kabilesine özel ilgi gösterdi, küfür ve isyanlarından dolayı kavminden ve akrabalarından uzak durdu." Süleyman bin Kesir konuşmasını bitirince Ebu Müslim söz aldı: "*Evet! İmam İbrahim bana; Yemen kabilesi arasına yerleşmemi, Rebia kabilesi ile yakınlık kurmamı, çoğunluğu Ümeyyeoğullarına bağlı olduğundan dolayı Mudar kabilesine karşı uyanık olmamı ve benim liderliğim konusunda görüş birliğine varmalarını emretti. Ameller, onların niyetlerine bağlıdır. Aziz ve Yüce olan Allah buyuruyor ki: " Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önderler kılalım ve onları varisler kılalım"*"³³⁸ O halde Mudar kabilesinden her kim bize gelir, davamıza girerse onu onaylarız, kabulümüzdür. Onu başlarımız üzerinde taşıyoruz. Onlardan her kim de bize karşı direnirse ona karşı Allah'tan yardım bekleriz. Artık bizimle onun arasında hakem; Allah'tır" Münazaranın yapıldığı yerde toplanan Abbâsi taraftarları Ebu Müslim'in bu sözüne rıza gösterdiler.³³⁹

Mezkûr rivayetten anlaşılacağı üzere, Abbâsi hareketine direnen ve Emeviler'le işbirliğini sürdüren kabile ya da kabileler; İmamın cezalandırılmasını istediği topluluklardır. "...Arapça konuşan kimseyi bırakmamaya çalış" ibaresi bu manada anlaşılmalıdır. Bu sözü maksadını aşacak biçimde yorumlama ve Horasan'da yaşayan Arap kabileleri arasında bu farklı yorumu yayma girişimi Emeviler'in, Abbâsi hareketi aleyhinde yürütmüş olduğu karalama kampanyasından başka bir şey değildir.

İmam İbrahim'in vasiyetinin rakipleri tarafından çarpıtılması; Ebu Müslim'in canını sıkmaktaydı. Problem bu olayla sınırlı kalmadı. Asıl can sıkıcı olan şey; Horasan'ın önde gelen liderlerinden olan Süleyman bin Kesir'in; Ebu Müslim'in Horasan yöneticiliğine bir müddet muhalefet göstermesi oldu.

³³⁷ el-Ahzab Suresi, XXXIII/21.

³³⁸ el-Kasas Suresi, XXVIII/5.

³³⁹ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 284- 285. Nasr bin Seyyar elçileri özel bir amaç için gönderdi. Buna göre; elçiler İmam İbrahim bin Muhammed'in vasiyetini delil göstererek Mudar kabilesine karşı düşmanlık yapıldığını iddia edeceklerdi. Bu suretle hareket içerisinde yer alan farklı gurupların arası açılacaktı. Bu bağlamda Abbâsi hareketi zayıflatılacaktı. Ebu Müslim, son sözü ile elçilerin iddialarını çürüttü. O, bu şekilde hareket içerisinde herhangi bir kabileyeye karşı ön yargı olmadığını, düşmanlık yapılmadığını beyan etti. Ebu Müslim'in bu konudaki açıklamasını teminat olarak kabul eden ilgili kabileyeye mensup önde gelen liderler harekete verdikleri desteği sürdürdüler.

Süleyman bin Kesir el-Huzai; Abbâsi hareketinin Horasan bölgesinde başladığı yıl olan 100/718 tarihinden bu döneme kadar davaya en fazla katkıyı yapmış önemli bir şahsiyet olarak bilinmekteydi. Onun bu özelliklerini bilen İmam İbrahim kendisine Horasan idareciliğini teklif ettiğinde, cevabı olumsuz olmuştu. Kendisi gibi arkadaşları da teklifi geri çevirmiş bunun üzerine İmam da Ebu Müslim'in ismini onun ve arkadaşlarının onayına sunmuş onlar da kabul etmişti. Buna rağmen Ebu Müslim'in 129/746- 747 tarihinde Horasan'a yönetici olarak gönderilmesi Süleyman bin Kesir tarafından hoş karşılanmadı.

Rivayete göre; Ebu Müslim yanında İmam İbrahim'in mektubu olduğu halde Horasan'a geldi. Merv şehrine ulaşınca Ebu Necm'in³⁴⁰ evine misafir oldu. Daha sonra Horasan bölgesi üst düzey yöneticilerine(nakiplere) haber gönderilerek Süleyman bin Kesir'in evinde toplanmaları istendi. Bütün nakipler belirlenen yerde toplanınca Ebu Müslim onların huzuruna çıktı. Yanında İmam İbrahim'in mektubu vardı. Onların gözünün önünde mektubu çıkararak : “ *İşte bu İmamınız ve mevlanızın mektubudur*” dedi. Süleyman bin Kesir, Ebu Müslim'in bu çıkışından hoşnut olmadı. Ebu Müslim'i küçümser bir havada konuşmasına başladı: “*Gördüğüm kadarıyla sağır bir hayvan sahibi olarak geldin. Ey Ebu Mansur! Mektubun mührünü açıp bizlere İmamumuzun mektubunu oku.*”³⁴¹ Ebu Mansur mektubu okudu.³⁴² Mektupta yazılanlar Süleyman bin Kesir'in öfkelenmesine neden oldu: “*Biz kötülöklere maruz kaldık, korkuyu hissettik, gözlerimize uyku girmede, bir kısmımızın elleri ve ayakları kesildi, diğer bir kısmımızın gözleri oyulup, dilleri kökünden kesildi. Maruz kaldığımız belaların en hafifi, şiddete uğramak, takip edilmek ve hapse atılmaktı. Tam da rahat bir nefes alacağımız, gözlerimizin açılacağı, diktiğimiz fidanların ürün vermeye başlayacağı bir zamanda, kim ve nereli olduğunu bilmediğimiz biri bize geliyor. Bu (Ebu Müslim) annesinin*

³⁴⁰ **İmran bin İsmail Ebu'n-Necm:** 100.yılda Horasan bölgesinde seçilen 12 nakipten birisidir. **Taberi;** IV,66; **el-Muhabber,** 465; **Belazuri,** III, 115; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye,** 215- 216. İmam İbrahim bin Muhammed, Ebu Müslim'i Ebu'n-Necm'in kızı ile evlendirdi. **Taberi,** IV, 309; **İbn Esir,** V, 299. Bu şekilde kurulan akrabalık bağı ile Ebu Müslim'in Horasan bölgesinde daha rahat hareket etmesi düşünüldü.

³⁴¹ **Ebu Mansur:** Süleyman bin Kesir'in hitap ettiği bu kişi 12 nakipten biri olan Talha bin Zurayk(Ruzayk) el-Huzai'den başkası değildi. Talha'nın hareket içerisinde muhaberat konusunda özel bir görevi vardı. İmam'ın yazdığı mektupların okunması ve cevabının yazılması işi ile sorumluydu.

³⁴² İmam İbrahim bin Muhammed; mektubunda siyasi direktiflerini dini motiflerle destekleyerek Horasan taraftarlarından Ebu Müslim'e mutlak manada itaat etmelerini istiyordu. Ayrıca, Ebu Müslim'e Horasan, Sicistan, Kirman, Cürcan, Kumis, Rey, İsfehhan, Hemedan bölgesinin yönetimini bırakıyordu. Mektubun tam metni için bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye,** 269- 270.

karnında yaratılmamış iken ben bu davayı biliyordum. Ey Ebu Mansur! Benden işitmiş olduğun şeyleri aynen İmam'a yaz." Ebu Mansur bu işe razı olmadığını beyan ederek: "... İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş sanadır."³⁴³ 'Vallahi ben İmam'ı işitip itaat etme noktasında ilk teslim olanlardanım' dedi. Talha bin Ruzayk'ın bu çıkışı üzerine mecliste bulunanlar ve Ebu Davud Halid bin İbrahim, Süleyman bin Kesir'e seslenerek: " Ey Ebu Muhammed! Eğer sen İmamına itaat ediyorsan bunun gereğini yerine getir, ahdine uygun olarak işit ve itaat et ya da nefesine uyararak muhalif ol"³⁴⁴ dedi.

Mecliste bulunanlar Süleyman bin Kesir'e tavsiyede bulunurken, Ebu Müslim İmam'ın yazmış olduğu mektubu almak için elini uzattı. İşte bu anda beklenmedik bir şey oldu. Süleyman bin Kesir; elindeki diviti Ebu Müslim'in yüzüne fırlattı. O anda Ebu Müslim'in yüzünden kanlar akmaya başladı. Süleyman bin Kesir'in kardeşi; Beşir bin Kesir'de aynı şeyi tekrar etti. Ebu Müslim bu halde mecliste ayağa kalkarak: " Yoksa siz, Rabbim Allah deyip sizlere imamınızdan delillerle gelen adamı öldürecek misiniz?" dedi.³⁴⁵ Ebu Müslim ayağa kalkarken Naciye bin Eseye el-Bahili ve Muhammed bin Ulvan el-Mervezi de onunla birlikte ayağa kalktı. Bu iki kişi Ebu Müslim'in yüzündeki kanı yıkarken Ebu Müslim şöyle diyordu: "**Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de bileceksiniz**"³⁴⁶ Bu arada Muhammed bin Ulvan elbisesinden bir parça koparıp Ebu Müslim'in başını sardı.³⁴⁷

Meclis dağıldığı vakit taraftarlar iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı İmamın emrine uyararak Ebu Müslim'e mutlak itaati savunurken, Süleyman bin Kesir'in görüşünü paylaşanlar böyle bir düşüncüyü reddediyorlardı. Uzun münazaralar neticesinde nakiplerin çoğunluğu kendilerinden olmayan yabancı birinin Horasan idareciliğine rıza gösterdiler. Ebu Müslim ismi üzerinde görüş birliğine varılınca Ebu Davud'un evinde Ebu Müslim'e biat ettiler. Süleyman bin Kesir bu son gelişme üzerine tek başına kaldı. Ebu

³⁴³ el-Bakara Suresi, II/286.

³⁴⁴ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 270- 271.

³⁴⁵ Ebu Müslim'in bu konuşmayı Mümin Suresi 28. Ayet-i Kerime'yi iktibas ederek yapmıştır. Ayeti Kerime'nin tamamı şöyledir : " Firavun ailesinden imanımı gizlemekte olan mümin bir adam şöyle dedi: ' Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirdi. Eğer Yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Allah, aşırı giden, yalancılık eden kimseyi doğru yola erdirmez"

³⁴⁶ el-Enam Suresi, VI/ 67.

³⁴⁷ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 271 -272.

Müslim, Süleyman bin Kesir'in muhalefetini İmam İbrahim'e bildirdiğinden dolayı, Süleyman bin Kesir'e iletilmek üzere bir mektubu Ebu Müslim'e gönderdi. Mektubu alan Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'in yanına gelerek İmamın son mektubunu kendisine iletti. Bu mektupta; bir taraftan Süleyman bin Kesir'in hareket için yapmış olduğu fedakârlıktan övgüyle bahsedilirken öte yandan razı olmaması halinde hareketi onun emrine vermesi Ebu Müslim'den isteniyordu. İmamın sözleri Süleyman bin Kesir'in gururunu okşadı. Muhalif tavrından vazgeçerek Ebu Müslim'in yöneticiliğini tanıyacağını beyan etti.³⁴⁸ Böylelikle, Horasan taraftarlarını bölmesi muhtemel bir kriz önlenmiş oldu.

Krizin bitişini anlatan başka bir rivayet oldukça ilginçtir. Bu rivayete göre İmam İbrahim bin Muhammed tarafından genç yaşta Horasan'a gönderilen Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir tarafından bu işi yürütemeyeceği endişesiyle reddedildi. Bu olayın yaşandığı anda hareketin önde gelen isimlerinden olan; Ebu Davud Halid bin İbrahim Belh nehri'nin ötesinde bir yerde bulunmaktaydı. Bulunduğu yerden ayrılıp Merv şehrine ulaşıncaya, ona İmam İbrahim'in mektubunu okudular. Ebu Müslim'i sorunca Süleyman bin Kesir'in Ebu Müslim'i kovduğunu haber verdiler. O da bu gelişme üzerine bütün nakipleri İmran bin İsmail'in evinde topladı. Ebu Davud toplanan nakiplere hitaben : “ *İmamın gönderdiği kişi ve onun getirdiği mektup size geldi ve sizler onu reddettiniz. Ben yanınızda değilim. Onu reddetme gerekçeniz nedir?*” dedi. Süleyman bin Kesir bu soru üzerine söz alarak: “ *Yaşı genç davet ettiğimiz kişiler ve kendimiz açısından bu işin hakkından gelemeyeceğinden endişe ettik*” deyince Ebu Davud etrafında toplanan kişilere sormaya devam etti: “ *Aranızda Allah(c.c.)'ın, Hz. Peygamber'i seçip bütün insanlara gönderdiğini inkâr eden birisi var mı?*” Onlar hep bir ağızdan: “ *Hayır*” dediler. Ebu Davud: “ *Allah'ın ona haramını, helalini, kanunlarını ve haberlerini ihtiva eden, geçmiş ve gelecek şeyleri haber veren bir kitabı Ruhu'l-Emin vasıtasıyla gönderdiğine şüphemiz var mı?*” Nakipler : “ *Hayır*” Ebu Davud : “ *Hz. Peygamberin Allah tarafından verilen vazifeyi tam olarak yerine getirdikten sonra vefat ettiği hususunda şüphemiz var mı?*” Ebu Davud: “ *Ona indirilen ilim onunla birlikte mi gitti, yoksa o ilmi bıraktıktan sonra mı gitti?*” Nakipler: “ *Bırakıp gitti.*” Ebu Davud: “ *Sizler o ilmi Ehl-i Beyti ve yakın akrabalarından başkasına bıraktığını*

³⁴⁸ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 272- 273.

zannediyorsunuz?” Nakipler: “ Hayır” Ebu Davud: “ *İçinizde bu işi kendisi için ikbal görüp, bu işin kendisine geçmesi için çaba gösterip insanların bundan memnun olacağını düşünen birisi var mı?*” Nakipler: “*Ey Allah’ım! Hayır, böyle bir şey nasıl olur?*” Ebu Davud: “ *Ben size böyle yapıyorsunuz demiyorum. Fakat Şeytan kimi zaman olan ya da olmayan şeylerde sizi kötülüğe teşvik eder*” Ebu Davud konuşmasına devam etti: “ *İçinizde bu işi Hz. Peygamber’in Ehl-i Beytinden çekip alarak başkalarına vermeye çalışan var mı?*” Nakipler: “Hayır.” Ebu Davud: “ *Sizler, İlahi bir ilme sahip olan ve Allah’ın Peygamberi’nin mirasına sahip çıkan insanlardan şüphe mi duyuyorsunuz?*” Nakipler: “Hayır” Ebu Davud: “*Gördüğüm kadarıyla siz davanızda şüphe ettiniz ve onların davetini reddettiniz. Eğer bu adamın bu işi yapabileceğine inanmasalardı onu size göndermezlerdi. Dostluk, Yardım ve hakları hususunda onlardan şüphe edilmez*” Ebu Davud’un bu sözleri üzerine Ebu Müslim’e haber gönderdiler, onu Kumis’ten geri çevirdiler ve başlarına geçirerek itaatlerini ve bağlılıklarını bildirdiler.³⁴⁹

İlk bakışta küçük bir anlaşmazlık gibi gözükken bu olay; hareket içerisinde iktidar olma mücadelesini gün yüzüne çıkarmıştır. Süleyman bin Kesir’in Ebu Müslim’i belli bir müddet protesto etmesi, Humeyme yönetimine bir tepki olarak anlaşılacağı gibi doğrudan doğruya Ebu Müslim’in şahsına yönelik bir tepkiyi de ifade edebilir. Şu halde Süleyman bin Kesir’in Ebu Müslim’i bu iş için yeterli görmemesinin bir takım sebepleri olması gerekir. O halde Süleyman bin Kesir’in Ebu Müslim’i genç ve deneyimsiz oluşunu ileri sürerek kabul etmek istemeyişinin³⁵⁰ ardında bir takım sosyal ve siyasi nedenler yatmaktadır. Bunlar:

1-Horasan Abbâsi hareketinin önde gelen liderleri(nakipler) Merv şehrinin önde gelen isimlerinden oluşmaktaydı. Hareketin başlangıç tarihi olan 100/718 tarihinden bu zamana kadar her türlü sıkıntıyı göğüsleyen, taraftar kitlesinin çoğalmasında emeği geçenler; bu insanlardan başkası değildi. Yaptıkları hizmetlerden dolayı zaman içerisinde; özellikle Hıdaş olayından sonra bölge üzerindeki nüfuz ve otoriteleri tedrici olarak artmıştı.³⁵¹ Bu nedenle en azından bundan sonraki dönemde siyasi kazanımlarını

³⁴⁹ **Taberi**; IV,310- 311; **İbnü’l- Esir**, V, 299- 300.

³⁵⁰ **Taberi**; IV,311; **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 272.

³⁵¹ Hıdaş’ın yapmış olduğu yanlışın bir benzerini Ebu Müslim’in yapmasından endişe eden kişilerin onu kabul etmediği düşüncesi gerçeği yansıtmamaktadır. Bkz Daniel; **The Political and Social History of**

korumak istiyorlardı. Şayet istedikleri şey daha fazlası olsaydı, İmam İbrahim bin Muhammed, kendilerine Horasan yöneticiliğini teklif ettiğinde tereddüt göstermeden kabul ederlerdi. Onlar böyle bir teklifi kabul etmediler.³⁵² İmamın Horasan yöneticisi olarak tayin edeceği kişinin önceki yöneticilerle aynı statüde olacağını tahmin ediyorlardı. Durumun öyle olmadığı anlaşılınca Ebu Müslim'e karşı bir hoşnutsuzluk baş gösterdi. Ebu Müslim; Humeyme tarafından daha önce atanan yöneticilerden daha geniş yetkilerle bölgeye geldi. Güç dengeleri Horasan nakiplerinin aleyhine; yeni yönetici lehine bozuldu. Horasan, Sicistan, Kirman, Cürcan, Kumis, Rey, İsfahan, Hemedan'ın Ebu Müslim'in idaresine bırakılması;³⁵³ Süleyman bin Kesir ve onun gibi düşünenler için kabul edilir bir durum değildi. Bundan dolayı o belli bir müddet Ebu Müslim'e muhalefet etti.

2-İkinci itiraz noktası Ebu Müslim'in sosyal statüsüne yönelik olmuştur. Süleyman bin Kesir'in nazarında Ebu Müslim; kim ve nereli olduğu bilinmeyen bir kişiydi.³⁵⁴ Aslında Ebu Müslim'in İcl kabilesine mensup bir mevla olduğunu bilmesine rağmen kimliği ve nereli olduğu konusunda bir bilinmezliğin olduğunu beyan etmesi manasız değildi. Böylelikle taraftarlar Ebu Müslim'in geçmişini sorgulayacaklar belki de bu sayede onu ret edeceklerdi. Ama hesaba katmadığı bir şey vardı. İmam İbrahim bin Muhammed göndereceği yöneticinin sosyal statüsüne dair itiraz ve eleştirileri izale etme noktasında onu Ehl-i Beyt'ten biri olarak ilan etmişti.³⁵⁵ Siyaseten Ehl-i Beyt kavramının sınırlarını genişleten Humeyme yönetimi Ebu Müslim'in konumunu bu şekilde dini bir zırhla sağlamlaştırdı. Bu dini kimlik sebebiyle muarızlarının iddialarından emin oldu. Öyle ki; kendisini Süleyman bin Kesir'e karşı savunan; Ebu Davud Halid bin İbrahim taraftarların bir kısmını İmamın emrine ve Ehl-i Beyt'ten olan birine isyan ile suçluyordu. Horasan halkının Ehl-i Beyt'e karşı beslemiş olduğu sevgi ve göstermiş olduğu saygı göz önüne alındığında bu tür bir propagandanın etkili olacağı muhakkaktı. Neticede Süleyman bin Kesir ve onun siyasi çizgisinde olanlar tek başlarına kaldıklarından zorla da olsa Ebu Müslim'in otoritesini kabul ettiler.

Khurasan under Abbâsid Rule, 47. Hidaş olayı sonrası Horasanın önde gelen yöneticilerinin Humeyme merkezli yönetim tarafından daha çok yetkilerle donatılması bu iddiayı çürütmektedir.

³⁵² **Taberi**, IV,300; **Belazuri**, III,119; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 256; **İbn Kesir**, X, 55; **İbn Hallikan**, I, 315.

³⁵³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 270.

³⁵⁴ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 270- 271.

³⁵⁵ **Taberi**, IV, 300; **İbn Haldun**, III, 220.

Süleyman bin Kesir bir müddet direndikten sonra Ebu Müslim'in Horasan yöneticiliğini kabul etse de; bu çekişme ikili arasındaki ilişkilerde tamiri mümkün olmayan hasarlar meydana getirdi. Hareket içerisinde baş gösteren bu iktidar mücadelesine davetin geleceği düşünülerek son verildiyse de; bu olay yüzünden Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'e karşı hep soğuk davrandı.³⁵⁶ Ebu Müslim, Horasan'da nakiplerin ve taraftarların desteğini tam olarak elde ettikten sonra Humeyme'den gelecek haber ya da haberleri beklemeye başladı.

---

³⁵⁶ Taberi, IV, 310; İbnü'l- Esir, V, 301.

III.BÖLÜM

ABBASİ İHTİLALİ

Hicri 100/718–19 yılında Horasan’da başlayan ihtilal hazırlıkları; takvimler 129/746–47 yılını göstermeye başladığında son aşamaya gelmişti. Özellikle 125/742–43 tarihinden itibaren değişen siyasi dengeler, bu süreci hızlandıran en önemli etkenlerin başında yer almaktaydı.³⁵⁷ Böyle bir süreci yakından takip eden; Ebu Müslim ve üst düzey yöneticiler yakın bir zamanda ihtilal için gerekli emri Humeyme yönetiminden alacaklarını biliyorlardı.

129 yılının Cemazeyilahir ayının ortasında(Şubat/ Mart 747) İmam İbrahim Ebu Müslim’e haber göndererek Humeyme’ye gelmesini talep etti. İmamın maksadı Horasanlı taraftarlar ve gelişen olaylar hakkında birinci elden haber sahibi olmaktı. Aralarında bir nakibin de bulunduğu 70 kişiyle birlikte yola çıktı. Dandanakan³⁵⁸ ismi verilen yere geldiklerinde huzuruna Kamil (veya Ebu Kamil) ismi verilen birini getirdiler. Bu kişi: “*Nereye gidiyorsunuz?*” diye sorunca “*Hacca gidiyoruz*”cevabını verdiler. Yalnız kaldıklarında Ebu Müslim, Ebu Kamil’i Abbâsi hareketine davet etti. O da bu teklifi kabul etti. Bundan sonra Ebu Müslim ve taraftarları Ebiverd’e³⁵⁹ yöneldi. Burada bir müddet kaldıktan sonra beraberindekilerle birlikte Nesa’ya³⁶⁰ doğru yola çıktı. Bu şehirde Asım bin Kays es-Sülemi isminde Nasr’ın vergi toplayıcısı vardı. Ebu

---

³⁵⁷ 125/742- 743 yılında Hişam bin Abdülmelik’in vefatı ile birlikte Emevi yönetimi zayıfladı. Emevi hanedanı arasında iç çekişmeler başladı. Bu mücadele Horasan bölgesi ile ilgili mevcut Emevi politikasını da etkiledi. Nasr bin Seyyar’ın Horasan valisi olmasıyla birlikte Mudar- Yemen kabileleri arasındaki rekabet şiddetlendi. Sosyal ve ekonomik anlamda kötü bir vaziyette olan bölge ahali bu durumdan rahatsız oldu. Özellikle bu döneme tesadüf eden isyanlar ve bu isyanlarda Yahya bin Zeyd gibi Hz. Ali soyundan gelen, halk nazarında büyük saygınlığı olan kişilerin öldürülmesi halkın Emevi hanedanına karşı öfke ve kinini arttırırken öte yandan el-Kirmani, Haris bin Süreyc isyanı Emeviler’in bu bölgedeki gücünü oldukça zayıflattı. **Şakir**, III, 476- 478.

³⁵⁸ **Dandanakan:** Merv şehrinin güneybatısında Serahs yolu üzerinde bir yerleşim birimidir.

³⁵⁹ **Ebiverd (Biverd):** Merv çölünün en uç kısmında, Serahs’e giden ana yolun dışında ve Dandanakan’ın batı kısmında yer alan bir yerleşim bölgesidir.

³⁶⁰ **Nesa:** Ebiverd’in batısında yer alan verimli bir vadidir.

Müslim ve taraftarları şehre yaklaşınca, el-Fadl Süleyman bin Tusi'yi; Useyd bin Abdullah el-Huzai'ye geldiklerini haber vermek için gönderdi.³⁶¹ el-Fadl, Nesa'nın köylerinden birine geldi ve taraftarlardan, kendisini tanıyan birisiyle karşılaştı. O'na Useyd'i sordu. Bu kişi el-Fadl'a sert karşılık verdi. Bunun üzerine el-Fadl: “*Ey Allah'ın kulu! Bir adamın evini sormamda yanlış olan şey nedir?*” dedi. Adam: “*O, bu köyde şerli birisiydi. Propagandacı olduğu söylenen iki kişi ispiyon edilince Amil'in huzuruna götürüldü. Amil de o ikisi ile birlikte el- Ahcem bin Abdullah, Geylan bin Fedale, Galib bin Said, Muhacir bin Osman'ı tutukladı.*” karşılığını verdi.³⁶² el-Fadl vakit kaybetmeden durumu Ebu Müslim'e haber verdi. Ebu Müslim rota değiştirerek köyün alt tarafından yola devam etti. Bu arada Tarhan el-Cemmal isimdeki birini Useyd'i bulması için gönderdi. Tedbiri elden bırakmayan Ebu Müslim ona şu hatırlatmayı yaptı: “*O'nu ve taraftarlardan ulaşabildiğin herkesi bana çağır, senden başka bir kimsenin bunu bilmemesine dikkat et.*” Tarhan, Useyd'i bulup, onu Ebu Müslim'in yanına davet ederek, kaldığı yeri ona bildirdi. Ardından Useyd; Ebu Müslim'in yanına geldi. Ebu Müslim, ona ne olup bittiğini sorunca, Useyd'den şu cevabı aldı: “*Evet, el-Ezher bin Şuayb³⁶³ ve Abdülmelik Melik bin Sad; İmamın sana yazmış olduğu mektuplarla geldi. O ikisi Mektupları bana verip ayrıldı. Daha sonra ikisi de tutuklandı. Ama ben onları kimin ihbar ettiğini bilmiyorum. Yönetici onları Asım bin Kays'a gönderdi. O da Osman bin Muhacir ve taraftarların önde gelenlerine şiddet uyguladı*” Ebu Müslim konuşmasına devam ederek: “*Mektuplar nerede?*” diye sordu. Useyd: “*Yanımda*” cevabını verince: “*Mektupları bana getir*” dedi. Ebu Müslim gönderilen mektupları okudu. Daha sonra Ebu Müslim ve taraftarları Nesa'dan ayrılıp Kumis'e geldiler. Bir süre sonra kafilede bulunanlar bu yerin yöneticisi olan; Beyhes bin Budeyl el-Iclî'nin huzuruna çıkartıldı. Budeyl sordu: “*Nereye gidiyorsunuz?*” Onlar da : “*Hacca gidiyoruz*” cevabını verdiler. Beyhes sözüne devam ederek. “*Satacağınız iyi bir atınız var mı?*” dedi. Bunun üzerine Ebu Müslim: “*Satılık için yok. Fakat bizim hayvanlarımızdan dilediğini alabilirsin*” karşılığını verdi. Kumis yöneticisi, doru

³⁶¹ **el- Fadl Süleyman bin Tusi(et-Tai)** Ebiverd asıllı bir nakip idi. **Useyd bin Abdullah el-Huzai** ise; Nesa'lı bir dai idi. Her ikisi de yetmişler meclisinin bir üyesiydi. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 218, 221.

³⁶² **el-Ahcem bin Abdullah** ile **Geylan bin Fedale** yetmişler meclisine üye iki dai idi. **Osman bin Muhacir** ise bunların altında bir birimde(duat ed-duat) birimde görevliydi. Daha üst birimle koordineli olarak çalışıyorlardı.Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 221–222. **Galib bin Said**'e gelince; görevi ve pozisyonu net değildir.

³⁶³ **el-Ezher bin Şuayb**: Kendisi Mervli olup, Bukeyr bin Mahan'la birlikte doğuya yapılan seferlere katıldı. Malını ve servetini; tıpkı Süleyman bin Kesir gibi Abbâsi hareketi için harcadı.

atlardan birini beğendi. Ebu Müslim: “*O, senindir*” dediye de, yönetici bedelsiz olarak atı almaya yanaşmadı. Nihayetinde, bu at 700 dirhem bedel ödeyen Kumis yöneticisinin oldu. Ebu Müslim de böyle bir alışverişe “*O, artık senindir*” diyerek onay verdi.³⁶⁴

Ebu Müslim Kumis’te iken İmam İbrahim’den biri kendisine diğeri de Süleyman bin Kesir’e iletmek üzere iki mektup geldi. Ebu Müslim’e gelen mektupta şu ibareler yer almaktaydı: “*Sana zafer bayrağını gönderiyorum. Her ne zaman benim mektubum sana ulaşırsa geri dön. Kahtebe bin Şebib’i yanında bulunan eşyalarla birlikte gönder*” Bu emir gereğince, Ebu Müslim sınırdan tekrar Horasan’a dönerken Kahtebe’yi İmam İbrahim’e yolladı.³⁶⁵ Geri dönüşlerinde Nesa’nın bir köyünde iken silahlı bir gurupla karşılaştılar. Bu silahlı gurubun lideri onlara sordu: “*Sizler kimlersiniz?*” Onlar da: “*Bizler hacetmek istiyoruz. Yolun bizler için tehlikeli olduğunu işittik*” karşılığını verdiler. Bu konuşmanın ardından onları; Asım bin Kays es-Sülemi’nin huzuruna çıkardılar. Kendilerine yöneltilen sorulara aynı cevabı verdiler. Es-Sülemi, güvenlik şefi olan Mufaddal bin Şarki es-Sülemi’ye emir vererek bu insanları kendi bölgesinden çıkarmasını istedi. Bir ara Ebu Müslim, Mufaddal ile yalnız kalınca ona davasını anlattı. O da Ebu Müslim’in davetini kabul etti. Mufaddal; onlar bölgeden güvenli bir biçimde ayrılana dek yanlarında kaldı.³⁶⁶

Ebu Müslim; ihtilali başlatmak için rotasını Merv’e çevirdi. Bu yöneliş sıradan bir intikal hareketi değildi. Önceden tasarlanmış bir planın uygulanması anlamını taşıyordu. Şöyle ki; daha önce Ebu Müslim, Horasanlılarla arasındaki güven krizini aştıktan sonra üst düzey davet yöneticilerinin katıldığı bir toplantı tertip etti. Katılımcılar; ihtilalin başlatılacağı şehri tespit etmek için bir araya geldiler. İhtilalin geleceğini ilgilendiren bu önemli konuda ilk sözü Süleyman bin Kesir aldı: “*Harekete başlayacağımız yeri iyi*

³⁶⁴ **Taberi**, IV, 306. Bu olaylar Taberi’de ayrıntılı biçimde zikredilmiş, diğer kaynaklarda genel ifadelerle anlatılmıştır. Bkz: **İbnü’l-Esir**, V, 295; **İbn Kesir**, X, 58.

³⁶⁵ Mezkûr rivayetin yer aldığı kaynakta bu olayın farklı bir anlatımı mevcuttur. Buna göre; Kahtebe bin Şebib ve Ebu Müslim İmam İbrahim’in emri gereğince hac mevsiminde buluşmak için taraftarlarla birlikte Hicri 129 yılının Cemazeyilahir ayının ortalarında yola çıktılar. (Şubat/Mart747). Ebu Müslim’in yanında Kahtebe dışında, Kasım bin Mücaşi, Talha bin Ruzeyk gibi önemli üst düzey yönetici ve 41 kişilik taraftar topluluğu mevcut idi. Ebu Müslim’in yanında yaklaşık 360.000 dirhem nakit para, külçelere dökülmüş altın ve gümüş, saf ipek kumaşlar vardı. Düşmanın eline geçmemesi için büyük gayret gösterdiler. Nasr bin Seyyar kuvvetlerine yakalanmamak için çöl rotasını takip edip Ebiverd’e vardılar. Daha sonra Nesa’ya ulaştılar. Nesa’da iken Useyd İmamın göndermiş olduğu mektubu ve bayrağı Ebu Müslim’e takdim etti. Emir gereğince Ebu Müslim, Kahtebe’yi İmama gönderirken kendisi de geri döndü. **Taberi**, IV, 310- 311.

³⁶⁶ **Taberi**, IV, 306; **İbnü’l-Esir**, V, 296.

düşünün” Ebu Necm ve onun fikrini paylaşanlar dediler ki: “*Biz, hareketin evvela Harezmi’de başlamasını uygun görüyoruz. Şayet Nasr bize karşı ordu gönderirse burası bağlantısı olmayan bir yerdir. Kardeşlerimiz bize gönderilen orduyu haber verir de biz de çoğalıp gücümüzü arttırırız.*” Musa bin Kab ve Lahiz bin Kurayz söz alarak Merverruz’un; Merv ile Belh’in ortasında bulunmasından dolayı bu iş için ideal bir yer olduğunu ileri sürdüler. Malik bin Heysem, el-Alai bin Hureys ve Talha bin Zureyk’in başını çektiği gurup Merv şehrinin stratejik önemine dikkat çekerek görüşlerini şöyle dile getirdiler: “*Orada kardeşlerimizin çoğunluğunu oluşturduğu bir halk vardır. Bu yer sayesinde yöneticinin işi yapması kolay olur. Burada her kime karşı savaşırsak bize yardım ederler, düşmana karşı bize güç verirler. Her ne zaman Merv taraftarları ile güç bulursak buranın dışındakiler ile de güçleniriz.*” Ebu Müslim söz sırası kendine gelince Süleyman bin Kesir’e dönerek: “*Ey Ebu Muhammed! Sen ne dersin?*” dedi. O da: “*Meseleyi Malik bin Heysem’in söylediği gibi görmekteyim; Merv’de en güçlü biz en zayıf düşmanlarımızdır*” karşılığını verdi. Tüm bu müzakereler yapılırken Ebu Muzaffer suskun bir halde konuşmaları dinliyordu. Durumun farkına varan Ebu Müslim: “*Ey Ebu Salih! Sen ne dersin?*” dedi. O da düşüncelerini şu şekilde dile getirdi: “*Kök sökülürse dal yerinde kalmaz. Sizler Merv dışında bir yerde bu harekete başlarsanız gücünüz tükenir, düşmanlarınız güçlenir*” Ebu Müslim onu tasdik ederek: “*Doğru söyledin Ey Ebu Mansur! Hareketi Merv’de başlatmalıyız*” Toplantıya katılan herkes bu konuda mutabakata varıp alınan karara razı oldular.³⁶⁷

Ebu Müslim; Kahtebe bin Şebib’i kıymetli eşyalar ve paralarla birlikte İmam İbrahim bin Muhammed’e gönderdikten sonra Merv şehrine geldi. Buraya geldiğinde takvimler 9 Şaban 129 tarihini (25 Nisan 747-Salı) gösteriyordu. Ebu Müslim, nakiplerden; Ebu’l-Hakem İsa bin Ayan ile birlikte Fanin’e yerleşti.³⁶⁸ Burası; nakiplerden Ebu Davud’un köyü idi. Ardından Ebu Müslim, adamlarını ihtilal hareketini organize etmeleri için farklı yerlere gönderdi. Buna göre: Ebu Davud ve Amr bin Ayan; Ramazan ayı boyunca insanlara hareketi açıklamak ve onları ihtilale çağırarak için Belh civarında bulunan **Toharistan’a**, en-Nadr bin Sübeyh et-Temimi ve Şerik bin Gadıyy’ı Ramazan’da propaganda yapması için **Merverruz’a** gönderildi. Ebu Asım Abdurrahman bin

³⁶⁷ **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 273- 274. Toplantıdan böyle bir sonuç çıkması sürpriz olmayıp beklenen bir gelişmeydi. Çünkü Abbâsiler adına Horasan bölgesinde faaliyet göstermek için seçilen üst düzey 12 kişinin tamamı Merv ve Merv’e bağlı yerleşim birimlerinde yaşayan insanlardan oluşmakta idi.

³⁶⁸ **Fanin:** Merv yakınlarında bulunan köylerden birisiydi.

Süleym; **Talekan**'a, Ebu'l-Cehm bin Atiye ise; Ramazan'ın son beş gününde propaganda yapması için **Harezmi**'e gönderilen diğer davetçiler idi. Eğer bu tarihten önce düşmanları kendilerine engel olur veya saldırırlarsa kılıç çekip kendilerini korumalarını ve Allah düşmanlarıyla savaşmalarını emretti. Şayet düşmanları ile uğraşırken belirtilen vakitte görevlerini yerine getiremezlerse bunu daha sonra yapacaklardı.³⁶⁹

Fanın'de bir müddet ikamet eden Ebu Müslim;1 Ramazan 129 (16 Mayıs 747-Salı) tarihinde Süleyman bin Kesir'in köyü olan Sefizenc'e geldi.³⁷⁰ Ebu Müslim İmamın Süleyman bin Kesir'e yazmış olduğu mektubu ona teslim etti. İmam mektubunda; “*Daveti açık hale getir bekleme! Zaman gelmiştir*” diyordu. İnsanlar Ehl-i Beyt'e mensup olarak bildikleri adama(Ebu Müslim'e) intisap ettiler. Ardından harekete bağlı olan herkes, Abbâsilere itaate ve hareketi açık hale getirmeye çağrıldı. Bu esnada Horasan valisi olan Nasr bin Seyyar; muhalifleri ile³⁷¹ savaş halindeydi.³⁷² Böyle bir manzara ihtilal hareketini daha da kolaylaştırdı.

1- İHTİLALİN BAŞLANGICI (24/ 25 Ramazan 129- 9/10 Haziran 747 Cuma)

Abbâsi hareketinin lider kadrosu; ihtilal hareketinin başlangıç zamanı olarak Muharrem 130 (Eylül 747) tarihini düşünmüştü. Buna göre; bu tarihe kadar her türlü hazırlık tamamlanacaktı. Bu işin organize edilmesi için birçok davetçi farklı bölgelere

³⁶⁹ **Taberi**, IV,307; **İbnü'l-Esir**, V,296. Taberi'de yer alan diğer bir rivayete göre Ebu Müslim Fanin köyüne 23 Ramazan 129 (7 Haziran 747-Çarşamba) gününde geldi. Bkz: **Taberi**, IV, 311. Bu bilgi pek isabetli gözükmemektedir. Şöyle ki; Toharistan, Merverruz, Harezmi, Talikan gibi önemli yerleşim merkezlerine gönderilen davetçilerden ya Ramazan boyunca ya da Ramazan ayının son beş gününde faaliyet göstermesi isteniyordu. Bu bağlamda en azından Ramazan'ın son beş gününde propaganda yapılmasının bile mümkün olamayacağı aşikârdır. Bu rivayette davetçiler ve gidecekleri şehirler hakkında önceki rivayetten farklı bir takım bilgiler de mevcuttur. Buna göre: **Toharistan**'a; Ebu Davud ve Amr bin Ayan, **Amul ve Buhara**'ya; en-Nadr bin Subeyh, Ebiverd **ve Nesa**'ya; Musa bin Kab, **Merverruz**'a; Hazim bin Huzeyme gönderildi.

³⁷⁰ **Sefizenc**: Merv şehrinden 4 fersah (24 km) uzaklıkta bir köydür. Bazı kaynaklarda bu köyün ismi Şenfir olarak geçmektedir. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 274.

³⁷¹ 129 yılının sonu 130 yılının başında (746- 747) Horasan bölgesinde 4 önemli güç merkezi vardı. Bunlar: 1) Nasr bin Seyyar: Mudar kabilesinin lideri olup, Emeviler adına Horasan valiliği yapıyordu. 2) Şeyban bin Seleme: Horasan haricilerinin lideri, aynı zamanda Nasr'ın muhaliflerinden biriydi. 3) Ali bin Kirmani: Babası olan Cüdey bin Kirmani uzun bir müddet Nasr'la savaşmış nihayetinde onun tarafından öldürülmüştür. Kirmani sülalesi Rebia kabilesine mensup insanlara liderlik yapıyordu.4) Ebu Müslim el-Horasanî: Abbâsiler adına ihtilal hareketini yürüten kişidir. Nasr bin Seyyar'ın, Şeyban bin Seleme ve Cüdey el-Kirmani ile yaptığı mücadeleden en kazançlı çıkan kişi olmuştur. Bkz: Moshe Sharon, **Revolt**, “**The Social and Military Aspects of the Abbasid Revolution**”, Jerusalem, 1990, pp.107- 108.

³⁷² **Taberi**, IV, 306; **İbnü'l-Esir**, V, 296

gönderildi. Bu durum rakipleri ile mücadele eden Nasr bin Seyyar'ın gözünden kaçmadı. Ebu Müslim'in faaliyetlerini takip eden Nasr'ın komutanı; Selm bin Ehvaz bir an önce duruma müdahale edilmesini istiyordu.³⁷³ Sefizenc'e toplanan taraftarların haberi, Ali bin el-Kirmani ile savaşan Nasr'a iletildi. O da vakit kaybetmeden danışma meclisini topladı. Danışma meclisinin önemli isimlerinden biri olan Selm bin Ehvaz vakit kaybedilmeden Huza kabilesine bağlı köylere ani baskınlar yapılmasını, önde gelen liderlerinin tutuklanmasını teklif etti. Böylelikle Ebu Müslim'in etrafına daha fazla taraftar toplanmasının önü alınacaktı. Toplantıya katılanlar bu fikri kabul edecekleri sırada aynı danışma meclisi içerisinde yer alan Ukeyl bin Makil, ortaya atılan görüşe itiraz etti. Dedi ki: “*Şayet sizler Yemen kabilelerine böyle bir baskın yaparsanız ben karşı çıkarım. Onlar, yurtlarına baskın yapmanızı zulmetmek ve aşağılamak istediğiniz şekilde anlarlar*”³⁷⁴ Toplantıya katılanlar Ukeyl'in gerekçesini yerinde bularak, Selm'in önerisinden vazgeçtiler. Ancak yapılan toplantı ve konuşulanlar Ebu Müslim'e ulaştırıldı. O da vakit kaybetmeden Süleyman bin Kesir'le bir araya geldi. Süleyman bin Kesir harekete düşmandan önce başlanması gerektiğini beyan etti.³⁷⁵

Huza köylerine baskın fikrinin askıya alınmasına karşın, Temim kabilesinin bu yönde bir fikre sahip olduğu haberi kısa bir zaman zarfında Yemenliler arasında yayılmaya başladı. Bu haber önceden beri var olan Temim-Yemen gerginliğini daha da arttırdı. Yükselen tansiyonu düşürmek Süleyman bin Kesir'e düşüyordu. Taraftarları sakin olmaya davet ettikten sonra, açık davetin Ramazan Bayramında başlatılacağını ilan etti.³⁷⁶ Bu haber yükselen tansiyonu düşürdü.³⁷⁷ Herkes Süleyman bin Kesir'in ilan etmiş

³⁷³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 274.

³⁷⁴ **Ukeyl bin Makil**; Huza kabilesine karşı yapılması muhtemel bir saldırının Yemen kabilelerini bir araya getirmesinden ve direnişi daha da güçlendirmesinden endişe ediyordu. Onun bu görüşü kabul görünce askeri operasyon seçeneğinden vazgeçildi. Sharon, **Revolt**, 76. Tabii bu karar tamamen bu fikirden vazgeçildiği anlamı taşımıyordu. En azından kısa vadede, mevcut koşullar içerisinde böyle bir seçenek askıya alındı.

³⁷⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 275. Süleyman bin Kesir, Nasr bin Seyyar tarafından öldürülen Cüdey el-Kirmani'nin iki oğlu ile temas kurmasını, onlara müsamaha göstermesini tavsiye etti. Bu şekilde onların Nasr'a karşı yapılacak mücadelede desteği sağlanacaktı.

³⁷⁶ Süleyman bin Kesir'in ihtilal için öngördüğü tarih; 1 Şevval 129 (15 Haziran 747) idi.

³⁷⁷ Sharon, **Revolt**, 77. Sharon'a göre; Temim kabilesinin Yemen kabilesine mensup Huza yerleşim birimlerine karşı baskın yapma planları Ebu Müslim'in haberi olmadan halk arasında yayılmıştır. Böyle bir ihtimal pek inandırıcı değildir. Ebu Müslim gibi; idari disiplini sağlamış bir liderin, kendisine gelen gizli bir bilginin izinsiz olarak başkalarına servis edilmesine seyirci kalması düşünülemez. Bu bağlamda; Ebu Müslim, bilinçli olarak bu bilgileri taraftarlar arasında yaydırdı. Bu haberin Sefizenc'de yaşayan insanlar üzerinde oluşturduğu etkiyi göz önüne aldığımızda Ebu Müslim iki şeyi amaçladığını görüyoruz: Birincisi; Süleyman bin Kesir'i ihtilalin tarihini daha öne çekme noktasında zorlamak ki; bu noktada Ebu Müslim amacına ulaştı. Muharrem 130(Eylül 747) olarak ilan edilen tarih, 1Şevval 129(15 Haziran

olduğu tarihi gözlerken 24/25 Ramazan 129 gecesini (9/10 Haziran 747), hiç kimsenin sonucunu önceden kestiremediği bir olay yaşandı. Temim liderlerinden birisi olan; Hasan bin Yezid el-Anbari bulunduğu yerden ayrılarak, Sefizenc'e yakın bir yerleşim birimi olan Harak'a³⁷⁸ geldi. Hasan bin Yezid'in kamp kurduğu yerde askerler ihtiyaca binaen ateş yakmaya başladılar. Sefizenc(Şenfir) ahalisi bu ateşi, Temim kabilesine bağlı birliklerin Hasan bin Yezid etrafında toplanmak için yaktıklarını zannettiler.³⁷⁹ Daha önce Süleyman bin Kesir tarafından düşürülen tansiyon tekrar yükseldi. Artık daha fazla beklemenin bir manası olmadığını düşünen Ebu Müslim, şehirde ateş yakılmasını emretti. Böylelikle ihtilal hareketi resmen başlatıldı.³⁸⁰

Taraftarlar isyanın simgesi olarak İmam İbrahim bin Muhammed'in gönderdiği ve boyu 14 arşını³⁸¹ bulan "Gölge"³⁸² isimli sancakla, boyu 13 arşın olan yine İmam tarafından gönderilen "Bulut"³⁸³ isimli sancağı diktiler. Bu esnada Ebu Müslim; Kuran-ı Kerim'den şu Ayeti okuyordu: "*Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihat için izin verildi. Şüphesiz ki Allah'ın onlara yardım etmeye gücü yeter*"³⁸⁴Bu çağrı üzerine herkes siyah elbise giydi.³⁸⁵ Siyah elbiseleri ile

---

olarak güncellendi. İkincisi: İhtilali başlatacak kitlenin birbirlerine sıkıca kenetlenmesini sağlamak. Bu haber bu ortamı ziyadesiyle oluşturdu.

³⁷⁸ **Harak:** Merv şehrine bağlı büyük bir kasaba. Sefizenc'e yakın bir mesafede bulunmaktaydı.

³⁷⁹ Arap geleneğinde ateşin yakılması savaşın başladığı manasını ifade etmekteydi.

³⁸⁰ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 276, Sharon, **Revolt**, 77, Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 49.

³⁸¹ Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. 75- 90 cm arasında değişen şekilleri vardır.

³⁸² İhtilal sancağına, " Gölge" isminin verilmesinin nedeni şu idi; Yeryüzü asla gölgesiz olmaz. Bu nedenle Abbâsi halifesi kıyamet gününe kadar yeryüzünü gölgesiz bırakmayacaktır.

³⁸³ Sancaklardan diğerine "Bulut" isminin verilme nedeni gelince: Bilindiği üzere bulutlar yeryüzünü kaplar. İşte Abbâsi hareketi de yeryüzünü bu şekilde kaplayacaktır.

³⁸⁴ **el-Hacc Suresi**, XXII/ 39. Müfessirlere göre; belli bir süre yasaklandıktan sonra, içinde savaş izni bulunan ilk ayettir. Bkz: es- Sabuni; Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefasir**,(çev; Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz),İstanbul-1995, IV/142. Ebu Müslim, okumuş olduğu ayet ile mücadelenin bu andan itibaren açık hale geldiğini anlatmak istedi. Ayrıca yaptıkları mücadelede kendilerini Hz. Peygamber(s.a.v.) ve ashabına, düşmanlarını da müşriklere benzetti. Böylelikle Abbâsi hareketini hak-batıl mücadelesi olarak ilan etti.

³⁸⁵ Rivayete göre, Ebu Müslim el-Horasani'ye siyah elbise içerisinde gelen ilk kişi; Hayye bin Abdullah el-Merai idi. Ebu Müslim ona hitaben: "*Sen bize siyahlar içerisinde gelen ilk kişisin*" diyerek Hayye bin Abdullah'ı taltif etmiştir. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 275. İhtilal taraftarlarının elbiseleri tıpkı bayrakları gibi siyahtı. Bundan dolayı bu insanlara "Müsevide" denmiştir. **Vloten**, 77. Siyahın hareketin rengi olduğu bizzat İmam İbrahim tarafından taraftarlara iletilmişti. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 241, 245. Daha önce ifade ettiğimiz gibi renklerin dini bir formatta mücadele rengi olarak seçilmesi siyasi bir tasarruf idi. **Cihan**, 170- 173.

harekete katılanlar arasında; Süleyman bin Kesir'in eniştesi olan; Geylan bin Abdullah el-Huzai, Humeyd bin Razin ve kardeşi Osman bin Razin de vardı.³⁸⁶ Rubu'l- Harkan³⁸⁷ bölgesinden gelen taraftarlar da hazır olduklarının işaretini vermek için ateş yaktılar.³⁸⁸

İhtilal ateşinin yakılmasından hemen sonra Merv'in propagandacıları daveti kabul edenlerle birlikte Ebu Müslim'in bulunduğu yere gelmeye başladılar. Ebu Müslim'in Sefizenc'deki karargâhına ilk gelenler Sukadim ahalisinden idi.³⁸⁹ Sefizenc'e ilk gelenler arasında; Ebu'l-Veddah el-Hurmüzerri , İsa bin Şubeyl³⁹⁰ ile birlikte 900 kişi ve 4 atlı süvari vardı.³⁹¹

Hürmüzerri'nin halkı içerisinde; Süleyman bin Hassan ve kardeşi Yezdan bin Hassan, el-Heysen bin Yezid bin Keysan, Nasr bin Muaviye'nin mevlası olan; Büvey, Ebu Halid el-Hasan, Carda ve Muhammed bin Ulvan³⁹² gibi isimler vardı. Bu isimler haricinde Ebu'l-Kasım Muhriz bin İbrahim el-Cubani³⁹³ ve 1300 yaya, 18 atlı savaşçı

³⁸⁶ **Geylan bin Abdullah el-Huzai:** Bu şahıs Yetmişler meclisinin bir üyesiydi. **Humeyd bin Razin(Zerin)** ve kardeşi **Osman bin Razin** ise; Huza kabilesinin mevlası idiler. **Humeyd** ve abisi olan **Umeyr** aynı zamanda hareket içerisinde Yetmişler meclisinin bir alt şubesine (Duatu'l-Duat) üye idiler. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 218, 223.

³⁸⁷ **Rubu'l-Harkan:** Sefizenc gibi Merv'e bağlı bir yerleşim birimidir.

³⁸⁸ **Taberi**, IV,307; **İbnü'l-Esir**, V, 297; **İbn Kesir**, X, 59; Wellhausen, **Arap Devleti ve Sükûtu**, 248; Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 25; **Shaban**, 158.

³⁸⁹ **Sukadim:** Merv'e bağlı yerleşim biriminin ismidir. **Taberi**, IV,307. Anonim esere göre; burasını ismi **Yekazim**'dir. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 274. İbnü'l-Esir, bu yere; **Tekadüm** demektedir. **İbnü'l-Esir**, V, 297. Wellhausen'da aynı Taberi'de yer alan ibareyi kabul ederek ilk kez harekete katılan topluluğun **Sukadim** ahalisi olduğunu söylemiştir. Wellhausen, **Arap Devleti ve Sükutu**, 248. Tekadüm kelimesinin bir yer ismi değil de, Merv'e ilk yerleşen Arapları işaret eden bir kavram olduğunu düşünen M.A. Shaban'a göre; Yakut el-Hamevi gibi meşhur coğrafyacının eserinde bu yerden bahsetmemesi tezini desteklemektedir. Ayrıntı için bkz: Shaban, **The Abbâsid Revolution**, 158. Shaban'ın bu şekilde bir yorumda bulunması Horasan'da gerçekleşen ihtilal hareketini Araplarla özdeşleştirme düşüncesinin bir sonucudur. Daniel'e göre; Taberi eserinde "**Rubu's-Sukadim**" ifadesini kullanmıştır. Böyle bir tamlama yer isimlerini ifade etmek için kullanıldığına göre; Sukadim bir yerleşim birimidir. Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 49. Bize göre de "**Sukadim**" ibaresi bir yerleşim birimini ifade etmektedir.

³⁹⁰ **İsa bin Şubeyl:** Kendisi Yetmişler meclisine üye idi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 217, 222.

³⁹¹ Abbâsilerin ilk destekçileri; Horasan'da aktif olarak savaşan guruplardan oluşmamıştı. Bu nedenle çok az sayıda atlı askere sahiptiler. Bu sıralar Arap savaşçılar Ya Kirmani ya da Nasr tarafında yer almaktaydı. Daha sonraki dönemde Ebu Müslim'in askeri kampına çok sayıda Arap kabilelerine mensup asker dahil olunca; Ebu Müslim Emeviler benzeri profesyonel bir ordu kurdu.

³⁹² **Muhammed bin Ulvan:** Hareketin önemli isimlerinden biridir. Ebu Müslim ile Süleyman bin Kesir arasındaki çekişme esnasında Ebu Müslim tarafını tutmuştu. Süleyman bin Kesir, Ebu Müslim'i yaralayınca ona ilk yardımı yapanlar arasında yer almıştı. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 271–272

³⁹³ **İbrahim bin Muhriz:** Nakipler arasında yer alan bir şahsiyettir. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 218

bölgeye intikal etmişti. Üst düzey dailerden olan Ebu'l-Abbas el-Mervezi, Hizam bin Ammar ve Hamza bin Züneym de³⁹⁴ Sefizenc'e gelen kişiler arasında yer almaktaydı. Sukadim ahalisi Sefizenc'e girerken “**Allahu Ekber, Allahu Ekber**” şeklinde hep birlikte tekbir getirmeye başladı. Muhriz bin İbrahim ve yanındakiler “**Allahu Ekber, Allahu Ekber**” nidaları ile onlara karşılık verdiler. Onlar, tekbir getirmeye Ebu Müslim'in karargâhına ulaşıncaya dek devam ettiler. Bu olay; Ebu Müslim'in hareketi açık hale getirmesinden iki gün sonra 26 Ramazan 129/ 12 Haziran 747 Cumartesi günü gerçekleşmiştir.³⁹⁵

Ebu Müslim'in Sefizenc'de bulunan askeri kampına sadece Merv'den gelen taraftarlar katılmadı. Herat, Buşenç, Merverruz, Talikan, Merv, Nesa, Ebiverd, Tus, Nişabur, Serahs, Belh, Saganiyan, Tuharistan, Huttelan, Keş, Neseif gibi merkezlerden birçok insan buraya akın etti. Farklı merkezlerden gelen insanlar, siyah elbiseleri ve “**Kâfir Kubat**”³⁹⁶ adı verdikleri siyaha boyalı sopaları ile ilginç bir manzara oluşturdular. Daha da enteresan olan şey; at ve merkeplerin üzerinde bölgeye intikal eden insanların hayvanlarını “**Herr Mervan**”³⁹⁷ diye dehlemesiydi. Muhtemelen bu insanlar 100.000 kişi idi.³⁹⁸

Sefizenc'de bu hareketlilik sürerken Ramazan Bayramı gelip çattı. Bu bayram Abbâsi taraftarları için büyük bir öneme sahip idi. Çünkü hareketin açık hale gelmesinden sonra kutlanacak ilk bayram olma özelliğini taşıyordu. Bu kutsal günü siyasi bir güç gösterisine dönüştürmeyi düşünen Ebu Müslim; Süleyman bin Kesir'den bayram

³⁹⁴ **Hamza bin Zuteym(Ruteym)**: Bu şahıs teşkilatın önemli bir parçası olan Duat ed-Duat'ın üyelerinden biri idi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiye**, 222.

³⁹⁵ **Taberi**, IV,307. Ayrıca bkz: **İbnü'l-Esir**, V,297; **İbn Kesir**, X ,59; **İbn Haldun**, III, 252. İbn Haldun'e göre; Ebu'l-Veddah'ın yanında 700 kişi vardı.

³⁹⁶ **Kafir Kubat(Kubad)**: Abbâsi taraftarları ellerinde taşıdıkları sopalara; onları siyaha boyayıp **Kafir döven (Kafir Kubad)** ismini verdiler. Bu insanlara göre; Emeviler Kuran-Sünnet ekseninden sapmıştı. Uzun yıllar Emeviler aleyhinde yürütülen dini propaganda bu temel üzerine oturtulmuştu. İnsanların bir kısmı onlara sapkın olmanın ötesinde “**Kafir**” nazarı ile bakıyorlardı. Bu kâfirlere cezasını ellerindeki sopalarla vereceklerdi. Wellhausen; taraftarların elinde bulunan sopaları İranlılar ve Mevalinin kullandığını iddia etmiştir. Ona göre bu ihtilal“Anti-Arap” karakterli bir hareketti. Ayrıntı için bkz: **Wellhausen**, 254. Bu sopalardan geçmişten o zamana kadar sadece İranlılar değil birçok millet tarafından kullanıldığını iddia eden Sharone; hareketi Arap karşıtı bir isyan olarak görmeyen doğru olmadığı görüşüne sahiptir. Bkz: Sharone, **Revolt**, 86–87

³⁹⁷ Taraftarlar son Emevi halifesi; Mervan bin Muhammed'in (127–132/744–750) ismini hayvanlara vermişlerdi. Çünkü II. Mervan'ın lakabı **el-Hımar**(Merkep) idi. Bkz: **Vloten**, 78. Mervan ismini verdikleri merkeplere seslenmek belli ki hepsinin hoşuna gidiyordu. Manzara savaş öncesi bir durumu değil de bir panayırı anımsatıyordu.

³⁹⁸ **ed-Dineveri**, 331.

namazını kıldırmasını istedi. Süleyman bin Kesir'in emri ile askeri karargâhın ortasına bir minber dikildi. Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'den namaza hutbeden önce ezan ve kametsiz olarak başlamasını emretti. Çünkü Emeviler önce hutbe okur, sonra ezan ve kametle namaz kılarlardı. Buna ilaveten Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'e namaza başlayınca peş peşe altı tekbir getirdikten sonra Kuran okuyup, yedinci tekbirde rükûa gitmesini, ikinci rekâta ise; peş peşe beş kez tekbir aldıktan sonra Kuran okuyup altıncı tekbirle birlikte rükûa gitmesini, hutbeye tekbir getirerek başlamasını, Kuran'la hutbeyi bitirmesini istedi. Emeviler ise bayramda kıldıkları namazlarda birinci rekâta dört, ikinci rekâta üç kez tekbir alıyorlardı. Süleyman bin Kesir namazı kıldırıp, hutbeyi okuduktan sonra Ebu Müslim ve taraftarlar; Ebu Müslim tarafından hazırlatılan ziyafet sofrasına geçtiler. Herkes neşeli bir biçimde yemeğini yedi.³⁹⁹

2. EMEVİ-ABBASİ GÜÇLERİ ARASINDA İLK SAVAŞ

Ebu Müslim konumunu sağlamlaştırmca Nasr bin Seyyar'a ulaştırılmak üzere bir mektup kaleme aldı. Mektubun başına kendi ismini ekleyerek mektuba "Muhammed Ailesinden Razi olunan kişiye davet eden Ebu Müslim'den Emir Nasr'a" şeklinde başladı.⁴⁰⁰ Mektupta şunlar yazılıydı. "Meseleye gelince; Allah'ın isimleri yücedir. Kur'an-ı Kerim'de Allah bazı kavimleri şöyle kınamıştır: *'Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretini arttırdı. Yeryüzünde büyüklük taslamak ve tuzak kurmak için (böyle davranıyorlardı.) Oysa o kötü tuzak sahibini kuşatır. Onlar ancak öncekilere uygulanan kanunu bekliyorlar. Sen Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın'*⁴⁰¹

³⁹⁹ Taberi, IV, 308; İbnü'l-Esir, V,297; İbn Kesir, X, 59- 60; İbn Haldun, III, 252; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 277. Bu eserde bayram namazının kılınış biçiminin ayrıntısı yer almamaktadır.

⁴⁰⁰ Sealibi, 156.

⁴⁰¹ El-Fatır Suresi, XXXV/42- 43.

Nasr bin Seyyar, Ebu Müslim'in göndermiş olduğu mektuba şaşırıldı. Çünkü Ebu Müslim, mektuba kendi ismi ile başlamıştı. Bir gözünü kapatarak uzunca düşündü ve :
*“Bu mektuba bir cevap vermek lazım gelir dedi.”*⁴⁰²

İkili arasındaki son mektuplaşma olayı ciddi bir takım sonuçları da beraberinde getirdi. Nasr bin Seyyar; Emevi karşıtı hareketin gün geçtikçe daha da geniş bir kitle tarafından kabul edilmesini korku ve endişe içerisinde takip ediyordu. Bu son durum ise korkusunu daha da pekiştirdi. Mektubun satır aralarına ustaca serpiştirilmiş olan ince mesajı anlamamak için kör olmak gerekirdi. Ebu Müslim kaleme aldığı bu mektupla kendisine ve Emevi iktidarına meydan okuyordu. Horasan valisi böyle bir mesajı kabul edemezdi. Ebu Müslim son girişimiyle haddini aşmıştı. Tabiri caizse; bu hadise bardağı taşıran son damla oldu.

Hiç kuşkusuz Nasr, “ *Bu mektuba cevap vermek lazımdır*” derken yazılı bir karşılığı kastetmiyordu. Ebu Müslim ve taraftarlarına verilecek dersin fiili olmasını arzu ediyordu. Bu nedenle Ebu Müslim Sefizenc’de iken Yezid ismindeki mevlasını bir gurup askerle birlikte savaşması için Ebu Müslim’in üzerine gönderdi. Bu olay Ebu Müslim’in hareketi başlatmasından on sekiz gün sonra gerçekleşti.⁴⁰³ Ebu Müslim üzerine gönderilen süvarileri dağıtması için Malik bin Heysem⁴⁰⁴ ve Musab bin Kays⁴⁰⁵ önderliğinde bir birlik gönderdi. İki rakip kuvvet “*Alin*”⁴⁰⁶ adı verilen mevkide karşılaştı. Savaş başlamadan önce Malik bin Heysem; Yezid ve askerlerini “**Peygamber Ailesinden Razi Olunan Kişi**” adına harekete katılmaya davet etti. Onlar ise; bu çağırışı kabul etmeyip, büyüklendiler. Bu yüzden Malik onlarla savaştı. Onunla

⁴⁰² Taberi, IV, 308; İbnü'l-Esir, V, 297–298; İbn Kesir, X, 60; İbn Haldun, III, 252; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 303- 304.

⁴⁰³ Birçok tarihi kaynakta bu süre 18 ay olarak verilmektedir. Bkz: Taberi, IV, 308; İbnü'l-Esir, V, 298; İbn Kesir, X, 60; İbn Haldun, III, 252 Ebu Müslim'in Sefizenc’de 42 gün kaldığını ve bu esnada bu muharebenin başladığını düşünürsek 18 gün yerine hata ile 18 ay notu düşüldüğünü görürüz. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Taberi, IV, 308,312; İbnü'l-Esir, V, 298, 305, Wellhausen, 248.

⁴⁰⁴ **Malik bin Heysem el-Huzai:** Yetmişler meclisi üyelerinden biri olup aynı zamanda Ebu Muhammed es-Sadık'ın İmam Muhammed bin Ali adına davet edecek 12 seçkin davetçiden biriydi. Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 221

⁴⁰⁵ **Musab bin Kays el-Hanefi:** Yetmişler meclisi içerisinde yer alan nakiplerden birisiydi Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 218.

⁴⁰⁶ **Alin:** Nasr bin Seyyar'ın Merv'de bulunan karargahından iki fersah(12 km) uzaklıkta bulunan bir yerleşim birimi. Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 299.

birlikte 200 asker savaşıyordu. Muharebe sabahın erken vaktinden ikindi namazına kadar devam etti. Ebu Müslim; daha evvel davete katılmış olan; Salih bin Süleyman ed-Debbi, İbrahim bin Yezid ve Ziyad bin İsa gibi isimleri Malik'e yardım amacıyla gönderdi. Bu isimler de ikindi namazından sonra savaşan birliğe katıldılar. Durumun aleyhlerine geliştiğini gören Nasr'ın mevlası askerlerine: *“Bu gece bunların işini bitirmezsek yardım gelir, üzerlerine saldıralım”* dedi. Onlar da Yezid'in istemiş olduğu şeyi yapıp saldırdılar. Savaş bu şekilde cereyan ederken Ebu Nasr(Malik bin Heysem) atından inerek, ordusuna şöyle seslendi: *“ Gerçekten ben, Allah'ın kâfirlerden bir gurubun kökünü keseceğine inanıyorum. Yeter ki; sizler güzel ve sadık bir biçimde savaşın”*⁴⁰⁷

İki taraf da savaşmaya devam ediyordu. Emevi ordusundan 34 kişi öldürülüp 8 kişi esir alındı. Abdullah et-Tai bir atak yaparak düşman gurubun lideri ve Nasr'ın mevlası olan Yezid'i esir aldı. Yezid'in esir alınışı askerler arasında paniğe yol açtı. Bu nedenle savaş meydanından kaçtılar. Ebu Nasr, Abdullah et-Tai gözetiminde esirleri Ebu Müslim'e gönderdi. Onlar arasında üst düzey yöneticiler ve askerler vardı. Ebu Nasr, Alin'de bulunan askeri karargâhta kalırken kabile Sefizenc'e ulaştı. Ebu Müslim esirlerin öldürülerek kafalarının Sefizenc'in girişine asılmasını emretti. Yezid'i bu emri dışında tuttu. Daha sonra Yezid'i, Ebu İshak Halid bin Osman'a gönderdi.⁴⁰⁸ Ebu İshak'tan Yezid'in yaralarını tedavi etmesini, bunu yaparken ona iyi davranıp saygı göstermesini istedi. Yezid tedavisinin ardından Ebu Müslim'in emriyle Ebu Nasr tarafından huzura getirildi. Ebu Müslim ona hitaben: *“ Şayet dilersen yanımızda kalıp davetimize katılabilirsin. Bu şekilde Allah sana doğru yolu göstermiş olur. Eğer bunu istemez isen efendinin yanına salimen dönebilirsin. O halde tekrar bize karşı savaşmayacağını, hakkımızda yalan söylemeyeceğin ve sadece gördüğünü anlatacağın hususunda bize söz ver”* Yezid efendisi olan Nasr bin Seyyar'ın yanına dönmeyi tercih etti. Ebu Müslim de söz verdiği gibi onu gönderdi ve dedi ki : *“Şüphesiz bu adam(Yezid), takvalı ve doğru*

⁴⁰⁷ Malik bin Heysem bu konuşmasını yaparken Kuran-ı Kerim'den iktibas yapmıştır. Bkz: **Al-i İmran Suresi**, III/127.

⁴⁰⁸ **Ebu İshak Halid bin Osman:** Bu şahsın mesleği Serrac(Semerci) idi. Ebu Müslim Kufe'de iken bu kişinin yanında epey bir müddet kaldı. Serracılık mesleğini öğrendi. Ebu Müslim, bu şahsın yanında sadece Serraclığı değil, aynı zamanda Abbâsi hareketini yakından tanıma fırsatını buldu. Özetle; Ebu İshak semercilik kisvesi altında Ebu Müslim'i harekete kazandırdı. Bu kişi aynı zamanda seçilen yetmiş davetçiden biriydi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 221, 260.

insanları bizden(hakkımızda anlatılan şeylerden) vazgeçirecek. Çünkü onlara göre bizler İslam dışındayız”⁴⁰⁹

Ebu Müslim’in düşman ordularının komutanını tedavi ettirmesi, ardından, kalma ya da gitme noktasında muhayyer bırakması; politik manevradan başka bir şey değildi. Ebu Müslim’i endişelendiren şey; Nasr bin Seyyar ve adamlarının haklarında asılsız ithamlarda bulunarak hareketi sekteye uğratmasıydı. Bu nedenle; askeri mücadelenin yanında psikolojik savaş da büyük bir öneme haizdi. Bu stratejiye uygun olarak mağlup komutanın efendisinin yanına dönmesine izin verildi. Günlerce Abbâsi taraftarları arasında kalan, onların ezan okuduğuna, kamet getirip namaz kıldığına şahitlik eden birisinin gördüklerini olduğu gibi anlatması bile bu noktada büyük önem arz etmekteydi. Bundan dolayı Ebu Müslim; Yezid’i gördüğünü olduğu gibi anlatma karşılığında serbest bıraktı.

Yezid, Nasr’ın yanına gelince Nasr ona: “ *Sana hoş geldin demek yok! Ben, düşmanların aleyhimize delil getiresin diye seni hayatta bıraktığı zannediyorum*” dedi. Yezid de: *Vallahi düşündüğün gibi. Onlar beni onlar aleyhinde yalan söylememem üzere serbest bıraktı. Bu yüzden ben; onların (bütün) vakitlerde namaz kıldıklarını, ezan okuduklarını, Allah’ı çokça andıklarını, Kitabı(Kuran-ı Kerim’i) tilavet ettiklerini, insanları Peygamber’e davet ettiklerini; anlatacağım. Ben, onların davalarında başarılı olacaklarını tahmin ediyorum. Eğer sen beni özgür bırakan mevlam olmasaydın senin yanına dönmeyip onların yanında kalacaktım.”* dedi.⁴¹⁰

Nasr; uzun zamandan beri Abbâsi hareketi aleyhinde kapsamlı bir karalama kampanyası yürütmekteydi.⁴¹¹ Kampanyada ağırlıklı olarak; Ebu Müslim ve taraftarlarının dinsiz

⁴⁰⁹ Taberi, IV,308 -309; İbnü’l-Esir, V,298; İbn Kesir, X, 60; İbn Haldun, III, 252- 253; Daniel, **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 50- 51; Bozkurt, 69.

⁴¹⁰Taberi, IV, 309; İbnü’l-Esir, V, 298.

⁴¹¹ Bir keresinde Nasr bin Seyyar, Hayye isimindeki güvenilir adamını ve onunla birlikte birkaç kişiyi Ebu Müslim’e gönderdi. Amacı Ebu Müslim’i psikolojik olarak baskı altına almaktı. Nasr’ın adamı Ebu Müslim’i kölelerin statüsünü değiştirmek, Mudar kabilesine karşı düşmanlık yapmak, taraftarlarını da; Nesa, Talikan, Merverruz ve Amul gibi yerlerde fesad çıkarmakla suçluyordu. Özellikle Mudar kabilesine karşı düşmanlık yapıldığı iddiası; hareket içerisinde yer alan Mudarlıları bu ittifaktan vazgeçirmek için ortaya atıldı. Ebu Müslim ise; kendisi ve taraftarlarına yapılan haksız suçlamalara uygun cevaplar verdi. Elçiler bu şekilde geri dönmek zorunda kaldılar. Ayrıntı için Bkz: **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 274-275.

olduğu teması işleniyordu.⁴¹² Böyle bir durum karşısında eli kolu bağlı oturmanın davete zarar vereceğini anlayan Ebu Müslim ve danışmanları aleyhte propagandanın olumsuz etkilerini izale etmek için Nasr'a elçi göndermeyi uygun buldular. Bu iş için en uygun kişi olarak Lahiz bin Kurayz'ı seçtiler. Lahiz ile Nasr aynı kabiledendi. O'nun bu özelliği avantaj olabilirdi. Fakat umulan olmadı. Nasr; Lahiz bin Kurayz'ı iyi karşılamadığı gibi hakarete varan sözler sarf etti. Lahiz, daha fazla durmanın bir faydası olmayacağını düşünerek geri döndü. Yaşadığı şeyleri Ebu Müslim'e haber verdi.⁴¹³

Nasr nezdinde yapılan girişimin sonuçsuz kalması üzerine birkaç önemli isimden oluşan bir topluluğun gönderilmesine karar verildi. Kafilde; Ebu'l-Hakem İsa bin Ayan⁴¹⁴, el-Heysem bin Ziyad el-Huzai,⁴¹⁵ Ebu'l-Buhteri Ömer bin Mabed el-Huzai⁴¹⁶ bulunmaktaydı. Bu elçiler topluluğu beraberinde Ebu Müslim'in Nasr bin Seyyar'a göndermiş olduğu mektubu taşıyordu. Mektup özetle; Nasr'ı Abbâsi hareketine katılmaya davet ediyordu. Kafile Nasr'ın bulunduğu yere ulaştı ve ona mektubu takdim etti. Nasr mektubu okudu ve : “ *Sözcünüz konuşsun!*” dedi. Bunu üzerine İsa bin Ayan ayağa kalktı. Allah'a hamdü senayla Peygamber'e(s.a.v) salatü selam ile söze başladı ve sonra dedi ki: “ *Şöyle ki; Bizler, Rabbi Allah, Peygamberi Muhammed(s.a.v.), kiblesi Kâbe, İmamı Muhammed Ailesinden Razı olunan kişi olan; bir topluluğuz. Bizler sizleri; Allah'ın Kitabına, Peygamberin sünnetine, Kuran ile yaşayıp Kuran ile ölmeye, Muhammed Ailesinden Razı olunan kişiye; çağırıyoruz. ‘ Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun, ona iman edin ki; günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın. Kim Allah'ın davetçisine uymazsa, yeryüzünde Allah'ı aciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar*

⁴¹² Ebu Müslim ve hareketine mani olamayan Nasr; çare olarak Fakih ve dindar kişileri bir araya getirerek bir toplantı tertip etti. Toplantının amacı fitneci olarak tabir ettiği Abbâsi taraftarlarına karşı önlem almaktı. Bu toplantıda Müsevvide(Ebu Müslim taraftarları); başka dine davet eden; Sünnet dışı yolu kabul eden, Ehl-i Kible olmayan, putlara tapan, zındık kişiler olarak tanımlanıyordu. Ayrıntı için Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 290.

⁴¹³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 285- 286.

⁴¹⁴ **İsa bin Ayan**: Lakabı Ebu'l-Hakem'dir. Hareketin başladığı 100/718 yılında seçilen 12 üst düzey görevli arasında yer almaktaydı. Hakkında daha geniş bilgi için bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 216, 233, 286- 287, 315- 316, 342.

⁴¹⁵ **el-Heysem bin Ziyad**: Yetmiş kişilik davetçi listesinde yer alan birisiydi. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 217, 221.

⁴¹⁶ **Ömer bin Mabed**: Lakabı el-Buhteri'dir. Kendisi Yetmiş kişilik davetçi listesinde yer almaktaydı. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 218, 221, 286.

apaçık bir sapıklık içindedirler' ⁴¹⁷ *Şayet siz daveti kabul ederseniz bizim için olan şeyden sizin için de pay olacaktır. Eğer siz bundan kaçınır ve biz de size karşı galip gelirsek sıkıntıya düşersiniz. (Hâlbuki) Biz sizleri; size karşı izin verilene kadar savaşmamak, sizleri de izin verilene kadar bizlerle savaşmamak üzere, antlaşmaya çağırıyoruz*" Ebu'l-Hakem sözünü bitirdi ve oturdu.(Bu esnada) Selm bin Ehvaz ayağa kalkarak: " *Allah Emire hayır versin! Bana izin ver de cevap vereyim*" Nasr da ona "otur" dedi. İkinci kez(ayağa kalkarak): " *İzin ver cevap vereyim*" isteğini tekrar edince; Nasr (bu isteğe dayanamayarak): " *Faydası olacağını zannetmiyorum ama yine de cevapl*" karşılığını verdi. (Gerekli izni alan) Selm söze başladı: " *Bizi davet ettiğin şeye gelirsek; bizim böyle bir şeye ihtiyacımız yoktur. Bahsetmiş olduğunuz Allah'ın Resulünün(s.a.v.) sünnetine gelince; sizler mi buna çağırıyorsunuz? Bizler buna sizden daha layıktız. Bizler Arabız, Arap evlatlarıyız. Sizler ise; putlara tapan dinsizlersiniz...*"

⁴¹⁸ Bu ithamları şiddetli bir biçimde reddeden elçiler toplantıyı terk ettiler.

Ebu Müslim'in gönderdiği elçiler her ne kadar istenen sonucu elde edememişlerse de, bu tür karşı propaganda faaliyetleri devam etti. Çünkü Ebu Müslim; bu mücadelenin sadece askeri değil aynı zamanda psikolojik cepheden sürdürülme zorunluluğunu anlamıştı. Bu nedenle ele geçirilen her fırsat değerlendirilmeliydi.

3. HAREKETİN YENİ KARARGÂHI: MAHUVAN

İhtilal hareketinin açık hale getirilmesinden sonra insanlar bir sel misali Sefizenc kasabasına akmaya başlamışlardı. Taraftarların sayısı çoğalınca burada sıkışıp kaldılar. Ebu Müslim, bu yerden daha geniş bir yere askeri kamp kurmayı istiyordu. Bu isteğe cevap verebilecek yerleşim birimi Mahuvan⁴¹⁹ idi. Bu yer; davet içerisinde önemli görevler üstlenmiş olan el-Ala bin Hureys, Ebu İshak Halid bin Osman, Ebu'l-Cehm bin Atiye ve kardeşinin yaşadığı kasaba idi. Ebu Müslim Sefizenc kasabasında 42 gün

⁴¹⁷ **el-Ahkaf Suresi**, XXXXVI, 31- 32.

⁴¹⁸ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 287. Nasr bin Seyyar'ın Ebu Müslim ve taraftarları hakkında ileri sürdüğü iddialar insanlar üzerinde etkili oluyordu. Öyle ki; Nasr tarafından Beni Leys ve Bahile kabilesinden seçilen ve Ebu Müslim'e gönderilen iki elçi bu insanları puta tapan, namaz kılmayan, dinden çıkmış kâfirler olarak görüyordu. Bu ön yargı ile Ebu Müslim'in karargâhına gelen Nasr'ın iki elçisi gördüğü manzara karşısında şaşırıp kaldı. Çünkü bu insanlar namaz kıliyordu. Ve anlatıldığı gibi puta tapan, sapkın kişiler değildi. Ayrıntı için bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 281- 283.

⁴¹⁹ **Mahuvan**: Merv'in büyük kasabalarından biridir.

kaldıktan sonra 8- 9 Zilkade 129/ 21–22 Temmuz 747 tarihinde karargâhını Mahuvan'a taşıdı.⁴²⁰

Hiç kuşkusuz Ebu Müslim'in askeri karargâhını Sefizenc'den Mahuvan kasabasına taşıması sebep ve sonuç bakımından en çok üzerinde tartışılan bir olay olmuştur. Öyle ki; Ebu Müslim'in bu hamlesini Süleyman bin Kesir'den ve onun baskısından kurtulma girişimi olarak görenler, meseleyi zihinlerinde ürettikleri komplo teorileri ile halletmeye çalışmışlardır.⁴²¹ Neyse ki mevcut kaynaklarda bu konu hakkında var olan bilgiler; meselenin tarihi bir polemik malzemesi haline getirilmesini engellemiştir. Eldeki verilerden hareketle Mahuvan'a intikal hareketini doğru bir biçimde anlamamız mümkündür.

Ebu Müslim, askeri karargâhını Sefizenc'den Mahuvan'a ne Süleyman bin Kesir'den korktuğu ne de onun etkisinden kurtulmak için taşıdı. Bu bağlamda Süleyman bin Kesir'in Ebu Müslim'i tehdit ettiği iddiası pek mantıklı gözükmemektedir. Özellikle Merv ve civarı yerleşim birimlerinde Huza kabilesinin; dolayısıyla Süleyman bin Kesir'in etkin nüfuzu düşünüldüğü vakit böyle bir çabanın zaman kaybından başka bir şey olmadığı rahatlıkla anlaşılabilir. Çünkü Süleyman bin Kesir'in Huza lideri olarak etkinliği Sefizenc'le sınırlı değildi. Bu nedenle Mahuvan'a askeri kampın taşınması ondan kaçma anlamına gelmiyordu. Sefizenc'den Mahuvan'a taşınmanın farklı bir nedeni vardı. Süleyman bin Kesir'in bizzat kendisi böyle bir intikal fikrini önermişti. Savaş zamanı Abbâsi daveti için oldukça yaklaşmıştı. Ebu Müslim; hareketi organize etmeleri için daha önce adamlarını Horasan'ın değişik bölgelerine göndermişti.⁴²²

Toharistan, Nesa, Merverruz, Harezmi, Amul, Buhara, Soğd gibi merkezlerde faaliyetler olanca hızıyla gitmekteydi. Bu yerleşim birimleri davet açısından stratejik öneme haizdi. Bu nedenle Muharrem ayı girene kadar mümkün olduğunca düşman ile bu yerlerde çatışmaya girilmemesi özellikle tembih edildi. Ancak Sefizenc'de ihtilal hareketinin açıklanmasının ardından faaliyet merkezlerinde taraftarlar harekete geçti. Ebu Müslim'in göndermiş olduğu Ebu Davud ve Amr bin Ayan Toharistan'a henüz

⁴²⁰ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 277; **Taberi**, IV, 312; **İbnü'l-Esir**, V,305.

⁴²¹ **Wellhausen**, 251. Wellhausen, Ebu Müslim'in Süleyman bin Kesir tarafından tehdit edildiğinden dolayı Mahuvan'a gittiğini iddia etmektedir.

⁴²² Sharon, **Revolt**, 88.

ulaşmamış iken Talikan'da mücadele başlamıştı. Böylelikle iktidar mücadelesi; Nesa, Merverruz, Amul, Talikan ve Horasan'ın kuzey bölgesindeki birçok yerde açıktan yapılmaya başlandı.⁴²³

Bu son gelişmeler Ebu Müslim'i yeni arayışlara sevk etti. Sefizenc kasabası uzun süre askeri operasyon merkezi olmaya müsait bir konumda değildi. Savunma bakımından zayıf pozisyonda olan bir yerin hareket ve taraftarlar için tehdit oluşturduğu aşikârdı. Daha önce zikrettiğimiz gibi Sefizenc; sayıları hızla artan taraftarların ihtiyacını karşılamaktan yoksun bir askeri merkez haline gelmişti. Bu nedenle yeni bir merkezin bulunup, askeri karargâhı oraya taşımaktan başka çare gözüküyordu. Ebu Müslim böyle bir yer seçimi konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip değildi. Bu nedenle bölge hakkında tecrübeye sahip kişilerden yardım alma ihtiyacını hissetti. Bu noktada Süleyman bin Kesir'in tavsiyeleri belirleyici oldu.⁴²⁴

Ebu Müslim'in endişelerini paylaşan Süleyman bin Kesir ve onunla birlikte Horasan bölgesinde askeri seferlere katılmış, askeri tecrübeye sahip birkaç kişi bu meseleyi halletmek için bir araya gelerek meseleyi tartışmaya başladılar. Toplantıya katılanlar tahkim edilmiş(hendek kazılmış) yerin uygun olacağı fikrine vardılar. Daha sonra Ebu Müslim ile bir araya gelip bu düşünceyi ona aktardılar. O da bu fikri benimsedi. Ardından Ebu Müslim ve Süleyman bin Kesir; Şenfir'in(Sefizenc) muhkem yapısına benzeyen bir yer aramaya başladı. Nihayetinde Halit bin Osman bin Mesud'un kasabası olan; Mahuvan'da karar kıldılar. Yer tespitinden sonra Ebu Müslim burada muhkem bir hendek kazdırdı. Hazırlıkların ardından 8 Zilkade 129/ 22 Temmuz 747 günü Mahuvan'a hareket edildi.⁴²⁵

Ebu Müslim Mahuvan'a geldiği vakit Ebu İshak Halit bin Osman'ın evinde misafir oldu. Yeni askeri merkezin etrafı hendek ile tahkim edilmişti.⁴²⁶Hendek iki kapıya

⁴²³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 277- 278.

⁴²⁴ Sharone, **Revolt**, 89.

⁴²⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 278. Taberi Mahuvan'a varış tarihini 9 Zilkade 129/ 23 Temmuz 747 olarak vermektedir. **Taberi**, IV, 312.

⁴²⁶ Rivayete göre; Abbâsi hareketinin Irak bölge sorumlusu olan Ebu Seleme askeri kampın Sefizenc'den Mahuvan'a taşınmasından önce Ebu Müslim'e bir mektup gönderdi. O, mektubunda şöyle diyordu: "*Sen hareketi açık hale getirdikten sonra kendin ve taraftarların için hendek kazdırmayı ihmal etme. Bu İmanın görüşüdür. O hendeğin içinde sen güç sahibi olacaksın. Nasr'ın düşmanları veyahut onunla savaşanlar sana gelecekler. Gücün yettiği kadar savaşı önlemeye çalış. Muharrem ayı girene kadar Nasr'ın şüphesini üzerine çekme*" **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 277. Böyle bir rivayet muhtemelen

sahipti. Bu şekilde düşman saldırıları önlenecekti. Tahkim edilmiş yerde askerler ve taraftarlar bulunuyordu.⁴²⁷

Ebu Müslim'in karargâhını Sefizenc kasabasından Mahuvan'a taşıması birçok açıdan ciddi sonuçlar doğurmuştur. Belki de ortaya çıkan ciddi sonuç; Mahuvan'da yönetim mekanizmasının tesis edilmiş olmasıdır.

3.1) Ebu Müslim'in Yönetim Teşkilatı

Ebu Müslim, iktidar mücadelesinde başarıyı elde etmek için teşkilatlanmanın şart olduğuna inanıyordu. İlk aşamada güçlü bir yönetim mekanizmasının kurulmasına, ordunun yapısının kesin bir biçimde şekillenmesine ihtiyaç vardı. Bu açıdan Mahuvan'a intikal olayı iktidarı hedefleyen bir kitle için dönüm noktası olmuştur.⁴²⁸

Mahuvan'a yerleşme işi devam ederken Ebu Müslim teşkilatlanma faaliyetine girişti. Buna göre; Musab bin Kays el-Hanefi ve Behdel bin İyas ed-Debbi Mahuvan merkezine açılan iki kapıdan birine, Ebu Şerahil ve Ebu Amr el-Acemi'de öteki giriş kapısının güvenlik işine tayin edildi. Ebu Müslim güvenlik sorumluluğuna Malik bin Heysem'i, kişisel güvenlik sorumluluğuna; Ebu İshak Halid bin Osman'ı, ordudan sorumlu teşkilatın başına; Ebu Salih Kamil bin Muzaffer'i, yazışmalardan sorumlu birimin başına; Eslem bin Subeyh'i, Adalet işlerine ise el-Kasım bin Mücaşi'yi atadı. Bunlara ilaveten Ebu'l-Veddah ve Sukadim ahalisinden bir gurup Malik bin Heysem'in, Nevşan⁴²⁹ ahalisinden yaklaşık 83 kişi de Ebu İshak'ın emri altına verildi.⁴³⁰

Ebu Müslim'in başlatmış olduğu ihtilal hareketi sıradan ayaklanmalardan farklılık arz ediyordu. Askeri merkezin Sefizenc'den Mahuvan'a taşınmasının hemen ardından teşkilatlanma faaliyetlerine başlanmış olması bu durumu teyit ediyordu. İşin ilginç Ebu Müslim, rakiplerinin devlet teşkilatını örnek alarak böyle bir yapılanma faaliyetine girişmişti. Ebu Müslim'in idari teşkilatının temelini divanlar oluşturuyordu. Her bir divan icra etmiş olduğu görev bakımından büyük bir öneme haizdi. Mahuvan merkezli

---

daha sonraki bir dönemde oluşturulmuştur. Buna rağmen güçlü bir mevkiye hareket fikri Abbâsi hareketi için askeri ve psikolojik açıdan önemli bir adım olmuştur. Sharon, **Revolt**, 91.

⁴²⁷ Taberi, IV, 312.

⁴²⁸ Sharon, **Revolt**, 92.

⁴²⁹ **Nevşan**: Merv'e bağlı birçok köy Nevş ismi ile bilinmekteydi. Burada kastedilen iki köydür.

⁴³⁰ Taberi, IV, 312- 313.

teşkilat birbirinden farklı görevleri üstlenmiş olan divanlardan oluşuyordu ve şu biçimde şekillenmişti:

a) Yönetim Divanı(Ana Divan): Hiç kuşkusuz bu divan; icra etmiş olduğu görev bakımından büyük bir öneme sahipti. Yeni yönetim mekanizması içerisinde kesin ve belirleyici bir rolü üstlenmişti. Ebu Müslim'in idaresi altında olan bu divan'a onun yokluğunda Ebu Salih Kamil bin Muzaffer başkanlık ediyordu. Bu şahıs Ebu Müslim'in çok güvendiği kişilerden biriydi.⁴³¹

Yönetim Divanı; genel manada takip edilecek politikaların ele alındığı, divanlar arası koordinasyonun sağlandığı bir idari birim vazifesi görmekteydi. Bu divanın icra etmiş olduğu görev şunlardı:⁴³²

1) **Yönetim mekanizmasını kontrol etmek:** Taraftarların sayısı ve davetin ulaştığı yerlerin genişliği göz önüne alındığı zaman yürütülen faaliyetlerin kontrol altına alınması bir zaruret halini aldı. Bu sayede bir yandan davet faaliyetleri kesintisiz ve düzenli yürütülecek, öte yandan sistemin işlemesine mani olacak engeller ortadan kaldırılacaktı. Ayrıca propaganda faaliyetlerinin geniş kitlelere ulaştırılması (enformasyon) ve davet aleyhine yapılan gerçekdışı bilginin(dezenformasyon) önüne geçmek amaçlanıyordu.⁴³³

2) **Yazışma faaliyetlerini devam ettirmek:** Humeyme-Irak ve Horasan arasındaki haberleşme faaliyeti karşılıklı yazışmalar ile devam ediyordu. Hareketin geleceği açısından bu yazışma işleminin gizlilik ve titizlik içerisinde sürdürülmesi icap etmekteydi. Bu nedenle yönetim divanı yazışma işlerinin sürdürülmesi konusunda etkin rol oynadı.⁴³⁴

---

⁴³¹ Sharon, **Revolt**, 103.

⁴³² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 279. Ebu Müslim, divanı yöneten her bir kişiye yıllık 4000 dirhem maaş bağladı. Bkz: **Taberi**, IV, 321.

⁴³³ Daha önce zikrettiğimiz gibi Nasr'ın Ebu Müslim ve taraftarları hakkında başlatmış olduğu karalama kampanyası davete zarar vermeye başlamıştı. İşte bu olumsuz durumu izale etmek için karşı propaganda kampanyası başlatıldı. Nihayetinde, Yönetim divanı tarafından bu iş yürütülmeye başlandı.

⁴³⁴ Ebu Müslim'in görev dağılımını yaparken yazışmalarla ilgili birimi (**er-Resail**) Eslem bin Subeyh'e emanet etmişti. Bkz: **Taberi**, IV, 312. Buna rağmen yazışma işleri doğrudan yönetim divanına bağlandı. Bunun bir sonucu olarak Eslem bin Subeyh bu divana bağlı olarak faaliyet yürüttü.

3) Elde edilen ganimet ve malların dağıtımını yapmak

4) **Ordunun gereksinimlerini karşılamak:** Askeri işleri yöneten divanın(Divanu'l-Cünd) sorumluluğu Kamil bin Muzaffer'e ait olduğundan, askeri erzak temini ve dağıtımını konusunda herhangi bir sıkıntı yaşanmamıştır.

5) **Hareketin gizli bilgilerinin korunması:** Abbâsi taraftarları hareket hakkında genel bilgilere sahip olsalar da, sınırlı sayıda kişinin bildiği ve hareketin güvenliği açısından önem arz eden hususlar olmuştur. Davet sırrı olarak niteleyebileceğimiz bu bilgilerin düşman tarafından ele geçirilmemesi için alınacak her türlü önlem; bu divanın yetki ve sorumluluğundaydı.

b) **Divanu's-Şurat (Güvenlik teşkilatı):** Taraftarların sayısının gün geçtikçe artması; Mahuvan kasabası için asayiş problemlerini beraberinde getirdi. Bu yüzden iç güvenliği sağlayacak bir güvenlik teşkilatına ihtiyaç duyuldu. Bu ihtiyacı dile getiren Süleyman bin Kesir şöyle diyordu: *“Haydi bakalım! Bizleri koruyacak kişileri ya da onlarla benzer görevleri yapan insanları seçelim. Onlar Ebu Müslim'i korusunlar ve eğer işlerimiz için bir kişiye ihtiyaç duyarsak bu şahsı onların arasından seçelim. Onlar bizim mallarımıza ve ganimetlerimize göz kulak olsunlar. Yine biz askeri kampın işlerini yürütecek, güvenliği temin edecek, insanlar arasında adaleti sağlayacak ve şüpheli olan insanları buradan kovacak birisini seçelim”* “ İnsanlar Süleyman bin Kesir'in bu önerisi kabul ettiler. Ebu Nasr Malik bin Heysem ismi üzerinde anlaştılar. Böylelikle Malik bin Heysem Sahibu's-Şurat(güvenlik şefi) olarak göreve başladı. Artık Ebu Müslim'in güvenliği ona aitti.⁴³⁵

Geniş bir askeri kamp hüviyetinde bulunan Mahuvan kasabasında güvenlik kurumu(şurta) önemli bir teşkilat idi. Bu teşkilat sayesinde sadece kampta bulunan insanların güvenliği sağlanmıyor, aynı zamanda şüpheli kişiler ve düşman ajanlarına karşı gerekli önlem ve tedbirler alınıyordu.⁴³⁶

⁴³⁵ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 279- 280.

⁴³⁶ Sharone, *Revolt*, 105.

c) **Divanu'l-Kaza(Yargı Teşkilatı):** Ebu Müslim tarafından oluşturulan divanlardan biri de *Kaza Divanı* idi. Bu divanın sorumluluğu Kasım bin Mücaşi'ye bırakılmıştı.⁴³⁷ Kasım bin Mucaşi Mahuvan kampında namazları kıldırıyor, ikinci namazından sonra hukuki konularda hüküm veriyordu. Ayrıca her fırsatta insanlara Ümeyyeoğullarının ayıplarını, Haşimoğullarının fazilet ve haklarını anlatıyordu.⁴³⁸

Kasım bin Mücaşi kadı olarak birçok görev ifa ediyordu. O; bir kadı olmanın ötesinde davanın teorisyeni idi. Davaya katılan yeni taraftar gurubuna hareketin temel prensiplerini öğretiyordu. Bu görev; davetin amaçları ve davete yeni katılan yeni askerler için büyük bir öneme haizdi. Kadı sahip olduğu mevki nedeniyle dini bir otorite idi ve aynı zamanda davetin ana prensiplerine ve amaçlarına uygun düşen propagandayı yapıyordu. Özellikle yapmış olduğu dini içerikli sohbetlerde Emeviler'in yanlış yönetimine vurgu yapıp, Abbâsileri; onların yerini alacak, hak ve adaleti sağlayacak güç olarak nitelmesi siyasi amaçlı propaganda faaliyetinden başka bir şey değildi. Amaç; Emevi muhalifi gurupları Abbâsi hareketi etrafında birleştirmektir. Bu bağlamda; Horasan yönetiminden müşteki olan Yemen kabileleri ve mevalinin, harekete katılımı kolaylaştı.⁴³⁹

d) **Divanu'l-Hares (Saray Teşkilatı):** Bu teşkilatın esas görevi Ebu Müslim'in kişisel güvenliğini temin etmek idi. Bu görevin yerine getirilmesinden bizzat Ebu İshak Halid bin Osman sorumluydu.⁴⁴⁰ Öte yandan bu divan Ebu Müslim'in kaldığı sarayın tefriş işini de üstlenmişti. Sarayın dekorasyon işi İran asıllı mevla Abdullah bin Bistam'a tevdi edilmişti.⁴⁴¹ Ebu Müslim'in ikamet etmiş olduğu yerin her bakımdan görkemli olmasının büyük bir önemi vardı. Çünkü Ebu Müslim; kendisini kabilevi aidiyet duygusu ön plana çıkan küçük bir topluluğun şefi değil de, arkasında büyük bir güç olan topluluğun lideri olarak görüyordu. Bu amaca uygun biçimde hazırlanan sarayının

---

⁴³⁷ **Kasım bin Mucaşi:** Bu kişi Temim kabilesine mensup olup 12 kişilik üst düzey yönetici arasında yer almaktaydı. Künyesi ise Ebu Sehl idi. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 217, **Belazuri**, III,115; **Ezdi**, 26.

⁴³⁸ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 280; **Taberi**, IV, 313.

⁴³⁹ Sharon, **Revolt**, 106.

⁴⁴⁰ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 280

⁴⁴¹ **Taberi**, IV, 313.

ihtişamı ve halkın önüne çıktığı zaman yapılan törenler halkın nazarında ona otoriter bir hava kazandırdı.⁴⁴²

Hares divanının icra ettiği diğer görevler; davetin güvenilir elçi ve görevlilerini yetiştirmek, savaşta elde edilen ganimetleri korumak idi.⁴⁴³Bu teşkilatın kuruluşu aşamasında Nevşan'dan seçilen 83 kişi Ebu İshak Halid bin Osman'ın emrine verildi.⁴⁴⁴

e) Divanu'l-Cünd(Askeri Teşkilat): İktidar mücadelesinde en ağır yük bu divana yüklenmişti. Uzun bir müddet gizli faaliyet gösteren hareketin bu aşamadan sonra düşman kuvvetlerle sıcak çatışmaya girmesi an meselesiydi. Kaldı ki Sefizenc'de iken Nasr'ın göndermiş olduğu bir birlik küçük çapta bir savaş yapılmış, düşman mağlup edilmişti. Bu zafer hareketin geleceği açısından iyi bir başlangıç gibi görülse de kesin ve kalıcı zaferler için iyi organize edilmiş bir teşkilata acilen ihtiyaç vardı. Bu nedenle Divanu'l-Cünd(askeri teşkilat) ihdas edildi. Tüm askeri işlerden sorumlu olan bu birimin başına Ebu Salih Kamil bin Muzaffer getirildi.⁴⁴⁵ Kamil bin Muzaffer'in ayrıca yönetim divanı içerisindeki görevi düşünüldüğü zaman, askeri teşkilatın başına yapılan bu atamanın isabetli olduğu anlaşılır.

Ebu Müslim'in Mahuvan kampına gelip onun askeri birliğine katılan insanlar; sadece Arap kabilelerine mensup kişiler ve mevaliden oluşmuyordu. Mahuvan kampına katılan insanların arasında köleler de vardı ve efendisinden kaçan her köle soluğu burada almaya başlamıştı. Kölelerin durumu hakkında Ebu Müslim ve danışmanlarının bir karar vermesi gerekiyordu. Daha önceden Nasr bin Seyyar'ın Ebu Müslim'i kölelerin statüsünü değiştirmekle suçladığı düşünülürse alınacak karar mühim ve bir o kadar da zor idi.

Ebu Müslim'i ve arkadaşlarını karar vermeye zorlayan bir olay kölelerin hareket içerisindeki durumunu netleştirdi. Rivayete göre günlerden bir gün Ebu Müslim, Mahuvan'ın dışına kontrol maksatlı bir yolculuk yaptı. Yanında dava arkadaşları;

⁴⁴² Sharon, **Revolt**, 106- 107.

⁴⁴³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 279. Süleyman bin Kesir, kamp güvenliğini sağlayacak güvenlik teşkilatının yanında, sarayın güvenliğini temin edecek birimi oluşturmanın önemini vurgulamış ve bu görüş kabul görmüştü. Önce Şurta daha sonra da Hares divanı teşkil edildi. Davetin selameti açısından güvenilir kişiler yetiştirme, hazineyi koruma vazifesi Hares divanına verildi.

⁴⁴⁴ **Taberi**, IV, 313.

⁴⁴⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 279; **Taberi**, IV, 312.

Süleyman bin Kesir, Kamil bin Muzaffer, Ebu İshak Halid bin Osman, Lahiz bin Kurayz ve Kasım bin Mücaşi vardı. Mahuvan'ın dışına çıktıklarında elinde asası olduğu halde Mahuvan'a girmek isteyen biriyle karşılaştılar. Bu şahıs biraz yürüdü ve durdu. Ebu Müslim ona bakarak dedi ki: “*Sen kimsin? ve ne istiyorsun?*” O da: “*Ben; Asım bin Amr es-Semerkandi'nin kölesiyim, davetinize icabet edip size geldim*” dedi. Ebu Müslim: “*Sen Müslüman mısın?*” sorusuna “*Evet*” cevabını alınca arkadaşları ile tekrar Mahuvan'a döndü. Davetin önde gelen isimleri ile bu meseleyi müzakere etmeye başladı. Görüşlerini şöyle beyan etti: “*Muhakkak ki; Allah sizin davanızı güvenli ve üstün kılmıştır. Her kim davanıza sığınır ya da girerse ister hür, ister köle olsun onun hakkını gözetmeniz üzerinize vaciptir. Onun eli sizin elinizle beraber olunca onun saygınlığı olur. Asım'ın kölesi olduğunu söyleyen bu kişi; size yardımcı olarak geldi, davetinizi kabul etti. Bu yüzden onun hakkını gözetmek üzerinize borç oldu. Asım 'dan daha evla olan yüce Allah onu azat etmiştir. Bize gelen ve işimize rağbet gösteren hangi köle olursa olsun kabulümüzdür...*” Toplantıda hazır bulunan kimseler Ebu Müslim'in bu görüşünü uygun buldular.⁴⁴⁶

Ebu Müslim daveti kabul edip kendi saflarına katılan kölelerin kaçmasını arzu etmiyordu. Bu nedenle köleler için Şevval⁴⁴⁷ köyünde bir hendek kazdırıldı. Muhkem hale getirilen bu yere köleler yerleştirilmeye başlandı. Kölelerin sorumluluğu amil sıfatı ile atanan; Davud el-Karraz'a verildi.⁴⁴⁸ Zaman içerisinde kölelerin sayısının artması üzerine Ebiverd'e; Musa bin Kab'ın yanına gönderildiler.⁴⁴⁹

Köleler ile ilgili meseleyi çözümlleyen Ebu Müslim; Kamil bin Muzaffer'den Mahuvan'da bulunan askerlerin adlarını, baba adlarını kaydetmesini bu işlemleri yaparken askerlerin bağlı buldukları yerleşim birimine nispetle yazılmasını ve bu bilgilerin bir deftere işlenmesini istedi. Ebu Salih Kamil bin Muzaffer de kendisine

⁴⁴⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 280.

⁴⁴⁷ **Şevval**: Merv'den yaklaşık olarak 3 fersah(18km) uzaklıkta bulunan bir köydür.

⁴⁴⁸ **Davud el-Karraz el-Bahili**: 70 kişilik meclisin üyelerinden biridir. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 218, 221.

⁴⁴⁹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 281.

verilen vazifeyi yerine getirdi. Mahuvan kampında kayıt altına alınan askerlerin sayısı 7000'e ulaştı. Bu askerlere kişi başına önce 3 daha sonra 4 dirhem '*Atâ*⁴⁵⁰ verildi.⁴⁵¹

Ebu Müslim'in Mahuvan'da kurmuş olduğu teşkilat her ne kadar Emevi sistemi örnek alınarak teşkil edilmiş olsa da, zamana ve şartlara bağlı olarak birtakım yani düzenlemeler yapılmıştır. Bu yeni düzenlemelerin temelinde hareket içi dengeleri koruma düşüncesi yatmaktaydı. Bu yüzden, hareketi oluşturan ve etnik bakımdan homojen olmayan gurupların birlik ve beraberliğini sağlamak için alışlageldik uygulamaların bir kısmı terkedilmiştir. İdari teşkilatın özellikle köleleri hareketin asli bir unsuru olarak kabul etmesi, Arap-Arap olmayan ayrımını sona erdirecek düzenlemelere girişmesi;-her ne kadar Emeviler tarafından aleyhte kullanılan bir propaganda malzemesi haline gelse de-hareketin başarısı ve istikrarı için önemli adımlar olmuştur. Kısacası; Ebu Müslim'in kurmuş olduğu teşkilat; Abbâsi hareketine sadece başarı getirmekle kalmadı, Ebu Müslim'e de haklı bir ün sağladı.

Ebu Müslim Mahuvan'da teşkilatlanma faaliyetlerini sürdürdüğü sırada Nasr bin Seyyar ile Cudey el-Kirmani arasındaki mücadele şiddetlendi. Aslında böyle bir durum en çok Ebu Müslim'in işine geliyordu. Nasr'ın bu dönemde iki önemli rakibinden biri olan Cudey el-Kirmani Ezd kabilesinin lideri idi. Nasr bin Seyyar'ın kendi kabilesi olan Mudar'ı diğer Arap kabilelerine karşı ayrıcalıklı bir konuma getirmesi her Arap kabilesi gibi Ezdilerin de canını sıkmaktaydı. Ezd kabilesi Horasan'ın idaresi konusunda söz sahibi olmak istiyordu.

Haricilerin lideri olan Şeyban bin Seleme de tıpkı el-Kirmani gibi Nasr'a karşı bayrak açan muhaliflerden idi. Her iki muhalif Ebu Müslim'in başlatmış olduğu harekete karşı değildi. Çünkü Ebu Müslim Emevi halifesi; Mervan bin Muhammed'in ortadan kaldırılmasını savunuyordu.⁴⁵²

---

⁴⁵⁰ '*Atâ*: Hz. Ömer'in kurduğu divan teşkilatında feyden Müslümanlara verilen paraya, Emeviler ve Abbâsiler döneminde ise askerlerin aldığı maaşa verilen isimdir. Ayrıntı için bkz: Mustafa Fayda, "*Atâ*", D.V.İ.A, c. IV, s. 33- 34, İstanbul, 1991.

⁴⁵¹ **Taberi**, IV, 312. Şekil olarak Emeviler'in kayıt sistemine benzer bir uygulama yapılsa da; askerlerin kabilesine göre değil de yaşamış olduğu yere göre kayıt edilmesi; reform niteliğinde bir uygulamadır. Bu uygulama sayesinde kabilevi bağlılıklar ve bundan doğan düşmanlıkların önüne geçilmeye çalışıldı. Arap ve Arap olmayan insanlar eşit şekilde pay aldılar. Bu konuda ayrıntılı izahat için bkz: Sharon, **Revolt**, 98-102.

⁴⁵² **Taberi**, IV,311; **İbnü'l-Esir**, V,304.

Nasr ile el-Kirmani arasındaki savaşın şiddetlendiği bir anda Ebu Müslim, Kirmani'ye haber göndererek seninleyim mesajı verdi. Daha sonra da onunla güç birliğine gitti. Bu durum Nasr'ın çok zoruna gitti ve Kirmani'ye haber göndererek: *“Yazık sana! Aldanma, ben sana ve adamlarına ondan bir zarar gelmesinden endişe ediyorum. Merv'e gir aramızda bir sulh antlaşması imzalayalım”* dedi. Nasr bu şekilde onunla Ebu Müslim'in arasını açmak istiyordu. Kirmani ikamet ettiği yere dönerken, Ebu Müslim askeri kampta kaldı. Daha sonra el-Kirmani 100 atlıdan oluşan bir birlik ile yola çıktı ve antlaşma imzalanması konusunda Nasr'a haber gönderdi. Nasr ona karşı bir hile tertip etti. Buna göre ibni Sureyc 300 kişilik bir atlı birlikle, el-Kirmani'nin beklediği yere geldi. Ardından askerler el-Kirmani'ye saldırdılar. Böğürüne bir mızrak saplayıp, onu atından düşürdüler. El-Kirmani'nin adamları bu durumu engelleyemedi. Nihayetinde Nasr, Kirmani'yi öldürmeyi başardı. Onu çarمیğa gerdirip, yanına da balık astırmayı ihmal etmedi.⁴⁵³ Bu olay Ebu Müslim'in Mahuvan'a yerleşmesinden yaklaşık bir ay sonra; Zilhicce 129/ Ağustos 747 tarihinde gerçekleşmiştir.

Nasr'ın Cudey el-Kirmani'yi öldürtmesi Ebu Müslim'in hiç hoşuna gitmedi. Bu konuda Humeyme yönetimi Ebu Müslim'i eleştirdi.⁴⁵⁴ Nasr bin Seyyar Cudey el-Kirmani'yi öldürdükten sonra Ebu Müslim ve taraftarları ile uğraşmaya başladı. Nasr'ın el-Kirmani'yi öldürdükten sonra Merv'i ele geçirmesi, Ebu Müslim'i bir takım önlemler almaya mecbur etti. Ebu Müslim güvendiği adamlarından biri olan Muhriz bin İbrahim'i Mahuvan'ın güneyinde bulunan Cirenc'e gönderdi ve ona Cirenc'e gittiğinde tahkim edilmiş bir yer kazdırmasını, taraftarları tahkim edilmiş bu yere toplamasını ve Nasr bin Seyyar'ın Merverruz, Belh ve Toharistan bağlantısını kesmesini istedi. Muhriz kendisine emredileni yaparak hendek ile çevrelenmiş kampta 1000 taraftar topladı. Daha sonra Ebu Müslim, Ebu Salih Kamil bin Muzaffer'e Cirenc'e adam göndererek kampa toplanan askerlerin isimlerini, babalarının ve bağlı bulunduğu köylerinin adlarını yazdırmasını emretti. Bu emir üzerine Ebu Salih, Humeyd el-Ezrak adında bir kâtibi bu görevi ifa etmesi için Cirenc'e gönderdi. Kampta bulunan 804 kişinin sayımı belirlenen

⁴⁵³ **Belazuri**, III, 115; **Taberi**, IV, 315; **İbnü'l-Esir**, V, 302. Nasr'ın kabilesini temsilen balık Kirmani'nin bedeninin yanına ilâştirilmiştir.

⁴⁵⁴ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 392; **el-Ezdi**, 107. Rivayete göre İmam Muhammed; eline fırsat geçmesine rağmen Nasr ve el-Kirmani'yi ortadan kaldıramayan Ebu Müslim'e lanet edip, ağır hakaretlerde bulundu.

usule göre yapıldı.⁴⁵⁵ Muhriz bin İbrahim ve askerleri; Ebu Müslim'in Merv'i ele geçirip, askeri kampı Nişabur yolu üzerinde bulunan Marserces'e nakledene kadar buldukları yerde kaldılar. Daha sonra da Ebu Müslim'in ordusuna katıldılar.⁴⁵⁶

Mahuvan dışında karakol niteliğinde bir askeri kamp oluşturulmasının bazı sebepleri vardı. Birincisi: Nasr bin Seyyar'ın Merv şehrinden Merverruz, Belh ve Toharistan'ın diğer bölgeleriyle irtibatını tamamen kesmek, ikincisi ise; burayı Merv ve Merverruz bölgesinden toplanan askerler için üs olarak kullanmaktı.⁴⁵⁷

4) HORASANDA DEĞİŞEN SİYASİ DENGELER

Ali el-Kirmani ve Şeyban'ın Nasr'a karşı mücadele etmesi ya da en azından Nasr ile ittifak yapmaktan uzak durması, Abbâsi davetinin geleceği açısından önem arz etmekteydi. Ebu Müslim bu iki muhalif güce karşı denge politikası gütmeye başladı ve bunda bir müddet başarılı oldu. Bununla beraber kimi zaman hareket aleyhine yapılan güç birliği Ebu Müslim ve taraftarlarını zor durumda bıraktı.⁴⁵⁸

Askeri merkezin Sefizenc'den Mahuvan'a nakledildiği esnada yaşanan bir olay Nasr bin Seyyar'ın Ebu Müslim'e karşı elini güçlendirdi. Rivayete göre Merv şehrinin abid, zahid ve fıkıh tahsiliyle meşgul olan gençlerinden bir gurup Ebu Müslim'e gelerek ona soyunu sordular. Ebu Müslim: “*Benim faydam ve iyiliğim sizin için nesebimden daha hayırlıdır*” diye cevap verdi. Onlar Ebu Müslim'e fıkıhla ilgili birtakım sorular yönelttiler. O da: “*İyiliği emredip, kötülüğü menetmeniz sizin için bundan daha hayırlıdır. Biz sizin sorularınızdan ziyade yardımlarınıza muhtacız bizi mazur görün*” dedi. Gençler sözlerine devam ettiler: “*Vallahi biz, senin soyunu bilmiyoruz, ama çok yakın bir zamanda öldürüleceğini tahmin ediyoruz. Ölümle senin arana ancak bu iki*

---

⁴⁵⁵ Muhriz bin İbrahim'in kampında sayılarak ismi kayda geçenlerin sayısı 804 idi. Ve bunlardan 4 kişi *Ehl-i Keff* idi.

⁴⁵⁶ Taberi, IV, 308; İbnü'l-Esir, V, 306; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 279.

⁴⁵⁷ Sharon, *Revolt*, 93.

⁴⁵⁸ Mudar-Rebia ve Kahtan kabilelerinin aralarında bulunduğu bir topluluğun Ebu Müslim hareketini engellemek için bir araya gelmesi hareketi zor durumda bıraktı. Ebu Müslim, Mahuvan'a gelen su yollarının Nasr ve müttefikleri tarafından tutulma ihtimalini de göze alarak hareket merkezini geçici olarak Alin kasabasına taşıdı. 6 Zilhicce 129/ 14 Ağustos 747 tarihinde kampa yerleşme işi tamamlandı. Ebu Müslim ve taraftarlarının gayreti ile düşman etkisiz hale getirildi. Ayrıntı için bkz: Taberi, IV,313; İbnü'l-Esir, V, 306.

emir girebilir.” Ebu Müslim onlara şu cevabı verdi: “ Aksine, inşallah ben o ikisini öldüreceğim”⁴⁵⁹

Mervli gençler Ebu Müslim’den almış oldukları cevapları vakit geçirmeden Nasr bin Seyyar’a ulaştırdılar. Nasr böyle bir habere şaşırmadı ve: “*Allah sizin hayrınızı versin, nerede olduğunu bildiği şeyi arayan adam gibisiniz*” dedi. Bu gençler Nasr’ın yanında ayrıldıktan sonra Şeyban’a da gelerek durumu anlattılar. Ardından Nasr, Şeyban’a haber göndererek: “*Biz birbirimizi üzüyoruz. Beni rahat bırak, onunla savaşıyorum. İstersen bana katıl, onunla savaşıp öldürelim veya buradan uzaklaştıralım, ondan sonra seninle aramızdaki meselemizi hallederiz.*” mesajını verdi. Şeyban bu teklifi kabul etmeye niyetlenmişti. Ebu Müslim’in casusları bu son durumu kendisine ilettiler. Süleyman bin Kesir Ebu Müslim’e sordu: “*Onlara ulaşan şey nedir? Sen herhangi birine bir şey söyledin mi?*” Ebu Müslim de kendisine gelen gençleri ona haber verdi. Süleyman bin Kesir de Ebu Müslim’e meselenin bu yüzden ortaya çıktığını söyledi. Vakit geçmeden Ali bin Kirmani’ye mektup gönderildi. Mektupta şunlar yazılıydı: “*Sen kan davalı birisin, baban öldürüldü ve bizler biliyoruz ki sen Şeyban ile aynı fikri paylaşmıyorsun. Sen ancak intikamın için savaşıyorsun. O halde Şeyban’ın Nasr ile barış yapmasını engelle.*” Bu mektup üzerine Ali, Şeyban’ın yanına gitti ve onu Nasr ile sulh yapma fikrinden vazgeçirdi. Nasr bu son gelişmeyi haber alınca Şeyban’a hata yaptığına dair bir mesaj gönderdi.⁴⁶⁰ Bu olaylar yaşanırken Ebu Müslim Nadr bin Nuaym ed-Dabbi’yi Herat’a gönderdi. Herat’ın valisi; İsa bin Akil el-Leysi idi. Nadr; onu şehirden sürüp çıkardı. İsa da hezimete uğramış olarak Nasr’ın yanına döndü. Böylelikle Nadr, Herat’ı ele geçirmiş oldu. Bu esnada Nasr’ın adamı olan Yahya bin Nuaym, Ebu Müslim aleyhine birlik sağlamak amacıyla Kirmani ve Şeyban’ın yanına geldi ve onlara şu uyarıyı yaptı: “*Ya siz Mudarlılardan önce helak olursunuz veya onlar sizden önce helak olurlar. Tercihinizi yapın.*” Onlar da: “*Bu nasıl olacak?*” diye sordu. O cevaben: “*Bu adam ortaya çıkmalı iki ay oldu. Sizin ordunuz kadar ordu topladı*” dedi. “*Ne yapmamızı tavsiye ediyorsun?*” diye soru sorduklarında ise: “*Nasr ile barış antlaşması yapın; bu*

⁴⁵⁹ **Taberi**, IV,311; **İbnü’l-Esir**, V, 304. Ebu Müslim’in Mervli gençlere vermiş olduğu son cevabı farklı biçimde değerlendirenler olmuştur. Bir kısım ilim adamına göre: Ebu Müslim kendisine yöneltilen maksatlı soruya isabetli bir cevap verememiş, siyasi anlamda büyük bir hata yapmıştı. Bkz: Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 53. Diğer yandan Ebu Müslim’in böyle bir cevap vermesinin arka planında kendisine ve teşkilatına duyduğu güven olduğunu iddia edenlere göre; bu şekilde taraftarların harekete olan özgüveninin artacağı ileri sürülmüştür. Sharon, **Revolt**, 91- 92.

⁴⁶⁰ **Taberi**, IV, 311- 312; **İbnü’l-Esir**, V, 304.

durumda onlar Nasr ile savaşır ve sizi rahat bırakır, o zaman olanlar Mudarlulara olur. Eğer Nasr ile anlaşamazsanız, onlar anlaşırlar ve sizinle savaşırlar” cevabını verdi. Ayrıca bu iş için acele etmelerini onlardan istedi. Şeyban bu ikazın hemen ardından Nasr’a antlaşma teklifinde bulundu o da yapılan teklifi kabul etti. Selm bin Ehvaz bir antlaşma metniyle Şeyban’ın yanına geldi. Şeyban’ın yanında Kirmani ve Yahya bin Nuaym da vardı. Selm bin Ehvaz Kirmani’ye sataşmadan duramadı.⁴⁶¹ Nihayetinde bir yıl geçerli olmak üzere bir antlaşma imzalandı. Ebu Müslim ise bu haberi duyunca Şeyban’a hitaben şöyle bir mektup kaleme aldı: “ Biz aylardır sizinle savaşmıyoruz; sen de bizimle üç ay savaşma, antlaşma yap” Ali el-Kirmani Ebu Müslim’in kendisine de yazmış olduğu mektuba: “*Ben Nasr ile antlaşma yapmadım, Şeyban yaptı. Babamı öldürdüğü için benim ondan alınacak intikamım vardır; bu yüzden onunla savaşmaktan vazgeçmem*” cevabını verdi. Daha sonra da savaşı başlattı. Şeyban ise: “ *Verilen sözden dönmek helal değildir*” diyerek ona yardım etmedi. Nasr ile savaşan Ali bin el-Kirmani ona karşı Ebu Müslim’den yardım istedi. Ebu Müslim de Şibl bin Tahman’ı⁴⁶² yardım maksadıyla gönderdi. Ebu Müslim; Şibl bin Tahman ile gönderdiği mesajda Ali el-Kirmani’nin yanında olduğunu vurguluyordu. Ali el-Kirmani istediği şeyi: “*Şüphesiz ben Ebu Müslim ile buluşmayı arzu ediyorum*” cümlesi ile özetledi. Şibl bin Tahman da onun mesajını Ebu Müslim’e ulaştırdı. Ebu Müslim Mahuvan’da 14 gün bekledikten sonra askerlerini Mahuvan’da bırakarak Kirmani’nin yanına gitti. Ebu Müslim’i karşılayan kişi Osman el-Kirmani idi. Birlikte askeri kampa geldiler. Ali’nin yanına onu götürdüler. Ebu Müslim, Ali’nin yanına gelince onu emir olarak selamladı. Ali el-Kirmani daha önceden Muhalled bin Hasan el-Ezdi’nin konağını hazırlatmıştı. Bu şekilde Ebu Müslim burada iki gün kaldıktan sonra 5 Muharrem 130(16 Eylül 747) tarihinde Mahuvan’a döndü.⁴⁶³

Nasr bin Seyyar, Ezd ve Rebia kabilesinin Ebu Müslim’e karşı kendi safında yer almasını istiyor, diğer taraftan Şeyban bin Seleme’nin de oluşturulacak ittifak içerisinde yer almasını arzu ediyordu. Ebu Müslim ve taraftarları aleyhinde yürütülen karalama kampanyasının dozunun arttırılması bu bakımdan planının can alıcı noktasını teşkil

⁴⁶¹ Selm bin Ehvaz, el-Kirmani’ye hitaben: “ Ey şaş! Mudar kabilesinin helakinin senin elinde olması ne kadar da münasip” dedi. Bu şekilde onu Ebu Müslim’le olan yakın ilişkisinden dolayı kınıyordu.

⁴⁶² **Şibl Bin Tahman(Ebu Ali):** Abbâsi hareketi içerisinde aktif olarak yer alan nakiplerden birisi idi. **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 216.

⁴⁶³ **Taberi**, IV, 312; **İbnü’l-Esir**, V, 305- 306.

etmekteydi. Bu yüzden o,vakit kaybetmeden danışma meclisini topladı. Toplantının ana gündem maddesi Ebu Müslim ve taraftarları aleyhinde yürütülecek kampanyanın ana başlıkları idi. Bu başlıklar titizlikle belirlendi. Buna göre; Ehl-i Müsevvide(siyah renk elbise giyen insanlar) İslam dışı, putperest ve zındık bir topluluk sayıldı. Ayrıca bu hareketin Arapların şerefini ayaklar altına aldığı, kölelere zulmettiği teması benimsendi.⁴⁶⁴

Nasr'ın danışma meclisinin Abbâsi hareketi aleyhinde almış olduğu karar siyasi olduğu kadar sosyal ve dini niteliğe sahip idi. Ebu Müslim'in başlatmış olduğu hareket ile Arap varlığını tehdit ettiğini ileri süren görüş ile Ezz ve Rebia kabilelerinin desteği sağlanmaya çalışıldı. Öte yandan Abbâsi taraftarlarını İslam dışı bir topluluk olarak gösterme gayreti Haricileri etkileme amacını güdüyordu.⁴⁶⁵

Nasr'ın kendi aleyhlerinde başlatmış olduğu bu son karalama kampanyasından haberdar olan Ebu Müslim konuyu görüşmek için davanın önde gelen isimlerini acilen toplantıya çağırdı. Toplantıda daveti karalamaya yönelik bu kampanyaya ne gibi bir karşılık verileceği tartışıldı. Nihayetinde bütün insanların bulunduğu bir ortamda Allah'ın Kitabı, Peygamberin sünnetine ve Hz. Peygamber ailesinden razı olunan kişiye davet yapılmasına ve bu üç ana esas üzerine biat alınması fikri üzerinde görüş birliği sağlandı.⁴⁶⁶

Ebu Müslim ve taraftarlarının bir araya geldiği haberi Nasr'a ulaşınca olayın ayrıntısını öğrenmesi için casuslarını Mahuvan'a gönderdi. Casuslar da Mahuvan'a gelerek olanları takip etmeye başladılar. İnsanlar Ebu Müslim'in bulunduğu yerin kapısına toplanınca o da dışarı çıkarak onlara seslendi: *“Ey Müslüman topluluğu! Bize ulaşan habere göre; Nasr bin Seyyar bir gurup insanı toplayıp sizin İslam dışı olduğunuzu bildirdi. Ayrıca sizin haramları helal kabul ettiğinizi, Allah'ın Kitabı ve Peygamberin sünneti ile amel etmediğinizi söyledi. O, bu şekilde nurunuzu söndürmek, insanları aleyhinize kışkırtmak istiyor. Hâlbuki Allah'ın kitabına, Peygamberin sünnetine insanları çağırmayı bu şekilde amel etmeyi, adaletin izharını, kötülüğün inkârını ve insanlardan bu şekilde biat alınmasını İmam emretti. Allah'ın kitabı, Peygamberin*

⁴⁶⁴ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 290.

⁴⁶⁵ Sharon, *Revolt*, 109.

⁴⁶⁶ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 290- 291.

sünneti, hak ve adalet ile amel, zayıf olandan zulmü uzaklaştırma ve güçlülerden hakkı alma üzerine ilk biat eden ben olacağım. Ey Ebu Muhammed biatimi kabul et..."⁴⁶⁷

Nasr bin Seyyar sadece psikolojik savaş ile başarıyı kazanamayacağını biliyordu. Bu nedenle Emevi yönetiminin kendisine askeri anlamda desteğini almayı amaçladı. Bu bağlamda Horasandaki genel durumu anlatan bir mektubu Mervan bin Muhammed'e yolladı. Fakat Mervan kendisine cevap yazma zahmetine bile katlanmadı. Nasr merkezi yönetimin kendisine sırt çevirdiğini anladı. Bu olumsuz duruma rağmen Nasr ikinci bir mektup kaleme alıp, bunu Irak yöneticisi olan Yezid bin Ömer bin Hubeyre'ye gönderdi. Mektubunda özetle Kirmani ile savaş halinde olduğunu, bu esnada dini bile belli olmayan birinin(Ebu Müslim) ayaklanma başlattığını bildirdi. Horasan ahalisinin bu şahsa teveccüh gösterdiğini, davetlerinin Abbasoğulları adına olduğunu ve eğer bu duruma müdahale edilmez ise Horasan'ın Emevi idaresinde kalamayacağını söyledi. Ardından Şamlılardan oluşan bir kuvvetin kendisine gönderilmesini talep etti. Hubeyre böyle bir şey yapamayacağını, kendisinin sorumluluk alanının Irak olduğunu beyan etti.⁴⁶⁸

Artık Nasr'ın önünde tek bir seçenek vardı o da; Ali el-Kirmani'yi Ebu Müslim ile yapmış olduğu anlaşmadan vazgeçirmek ve kendisi ile ittifaka razı etmek idi. Bu sayede belki Ebu Müslim ve taraftarlarına karşı tekrardan güç kazanabilirdi.

5. ABBASİLERİN İKTİDAR YÜRÜYÜŞÜ

H. 130 /747- 748 tarihinin Abbâsi hareketi ve taraftarları için özel bir manası vardı. Yıllar boyu Emevi idaresinin takibine maruz kalmış, işkence ve eziyetlere tahammül etmek mecburiyetinde kalan bir topluluk için bu tarih; iktidar yürüyüşünün başlangıcı idi. Her ne kadar Sefizenc'de iken Abbâsi hareketi ilan edildiyse de H.130/747 tarihine

---

⁴⁶⁷ Ebu Müslim'in Ebu Muhammed olarak hitap ettiği kişi Süleyman bin Kesir'den başkası değildi. Ebu Müslim Süleyman bin Kesir'in elini tutarak Kuran ve Sünnete uyma üzerine biat ettiğini beyan etti. Ondan sonra üst düzey yöneticiler ve diğer insanlar bu prensip üzerine biat ettiler. Bu şekilde etrafa bu hareketin Kuran ve Sünnet çerçevesinde yürütüldüğü mesajı verildi. Bu şekilde insanların kendileri hakkında kötü düşünmesinin önüne geçilmeye çalışıldı. Bu çaba etkili oldu öyle ki Nasr'ın gönderdiği casuslar bile insanların teveccühünü kazanma noktasında Ebu Müslim'in bu işe daha ehil olduğunu itiraf etmişlerdir. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 292- 293.

⁴⁶⁸ **el-Kufi**,VII-VIII, 344- 345.

ulaşılıncaya kadar-zorunluluklar hariç- çatışmadan uzak durmaları taraftarlardan isteniyordu.

Ebu Müslim, Ali el-Kirmani ile ittifak antlaşması yapmasına rağmen rahat değildi. Nasr bin Seyyar'ın kendisi ve taraftarları aleyhinde başlatmış olduğu karalama kampanyası, Ali el-Kirmani'nin Ezd kabilesinin lideri olarak Horasan'ın yönetiminde söz sahibi olmak istemesi; Ebu Müslim'i endişeye sevk ediyordu. Ebu Müslim'in endişelerinde haklı olduğu kısa bir zaman zarfı içerisinde anlaşıldı. Ali el-Kirmani babasını öldüren Nasr ve onu destekleyen Arap kabileleri ile Ebu Müslim'e karşı savaşmak üzere anlaştı. Bu durum Ebu Müslim'in çok zoruna gitti. Onlarla savaşmak için askerlerine emir verdi. Süleyman bin Kesir, Ali el-Kirmani'yi ittifaktan vazgeçirmek için diplomatik yolu denemeye karar verdi ve onun yanına gitti. Süleyman bin Kesir, Ali'nin yanına gelince Ebu Müslim'in mesajını ilettili. Ebu Müslim mesajında şunu söylüyordu: “*Dün babanı öldürüp asan Nasr ile anlaşmaya nasıl gönülün razı oluyor? Hâlbuki ben senin Nasr ile aynı mecliste namaz kılmaya bile razı olmayacağını zannedirdim.*” Bu sözler Ali el-Kirmani'nin aklını başına getirdi. İttifak kararından vazgeçti, böylece Arap kabileleri arasındaki antlaşma bozulmuş oldu.⁴⁶⁹

Nasr bin Seyyar'ın Ali el-Kirmani'nin babasını öldürdüğü ve bu ikili arasında kan davasının devam ettiği yeni bir durum değildi. Ali el-Kirmani gerçekten bu gerçeği önemsemiş olsaydı; Ebu Müslim ile yapmış olduğu antlaşmayı bozarak Nasr bin Seyyar'ın Ebu Müslim aleyhine oluşturduğu birliğe katılmazdı. Kirmani'nin Nasr ile Ebu Müslim arasında zikzak çizmesi doğrudan bu bölgede cereyan eden iktidar mücadeleleri ile alakalı bir durumdu. Bu bağlamda H.130/747 tarihinin başında Horasan'da iktidar için savaşan 4 büyük güç vardı. Bunlar:⁴⁷⁰

1) Nasr bin Seyyar: Emeviler'in Horasan valisi olan bu şahıs Mudar kabilesine mensup idi. Nasr bin Seyyar'ın liderliğinde güçlenen Mudar kabilesi; Horasan'da diğer Arap kabilelerini pasifize etmek için merkezin sağladığı her tür imkânı kullanıyordu. Bu ise; Arap kabileleri arasında kavgalara sebebiyet veriyordu.

⁴⁶⁹ Taberi, IV, 319; İbnü'l-Esir, V, 312. Süleyman bin Kesir'in Ali el-Kirmani'yi ikna ziyareti için ayrıca bkz: *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, 288.

⁴⁷⁰ Sharon, *Revolt*, 107- 108.

2) **Ali el-Kirmani:** Babası olan; Cudey el-Kirmani'nin Nasr tarafından öldürülmesi üzerine Ezd kabilesi liderliğine getirilmişti. Kendisinin Horasan'ın yönetimi konusunda arzu ve emelleri vardı. Amacına ulaşmak için her türlü ittifaka sıcak bakması nedeniyle pek güvenilir bir müttelik olarak anılmamıştır.

3) **Şeyban bin Seleme:** Bu şahıs Horasan'da yaşayan Haricilerin lideri idi. Etrafında toplanan insanlar ise, genelde Rebia kabilesine mensup kişilerdi. Şeyban da tıpkı Ali gibi Horasan'da iktidarı ele geçirmeye çalışıyordu. Bu amacına ulaşacak her türlü ittifaka açık bir kişi olarak bilinmekteydi.

4) **Ebu Müslim el-Horasanî:** “*er-Rıza min Ali Muhammed*” parolası ile Horasan'da iktidar mücadelesini başlatan; Ebu Müslim diğer üç rakibin arasından sıyrılıp Abbâsileri iktidara taşımayı hedefliyordu. Rakiplerinin birbiri ile mücadelesi kendisini amaca bir adım daha yaklaştırıyordu.

Horasan'da siyasi dengeler ince hesaplar üzerine kurulurken; Ali el-Kirmani'nin babasının katiliyle işbirliği yapması ve bu kararından son anda vazgeçmesini kan davası ile açıklamak pek gerçekçi değildir. Ali el-Kirmani şahsi duyguları ile hareket eden bir kimse değildi. Kendisinin Ebu Müslim-Nasr bin Seyyar arasındaki mücadelede kilit bir rol oynadığının farkında idi. Kan davasından dolayı peşinen Nasr'a cephe almasının Ebu Müslim'e karşı elini zayıflatacağını da biliyordu. Ayrıca o, Horasan'ı ele geçirme arzusundan da vazgeçmemişti. Ebu Müslim'e karşı Nasr ile işbirliği yapması, Ebu Müslim'den daha fazla taviz koparmak içindi. Kendi liderliğini Ebu Müslim'e kabul ettirmek kendisini belirlenen hedefe daha da yaklaştıracaktı.

Ebu Müslim, Ezd kabilesini hareket safına dâhil etmek ve davet aleyhine oluşturulan birliği dağıtmak için el-Kirmani'ye siyasi bir takım tavizler verdi. Buna göre; Ali el-Kirmani'ye kendisi ile ittifak yapması karşılığında Horasan'ın yöneticiliğini vaat etti. El-Kirmani'ye “**Emir**” diye hitap eden Ebu Müslim; Kirmani'nin seçmiş olduğu kişileri değişik vilayetlere görevli olarak göndermeyi teklif etti.⁴⁷¹

Ebu Müslim Kirmani'ye gönderdiği elçi vasıtası ile ona şu mesajı vermeyi ihmal etmedi: “*Bizlere cihat emredildi. Sen ve senin kavmin geçmişte hakkın yardımcısı*

---

⁴⁷¹ Belazuri, III, 130.

olmuştur. Sizler Peygamber (s.a.v.)size sığındı ve siz ona yardım ettiniz. Benim liderim bana, işinin sizin elinizle gerçekleşmesi için askerlerimle size destek olmamı emretti. Nasr bin Seyyar ise bana düşmanlık gösteriyor. Eğer sen benim önerimi ve Rasulullah'ın(s.a.v.) getirdiği hakikati ayağa kaldırma noktasında benimle işbirliği yapmayı kabul edersen, ben seni benim ve bana icabet eden herkesin emiri olarak kabul edeceğim. Ben sana davanda destek çıkıp, düşmanlarına karşı savaşacağım...”⁴⁷²

Ali el-Kirmani'nin kararından vazgeçmesiyle birliğin bozulması, Mudar ve diğer kabileleri telaşa düşürdü. Nasr, Mudarlılar ile birlikte Ebu Müslim'in yanına gelmek istedi. Rebia ve Kahtan kabilesi de aynı istekte bulundu.⁴⁷³ Bu nedenle onlar günlerce haberci gönderdiler. Ebu Müslim aralarında bir seçim yapabilmek için her iki gurubun da elçilerinin gelmesini istedi. Onlar da geldiler. Ebu Müslim tercih yapacak kişilerden Rebia ve Kahtan kabilesini tercih etmelerini istedi. Çünkü Mudar kabilesi iktidardaydı ve onlar Mervan el-Cadi'nin⁴⁷⁴ yöneticileriydi. Ayrıca bu insanlar Yahya bin Zeyd'i katletmişlerdi. Kararlaştırıldığı gibi her iki heyet de belirlenen yere geldi. Mudar heyeti; Ukeyl bin Makil bin Hassan el-Leysi, Ubeydullah bin Abdurrahim el-Leysi, el-Hattab Muhriz es-Sülemi ve diğer kişilerden teşekkül etmişti. Kahtan heyetinde; Osman bin Kirmani, Muhammed el-Müsenna, Sevre bin Muhammed bin Aziz el-Kindi ve diğer kişiler vardı. Ebu Müslim, Osman bin Kirmani ve arkadaşlarının Müstefiz'e ait bahçeye gelmesini emretti. Onlar için yere halı serilmişti. Ebu Müslim; Müstefiz'in evinde iken onlar kendilerine gösterilen yere oturdu. Daha sonra Ukeyl bin Makil ve Mudar heyetine gelmesi için izin verildi. Onlar da içeri girdiler. Oda da Ebu Müslim ile beraber taraftarlardan 70 kişi vardı. Ebu Müslim orada bulunan taraftarlara heyetlerden birini diğerine tercih etmeleri için bir yazı okudu. Ebu Müslim'in yazıyı okuması bitince, Süleyman bin Kesir ayağa kalktı ve konuştu. O, belagatli konuşan bir hatip idi. Ali el-Kirmani ve taraftarlarını seçti. Daha sonra nakiplerden olan Talha bin Ruzayk(Zurayk) ayağa kalktı. Kendisi fasih bir konuşma diline sahipti. O da Süleyman bin Kesir gibi

---

⁴⁷² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 301- 302. Ali el-Kirmani Ebu Müslim'in elçisi vasıtasıyla kendisine iletilen mesajdan ziyadesiyle memnun oldu. Ve onun teklifini kabul etti.

⁴⁷³ İttifakın bozulması ile güç kaybeden kabileler; Ebu Müslim ile antlaşmak için böyle bir talepte bulundular.

⁴⁷⁴ **el-Cadi**: Kıvrıkcık saçlı manasına gelen bu kelime, genellikle Emevi halifesi Mervan bin Muhammed'i aşığılamak için kullanılmaktaydı.

konuştu. Talha'nın konuşmasından sonra Mezyed bin Şakik es-Sülemi⁴⁷⁵ ayağa kalkarak söz aldı. O, dedi ki “ *Mudar kabilesi Peygamber'in(s.a.v.) ailesinin katilleridir. Onlar aynı zamanda Ümeyyeoğullarının destekçileri ve Mervan el-Cadi'nin taraftarlarıdır. Bizim kanlarımız onların boyunlarında, mallarımız ise onların elindedir ve yaptıklarının neticesi onları bekliyor. Nasr bin Seyyar Mervan'ın memuru ve onun emirlerini Horasan'da yerine getiren adamdır. Yine o(Nasr), onun minberinde insanları Mervan'a bağlılığa çağırıyor ve ona ‘ Emiru'l-Müminin” diyor. Biz Mervan'a Emiru'l-Müminin demekten ve Nasr'ın doğru yolda olduğunu kabul etmekten Allah'a sığınırız. Bu yüzden biz, Ali el-Kirmani'nin Kahtan ve Rebia kabilesinden oluşan taraftarlarını seçtik”* Bu konuşmanın ardından 70 kişi bir odada toplandılar ve Mezyed bin Şakik'in sözü üzerinde karar kıldılar.⁴⁷⁶

Kahtan ve Rebia kabilesinde sevinç ve galibiyet hissi uyandıran, Mudar kabilesi için de zillet ve keder sayılabilecek bu karar; Ebu Müslim'in işini daha da kolaylaştırdı. Ebu Müslim Âlin kasabasında 29 gün kaldıktan sonra Safer ayının ortasında 15 Safer 130/25 Ekim 747 tarihinde Mahuvan kampına geri döndü.⁴⁷⁷ Mahuvan'a dönükten sonra üç ay burada ikamet etti ve ardından Merv'i ele geçirmek için harekete geçti.⁴⁷⁸ Ebu Müslim, Merv şehrine girmek için acele etmedi. Hâlihazırda Nasr bin Seyyar Horasan'ın yöneticisi olarak burada bulunmaktaydı. Ali bin el-Kirmani Ebu Müslim'e: “*Sen şehre gir benim kabilem de aynı şekilde şehre girecek. Böylelikle biz şehrin kontrolünü ele geçiririz”* mesajını gönderdi. Bu mesaja karşılık olmak üzere Ebu Müslim: “ *Nasr ile birlik olup bana karşı savaşıma ihtimali konusunda sana güvenemiyorum. Ancak sen ve taraftarların şehre girip Nasr ile savaşımaya başlarsa bu dediğin olur”* haberini gönderdi. Ali el-Kirmani de kendisinden istenilen şeyi yaptı. Merv şehrine girerek, Nasr'la savaştı. Ali el-Kirmani'nin isteği doğrultusunda hareket ettiğini gören Ebu Müslim; Şibl bin Tahman yönetiminde bir orduyu ona gönderdi. Onlar da şehre girerek hükümet sarayına yerleştiler. Ebu Müslim'e de gelmesi için

⁴⁷⁵ **Mezyed bin Şakik es-Sülemi:** Kendisi Abbâsi davasına hizmet eden bir nakip idi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 217.

⁴⁷⁶ **Taberi**, IV, 319; **İbnü'l-Esir**, V, 312- 313.

⁴⁷⁷ Yine Taberi'de geçen başka rivayete göre Ebu Müslim'in Mahuvan kampına dönüşü Muharrem 130/ Eylül 747 tarihidir. **Taberi**, IV, 312.

⁴⁷⁸ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 299, **Taberi**, IV, 320; **İbnü'l-Esir**, V, 313.

haber gönderdiler. Ebu Müslim Mahuvan'dan ayrılıp Merv'e doğru yola çıktı. Yolculuğu esnasında koruma olarak Useyd bin Abdullah el-Huzai, sağ yanında Malik bin Heysem ve sol yanında el-Kasım el-Mucaşi bulunmakta idi.⁴⁷⁹ Ebu Müslim ve yanındakiler şehre girince Nasr ve el-Kirmani'nin askerlerinin savaştığını gördüler. Bu savaşı komutanları ile izlemeye başlayan Ebu Müslim şu Ayet-i Kerime'yi okumaya başladı: “ *Musa halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü.*”⁴⁸⁰

Ebu Müslim ve taraftarları Merv şehrini ele geçirdiğinde tarihler 7 – 9 Rebiulahir 130/ 15–17 Aralık 747 tarihini gösteriyordu.⁴⁸¹

Merv şehrinin Abbâsi taraftarlarınca ele geçirilmesi H. 100/718-719 tarihinde başlayan hareket için dönüm noktası olmuştur. Abbâsi hareketinin Merv şehri merkez olmak üzere Horasan geneline yayıldığını göz önüne aldığımız zaman böyle bir zaferin sadece askeri ve siyasi açıdan değil aynı zamanda psikolojik yönden her iki taraf üzerinde etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Nasr bin Seyyar yönetim merkezinin Ebu Müslim tarafından ele geçirilmesinden sonra taraftarlarını topladı ve onlara şöyle seslendi: “ *Ben bu adamın gücünün daha da artacağını görüyorum. Çünkü insanlar onun hareketine koşmaya devam ediyor. Amacına ulaşacağını bildiğimden dolayı onunla antlaşma yapmak istedim. O halde sizler bu şehri terk edin ve ona bırakın.*” Nasr'ın bu önerisi taraftarları arasında anlaşmazlığa yol açtı. Bir kısmı “Evet” bir kısım taraftarları da “Hayır” dedi. Nasr onlara konuşmaya devam ederek: “ *Eminim sizler benim söylemiş olduğum bu sözleri*

---

⁴⁷⁹Diğer bir rivayete göre; Ebu Müslim'in sağ kanatında Lahiz bin Kurayz, sol tarafında el- Kasım bin Mücaşi vardı ve koruma görevini Malik bin Heysem üstlenmişti. Bkz: **Taberi**, IV, 321. Ebu Müslim Mahuvan'ı başıboş bırakmayıp yerine Ebu Abdurrahman el-Mahuvani'yi vekil yaptı.

⁴⁸⁰**el-Kasas**, XXVIII/15.

⁴⁸¹**Taberi**, IV, 321. Ebu Müslim'in Mahuvan'a dönüş tarihini Muharrem 130/ Eylül 747 gösteren rivayete göre Ebu Müslim ve askerlerinin Merv'e giriş tarihi 7–9 Rebiulahir 130/ 15–17 Aralık 747'dir. Bkz: **Taberi**, IV,312. Öte taraftan Ebu Müslim'in Mahuvan kampına katılımını 15 Safer 130/ 25 Ekim 747 tarihi olarak veren rivayete göre Ebu Müslim'in Merv şehrini ele geçişi tarihi 9 Cemazeyilevvel 130/ 15 Ocak 747 tarihidir. **Taberi**, IV, 321. Merv'e giriş tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **Wellhausen**, 250.

hatırlayacaksınız” sonra Mudar kabilesinden olan taraftarlarına dedi ki: “ Ebu Müslim’e gidip onunla buluşun. Ondan payınıza ne düşerse almaya çalışın”⁴⁸²

Ebu Müslim, Merv şehrinde kontrolü ele geçirince Talha bin Ruzayk’a(Zurayk) Haşimi güçleri adına biat almasını emretti. Nakipler arasında Talha bin Ruzayk’tan başka babası hayatta olan yoktu. Ebu Zeynep el-Huzai olarak da bilinirdi. Kendisi; Abdurrahman bin Muhammed bin Eşas’ın harbine şahit olmuş, el-Muhelleb bin Ali es-Sufra ile birlikte gazvelere çıkmış birisiydi. Ebu Müslim işleri hususunda onunla istişare eder, şahit olduğu savaş ve gazvelerden sorular sorardı.⁴⁸³ Bu nedenle biat alma işinin bizzat Talha bin Ruzayk tarafından yürütülmesini istedi. Hareketin temel ilke ve amaçları doğrultusunda alınacak biatin ana hatları belirlendi: **1-Allah’ın Kitabına uymak. 2-Hz. Muhammed’in(s.a.v.) sünnetine bağlanmak 3- Ehl-i Beyt’ten olan kişiden razı olmak.** Bu bağlamda biat eden kişi şöyle diyordu: *“Allah’ın Kitabına, Rasulünün Sünnetine uymak ve Rasulullah’ın Ehl-i Beytinden olan kişiden razı olmak üzere biat ediyorum”*. Biat edenlere şöyle deniliyordu: *“ Bu biat ile Allah’a karşı ahdinizi ve bağlılığınızı yerine getirmeniz, hanımlarınızı boşamanız, kölelerinizi azat etmeniz, Beytullah’a doğru yürümeniz, başında bulunan kişi vermedikçe yiyecek ve ücret istememeniz, düşmanınız sizi ayağının altına aldığı vakit bağlı olduğunuz kişinin emri dışında hücum etmemeniz boynunuzun borcu olmuştur.*⁴⁸⁴

Ebu Müslim’in Merv’i ele geçirmesinden sonra insanlara **“Sünnete bağlanma ve Hak ile amel”** konusunda vermiş olduğu söz; uzun yıllar baskı ve zulüm altında kalmış mazlumlar için kurtuluş ümidi oldu. İnsanlar Ebu Müslim’in hareketine katılmaya devam ediyordu. Öte yandan bu durum Nasr bin Seyyar’a haber ediliyordu ve zaman geçtikçe Nasr’ın işi daha da zorlaşıyordu.⁴⁸⁵ Nasr’ın içine düşmüş olduğu durum Ebu

⁴⁸² **Taberi**, IV, 321. Bu konuşma Nasr’ın ve taraftarlarının içine düşmüş oluğu sıkıntı ve ümitsizliği göstermektedir. Nasr bin Seyyar Merv yenilgisinin ardından Irak valisi ibni Hubeyre ve Mervan bin Muhammed’e mektup yazarak sıkıntısını dile getirmiştir. Mektubun ayrıntısı için bkz: **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 310- 314.

⁴⁸³Talha bin Zurayk Ebu Müslim’in en güvendiği adamlarından biriydi. Lakabı “Ebu Mansur” olduğundan ona bir şey soracağı vakit: *“Ey Ebu Mansur! Bu konuda ne dersin? Görüşün nedir?”* derdi.

⁴⁸⁴**Taberi**, IV,321; **İbnü’l-Esir**, V,313- 314. Biat edenlere telkin edilen sözler; düşman tarafından gelecek saldırı ve tehditler karşısında taraftarın davasından vazgeçmeyeceğini ifade etmek için kullanılmıştır. Yani biat eden kişi ya da kişiler hareket başarı ile tamamlanana kadar sahip olduğu şeylerden vazgeçecek böylece ihtilalin başarıya ulaşması için bireysel ve kitlesel konsantrasyon sağlanacaktı.

⁴⁸⁵**Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 310.

Müslim'e kaçırmayacağı bir fırsat sundu. Göndereceği bir heyet ile Nasr'ı Allah'ın Kitabı, Peygamberi'nin Sünnetine ve Ehl-i Beytten olan kişiye davet edecekti. Ebu Müslim siyaseten böyle bir yol izledi. Aslında Nasr'ın daveti kabul etmesi ile etmemesi arasında bir fark olmayacaktı. Çünkü asıl amaç Nasr'ı yakalayıp etkisiz hale getirmektir.

Ebu Müslim bu işi yerine getirmesi için Lahiz bin Kurayz başkanlığında bir heyeti görevlendirdi.⁴⁸⁶ Onlara hareket etmeden önce dedi ki: “ *Nasr bin Seyyar'ın bulunduğu yere gidin ve ona benim selamımı iletin ve ona İmam İbrahim bin Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Abbas'tan bize emir geldiğini, onu kendisine iletmeyi ve iman etmiş mutmain biri olarak bize gelmesini arzuladığımızı söyleyin*”⁴⁸⁷

Nasr bin Seyyar, Yemen, Rebia kabilelerinin ve Acemlerin Ebu Müslim'in hareketine katıldığını görünce onlara karşı koyamayacağını anladı. Ebu Müslim'e onun yanına geleceğini ve biat edeceğini bildiren bir mesaj yollamayı çıkış yolu olarak gördü. Nasr bin Seyyar vermiş olduğu sözü yerine getirmeyip akşama kadar geciktirdi. Canını sıkıan durumdan kurtulmak için hile düşünmeye başladı. Daha sonra adamlarına emir vererek geceleyin kendileri için daha güvenli yere hareket etmelerini istedi. Nasr'ın taraftarlarının o gece buldukları yerden hareket etmeleri kolay değildi. Selm bin Ehvaz bu durumu şöyle özetledi: “ *Bu gece bizim buradan ayrılmamız kolay değil fakat biz yarın gece ayrılacağız*”. Sabah olduğunda Ebu Müslim süvari bölüğünü hazırlattı. Öğleden sonraya kadar bu işi takip etti ve Lahiz bin Kurayz'dan oluşan kabileyi Nasr'a gönderdi. Onlar da Nasr bin Seyyar'ın bulunduğu yere geldiler. Nasr onları karşısında görünce şaşırıldı. Lahiz bin Kurayz Nasr'a hitaben: “ *Senin için bundan başka çıkış yolu yoktur*” dedi. Bunun üzerine Nasr: “ *Madem bundan başka çıkış yolu yok o halde ben abdestimi alıp öyle çıkayım. Ona bir elçi göndereyim eğer bu onun fikri ve emri ise ona gideyim ve bu onun gözüne hoş gelsin. Gönderdiğim elçi gelene kadar hazırlığımı yapayım*”. Nasr sözünü bitirip ayağa kalkınca, Lahiz bin Kurayz ona şu Ayet-i Kerime'yi okudu: “ **Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi. Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar. Şehirden**

⁴⁸⁶ **Taberi**, IV, 321, 323. Lahiz bin Kurayz liderliğindeki heyette Kureyş bin Şefik, Abdullah el-Buhteri, Davud bin Kerraz ve Acemlerden oluşan taraftar topluluğu bulunmaktaydı. **İbnü'l-Esir**, V,314. İbnü'l-Esir Nasr'a gönderilen heyetin Lahiz bin Kurayz başkanlığında bir guruptan oluştuğunu rivayet etmektedir.

⁴⁸⁷ **el-Kufi**; VII-VII,352.

hemen çık. Şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim dedi”.⁴⁸⁸ Nasr bin Seyyar, Lahiz’in kendisine verdiği mesajı anladı ve hemen evine döndü. Ebu Müslim’e gönderdiği elçi gelene kadar evde bekleyeceğini söyledi. Gece olunca Nasr bulunduğu yerden çıkıp kaçtı. Kaçarken yanında oğlu Temim, hanımı ve kâhyası el-Hakem Nümeyle en-Nümeysi vardı. Lahiz ve arkadaşları Nasr’ın odasına girdiklerinde kaçmış olduğunu anladılar. Bu haber Ebu Müslim’in kulağına gitti. O da Nasr’ın askeri kampına gitti. Oraya varınca Nasr’ın güvendiği taraftarlarını ve onların elebaşlarını esir aldı ve onların ellerini arkadan bağlattı. Esirler arasında Nasr’ın güvenlik kuvvetinin komutanı; Selm bin Ehvaz, Nasr’ın kâtibi; el-Buhteri ve onun iki oğlu, Yunus bin Abdurrabbih, Muhammed bin Katan, Mücahid bin Yahya bin Hudayn, Nasr bin İdris, Mansur bin Ömer bin Ebu’l-Hırka, Akil bin Makil el-Leysi, Seyyar bin Ömer es-Sülemi ve Mudar kabilesinin önde gelen isimleri vardı. Ebu Müslim esir alınan kişilere bukağı vurdurdu. Daha sonra bu kişileri topluca katledilecekleri ana kadar İsa bin Ayan’ın gözetiminde hapse gönderdi.⁴⁸⁹ Öte yandan Ebu Müslim’den kurtulmayı başaran Nasr, Serahs şehrinde mola verdi. Burada etrafına Mudar kabilesinden 3000 taraftar topladı. Ebu Müslim, Ali el-Kirmani’nin yanına giderek birlikte Nasr’ın peşine düştü. Bütün gece takibe devam ettiler. Nihayetinde gün doğarken Nasraniye isimli bir köyde izine rastladılar. Onlar buraya ulaştıklarında Nasr çoktan kaçmıştı. O, geride eşi; el-Merzubane’yi bırakıp kurtulmayı başardı. Ebu Müslim ve Ali el-Kirmani takipten vazgeçerek Merv’e döndüler. Daha sonra Ebu Müslim, Nasr’a göndermiş olduğu heyette bulunanları çağırdı ve onlara: “*Nasr sizden nasıl şüphelendi?*” dedi. Heyette bulunanlar: “*Bilmiyoruz*” karşılığını verdiler. Ebu Müslim: “*İçinizde bir şey söylemek isteyen var mı?*” sorusunu yöneltince onlar da: “Lahiz Kuran’dan şu Ayeti okudu: “**...İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar...**” Bunun üzerine Ebu Müslim: “*Onu kaçmaya çağıran şey budur*” dedi. Ardından Lahiz’e: “*Ey Lahiz! Sen dini ifsat ediyorsun*” diyerek onun boynunu vurdurdu.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ **el-Kasas**, XXVIII/ 20. Lahiz bin Kurayz’ın bu Ayeti okuması boşuna değildi. Nasr bin Seyyar’ın Ebu Müslim’in yanına vardığı zaman öldürüleceğini ima ediyordu.

⁴⁸⁹ Ebu Müslim, Nasr’ı elinden kaçırmaya rağmen onun üst düzey yöneticilerini ele geçirdi. Onlara karşı nasıl bir yol izleyeceğini Ebu Mansur (Talha bin Ruzayk) ile istişare etti. Ebu Mansur Ebu Müslim’e şu tavsiyede bulundu: “*Kırbacını (onlar için) kılıç, zindanını kabir yap!*”. Ebu Salih bu sözü ile Nasr’ın adamlarına merhamet edilmemesi gerektiğini ifade ediyordu. Ebu Müslim bu istişare neticesinde esirlerden 24 kişiyi katletti. Bkz: **Taberi**, IV, 321.

⁴⁹⁰ **Taberi**, IV, 323; **İbnü’l-Esir**, V, 315; **el-Kufi**, VII-VIII, 352–353. Diğer bir rivayete göre Ebu Müslim Lahiz bin Kurayz’ın öldürmeden önce: “*Ey Lahiz! Dinde kabilecilik var mıdır?*” diye sormuş

Lahiz bin Kurayz'ın Ebu Müslim tarafından idam edilmesi, Ebu Müslim'in hareket içerisindeki otorite ve gücünü gösteren bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır. Hareket içerisinde Temim kabilesine mensup unsurların yer almasına karşın böyle bir şeye cesaret etmesi ancak Ezd ve Rebia kabilelerinin desteği ile açıklanabilir.⁴⁹¹

6) BATI HAREKÂTININ BAŞLAMASI

H.130 /748 tarihinde Ebu Müslim Horasan'ın doğu bölgesinde üç idare merkezini; Merv, Merverruz ve Herat'ı, batı Horasan'da yani Nişabur'da ise sadece Ebiverd ve Nesa şehirlerini elinde bulunduruyordu. Nişabur şehrinde Emevi valisi Nasr bin Seyyar bulunmaktaydı. Serahs'da ise Nasr'ın hemen kaçmasından sonra, yeni vaziyetine intibak edemediği için Merv'i boşaltan Şeyban el-Haruri bulunuyordu.⁴⁹²

Bu yıl Kahtebe bin Şebib, İmam İbrahim bin Muhammed'in yanından ayrılarak Horasan'a geri döndü.⁴⁹³ Bu dönüşü esnasında İmamın mektubunu ve kendisine vermiş olduğu sancağı Ebu Müslim'e ulaştırdı. İmamın göndermiş olduğu mektubu okuyan; Ebu Müslim, Kahtebe'nin İmam tarafından başkomutan tayin edildiğini taraftarlara duyurdu.⁴⁹⁴ Daha sonra da ordu komutanlığı ve atama-azletme yetkisini Kahtebe'ye bıraktı. Askerlerine emirname gönderip Kahtebe'ye itaat etmelerini istedi.⁴⁹⁵ Bu aşamadan sonra batıya yönelen askeri güce Kahtebe komuta edecekti.

Kahtebe bin Şebib askeri kampını Ebiverd yakınlarında "*el-Vatihân*" isimli tahkim edilmiş bir yere kurdu. Burada kışın geçmesini bekledi. Vakit gelince Ebu Müslim

---

sonra boynunu vurmuştur. Bkz: **Belazuri**, III,131. Lahiz bin Kurayz'ın Ebu Müslim tarafından öldürülmesi Abbâsi hareketi içerisindeki iç çekişmeleri gün yüzüne çıkaran bir olay olarak görülmelidir. Lahiz bin Kurayz hareketin üst düzey 12 sorumlusundan biriydi. Merv ele geçirilmeden önce de Nasr bin Seyyar'a gönderilen heyetin içinde yer almıştı. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 286. Hareket aleyhine herhangi bir faaliyeti olmamasına rağmen Nasr bin Seyyar'ın kaçışının baş sorumlusu olarak gösterilmesi ve idam gerekçesinde "dini ifsat" gerekçesinin ileri sürülmesi bir hayli ilginçtir. Onun hakkında suçlamalar bununla da sınırlı kalmamıştır. Lahiz'in Mervan bin Muhammed'in casusu olan Kurayz bin Mecac bin el-Müstevrid ile arkadaş olduğunu, bu arkadaşlığa kendisi de; Temim kabilesinden olan el-Kasım Mücaşi'nin de katıldığı ileri sürülmüştür. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 389- 390. Bu idam siyaseten katil olarak görülmelidir. Ebu Müslim bu idamla kendisi için ileride tehlike oluşturabilecek birini saf dışı bırakmış oldu.

⁴⁹¹ Sharon, **Revolt**, 159.

⁴⁹² **Wellhausen**, 255.

⁴⁹³ H. 129/747 hac mevsiminde İmam İbrahim, Kahtebe bin Şebib'i yanına çağırarak, Kahtebe bin Şebib de taraftarların toplamış olduğu kıymetli eşyalarla birlikte onunla Mekke'de buluşmuştu. Bir süre sonra İmam kendisini tekrarda Horasan'a gönderdi.

⁴⁹⁴ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 321.

⁴⁹⁵ **Taberi**, IV, 325; **İbnü'l-Esir**, V, 317.

Kahtebe'ye silah ve asker gönderdi. Daha sonra ona Bessam bin İbrahim ve Hazim bin Huzeyme'yi Serahs'a göndermesini emretti. Kahtebe bin Şebib askerleri ile birlikte harekete geçtiğinde takvimler 15 Şaban 130/19 Nisan 748 tarihini gösteriyordu.⁴⁹⁶

6.1) Serahs'ın Fethi ve Şeyban bin Seleme'nin(el-Haruri) Öldürülmesi.

Şeyban bin Seleme ve Ali el-Kirmani'nin de aralarında bulunduğu Arap kabilelerinin Ebu Müslim'i ortadan kaldırmak için anlaşmaları ve bu anlaşmaya aykırı olarak Ali el-Kirmani'nin Ebu Müslim ile anlaşması; Şeyban bin Seleme'yi yol ayrımına getirdi. Üstelik Nasr Merv'i terk edip Serahs'a kaçmıştı. Şeyban, Ebu Müslim ve Ali'nin kuvvetleriyle baş edemeyeceğini anladı. Ebu Müslim, Ali el-Kirmani'yi Şeyban konusunda uyararak ondan uzak durmasını istedi. Ebu Müslim ve Ali el-Kirmani işleri yoluna koydu. Ardından Ebu Müslim biat alınması için elçisini Şeyban'a gönderdi. Şeyban, Ebu Müslim'in teklifini kabul etmeyerek: “ *Asıl ben seni bana biat etmeye çağırıyorum* “ karşılığını verdi. Ebu Müslim tekrar bir elçi yollayarak: “*Eğer bizim hareketimize girmeyeceksen bulunduğun yeri terk et*” mesajını yolladı. Çünkü Şeyban'ın Hz. Ali hakkındaki düşünceleri ve Abbâsi taraftarları aleyhinde düşmanı Nasr ile işbirliği yapması taraftarlar nazarında onu istenmeyen adam yapmıştı. Ali el-Kirmani bu uyarıdan sonra Şeyban'ın yanına giderek ondan Merv'den ayrılıp Serahs'a gitmesini talep etti. Şeyban bin Seleme de Rebiulahir 130/ Aralık 747 tarihinde Serahs'a gitti.⁴⁹⁷

Şeyban, Serahs şehrine geldiğinde etrafına Bekr bin Vail kabilesinden çok sayıda taraftar toplandı. Ebu Müslim onun bu faaliyetinden rahatsızlık duydu. el-Münteci bin ez-Zübeyr başkanlığında Ezd kabilesine mensup 9 kişilik bir heyeti ona gönderdi ve ondan faaliyetlerine son vermesini talep etti. Şeyban, Ebu Müslim'e elçi gönderdi. Öte yandan da Ebu Müslim'in elçilerini tutuklatıp hapse attırdı. Ebu Müslim göndermiş olduğu elçilerin Şeyban tarafından tutuklanmasını savaş nedeni saydı. Ebiverd'de bulunan ve Beni Leys kabilesinin mevlası olan; Bessam bin İbrahim'e haber gönderip Şeyban ile savaşmasını istedi. Bessam kendisine verilen emri yerine getirdi. Serahs'a giderek Şeyban bin Seleme'nin ordusu ile karşılaştı. Bessam'ın ordusu karşısında

⁴⁹⁶ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye,321.

⁴⁹⁷ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 308, 310. Şeyban'ın Merv'i terk ettiği dönem Ebu Müslim'in Merv'i ele geçirdiği zamana rastlamaktadır.

hezimete uğrayan Şeyban kaçmaya başladı. Şeyban şehrin içine doğru kaçmaya başladı. Bessam da onu takibe başladı. Nihayetinde Şeyban bin Seleme ve Bekr bin Vail kabilesinden bir gurup insan Bessam tarafından öldürüldü. Bu zaferin ardından Ebu Müslim'in kulağına: “ *Bessam babasının intikamını alıyor. Suçlularla birlikte masumları da öldürüyor*” şikâyeti ulaştı. Şikâyeti dikkate alan Ebu Müslim, Bessam'ı Merv'e çağırdı o da Merv'e geldi. Daha sonra de Bessam'ın askerlerinin başına başka birini tayin etti.⁴⁹⁸ Şeyban bin Seleme'nin öldürülmesi ile birlikte Serahs Abbâsi taraftarlarının kontrolüne geçti.

6.2) Tus ve Nişapur'un Ele Geçirilmesi

Şeyban bin Seleme'nin Serahs şehrinde öldürülmesinin ardından, liderlerini kaybeden Hariciler Nişapur şehrine giderek Nasr bin Seyyar'a katıldılar.⁴⁹⁹ Ebu Müslim, Nasr bin Seyyar ve yandaşlarının saldırısından çekiniyordu. Bu yüzden onlar saldırmadan önce harekete geçmeyi düşündü. Bu nedenle Kahtebe bin Şebib yönetimindeki orduyu bazı komutanlarla birlikte Tus'a yolladı.⁵⁰⁰ Tus Nişapur'dan önce ele geçirilmesi gereken son Emevi kalesi idi. Buranın fethi Abbâsi taraftarlarına Nişapur yolunu tamamen açacaktı.

Ebu Müslim, Kahtebe ve ordusunun kuzeyden, el-Kasım bin Mücaşi'nin de güneydoğu yönünden Tus'a gitmesini istedi. Bu haber en-Nabi bin Süveyd'e⁵⁰¹ ulaşınca tehlikeyi Nasr bin Seyyar'a bildirdi. Nasr bin Seyyar da oğlu Temim'i yanında Mudarlılar ve Nişapur ahalisinden insanlar olduğu halde Süveyd'e yardıma gönderdi. Bu vakitler

⁴⁹⁸ **Taberi**, IV,324; **İbnü'l-Esir**, V, 315–316. Şeyban'ın öldürülmesi 15 Şaban 130/19 Nisan 748 tarihinden sonraki bir zamana rastlamaktadır. Rivayete göre bu tarihte Kahtebe bin Şebib Ebiverd'de bulunmaktaydı. Ebu Müslim ona bir elçi göndererek Bessam bin İbrahim ve Hazim bin Huzeyme'yi Serahs'a göndermesini istedi. Onlar da Serahs'a giderek Şeyban'ın kampının bulunduğu yere ulaştılar. Bessam ile Ebu Müslim arasında bir elçi bu zaman zarfında gelip gitmekteydi. Bessam insanların şüphesini çekmemek için onlara dedi ki: “*Biz Serahs'a Herat'a gitmek için geldik. Yoksa biz Şeyban ile savaşmak istemiyoruz*”. Onun bu sözüne rağmen Şeyban savaşmak için harekete geçti. İki gurup arasında şiddetli bir muharebe yaşandı. Şeyban'ın taraftarlarını çoğu öldürüldü. Ölümünden kurtulmayı başaranlar şehre doğru kaçtı ve şehir mescidine sığındılar. Burada Şeyban ve yanındakilerin büyük kısmı katledildi. Bessam bu zaferin ardından Şeyban'ın başını keserek Ebu Müslim'e gönderdi. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 321- 322.

⁴⁹⁹ **Taberi**, IV, 325; **İbnü'l-Esir**, V,318.

⁵⁰⁰ Kahtebe'nin ordusunda bulunan komutanlar şunlardı: Ebu Avn Abdülmelik bin Yezid, Mukatil bin Hakim el-Akki, Halid bin Bermek, Hazim bin Huzeyme, Münzir bin Abdurrahman, Osman bin Nüheyk, Cevher bin Merrar el-İcli, Ebu'l-Abbas et-Tusi, Abdullah bin Osman et-Tai, Seleme bin Muhammed, Ebu Ganim Abdülhamid bin Ribî, Ebu Humeyd, Ebu'l-Cehm(bu kişiyi Ebu Müslim Kahtebe ordusuna katıp tayin etmiştir).Bu isimlerden başka; Amr bin İsmail ve Muhriz bin İbrahim gibi önemli isimler Kahtebe'nin yanında bulunmaktaydı.

⁵⁰¹ **en-Nabi bin Süveyd el-İcli**: Bu şahıs Emeviler'in Tus valisi idi.

Emeviler'in meşhur komutanı Nübate bin Hanzele, Rey şehrinde idi. Nübate'nin Horasan'a geliş amacı kaçak askerleri toplamaktı.⁵⁰² Kahtebe'nin Tus'a yöneldiği haberi ile panikleyen Nasr, İbni Hubeyre'ye mektup yazıp durumu arz etti. Nasr Nübate'nin ordusuna katılmasını, kendisine itaat etmesini ve birlikte savaşmayı istiyordu. Nübate böyle bir teklife: *"Bizim yaptığımız iş Nasr'ın bozduğu şeyleri düzeltmek"* diye itirazda bulundu. Öte yandan en-Nabi ve Temim harekete geçip Kahtebe'nin ordusunun karşısına çıktı. Savaş öncesi Kahtebe onları; Allah'ın Kitabı; Peygamber'in(s.a.v.) sünnetine ve Muhammed ailesinden razı olunan kişiye davet etti. Onlar böyle bir daveti duymazdan geldiler. Onlara karşı böbürlenerek: *"Ey Mecusiler Ey Putperestler !"* diye küfür ve hakarete başladılar. Azgınlığı daha da ağır küfretmeye devam ettiler. Kahtebe ise askerlerine hitaben: *"Onlara karşılık vermeyin, küfür etmeyin! Azgınlık ve taşkınlıklarından dolayı Allah sizin yardımcınızdır"* dedi. Ondan sonra askerlerine şiddetli bir biçimde onlara saldırma emrini verdi. Şiddetli bir biçimde savaş oldu. Karşı taraf bir müddet direndi. Kahtebe savaş arasında: *"Ey hakkın yardımcıları! Facirlere karşı şiddetli biçimde savaşın, Allah onların düzenini bozacaktır"* diye bağırarak onları coşturuyordu.

Nihayetinde Temim ve en-Nabi'nin askerleri hezimete uğradı. Onlardan çok sayıda insan öldürüldü. Temim savaş esnasında hayatını kaybetti. Ordu içerisinde Asım bin Umeyr komutasındaki birliklerden biri savaş alanını terk edip, Nasr'ın yanına gitti. Savaşı kaybettiğinin farkına varan en-Nabi ve beraberindeki askerler çareyi kaçıp, muhkem bir kaleye sığınmakta buldular. Çok geçmeden Kahtebe ve askerleri onları sığındıkları yerde buldu ve kuşattı. Kahtebe'nin görevlendirdiği bir haberci kaleye yaklaşarak seslendi: *"Nabi dışında her kim bize teslim olursa güvende olacaktır."* Böylelikle onlara mühlet verildi. Herkes korku içerisinde başına gelecekleri beklemeye başladı. Bir gurup insan başlarına gelecek felaketten kurtulmak için kalenin bir tarafından delik açmaya başladılar. Fakat vakit gece, hava karanlık olduğundan dolayı hiç kimse açılan deliğin derin bir vadiye açıldığını fark edemedi. İnsanlar açılan bu delikten atlamaya başladı. Son çıkan kişi ilk çıkan kişinin nereye düştüğünü anlayamadı. Yaklaşık 2000 kişi bu şekilde can verdi. Bütün bu olaylar yaşanırken Haşimi ordusu sabahın olmasını bekliyordu. Sabah olunca kalenin duvarlarına delik

---

⁵⁰² Kaçak askerlerin bir kısmını; Nasr bin Seyyar'ın ordusundan kaçanlar öteki kısmını da Ebu Müslim'in askeri kampını terk edenler oluşturuyordu.

açıp içeri girdiler. En-Nabi ve yanındakiler öldürüldü.⁵⁰³ Böylelikle Tus şehri Haşimi ordusunun eline geçti.

Kahtebe; Temim ve en-Nabi'nin kafasını Ebu Müslim'e gönderip, Tus'un ele geçirilişini haber verdi. Nasr bin Seyyar böyle bir sonu tahmin etmiş olacak ki Nişabur'dan ayrıлып Mürāşek ismindeki yerleşim birimine geldi. Askeri kampını buraya kurdu. Nasr'ın beraberinde Emevi taraftarları ve Kays kabilesinden 10.000 kişi vardı. Nasr bu kampın başına İbrahim bin Abdurrahman el-Küşeyri'yi tayin etti. Nasr burada iken hezimet haberi geldi. İlk gelen habere göre; en-Nabi ve Temim kuşatma altındaydı. Temim ve en-Nabi'nin öldürüldüğünü bildiren ikinci haber Nasr'ın tüm ümitlerini yok etti. Haber buraya ulaştıktan bir saat sonra bulunduğu yeri terk etti. Böylelikle Nişabur ve Nesa'da Emevi taraftarları ve askerlerinden kimse kalmadı. Nasr ve beraberindekiler Kumis'e gittiler. Nasr bin Seyyar oğlu ve en-Nabi'nin ölümünü bir mektupla Emevi halifesi Mervan'a bildirdi. Nasr göndermiş olduğu mektup ile kendisine yardım etmeyen kimseleri⁵⁰⁴ suçluyor, yalnız kaldığından dolayı yurdundan çıkartıldığını, Kumis'e geldiğini haber veriyordu. Mervan da bir mektup yazarak durumu İbni Hubeyre'ye bildirdi.⁵⁰⁵

Kahtebe bin Şebib komutanı el-Akki'yi 2000 kişilik bir ordu ile Nişabur'a yolladı. Ardından kendisi de yerine Abdülcebbar bin Abdurrahman'ı vekil bırakarak Tus'tan Nişabur'a geldi. Kahtebe, Nişabur şehrine girdiğinde takvimler 29 Şaban 130/ 3 Mayıs 748 tarihini gösteriyordu. Şehirde emniyet sağlanmasına rağmen hiç kimse evinden dışarı çıkmadı. Bu yüzden görevlendirilen bir münadi Yahya bin Zeyd'in öldürülmesine katılanlar hariç herkesin güven içerisinde olacağını şehrin her tarafına yaydı. İnsanlar evlerinden çıkmaya başladı. Sıra Nişabur halkından biat almaya gelmişti. Şehrin ileri gelenleri Kahtebe'ye geldiler. O da onların biatini kabul etti. Kahtebe biatın ardından el-Kasım bin Mücaşi'yi Ebu Müslim'e göndererek Allah'ın kendilerine zaferi nasip ettiğini bildirdi. Bu haber taraftarlar arasında büyük bir sevince neden oldu. Şehri ele geçiren Kahtebe Ramazan ve Şevval ayını burada geçirdi. Burada iken Resatik şehrine elçiler gönderip biat alındı. Muhriz bin İbrahim ve Ebu Kamil'i 2000 kişilik birlikle

⁵⁰³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 321- 322. Ayrıca bkz: **Taberi**, IV, 326; **İbnü'l-Esir**, V,318.

⁵⁰⁴ Nasr bin Seyyar'ın suçladığı özellikle iki kişi vardı. Onlar; İbni Hubeyre ve Nübate bin Hanzele idi.

⁵⁰⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 324- 325. Halife Mervan, İbni Hubeyre'ye yazdığı mektupta Nasr bin Seyyar'a yardım edilmesini istiyordu. Mektubun ayrıntısı için bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 325-326.

Beyhak'e gönderdi. Ayrıca Nasr bin Seyyar'ın bütün ümidini yok etmek amacıyla silahlı bir birlik gönderildi.⁵⁰⁶

6.3) Cürcan Şehrini Ele Geçirilmesi

İbni Hubeyre, Nasr bin Seyyar'a destek olması için ünlü komutanı Nübate bin Hanzele'yi büyük bir ordu ile gönderdi. Nübate, Faris, İsfahan ve Rey'de konakladı. Nihayetinde buradan ayrılarak Cürcan'a ulaştı. Askeri kampını buraya kurdu. Ardından Nasr bin Seyyar'a adam gönderip kendi ordusuna katılmasını talep etti. Nasr bin Seyyar bu fikirden hoşlanmadı. Kumis'te kalmaya devam etti. Fakat Nasr'ın etrafında bulunan Kays kabilesine mensup askerler Kumis'te daha fazla direnemeyeceklerini ileri sürüp Cürcan'a gittiler.⁵⁰⁷

Ebu Müslim, Kahtebe bin Şebib'e bir emirname gönderip ondan Nasr'ı takip etmesini istedi. Kahtebe bu emri uygun bulmayarak ilk hedefinin Nübate ve Cürcan şehri olduğunu bildirdi. Ebu Müslim de onun bu fikrini kabul etti. Kahtebe, oğlu Hasan'ı bir gurup askerle birlikte Cürcan'a gönderdi. Bu öncü birlik Nübate'ye bağlı bir askeri birlikle karşılaşmış onları mağlup etti. Düşmanın silahlarına el koyup durumu babasına bildirdi.⁵⁰⁸

Kahtebe bin Şebib askerleriyle birlikte Zilhicce 130/Ağustos 748 tarihinde Cürcan'a hareket etti. Kahtebe'nin yanında birçok ünlü komutan vardı. Kahtebe'nin sağ tarafında; Musa bin Kab, sol tarafında Useyd bin Abdullah, ön tarafında Hasan bin Kahtebe vardı. Kahtebe Emevi kuvvetlerinin sayıca kendilerinden üstün olduğu bilgisini almıştı. Bu yüzden askerlerin moralini yüksek tutmak için sık sık konuşma ihtiyacını hissetti. Askerlerine bir ara: *“Ey Horasanlılar! Kiminle savaşacağınızı biliyor musunuz? Allah'ın evini yakan bir kavmin geride kalanlarıyla savaşacaksınız”* diye seslendi.

⁵⁰⁶ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 327.

⁵⁰⁷ Taberi, IV, 327; İbnü'l-Esir, V, 318- 319.

⁵⁰⁸ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 328..

Beklenen an gelmişti. İki ordu savaşmak için beklemeye başladı.⁵⁰⁹ Bu bekleyiş Haşimi ordusunu olumsuz etkiledi. Çünkü karşılarında o güne kadar bir benzerini görmedikleri muazzam bir ordu duruyordu. Haliyle bu durum onları korkutmaya yetti. Korkularını konuşmalarında açıkça belli etmeye başlayınca Kahtebe onlara seslendi: “ *Ey Horasanlılar! Bu ülkeler sizin babalarınıza, sizden evvelkilere aitti. Onlar adil ve ahlaklı olduklarından dolayı düşmanlarına galip gelirlerdi Bu tavırları değişti ve Allah’ın gazabına uğradılar. Allah onların iktidarlarını ellerinden alıp, yeryüzünün en zelil ve aşağı kavmini onlara musallat etti. Bu kavim onların beldelerini ele geçirdi. Onların hanımlarını ahkoyup, çocuklarını köleleştirdi. Onlar da bir müddet adaletle hükmettiler. Allah’a karşı vazifelerini yerine getirdiler ve mazlumlara yardım ettiler. Sonra onlar da tavır değiştirip zulmetmeye, Ehl-i Beyt’in iyi ve takva sahibi kişilerine ihanet etmeye başladılar. Bu nedenle Allah sizi onların üzerine musallat etti. İntikamınızı alıp onları en ağır biçimde cezalandırmanıza fırsat verdi. Çünkü sizler onlardan intikam almayı istediniz. İmam İbrahim bin Muhammed bana böyle bir ordu ile karşılaşacağınızı, Allah’ın size yardım edeceğini, onları hezimete uğratıp öldüreceğinizi haber verdi.”⁵¹⁰*

Bu konuşma korku ve heyecanı bir nebze de olsa azaltmış olacak ki Amr bin İsmail ortaya atılarak: “*Kâbe’nin Rabbi onları hezimete uğratacak*” diye bağırdı. Savaş öncesi son bir konuşmanın moralleri daha da iyi bir duruma getireceğini düşünen Kahtebe askerlerine yine seslendi: “*Ey Horasan ahalisi! Allah bu günü diğer günlerden daha faziletli kıldı ve bu günlerde yapılan amelleri de kat kat arttırdı. Bu ay Allah katında diğer bayram günlerinden daha yüce bir bayram gününe sahip. İmam bana bu günde, bu ayda düşmanlarınıza karşı savaş kazanacağınızı bildirdi. Bu nedenle onlarla ciddi ve sabırlı biçimde, tevekkül ederek savaşın. Muhakkak ki Allah Sabredenlerle birlikte dir*” Konuşma biter bitmez Kahtebe askerlerine saldırı emrini verdi. Sağ

⁵⁰⁹ Kahtebe hemen savaşmak istemiyordu. Bu nedenle bir elçiyi Nübate’ye göndererek onu ve askerlerini “Allah’ın Kitabına, Peygamberinin Sünnetine ve Muhammed ailesinden razı olunan kişiye” davet etti. Nübate bu teklife sinirlenip: “*Yazıklar olsun sana bu haberimi getirdin bize!*” diyerek elçinin teklifini reddetti. Elçi de geri dönüp durumu Kahtebe’ye bildirdi. Kahtebe son savaş hazırlığını yapmaya başladığı sırada sağ taraftan bir atlı gelip Kahtebe’ye dedi ki: “*Ey Emir! Sen tellalını gönder. O, Cürcan ahalisinin kapısının önünde bağırırsın ve evlerine giren insanları emniyet içerisinde olduğunu duyursun. Bu şekilde halkın Nübate ve ordusunu terk edeceğini umuyorum*” Kahtebe: “*Allah sana hayır versin, sevindirsin. İsalet ettin ve güzel bir fikir söyledin*” dedi. Bu şekilde bir münadi(tellal) şehirde bu haberi herkese duyurdu. İnsanlar bu duyuru üzerine evlerine çekildiler. Ayrıntılı bilgi için bkz: **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 329.

⁵¹⁰ **Taberi**, IV, 327; **İbnü’l-Esir**, V, 318- 319; **el-Kufi**, VII-VIII, 353- 354.

cenahtan Hasan bin Kahtebe, sol taraftan Halid bin Bermek ve Mukatil bin Hakim el-Akki saldırıyı başlattı. Savaş şiddetli bir biçimde devam etti.⁵¹¹ Nihayetinde Emevi birliklerinin direnci kırıldı. Haşimi ordusu düşmanı bozguna uğratarak Cürcan şehrine girdi. Başta Nübate ve oğlu olmak üzere pek çok kişi öldürüldü. Öldürülenlerin sayısı 10.000 kişiyi buldu. Kahtebe bin Şebib Nübate ve oğlunun kesik başını Ebu Müslim'e gönderip, Cürcan'ın ele geçirildiğini haber verdi. Cürcan Haşimi ordusu tarafından ele geçirildiğinde takvimler 3 Zilhicce 130/ 3 Ağustos 748 tarihini gösteriyordu.⁵¹²Nübate bin Hanzele'nin öldürülmesinin üzerinden bir müddet geçtikten sonra Cürcanlılar Kahtebe'ye isyan etmek için harekete geçti. İsyana girişimini haber alan Kahtebe, isyancıları öldürttü. Öldürülenlerin sayısı 30.000'e ulaştı. Nasr bin Seyyar, Nübate'nin öldürülmesi ve diğer gelişmeleri Kumis'te iken öğrendi. Nasr, adamlarıyla birlikte Kumis'in köylerinden biri olan Bezeş'te ikamet ediyordu. Horasan'da durumun aleyhlerine geliştiğini haber vermek için Horasanlıların ileri gelenlerinden bir topluluğu elçi olarak İbni Hubeyre'ye gönderdi. İbni Hubeyre gönderilen elçileri hapsetti. Nasr bin Seyyar çareyi Mervan bin Muhammed'e mektup yazmakta buldu. Mektubunda: *“Ben, İbni Hubeyre'ye Horasan'ın ileri gelenlerinden bir elçi gurubu gönderdim. Bu elçileri kendi lehimize olmak üzere insanlara durumu haber vermek için yolladım ve ondan yardım istedim. O, bana tek bir kişiyle dahi yardım etmediği gibi elçilerimi de hapsetti. Ben şu anda; evinden dış odaya, oradan salona, salondan avluya çıkartılan adam gibiyim. O adam yardım edecek birini bulursa evine döner ve orada kalır. Eğer evin dışına yani sokağa atılırsa evsiz barksız kalır”* diyordu. Mervan bu mektubun üzerine İbni Hubeyre'ye haber gönderip Nasr bin Seyyar'a acilen yardım etmesini talep etti. Daha sonra da durumu Nasr bin Seyyar'a bildirdi. Nasr bin Seyyar da İbni Hubeyre'ye bir elçi gönderip şu mesajı verdi: *“ Muhakkak ki; Horasan halkı onlara yalan söylediğinden dolayı hiçbir sözüme inanmıyor. Daha sonra gönderip işe yaramayacak 100.000 kişi göndermektense hemen 10.000 kişi gönder”*.⁵¹³

⁵¹¹ Savaş esnasına Haşimi ordusu “Ya Muhammed Ya Mansur!” Emevi askerleri de: “Ya Mervan! Ya Mansur!” diye haykırıyorlardı. **Belazuri**, III,136.

⁵¹² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 330; **Taberi**, IV, 327; **İbnü'l-Esir**, V, 319.

⁵¹³ **Taberi**, IV, 332; **İbnü'l-Esir**, V, 323.

6.4) Nasr bin Seyyar'ın Ölümü

Nasr bin Seyyar, Kumis'te iken Kahtebe oğlunu Nasr'ın üzerine gönderdi. Orada Nübate'nin akıbetinden haberdar olan Nasr, Kumis'i terk ederek Huvar ve Rey bölgesine doğru yola çıkmıştı. Hasan bin Kahtebe yola çıktığında takvimler Muharrem 131/Ağustos-Eylül 748 tarihini gösteriyordu. Kahtebe oğlunun peşinden Ebu Kamil, Ebu'l-Kasım Muhriz bin İbrahim ve Ebu'l-Abbas el-Mervezi'yi gönderdi. Gönderilen takviye birlik Hasan bin Kahtebe'nin askerlerine yaklaştığı esnada Ebu Kamil askeri kampı terk ederek Nasr'ın askeri kampına katıldı. Nasr'a gönderilen birliğin durumu hakkında bilgi verdi. Nasr da askerlerini onların üzerine yolladı. Kahtebe'nin göndermiş olduğu takviye birlik bir kalenin içerisine kamp kurmuştu. Nasr'ın askerleri kalabalık bir şekilde kaleyi muhasara etti. Cemil bin Micran adında birinin gayreti ile kalenin bir tarafından delik açıldı. Böylelikle Haşimi askerleri delikten kaçarak kuşatmadan kurtuldular. Mallarını ve kıymetli eşyaları geride bırakıp canlarını kurtarmayı başardılar. Nasr'ın askerleri onlara ait kıymetli eşyalara ve mallara el koydu. Ele geçirilen kıymetli eşyalar Nasr bin Seyyar'a teslim edildi. Nasr bu kıymetli eşyaları bir mektupla birlikte ibni Hubeyre'ye yolladı. Fakat gönderdiği eşyalara Rey şehrinde el koyan ibni Uteyf mektubu alıp diğer eşyaları ibni Hubeyre'ye gönderdi. Durum kendisine bildirilince Nasr bin Seyyar öfkeleni ve dedi ki: “ *İbni Hubeyre benimle oyun mu oynuyor? Kays'ın işe yaramaz serserilerini bana karşı mı kışkırtıyor? Vallahi onunla birlikte olmayacağım, kendisine büyük ümitler bağlayanlar onun ve oğlunun bir işe yaramayacağını anlayacaklar!*” Kendini aşağılanmış ve terkedilmiş gören Nasr bulunduğu yerden ayrılıp Rey şehrine gitti. Nasr'ın Rey şehrine geldiğini haber alan ibni Uteyf buradan ayrılıp Hemedan'a gitti. Hemedan'ın yöneticisi Malik bin Edhem bin Muhriz el-Bahili idi. Uteyf'in Malik ile arası yoktu. Bu yüzden buradan ayrılıp ibni Dubare'nin ordusuna katıldı. Yanında yaklaşık 3000 askeri vardı. İbni Hubeyre, Uteyf'den; Nasr bin Seyyar'a yardımcı olmasını talep etti. Uteyf bulunduğu yerden ayrılıp Rey şehrine gitse de Nasr bin Seyyar ile buluşup ona yardım etmedi. Nasr, Rey şehrinde birkaç gün kaldıktan sonra hastalandı. Taraftarları onu sedye ile taşıyorlardı. Nihayetinde Hemedan yakınlarında Save isimli yere geldiklerinde Nasr bin Seyyar öldü.

Nasr öldüğünde tarih 12 Rebiulevvel 131/9 Kasım 748'i gösteriyordu. Nasr bin Seyyar'ın ölümü üzerine taraftarları Hemedan'a gitti.⁵¹⁴

Diğer bir rivayete göre Nasr bin Seyyar'ın taraftarları üç farklı yol seçti. Buna göre; birinci taraftar topluluğu Basra'ya giderek buraya yerleşti. İkinci gurup İbn Dubare'nin ordusuna katıldı üçüncü ve son gurup ise Nasr'ın oğlu Seyyar bin Nasr'ın yanında kalmaya devam etti.⁵¹⁵

Nasr bin Seyyar öldüğünde Hasan bin Kahtebe Kumis'te bulunmaktaydı. Buradan sevk ve idare işlerini yürütüyordu. Kahtebe bin Şebib ise Cürcan'dan ayrılıp oğlunun yanına gitmeye karar verdi. Öncü bir birliği Ziyad bin Zurare el-Kuşeyri komutasında gönderdi. Fakat Ziyad, Ebu Müslim taraftarı olmaktan pişmanlık duyarak İbni Dubare'nin ordusuna katılmak üzere İsfahan'a yöneldi. Kahtebe asi komutanın ardına birlik yolladı. Gönderilen askeri birlik ertesi günü ikindi namazından sonra Ziyad ve askerlerine yetişti. Yapılan savaşta Ziyad ve askerleri öldürüldü. İsyancı birliği yok eden birliğin komutanı el-Müseyyeb zaferin ardından Kahtebe'nin yanına gitti. Kahtebe de vakit kaybetmeyerek oğlunun bulunduğu yere; Kumis'e geldi. Kahtebe oğlunu Kumis'ten Rey'e gönderdi. Hasan bin Kahtebe askerleriyle birlikte Rey üzerine yürüdü. Haşimi ordusunun Rey'e yöneldiğini haber alan yöneticiler ve Şamlılar şehri terk ettiler. Hasan şehre savaşmadan girdi ve babası gelene dek burada kaldı.⁵¹⁶

Diğer bir rivayete göre; Kahtebe Rey şehrini ele geçirmek istiyordu. Bu düşüncesini oğluna bildirdi ve ondan Rey şehrine yönelmesini istedi. Nihayetinde şehre girmeden önce güçlerini birleştirdiler. Safer 131/ Eylül 748 tarihinde şehre girdiler. Kahtebe şehrin ele geçiş haberini Ebu Müslim'e bildirdi. Ardından şehirde beş ay boyunca sıkıyönetim ilan etti.⁵¹⁷

---

⁵¹⁴ Taberi, IV, 334; İbnü'l-Esir, V, 325. Nasr bin Seyyar'ın hayatı hakkında bkz: Nahide Bozkurt, "*Nasr bin Seyyar*", c. XXXII, İstanbul, 2006, s.415- 416.

⁵¹⁵ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 334.

⁵¹⁶ Taberi, IV,334- 335; İbnü'l-Esir, V, 326.

⁵¹⁷ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 334

6.5) Ali bin el-Kirmani ve Kardeşinin Öldürülmesi

Ebu Müslim, Rey şehrinin ele geçirilmesinin ardından Nişabur şehrine gitmeye karar verdi. Bu karar sadece yönetim merkezini Merv'den başka bir şehre taşıma anlamına gelmiyordu. Yönetim merkezinin taşınması kadar mühim olan diğer amaç; Kirmani kardeşlerin ortadan kaldırılması planı ile alakalıydı. Daha önce Şeyban bin Seleme öldürülmüştü. Nasr bin Seyyar'ın eceliyle ölmesi Ebu Müslim'in işini kolaylaştırmıştı. Herhangi bir aksilik olmaz ise Kirmani kardeşler de aynı kaderi paylaşacaklardı.

Ebu Müslim kesin bir biçimde Kirmani kardeşlerden kurtulmayı arzuluyordu. Bu nedenle Ebu Davud'u yanına çağırdı. Ebu Müslim-Ebu Davud görüşmesinde bu konuyu kökünden halletmek için mühim kararlar alındı. Buna göre; ilk aşamada iki kardeşin farklı yerlere gönderilerek aralarının açılması fikri benimsendi. Ebu Müslim planın bir gereği olarak Osman bin el-Kirmani'yi Belh şehrine Amil olarak tayin etti. Ardından Ebu Davud'u Belh'e gönderdi. Öte yandan Ebu Müslim de yanında Ali el-Kirmani olduğu halde Nişabur'a doğru yola çıktı. Ebu Müslim ve Ebu Davud Merv'den ayrılmadan önce planı eş zamanlı uygulama kararı aldılar. Buna göre Ebu Müslim Ali bin el-Kirmani'yi, Ebu Davud da Osman bin el-Kirmani'yi aynı gün öldürecek. Ebu Davud Belh'e ulaşınca Osman bin el-Kirmani'yi Huttel şehrine amil tayin etti. Osman yeni görev yerine giderken maiyetinde Yemen, Rebia kabilesinden, Merv ve Belh ahalisinden askerler vardı. Osman, Belh şehrinde ayrılınca Ebu Davud ve beraberindeki adamları Osman'ı takip etmeye başladı. Nihayetinde Huttel sınırları içerisinde Veş nehrinin kıyısında Osman ve taraftarlarına ani bir baskın yaparak onları esir aldı. Daha sonrada onları öldürdü. Aynı gün Ali bin el-Kirmani de Ebu Müslim tarafından öldürüldü. Ebu Müslim onu öldürmeden önce sohbet etti ve ona özel arkadaş ve dostlarının ismini sordu. O'nu şüphelendirmemek için de bu isimlere görev vereceğini, onları hediye ve elbiseler ile mükâfatlandıracağını söyledi. Böylelikle isimlerini tespit ettiği önemli kişileri; Ali'nin öldürülmesinden sonra katletme imkânına sahip oldu.⁵¹⁸ Ebu Müslim, Ali el-Kirmani ve kardeşini öldürterek bu ailenin harekete ayak bağı olmasının önüne geçti.

---

⁵¹⁸ **Taberi**, IV, 325; **İbnü'l-Esir**, V,317. Bu rivayete göre Ali ve kardeşi Osman bin el-Kirmani H. 130/747-748 tarihinde öldürülmüştür. Hâlbuki bu tarih diğer rivayetler ile uyuşmamaktadır. Çünkü Ebu Müslim Nişabur şehrine Rey'in fethinden hemen sonra gitti. Ebu Müslim'in Safer 131/ Eylül-Ekim 748

6.6) Cablak Savaşı ve İsfahan'ın Ele Geçirilişi

Kahtebe Rey'e girdikten üç gün sonra oğlu Hasan'ı Hemedan'a gönderdi. Hemedan'ın yöneticisi olan Malik bin Edhem Şamlı ve Horasanlı taraftarlarıyla birlikte şehri terk edip Nihavend'e gitti. Hemedan'dan hareket eden Hasan bin Kahtebe Nihavend üzerine yürümeye karar verdi. Hasan'ın ordusu Nihavend şehrine 4 fersah (24 km) mesafede bir yere askeri kamp kurdu. Kahtebe bin Şebib ise oğlunun şehri kuşatması için ona ilave kuvvet gönderdi.

Haşimi ordusunun bu manevrası karşısında Emeviler de boş durmuyordu. O sıralar Kirman'da bulunan İbn Dubare ve İbn Hubeyre'nin oğlu Davud bin Yezid bin Ömer Emeviler'in en çok güvendiği iki isimdi. Nübate bin Hanzele'nin ölümü üzerine İbn Hubeyre bu iki isme Kahtebe üzerine saldırı emrini verdi. İbn Dubare'nin ordusu gerçekten muazzam bir ordu idi. Bu nedenle orduların ordusu ismiyle anılmaktaydı. İbn Dubare 50.000 kişilik orduyla yola çıkıp İsfahan'a geldi. Kahtebe İbn Dubare'nin ordusunun üzerine bir ordu göndermeyi planladı. Mukatil bin Hakim el-Akki başta olmak üzere bir çok komutan bu orduda yer almaktaydı. Hasan bin Kahtebe'nin Nihavend kuşatmasını haber alan İbn Dubare kuşatmayı kaldırmak için harekete geçmeyi düşündü. Onun planları önce el-Akki'ye ardından Kahtebe'ye ulaştı. Bu sırada el-Akki ve yanındaki askeri birlik Kum şehrinde bulunuyordu. el-Akki vakit geçirmeden duruma müdahale etmek istiyordu. Bu nedenle yerine Tarif bin el-Geylan'ı vekil bırakıp harekete geçti. Kahtebe el-Akki'ye bir mektup gönderip tekrardan Kum şehrine dönmesini ve kendisi yanına gelene kadar beklemesini emretti. Nihayetinde Kahtebe Rey'den yola çıkıp Kum Şehrine ulaştı. Kahtebe'nin askerleri burada bulunan askerlerle birleştiler. Ardından İbn Dubare'nin askerleriyle savaşmak için yola çıktılar. Kahtebe el-Akki'yi askerlerin başına geçirdi. Öte yandan İbn Dubare de savaş için yola çıktı nihayetinde iki ordu arasında yaklaşık 1 fersah(6 km) mesafe kaldı. İki ordu günlerce bekler vaziyette durdular. Daha sonra Kahtebe ordusuyla İbn Dubare'nin bulunduğu yere yöneldi. Kahtebe'nin sağında el-Akki, yanında Halid bin Bermek, solda Abdurrahman bin Rebi, yanında ise Malik bin Tarif var idi. Kahtebe'nin ordusu 20.000 kişiden oluşmaktaydı. İbn Dubare'nin ordusunda yeni katılımlarla birlikte 100.000–

---

tarihinde Nisabur'a gittiği göz önüne alındığında Kirmani kardeşlerin bu zaman diliminde öldürülme ihtimali daha yüksektir. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 337.

150.000 arası asker mevcuttu. Savaş başlamadan önce Kahtebe ibn Dubare'yi Abbâsi hareketine çağırmayı uygun buldu. Bu nedenle askerlerine Kuran-ı Kerim sayfalarını mızrak uçlarına asmalarını emretti.⁵¹⁹ Ardından bir münadi ibn Dubare ve askerlerine seslendi: “*Ey Şam askerleri! Sizleri bu mushafın içindekilere çağırıyoruz*” Dubare'nin ordusundan bu çağrıya olumlu cevap gelmedi. Aksine onlar böyle bir davete küfür ve ağır sözlerle karşılık verdiler. Kahtebe savaştan başka yolun kalmadığını anlayınca askerlerine saldırı emrini verdi. El-Akki düşmana saldırıyı başlattı. İbn Dubare süvarileri sevk ve idare ederken Kahtebe bin Şebib hem süvarileri hem de okçuları yönlendiriyordu. Kahtebe'nin ordusundaki okçular Emevi süvarilerine ağır kayıplar verdirdiler. İbn Dubare'nin ordusunda gevşeme ve bozulma başladı. İbn Dubare karargâhına doğru çekilirken “*Yanuma gelin!*” diye bağırdı ama hiç kimse onu dinlemedi. Onlar savaş alanından kaçmaya başladı. Davud bin Yezid bin Ömer de onu terk edip kaçan askerler arasındaydı. İbn Dubare'nin öldürülmesiyle savaş Haşimi ordusu lehine sona erdi. Cablak Savaşı olarak tarihe geçen bu muharebe 23 Recep 131/18 Mart 749 tarihinde meydana gelmiştir. Böylelikle İsfahan şehri ele geçirilmiş oldu.⁵²⁰

6.7) Nihavend'in Ele Geçirilmesi.

Kahtebe bin Şebib oğlu Hasan'a haber göndererek İbni Dübare'nin ölüm haberini verdi. Bu haber Hasan'a ulaştığında Nihavend kuşatması devam ediyordu. Askerler düşmanın hezimete uğramasına sevindiler. Tekbir getirmeye, bu haberi yüksek sesle haykırmaya başladılar. Bu haber muhasara altında bulunan Nihavendliler arasında moral

⁵¹⁹ Kuran-ı Kerim sayfaları ilk kez bu savaşta mızrakların ucuna asılmamıştır. 657 tarihinde Hz. Ali ile Hz. Muaviye taraftarları arasında cereyan eden Siffin savaşında böyle bir hadise yaşanmıştı. Bu savaşta Amr bin As'ın tavsiyesi ile mızrakların ucuna Kuran sayfalarını astıran Hz. Muaviye Hz. Ali'nin ordusunda bulunan askerlerin bir kısmını etkileyerek savaşın durmasını sağladı. Böylelikle olası bir hezimetten kendisini ve askerlerini kurtarmış oldu. Bu olaydan uzun bir müddet sonra yine Emevi-Haşimi çekişmesinde böyle bir olayın yaşanması enteresandır. Haşimi ordusunun bu çağrısı Emevi güçleri için son şans idi ve onlar bu şansı iyi kullanamadılar.

⁵²⁰ **Taberi**, IV, 335–336; **İbnü'l-Esir**, V,327- 328. Bu savaş sonrası ortaya çıkan manzara bir hayli ilginçtir. Şöyle ki; savaşa katılanların ifadesine göre savaş sonrası düşman kampında sayılamayacak kadar eşya vardı. Eşyalar arasında en çok dikkati çekenler; klarnet, gitar ve davul idi. Ayrıca düşman kampında öldürülen büyük ya da küçük herkesin şarap içtiği beyan edilmektedir. Böyle bir iddianın doğru ya da yanlışlığı hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Bu iddianın doğru ya da yanlış bilinmez ama Emeviler aleyhine iyi bir propaganda malzemesi olacağı muhakkaktır. Başka bir ilginç ayrıntı bu savaşta Emevi orduları safında 10.000 kadın vardı. Kahtebe bu kadınlara özgürlüğünü bağışlayıp geri gönderdi. Ayrıntı için bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 346. İsfahan şehri hakkında bkz: Osman Gazi Özgüdenli, “*İsfahan*”, c. XXII, İstanbul, 2000, s. 497- 502.

bozukluğuna neden oldu. Emeviler'in Nihavend komutanı; Asım bin Umeyr es-Sadi taraftarlarına seslenerek: “ *Onların ilan ettikleri ölüm haberi doğrudur. O halde babası gelmeden veya yardım göndermeden Hasan bin Kahtebe'ye saldırın. Bu şekilde istediğiniz yere gidebilirsiniz*” dedi. Taraftarlar onun bu teklifini beğenmeyerek: “*Siz atlara binip gideceksiniz ve bizleri burada bırakacaksınız*” karşılığını verdiler. Asım bunun yanlış olduğunu İbni Hubeyre gelene kadar Nihavend şehrinde bekleyeceğini söyledi. Kahtebe, İsfahan şehrinde 20 gün kaldıktan sonra askerleriyle birlikte Nihavend'e gitti. Kahtebe, Nihavend şehrine ulaştığında kuşatma hala devam ediyordu. Nihavend kalesi muhkem olduğundan dolayı kuşatma daha da uzun sürecek gibi gözüküyordu. Kahtebe, Nihavend kalesinde bulunan Emevi taraftarı Horasanlılar'a adam gönderip teslim olma karşılığında canlarını bağışlama sözü verdi. Fakat Horasanlılar bu teklifi kabul etmediler. Daha sonra aynı teklifi kale içerisinde bulunan Şamlılar'a teklif etti. Horasanlılar'ın aksine onlar böyle bir teklifi kabul ettiler. Böylelikle Haşimi ordusunun işi daha da kolaylaştı. Şaban-Ramazan- Şevval 131/ Nisan-Mayıs-Haziran 749 tarihleri arasında kuşatma devam etti. Nihayetinde Şamlılar ile yapılan işbirliği sonuç vermeye başladı. Düşmanın direnci kırıldı. Şamlılar Kahtebe'ye haber gönderip, diğer insanları oyalamaları halinde Nihavend'in kapısını açacaklarını bildirdiler. Kahtebe kendisinden istenen şeyi yaptı. Horasanlılar savaş ile meşgul iken Şamlılar Nihavend'in kapısını açtılar. Ardından dışarı çıkmaya başladılar. Horasanlılar onları görünce kaleden çıkış sebebini sordular. Onlar da: “*Biz sizin ve bizim için güvence aldık*” karşılığını verdiler. Emevi taraftarı Horasanlı önde gelen isimler de onlarla birlikte dışarı çıktılar. Kahtebe de Horasan reislerinin her birini Horasanlı komutanlarına gönderdi. Kahtebe davaya ihanet eden Horasanlılar'ın öldürülmesini istiyordu. Bu nedenle askerlerine şöyle bir emir verdi: “*Şehir ahalisinden her kim bize sığınırorsa boynunu vurun ve bize getirin*” Askerler bu emre uydular. Ebu Müslim'in askeri kampından kaçıp Emevi saflarına katılan hiç kimseyi hayatta bırakmadılar. Kalenin içindekiler de aynı akıbete uğradı. Nihavend kalesinde bulunan ve Haşimi ordusu ile işbirliği yapan Şamlılar bu feci sondan kurtulmayı başardılar. Kahtebe onlara verdiği söze sadık kaldı. Bir daha kendileri aleyhinde bir ittifaka katılmayacaklarına dair söz aldıktan sonra hepsini serbest bıraktı. Böylelikle Nihavend ele geçirilmiş oldu.⁵²¹

⁵²¹ **Taberi**, IV, 336- 337; **İbnü'l-Esir**, V, 328- 329. Kahtebe bin Şebib ile antlaşma yapan Şam asıllı

Tarihçiler Nihavend'in Haşimi ordusu tarafından ele geçiriliş tarihini 5 Zilkade 131/ 26 Haziran 749 olarak verirler.⁵²² Nihavend'in düşmesinden sonra Kahtebe Hulvan'a yöneldi. Buranın yöneticisi olan Abdullah bin el-Ala el-Kindi Kahtebe'nin ordusu karşısında daha fazla tutunamadı. Taraftarlarıyla birlikte Hulvan'dan kaçtılar. Böylelikle savaşılmadan Hulvan ele geçirilmiş oldu. Kahtebe Hulvan'a hareket etmeden önce Ebu Avn ve Malik bin Tarif komutasındaki 4000 kişilik birliği Şehrezur'u ele geçirmesi için yollamıştı. Gönderilen birlik Şehrezur'a 2 fersah mesafede konakladı. Bir gün bir gece geçtikten sonra savaş başladı. Şehrezur'un yöneticisi Osman bin Süfyan adında bir şahıs idi. Osman ve askerleri Haşimi ordusu karşısında fazla direnç gösteremedi. Osman ve askerleri öldürüldü. 20 Zilhicce 131/ 10 Ağustos 749 tarihinde Şehrezur Haşimi ordusunun eline geçti. Ebu Avn da bir adamı vasıtasıyla zaferi müjdeledi.⁵²³

Hiç şüphesiz Cürcan, İsfahan ve Nihavend gibi şehirlerin Abbâsi taraftarlarının eline geçmesi ile Horasan'da Emevi hâkimiyeti sona erdi. Sıra Emevi iktidarına indirilecek son darbeye gelmişti. Bu bağlamda Kufe'nin ele geçirilmesi yeni hedef olarak belirlendi.

7) KUFE'NİN ELE GEÇİRİLMESİ

Horasan'ın önemli şehirlerinin Haşimi ordusu tarafından peş peşe ele geçirilmesi ile Horasan bölgesinde denetim Abbasi taraftarlarına geçti. Sıra Irak'ın ele geçirilmesine gelmişti. Irak'ın fethedilmesi noktasında Kufe'nin Emevi güçlerinden temizlenmesi büyük bir öneme sahipti.

---

komutan Malik bin Edhem idi. Malik'in antlaşma yaptığını fark eden Beyhes bin Budeyl: "*ibni Edhem aleyhimize antlaşma imzaladı. Vallahi onu öldüreceğiz*" dese de artık bu iş için vakit çok geçti. Şamlılar Nihavend kalesinin kapısını açtı, Haşimi ordusu da şehre girdi. Kahtebe tarafından öldürülenler arasında; Ebu Kamil, Hatim bin Haris bin Sureyc, Nasr bin Seyyar'ın oğlu, Asım bin Umeyr, Ali bin Ukeyl, Beyhes bin Budeyl gibi önemli isimler vardı. Nihavend'in ele geçirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 353- 356; **el-Kufi**, VII-VIII, 355.

⁵²² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 354; **Belazuri**, III,137; **el-Ezdi**, 116.

⁵²³ **Taberi**, IV, 337; **İbnü'l-Esir**, V, 329. Bir rivayete göre; Osman bin Süfyan bu savaşta ölmemiş kurtulan taraftarlarıyla kaçmıştır. Osman ve askerlerinin peşine düşen Ebu Avn onların birçoğunu öldürdü. Kahtebe ise Ebu Avn'a Ebu Müslim'in emriyle 30000 asker gönderdi. Ebu Avn Zilhicce 131 tarihinin sonundan Muharrem 132 tarihine kadar bu şehirde kaldı. Bu fetihler hakkında bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 357- 361; **Belazuri**, III,137; **el-Kufi**, VII- VIII, 355- 356.

Kufe şehrine ulaşmak için Kahtebe ve askerlerinin takip edeceği güzergah İbni Hubeyre tarafından tahmin edilmekteydi. Buna göre; hac rotası olarak da bilinen bu güzergâhta Kasrışirin, Hanikin, Celula, Deskere ve Nehrevan köprüsü var idi. Bu güzergâhın güneyi Kufe'ye ulaşmaktaydı.⁵²⁴ Kahtebe Hanikin'e ulaştığında İbni Hubeyre ve ordusu Celula'da bulunmaktaydı. Celula; Emevi güçlerinin savunması için müsait bir yerdi. İbni Hubeyre askerlerine emir vererek Celula'da bulunan eski savunma mevzilerinin onarılmasını istedi. Onlar da bu isteği yerine getirdiler.⁵²⁵ Öte yandan Kahtebe düşman hakkında bilgi toplaması için oğlu Hasan'ı gönderdi. Hasan, İbni Hubeyre ve askerlerinin Celula'da beklediği haberini babasına getirdi. Kahtebe onlarla karşılaşmadan Kufe'ye kendisini ulaştıracak bir yolu araştırmaya başladı. Herkesi toplayarak onlara: “*İbni Hubeyre ile karşılaşmadan bizi Kufe'ye götürecek bir yol bileniniz var mı?*” diye seslendi. Beni Temim kabilesinden ismi Halef bin Müverri el-Hemedani olan bir şahıs dedi ki: “*Evet, ben size rehberlik edebilirim.*”⁵²⁶ Kahtebe ve ordusu bu adamın rehberliğinde Tamara'yı geçip Ukbara'ya geldi. Ardından Avana ismi verilen yere yerleştiler.⁵²⁷

Kahtebe ve askerlerinin ilerleyişi ve Kufe şehrine yönelmesi Emeviler'i korkuttu. Suriye ordusu içerisindeki komutanlar ve Havsere endişelerini ve önerilerini İbni

⁵²⁴ Sharon, **Revolt**, 212.

⁵²⁵ Hz. Ömer zamanında; H.16/ 637 tarihinde bu mevkiye(Celula'da) İslam ordusu ile Sasani ordusu karşı karşıya gelmişti ve savaş Müslümanların lehine sonuçlanmıştı. İşte Hubeyre'nin tamirini istediği savunma mevzileri İranlılar tarafından yapılmıştı. İbni Hubeyre'nin amcaoğlu bu yeri savunma için uygun görmeyip, düşüncesini şöyle ifade ediyordu: “*Bu mevki(Celula) uğursuzdur. Acemliler Müslümanlara karşı burada toplandılar. Allah ise Müslümanları onlara karşı üstün kıldı.*” İbni Hubeyre burasının Kahtebe ve askerlerinin geçiş yolu üzerinde olduğunda ısrarcı olarak bu itirazı kabul etmedi. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 363.

⁵²⁶ Başka bir rivayete göre bu kişi şöyle dedi: “*Ey Emir! Ben sizi İbni Hubeyre'den uzak tutup, Kufe'ye götürecek yolu biliyorum. Böylelikle o seni, sen de onu görmeyeceksin.*” Kahtebe bin Şebib bu adama rehberlik yapma ve dediği şekilde kendilerini Kufe'ye ulaştırma karşılığında 10.000 dirhem vaat etti. Bkz: **el-Kufi**, IV,356.

⁵²⁷ **Taberi**, IV, 339; **İbnü'l-Esir**, V, 330. Kahtebe, Hanikin'de iken İbn Hubeyre Celula'da bulunuyordu. ve iki rakip arası yaklaşık 5 fersah (30 km) bir mesafe idi. Kahtebe, İbn Hubeyre hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olunca Hazim bin Huzeyme'ye Dicle'yi geçme emrini verdi. Kahtebe daha sonra Anbar'a gidip oradan kendilerini nehre taşıyacak gemi ve sandal göndermesini istedi. Onunla Dimimma adı verilen yerde buluşmak üzere sözleştiler. Hazim kendisine emredilen şeyi yaptı. Kahtebe de askerleriyle birlikte Muharrem 132/ Ağustos-Eylül 749 tarihinde Fırat'ı geçip kıyı boyunca ilerlemeye devam etti. İbn Hubeyre Yukarı Felluce bölgesinde bulunuyordu. İbn Hubeyre'nin ordusuna İbn Dubare'nin ordusundan kaçanlar da katıldı. Mervan da Havsere bin Suheyl el-Bahili'yi 20.000 kişilik ordu ile ona gönderdi. Bkz: **El-Kufi**, VII-VIII, 356.

Hubeyre'ye şöyle ifade ettiler: “ *Kahtebe Kufe'ye doğru gidiyor. Sen Horasan'a yönel, onu Mervan'a bırak. Bu şekilde onun ordusunu bölersin daha doğrusu o senin peşine düşer.*” Bu öneri ibni Hubeyre'nin hiç hoşuna gitmedi. Dedi ki: “*Bunun uygun bir görüş olduğunu sanmıyorum. O, Kufe'yi bırakıp peşime düşmez. En iyisi onunla Kufe'ye kadar savaşmak.*”⁵²⁸ Kahtebe Fırat'ı geçerken, ibni Hubeyre de Felluce'de bulunan kamptan ayrıldı. Öncü birlik ve koruma olarak Havsere'yi seçti. Bu şekilde yola çıktılar. Hedef; Kufe şehrine ulaşmak idi. İki ordu karşılıklı kıyı boyunca ilerliyordu. Kahtebe ve askerlerinin mola verdiği bir anda bir bedevi kendilerine gelip selam verdi. Kahtebe bedeviye sordu: “*Sen kimlerdensin?*” Bedevi de ona Tayy kabilesinden olduğunu söyledi. Bedevi daha sonra Kahtebe'ye su uzatıp: “*Bu sudan iç ve arta kalan kısmı ile susuzluğumu gider.*” Kahtebe bir kâse doldurup içti. Daha sonra kalan suyu içmesi için bedeviye verdi. Bedevi: “*Bu sudan ordunun içişini bana gösteren ve bu zamana kadar beni hayatta bırakan Allah'a şükürler olsun*” dedi. Kahtebe: “*Susuzluğun dindi mi?*” diye sordu. O da: “*Ever!*” karşılığını verdi. Kahtebe ona tekrar kabilesini sorunca: “*Tayy kabilesindenim*” cevabını tekrarladı. Daha sonra ekledi: “*Aynı zamanda Beni Nebhan aşiretindenim*” Kahtebe bu cevap üzerine: “*İmam İbrahim doğru söyledi. O, bana bu nehir üzerinde savaşacağımı ve zafer kazanacağımı haber verdi*” dedi.⁵²⁹ Kahtebe daha sonra bedeviye takrar sordu: “*Ey Beni Nebhan'ın kardeşi! Bu nehirde herhangi bir geçiş yeri(sığ yer) var mıdır?*” Bedevi: “*Vardır. Fakat ben o geçişi bilmiyorum. Ama sığ yerini söyleyecek kişiyi sana gösterebilirim.*” karşılığını verdi. Bedevinin bahsettiği kişi; es-Sindi bin Asım isimli bir şahıs idi. Kahtebe adamları vasıtasıyla onu babasını ve yardımcısını getirtti. Bu kişiler Kahtebe ve askerlerine nehrin geçmeye müsait en sığ yerini gösterdiler. Böylelikle akşama doğru ibni Hubeyre'nin birlikleriyle karşılaştılar. 8 Muharrem 132/ 28Ağustos 749 tarihinde Haşimi ordusu şiddetli bir şekilde düşman ordusuna saldırdı. Bir müddet sonra Emevi birlikleri hezimete uğrayıp dağıldı. Bu savaş

⁵²⁸ Başka bir rivayete göre İbn Hubeyre kendisine yapılan teklife şu yanıtı verdi: “*Ben Horasan'a gidersem orada Ebu Müslim'in yüz binlerce taraftarı var. Hayır! Fakat ben Kahtebe ile Kufe'ye kadar savaşırım ve onu geçip Kufe'ye ulaşırum.*” **El-Kufi**, VII-VIII, 356- 357.

⁵²⁹ Kahtebe bu sözüyle böyle bir manzara ile karşılaşacağını daha evvel İmam İbrahim bin Muhammed'in kendisine haber verdiğini söylüyordu. Böyle bir öngörü; morale ihtiyacı olan askerleri cesaretlendirmek için söylenmiş olabilir. Bu şekilde İmamın yalan söz söylemeyeceğine inanan taraftarlar canla başla savaşacaklardı. Cürcan'ın fethedilmesinden önce benzer bir konuşma yapan Kahtebe askerlerini Nübate bin Hanzele'nin ordusuna karşı cesaretlendirmişti. Bkz: **Taberi**, IV, 327; **İbnü'l-Esir**, V,318- 319; **el-Kufi**, VII-VIII, 353- 354

esnasında Kahtebe bin Şebib esrarengiz biçimde kayboldu. Ertesi gün hava aydınlandığında Kahtebe'nin cansız bedenini buldular.⁵³⁰

Kahtebe bin Şebib ölmeden önce kendisinden sonra Haşimi ordusu komutanının oğlu; Hasan bin Kahtebe'nin olmasını⁵³¹, Kufe ele geçirildiği vakit Ebu Seleme bin Hallal'e; "**İmamın veziri**" sıfatıyla itaat edilmesini istedi.⁵³²

Kahtebe'nin ani ölümü üzerine Haşimi ordusu Hasan bin Kahtebe'ye başkomutan olarak biat etti. Hasan bu biat esnasında bulunmuyordu. Onun adına biatleri Hasan'ın kardeşi Humeyd bin Kahtebe kabul etti. Daha sonra Humeyd adamlarını Hasan'a gönderdi. Bu sıralar Hasan bin Kahtebe **Şahi**⁵³³ ismindeki bir köyde bulunuyordu. Hasan bu haber üzerine ordunun bulunduğu yere gitti. Ebu'l-Cehm kendisine babasının mühürünü verdi. Sonra herkes Hasan'a biat etti. Hasan bin Kahtebe başkomutan olarak görevi devraldı.⁵³⁴

Hasan bin Kahtebe'nin önündeki hedef; Kufe'nin ele geçirilmesi idi. Zaten babası da bu harekâta bu amacı gerçekleştirmek için başlamış sonunu getirememişti.

Kufe'de bulunan Ebu Seleme ile Haşimi ordusu arasındaki irtibat kesintisiz devam ediyordu. Yakın bir zamanda Haşimi ordusunun Kufe şehrini ele geçirmesi kesindi. Kahtebe ve ordusunun Fırat nehrini geçtiği haberi Ebu Seleme'ye ulaşınca Ebu

⁵³⁰ **Taberi**, IV, 339- 340; **İbnü'l-Esir**, V,331. Kahtebe'nin ölümü hakkındaki esrar perdesi bir türlü aralanamamıştır. Ölümü hakkında ileri sürülen görüş iki nokta üzerinde odaklanmıştır: 1) Kahtebe bu savaş esnasında nehrin derin bir yerine rastlayıp boğulmuştur. 2) Düşman tarafından öldürülmüştür. Buna rağmen; Kahtebe'nin ölümü hakkında hiç kimse kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Kahtebe'nin ölümü hakkındaki tartışmalar bir hayli uzundur. Bu tartışmaların ayrıntısı için bkz: **Taberi**, IV,340- 341; **Belazuri**, III,137; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 371; **el-Kufi**, VII-VIII,357.

⁵³¹ **Taberi**, IV, 340. Mukatil bin Malik el-Akki böyle bir vasiyeti kendisinin işittiğini beyan etmiştir. Ayrıca bkz: **Belazuri**, III, 138.

⁵³² **Taberi**, IV, 341. Bu istek gereğince Ebu Seleme; Muhammed ailesinin veziri olarak kabul edildi.

⁵³³ **Şahi**: Kufe'ye 5 fersah (30 km)mesafede bulunan bir yerleşim birimidir.

⁵³⁴ Hasan bin Kahtebe mücadele konusundaki kararlılığını şu sözlerle vurguladı: "*Her ne kadar Kahtebe ölmüş olsa da Kahtebe'nin oğlu olarak ben varım.*" Daha sonra babasının ölümünden sorumlu tuttuğu kişileri öldürttü. Ayrıntı için bkz: **Taberi**, IV, 340.

Seleme şehirde çıkacak bir isyanın Haşimi ordusunun işini kolaylaştıracağını düşündü. Bu işi davet adına yapacak en uygun kişi Muhammed bin Halid el-Kasri idi.⁵³⁵ Ebu Seleme Muhammed bin Halid el-Kasri'ye bir elçi vasıtasıyla şu mesajı gönderdi: “ *Sen hep bu günü görmeyi temenni ettin. İşte görmeyi arzuladığın gün geldi. O halde siyahları izhar et, babana yapılanları hatırla, sana bağlı olanlar ve kabilenle birlikte isyan et*”⁵³⁶

Muhammed bin Halid el-Kasri taraftarlarına ve kabilesine mensup insanlara haber gönderip isyan için birlik olmalarını istedi. İlk aşamada 1000 kişi Muhammed bin Halid etrafında toplandı. Bu sıralar Kufe yöneticisi; Salih bin Ziyad el-Harisi, güvenlik sorumlusu Abdurrahman bin Beşir el-İcli idi. Aşure gününün arefesi akşamı Muhammed bin Halid ve taraftarları isyan etti. Siyah elbiseli isyancılar yönetim merkezine kadar ilerlediler. Salih bin Ziyad ve Abdurrahman bin Halid çareyi kaçmakta buldu. İsyân 9 Muharrem 132/28 Ağustos 749 tarihinde başladı ve kısa bir süre zarfında başarıya ulaştı. Ertesi gün; 10 Muharrem 132/ 29 Ağustos 749 tarihinde şehirde hiçbir Emevi yöneticisi kalmamıştı. Bu arada ibni Hubeyre'nin komutanı olan Havsere “ibni Hubeyre'nin şehri” olarak anılan ve Kufe'ye yakın olan bir yere gelmişti. Havsere Kufe'yi ele geçirmek için hazırlıklara başladı. Bu haber Kufe'ye ulaşınca Ebu Seleme Muhammed bin Halid'e elçi göndererek bulunduğu yeri terk etmesini istedi. Fakat Muhammed bin Halid bu teklifi kabul etmedi. Havsere'nin hazırlık haberleri üzerine Muhammed bin Halid'in etrafındakiler dağıldı. Havsere bu durumu değerlendirmek için hareket etti. Kufeliler'in düşman ordusunu bekledikleri sırada bir grup atlıın şehre doğru geldiği görüldü. Muhammed kölelerinden oluşan birliği onlarla savaşması için

⁵³⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 367. Muhammed'in babası Halid el-Kasri Emeviler tarafından acımasız bir şekilde öldürülmüştü. II. Mervan'ın iktidarı ile birlikte Yemen taraftarı politika yerini Kays yanlısı bir siyasi görüşe bıraktı. Muhammed bu gelişme üzerine Kufe'ye gelip birkaç yıl gizli yaşamak mecburiyetinde kaldı. Hem babasını intikamını almak hem de Yemen kabilesine eski saygınlığını kazandırmak için fırsat kollamaya başladı. Onun bu istek ve arzusunu bilen Ebu Seleme Muhammed bin Halid el-Kasri başkanlığında Kufe'de çıkacak bir isyanın uygun olacağını düşünmekteydi. el-Kasri ailesi için bkz: **Belazuri**, III, 80–81, 87- 88, 100, 117- 118.

⁵³⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 367.

hazırladı. Tam bu sırada gelen topluluktan biri: “*Biz Beceli kabilesine mensubuz. Aramızda Melih bin Halid el-Beceli vardır. Biz sizin davetinize katılmak için geldik*” diye seslendi. Daha sonra bu topluluk şehre girdi. Biraz vakit geçtikten sonra ilk guruptan daha kalabalık bir atlı birlik Kufe’ye geldi. Bunlar da Bedhel ailesine mensup insanlardı. Havsere, Kufe’de tekrar büyük bir topluluğun oluştuğunu görünce şehre saldırmaya cesaret edemeyerek Vasıt şehrinde bulunan ibni Hubeyre’nin yanına gitti.⁵³⁷

Muhammed bin Halid, Kufe’de yaşanan olayları bir mektup ile Kahtebe’ye bildirmek istedi. O henüz Kahtebe’nin öldüğünü bilmiyordu. Zaferi bildiren mektubu bir atlı ile gönderdi. Atlı mektubu Kahtebe’nin oğluna ulaştırdı. O da bu mektubu insanlara okudu. Daha sonra Hasan bin Kahtebe ve Haşimi ordusu Kufe şehrine doğru yola çıktı. Muhammed üç gün boyunca(Cuma-Cumartesi ve Pazar) şehirde kaldı. Pazartesi günü Hasan ve askerleri Kufe şehrine girdiler. Daha sonra Ebu Seleme’nin yanına gittiler. Ebu Seleme o anda Beni Seleme kabilesi içerisinde bulunuyordu. Hasan ve askerleri Ebu Seleme ile bulunduğu yerden ayrıldılar. Ebu Seleme Nuheyla’da iki gün kaldı. Bu sürenin sonunda Hammam Ayan’a⁵³⁸ gitti. Ebu Seleme buraya yerleştikten sonra Hasan bin Kahtebe’yi, ibni Hubeyre ile savaşması için Vasıt şehrine gönderdi.⁵³⁹

Ebu Seleme düşman ile mücadelenin henüz bitmediğinin farkında idi. Bu nedenle bu mücadelenin düzenli ve kesintisiz olarak devam etmesini sağlayacak askeri ve siyasi kararlar aldı. Bu çerçevede Humeyd bin Kahtebe Medain’e, Müseyyeb bin Zuheyr ve Halid bin Bermek Deyr-i Kunna’ya, Mühelleb ve Şerahil Aynu’t-Temr’e, Bessam bin İbrahim bin Bessam da Ehvaz’a gönderildi.⁵⁴⁰

Ebu Seleme bir taraftan düşman ile mücadeleye hız verirken öte yandan Abbâsiler’in ilk divanı olarak nitelendirilen yönetim mekanizmasını oluşturdu. Buna göre Askeri

⁵³⁷ **Taberi**, IV, 341- 342; **İbnü’l-Esir**, V, 332- 333. Diğer bir rivayete göre; Muhammed bin Halid isyanın başarıya ulaşmasının ardından Cuma günü Kufe halkına seslendi. Daha sonra onlardan biat aldı. Kufe isyanı ve Muhammed bin Halid’in hutbesi için bkz: **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 367- 369.

⁵³⁸ **Hammam Ayan**: Hire içerisinde bulunan ve Kufe’ye 3 fersah (18 km)mesafede olan yerleşim birimidir.

⁵³⁹ **Taberi**, IV, 342; **İbnü’l-Esir**, V, 333. Haşimi ordusu Kufe şehrine ulaşınca Ebu Seleme bin Hallal’i “**Muhammed ailesinin veziri**” olarak kabul ettiler. Ebu Seleme, Hammam Ayan’a gitmeden evvel şehrin yönetimini Muhammed bin Halid el-Kasri’ye bıraktı. Muhammed insanlar arasında “Emir” sıfatıyla anılmaya başladı. Bu durum Ebu’l-Abbas’ın iktidarına kadar devam etti. Ebu Seleme Kufe’nin ele geçirilmesinin ardından taraftarlarına bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın ayrıntıları için bkz: **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 375- 376.

⁵⁴⁰ **Taberi**, IV, 342–343; **İbnü’l-Esir**, V,333, **Ahbaru’d-Devleti’l-Abbâsiyye**, 377- 378.

işlerden sorumlu divanın(Divanu'l-Cünd) başına Ebu'l-Cehm getirildi. Güvenlik teşkilatı(eş-Şurat) Ebu Ganim'e bırakıldı. Ubeydullah bin Bessam özel güvenlik hizmetini(el-Hares) üstlendi. Amraveyh ez-Zeyyat muhafız birimine(Hicabet) atandı. Muğire bin Reyyan önce Harac divanına tayin edildi. Ardından yazışmalarla ilgili birime(er-Resail) kaydırıldı. Yusuf bin Sabit Divanu'l-Harac'a atandı. Abdusselam bin Nuaym el-Gamidi de hazine işiyle görevlendirildi.⁵⁴¹

Ebu Seleme bin Hallal'in gayretleri ile yeni devletin yönetim anlamında alt yapısı oluşturuldu. İş artık yeni devletin ve devlet başkanının ilanına kalmıştı.

8) İKTİDARIN YENİ SAHİPLERİ: ABBASİLER

H.100/718- 719 tarihinden itibaren Emeviler'e karşı yürütülen mücadele büyük bir gizlilik ve titizlikle sürdürülüyordu. Hareketin Ebu Müslim tarafından Ramazan 129/Haziran 747 tarihinde açık hale getirilmesinden sonra da; özellikle İmam'ın kimliği konusundaki gizlilik prensibi devam ettirildi. Emeviler iktidarlarını hedef alan bu hareketin önde gelen liderleri hakkında bilgiye sahip olmalarına rağmen; bu mücadelenin kimin adına yapıldığını tam olarak bilemiyordu. Bu yüzden asıl liderin kim olduğu uzun müddet bir sır olarak kaldı. Horasan bölgesinin Abbâsi taraftarlarının kontrolüne geçtiği bir sırada; Kahtebe bin Şebib Hanikin'de iken İmam İbrahim bin Muhammed yakalanıp Harran'a götürüldü. Bu haber Ebu Seleme tarafından Kahtebe bin Şebib'e iletildi. Kahtebe bu habere çok üzüldü.⁵⁴² Kahtebe'nin Hanikin'de bulunduğu vakit ile İmam İbrahim bin Muhammed'in yakalandığı zaman dilimi Zilkade 131/Haziran 749 tarihine rastlamaktadır.⁵⁴³

Uzun yıllar hiç şüphe uyandırmadan kendisini gizlemeyi başaran İmam İbrahim'in yakalanışı bir hayli ilginçtir. Bu trajik durum birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Şöyle ki; iddiaya göre Mervan bin Muhammed, "*er-Rıza min Al-i Muhammed*" adına çağrı yapıldığını öğrendiği vakit Abdullah bin el-Hasan'dan⁵⁴⁴ şüphelendi. Çünkü Ehl-i

⁵⁴¹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 376- 377.

⁵⁴² **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 363- 364.

⁵⁴³ **Taberi**, IV, 338; **İbnü'l-Esir**, V, 330; **el-Ezdi**, 117.

⁵⁴⁴ **Abdullah bin el-Hasan**: Bu kişi; Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hasan'ın torunudur

Beyt'in hayatta olan en yaşlı üyesi bu şahıs idi. Mervan kendisini tutuklatıp huzuruna çıkardı. Onu bu hareketi yürütmekle suçladı. Abdullah kendisine nispet edilen suçlarla alakası olmadığını, bu hareketin yöneticisinin İbrahim bin Muhammed olduğunu söyledi. Bu ihbar üzerine Mervan; İbrahim bin Muhammed'i yakalatıp hapsedirdi.⁵⁴⁵

Diğer bir rivayete göre; Kurayz bin Mücac el-Müstevrid et-Temimi adlı bir şahıs kan davasından kurtulmak için Basra'dan kaçıp Horasan'a geldi. İsmi Abdülkerim olarak değiştirdi. Ebu'l-Avca künyesini aldı. Kısa sürede Lahiz bin Kurayz, el-Kasım bin Mücaşi gibi davetin üst düzey sorumluları ile yakınlık sağladı. Bu ikisiyle ilişkisini ilerletti. Nihayetinde davetin sırlarına vakıf oldu. Onlar da bu kişiyi harekete davet ettiler. O da kabul etti. Güvenilir bir kişi olarak tanınana kadar onlarla birlikte çalıştı. Ebu Müslim'in Ebu Humeyd başkanlığında bir gurubu İmam İbrahim'e yolladığında bu şahıs da kafilde bulunuyordu. Tedmür'e geldiklerinde Abdülkerim hasta olduğunu ileri sürerek kafilden geri kaldı. Kafile ayrıldıktan sonra derhal Mervan bin Muhammed'in yanına giderek durumu ihbar etti Mervan da adamlarını gönderip İmam İbrahim'i tutuklattı.⁵⁴⁶

Başka bir iddia; İmam İbrahim'in yakalanmasını Mervan bin Muhammed'in istihbarat çalışmasının bir sonucu olarak görür. Buna göre; Kahtebe bin Şebib, Cürcan şehrini ele geçirince Mervan bin Muhammed özel adamlarından birini Kahtebe'ye gönderdi. Bu kişi Kahtebe'nin yanına gelerek davete katılmak istediğini söyledi. Kahtebe de ona: *Muhammed ailesinden razı olunan kişiye biat et*" dedi. Mervan'ın adamı da: *"Bu, meçhul birine biat etmektir. Böyle bir biat ile akit sahih olmaz"* karşılığını verdi. Kahtebe'yi ismi açıklamaya zorladı. Sözüne devamla: *"Ben ancak ismini bildiğim kişiye biat ederim"* dedi. Ordu bu söze dikkat kesilince Kahtebe ordusunda bozulmanın olmasından korktu. Bu yüzden dedi ki: *"O halde sen Şurat'ta bulunan İbrahim bin Muhammed'e biat et."* Bu adam İmamın ismini Mervan bin Muhammed'e bildirdi. O da onu yakalatıp Harran'da zindana attı.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 389, 393- 394. Mervan'ın huzuruna çıkarılan Abdullah dedi ki: *"Ben bu işin sorumlusu değilim. Bu hareketin sahibi(idare edeni) İbrahim bin Muhammed'dir."* dedi.

⁵⁴⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 389.

⁵⁴⁷ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 391.

İmam İbrahim'in yakalanışı hakkında rivayetler bu üçü ile sınırlı değildir. Bunlardan başka birçok rivayet vardır ve bu rivayetler İmam İbrahim'in ele geçirilişini açıklamaktan öte daha esrarengiz bir hale getirmektedir.⁵⁴⁸ Kesin olan tek şey; İmam İbrahim Mervan bin Muhammed tarafından tutuklanıp zindana atılmasıdır.

8.1) İmam Muhammed bin İbrahim'in Ölümü

İmam İbrahim bin Muhammed'in ölümüne dair haberler tıpkı ele geçirilişine ait rivayetler gibi muhtelifdir. Bu bağlamda İmam İbrahim'in eceli ile mi yoksa bir cinayet veya suikast sonucu mu öldüğü hala belirsizdir. İlk rivayete göre; İbni Hubeyre'nin hezimete uğrama haberini alan Mervan içinde zehir olan süt ile İmam İbrahim'i zehirlenmeye karar verdi. Zindancı zehirli sütü İmama verdi. Süt midesine ulaştıca zehiri hissetti. O vakit suikasta kurban gittiğini anladı. Zindancıya dönerek: "*Bunu da yaptınız ha!*" dedi. Daha sonra hanımı Lübabe'nin zindana gelmesini istedi. Lübabe İmamın ölüm anına şahit oldu. Lübabe'nin anlattığına göre İmam tüm gece elini kalbinin üzerine koyup acı içerisinde kıvrandı. Aynı gece öldü. Zindancı ölüm haberini Mervan'a haber verdi. Mervan İmam İbrahim'in cenazesinin yıkanmasını ve yıkama anında kadısının orada olmasını emretti. O da emredilene yerine getirdi. Yıkama esnasında zincirler hala üzerinde idi. Bu zincirler ancak yıkandıktan sonra çıkartıldı. İmam'ın vefatı Muharrem 132/Ağustos-Eylül 749 tarihine rastlamaktadır.⁵⁴⁹ Diğer bir rivayete göre; Mervan bin Muhammed, İmam İbrahim'in hapis kaldığı yerin damını yıktırdı. Enkazın altında kalan İmam bu şekilde can verdi.⁵⁵⁰ Başka bir rivayet bize; İmam İbrahim'in başının kireç torbasına sokulmak suretiyle katledildiğini haber

⁵⁴⁸ İmam İbrahim'i ihbar eden kişinin Abdullah bin el-Hasan olduğunu bildiren rivayetler arasında bile ihtilaf vardır. Buna göre; Abdullah Mervan bin Hakem'e bir mektup yazıp İmam İbrahim bin Muhammed'i jurnal etmiştir. Bu haber üzerine Mervan, İmam İbrahim'i yakalatıp huzuruna çıkarmış ve: "*Mektubu oku!*" demiştir. İbrahim Mektuba bakınca: "*Bu Abdullah bin Hasan'ın yazısıdır*" karşılığını verdi. Mervan ise sözünü şöyle bitirdi: "*Doğru söyledin. O amcanın oğlunun mektubudur ve seni yalanlıyor*" Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 394.

⁵⁴⁹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 396. Bu olaya benzer bir hadise daha nakledilmektedir. Rivayete göre İmam İbrahim Harran'da hapiste iken Şürahil bin Mesleme bin Abdülmelik ile aralarında yakın bir dostluk kuruldu. Cezaevinde iken birbirlerini ziyaret ediyorlardı. Günlerden bir gün Şürahil İbrahim'e süt gönderdi. Sütü getiren kişi: "*Kardeşin bu sütü içtiğini ve çok beğendiğini söyledi. Senin de içmen için gönderdi.*" dedi. İbrahim o sütü içince vücudunda bir halsizlik ve kırgınlık oluştu. O gün de onun Şürahil'i mutad olarak ziyaret ettiği günlerden biriydi. O gecikince Şürahil haber gönderip durumu öğrenmek istedi. İbrahim: "*Bu gün bana gönderdiğin sütü içince hasta oldum*" diye haber gönderdi. Şürahil İmam İbrahim'in yanına gelerek: "*Allah'a yemin ederim ki; bu gün ne süt içtim ne de sana gönderdim. Biz Allah'a aidiz ve dönüşümüz onadır. Sana tuzak kurdular*" dedi. İbrahim o gece vefat etti. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 395; **Taberi**, IV, 353; **İbnü'l-Esir**, V, 344.

⁵⁵⁰ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 397; **Taberi**, IV, 353; **İbnü'l-Esir**, V, 343.

vermektedir.⁵⁵¹ Aktaracağımız son rivayet diğerlerinden oldukça farklıdır. Buna göre İmam'ın ölüm nedeni suikast ya da hile yoluyla cinayet değildir. İmam'ın ölümüne sebep olan şey o dönemde birçok yere yayılmış olan veba hastalığıdır.⁵⁵² İmam İbrahim bin Muhammed'in ölümü ile ilgili sır perdesi hiçbir zaman tam olarak aralanamadı. Kesin olan tek şey Harran'da iken zindanda hayata gözlerini yummasıdır. Bildiğimiz başka bir şeyde İmam'ın öleceğini hissetmesidir. Bu nedenle yönetim işini kardeşi Ebu'l-Abbas'a vasiyet edip, ailesinin Kufe'ye gitmesini istemiştir.⁵⁵³ Ebu'l-Abbas başta olmak üzere aile fertleri bu vasiyeti yerine getirmek için bu şehre yöneldi.

8.2) Ebu'l-Abbas ve Abbâsi İktidarının Başlangıcı

İmam İbrahim bin Muhammed, Emevi askerleri tarafından tutuklanınca ailesine kardeşi olan Ebu'l-Abbas Abdullah bin Muhammed ile birlikte Kufe'ye gitmelerini vasiyet etti. Ayrıca onlara kendisinden sonra halifenin Ebu'l-Abbas olacağını bu nedenle onu dinleyip ona itaat etmelerini söyledi. Ebu'l-Abbas vasiyet gereğince yanındakiler ile birlikte Kufe'ye gitti. Kafile Kufe'ye ulaştığında tarihler Safer 132/Eylül-Ekim 749 yılını gösteriyordu.⁵⁵⁴ Abbâsiler Kufe şehrine ulaştıklarında pek sıcak karşılanmadılar.⁵⁵⁵ İddiaya göre ; Ebu Seleme özellikle İbrahim bin Muhammed'in ölümünden sonra hilafet işini Fatıma oğullarına intikal ettirmek istedi. Bu nedenle de Ebu'l-Abbas'ın halifeliğinin Kufe'de ilan edilmesini yaklaşık 40 gün geciktirdi.⁵⁵⁶

⁵⁵¹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 396.

⁵⁵² **Taberi**, IV, 352; **İbnü'l-Esir**, V, 343. el-Ezdi; H.131/748 tarihinde Basra'da ortaya çıkan veba salgınından bahsetmektedir. Veba'nın uzun bir müddet devam etmesi ve geniş bir alana yayılması düşünüldüğünde o dönemde Harran bölgesinde de bu salgının baş göstermesi hiçte ihtimal dışı değildir. **el-Ezdi**, 118. İmam İbrahim'in ölümü için ayrıca bkz: **İbn Haldun**, III, 278- 279.

⁵⁵³ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 409- 410; **Taberi**, IV, 345; **İbnü'l-Esir**, V, 335.

⁵⁵⁴ **Taberi**, IV, 345; **İbnü'l-Esir**, V, 335. Kufe'ye gelenler arasında; Ali bin Abdullah bin Abbas'ın oğulları: Davud, İsa, Salih, İsmail, Abdullah, Abdüssamed var idi. Bunlardan başka ayrıca Davud'un oğlu Musa da kafilde bulunuyordu. Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Abbas'ın oğulları: Ebu'l-Abbas, Ebu Cafer, Yahya, Ayrıca Muhammed bin Ali'nin torunları: Abdülvehhab bin İbrahim bin Muhammed ve onun kardeşi Muhammed ve diğer aile üyeleri de aynı kafile içerisinde idi.

⁵⁵⁵ **Wellhausen**, 258. Bu soğuk karşılama Ebu Seleme bin Hallal tarafından yapılmıştır. Abbasoğullarının Kufe'ye gelişi gizli olmuştu. Birçok Kufeli'nin misafirlerinden haberi yoktu.

⁵⁵⁶ **Belazuri**, III, 139.

Ebu Seleme misafirlerini Beni Haşim'in mevlası olan Velid bin Sad'ın evine yerleştirdi. Onların şehirdeki varlığını önde gelen hareket liderlerinden ve taraftarlarından saklamayı başardı. Hareketin önde gelen isimlerinden olan Ebu'l-Cehm durumdan kuşkulunup Ebu Seleme'ye sordu: “*İmam ne yapıyor ?*” Ebu Seleme ona: “*İmam henüz buraya ulaşmadı*” karşılığını verdi. Ebu'l-Cehm Ebu Seleme'ye bu konuda o kadar çok soru sorup onu bunaltmış olacak ki; Ebu Seleme ona: “*Sen çok soru soruyorsun, bu zaman halifeyi açıklama zamanı değildir*” diye çıkıştı. Nihayetinde Ebu Humeyd, İmam İbrahim'in Sabık el-Harezmi isimli hizmetçisi ile karşılaştı. Ona efendisinin nerede olduğunu sordu. Hizmetçi de onların(İmam İbrahim'in ailesinin) Kufe'de olduğunu söyledi. Ebu Humeyd bu haber üzerine hizmetçi ile beraber Ebu'l-Cehm'in yanına gitti. Abbâsiler hakkında bilgi verdi. Ebu'l-Cehm, Ebu Humeyd'in hizmetçi ile birlikte gidip Abbâsi ailesinin kaldıkları yeri öğrenmesini istedi. Yanlarında İbrahim bin Seleme olduğu halde geri döndüler. Bu şahıs Abbâsi ailesinin Beni Ebd'ın arasında kaldığını söyledi. Hep birlikte Musa bin Kab'ın yanına gittiler. Durumu ona bildirdiler. Ebu'l-Cehm daha sonra tekrar Ebu Seleme'nin yanına gelerek İmam hakkında sorular sordu. O da: “*İmamın ismini açıklamanın zamanı değil, Vasıt şehri hala alınamadı.*” Ebu'l-Cehm tekrar Musa bin Kab'ın yanına gelip Ebu Seleme'nin cevabını söyledi. Onlar aralarında istişare edip İmam ile buluşmaya karar verdiler. Önde gelen isimlerden oluşan bir topluluk Ebu'l-Abbas'ın yanına gitti.⁵⁵⁷ Ebu'l-Abbas'ı sorup ona halife olarak selam verdiler. Daha sonra İmam İbrahim'in vefatından dolayı başsağlığı dilediler. Bu sırada Ebu Seleme topluluğun Ebu'l-Abbas'ın yanına gittiğini öğrenmişti. Vakit kaybetmeden o da oraya ulaştı. Ebu'l-Abbas'ın huzuruna tek başına alınmasına müsaade ettiler. Ebu Seleme Ebu'l-Abbas'ın huzuruna çıktığında Ebu'l-Abbas'ın yanında bulunan Ebu Humeyd ona ağır hakaretlerde bulundu.⁵⁵⁸ Ebu'l-Abbas, Ebu Humeyd'e susmasını işaret etti.⁵⁵⁹

Ebu Seleme'nin bir şekilde kendisini savunması gerekiyordu. Hemen söz alarak: “*Ben ancak işleri yoluna koyduktan sonra Müminlerin Emirini açıklamak istedim*”

⁵⁵⁷Gurup içerisinde; Musa bin Kab, Ebu'l-Cehm, Abdülhamid bin Ribî, Seleme bin Muhammed, İbrahim bin Seleme, Abdullah et-Tai, İshak bin İbrahim, Şerahil, Abdullah bin Bessam, Ebu Humeyd, Muhammed bin İbrahim, Süleyman bin el-Esved, Muhammed bin el-Hüseyn gibi isimler vardı.

⁵⁵⁸Ebu Humeyd Ebu Seleme'ye: “Ey anasını... Ebu Seleme! Burnun sürtülsün “diye hakaret etti.

⁵⁵⁹Taberi, IV,345- 346; İbnü'l-Esir, V, 335-337.

dedi.⁵⁶⁰Ebu'l-Abbas da ona hitaben: “ *Ey Ebu Seleme! Senin özürünü kabul ettik, seni yalancı çıkarmayız. Senin bizim yanımızdaki hakkın çok büyüktür. Devletimizin kurulmasında önde gelen biri olarak sana müteşekkiriz, hatanı bağışladık. Sen (vakit kaybetmeden)askerlerinin yanına dön ki onların arasına fitne girmesin.*” Ebu Seleme bu söz üzerine Hammam Ayan’daki askeri kampına geri döndü.⁵⁶¹

Ebu Seleme’nin Ebu'l-Abbas’ın huzurundan ayrıldığı gecenin sabahında insanlar yeni devletin ve yeni halifenin ilanı için hazırlıklarını yaptılar. Ebu'l-Abbas ailesi ile birlikte önce Kufe’de bulunan ve kendisine tahsis edilen yönetim merkezine(*Kasru'l-İmare*) geldi. Oradan Kufe camiine geçti. Ebu'l-Abbas halifeliğini ve Abbâsilerin iktidarını ilan ettiği konuşmayı; 12 Rebiulahir 132/ 28 Kasım 749 Cuma tarihinde bu camide yaptı.⁵⁶²Böylelikle iktidarın Abbâsilere geçtiği resmen ilan edilmiş oldu.⁵⁶³

Ebu'l-Abbas’ın Kufe camiinde yapmış olduğu konuşma; dini motiflerle örülü siyasi bir nutuk olarak ön plana çıktı. O, konuşmasında Ehl-i Beyt kavramının sınırlarını Abbâsileri de içerisine alacak biçimde genişletti. Bu şekilde Abbâsi soyunun yönetim işine layık olmadığını ileri süren söylemlerin önüne geçmeyi umdu. Hz. Peygamber sonrası yaşananları anlatırken özellikle Emeviler’in yapmış olduğu zulüm ve haksızlığa değindi. Ardından bu haksızlık ve zulmün Abbasoğulları ve taraftarları sayesinde ortadan kaldırıldığını ifade etti. Ebu'l-Abbas konuşmasında Kufeliler’e övgüde bulundu. Konuşma yaptığı sırada Ebu'l-Abbas hasta idi. Bu nedenle konuşmasını daha fazla devam ettiremedi. Konuşma sırası alt basamakta bekleyen amcaoğlu Davud bin Ali’ye gelmişti. O, konuşmasına Horasan halkını metheden sözlerle başladı. Onların davaya olan katkılarından bahsetti. Kufe’yi Ehl-i Beyt’in şehri olarak niteledi. Bütün taraftarlardan kendilerine destek olmalarını istedi. Ebu'l-Abbas ve Davud bin Ali minberden indikten sonra yönetim merkezine gittiler. Cami’de Ebu'l-Abbas’ın kardeşi

⁵⁶⁰ **Belazuri**, III, 140.

⁵⁶¹ **el-Ezdi**, 123. Ayrıca bkz: **Taberi**, IV,349; **İbnü'l-Esir**, V, 337.

⁵⁶² **Taberi**, IV, 350; **İbnü'l-Esir**, V, 337.

⁵⁶³ Abbasiler iktidara gelmesi kolay ve tartışmasız olmamıştır. Günlerce süren tartışmanın ardından Ebu'l-Abbas’a biat edilmiştir. Nihayetinde iktidar Abbasiler’e geçmiştir. Bu süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Shaban, **The Abbasid Revolution**, 163- 168.

Cafer bin Mansur kaldı. Ebu'l-Abbas adına biatleri kabul etti. Bu durum geceye kadar devam etti. Cafer hem insanların biatini kabul etti hem de onlara namaz kıldırdı.⁵⁶⁴

Abbâsiler yeni bir devlet kurmalarına rağmen rahat değillerdi. Çünkü Mervan bin Muhammed hala hayatta idi. Öte yandan ibni Hubeyre Vasıt şehrindeki gücünü muhafaza ediyordu. Bu yüzden Ebu'l-Abbas Mervan ile savaşması için amcası Abdullah bin Ali'yi gönderdi. İki ordu Zab'da karşılaştı. 11 Cemaziyelahir 132/25 Ocak 750 tarihinde Mervan'ın ordusu kesin bir şekilde mağlup edildi. Mervan hezimetin ardından önce Cezire ardından Şam'a gitti. Abbâsi ordusu Mervan'ı takibini sürdürdü. Şam'da tutunamayan Mervan Filistin'e ardından Mısır'a gitti. Ama bir türlü takibattan kurtulamadı. Nihayetinde Zilhicce132/Ağustos 750 tarihinde Mısır'da Busir adı verilen köyde öldürüldü. Başlı Ebu'l-Abbas'a gönderildi.⁵⁶⁵ Mervan bin Muhammed'in etkisiz hale getirilmesinin ardından tüm dikkatler Vasıt'ta bulunan ibni Hubeyre'nin üzerine çevrildi. Hasan bin Kahtebe direnmeye devam ediyordu. Ebu'l-Abbas ibni Hubeyre'ye teslim olma karşılığında can emniyeti sözü verdi.⁵⁶⁶ Mervan bin Muhammed'in ölümü ile tek başına kalan ibni Hubeyre uzun müddet direndikten sonra kendisine teklif edilen antlaşmayı kabul etti. Ne yazık ki; Ebu'l-Abbas ibni Hubeyre'ye vermiş olduğu sözü tutmayarak onu idam etti.⁵⁶⁷

Neticede; H.100/718- 719 yılında Horasan'da başlayan iktidar mücadelesi Ebu'l-Abbas'ın halife sıfatıyla Abbâsi Devletini ilan etmesi ile başarıya ulaştı. Mervan bin Muhammed ve ibni Hubeyre'nin etkisiz hale getirilmesi bu başarıyı perçinledi. Böyle bir tablo iktidar mücadelesinin tamamen bittiği manasına gelmiyordu. Hareket içerisinde farklı beklentilere sahip olan insanların varlığı yeni bir mücadeleyi zorunlu kılıyordu. Bumücadele en az önceki kadar zor ve çetin geçeceğe benziyordu.

⁵⁶⁴ **Taberi**, IV, 346–348; **İbnü'l-Esir**, V, 337–339. Hutbelerin tam metni zikredilen bu sayfalarda ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

⁵⁶⁵ Savaşın ayrıntısı ve Mervan'ın öldürülmesine dair geniş malumat için bkz: **Taberi**, IV, 350- 356, **İbnü'l-Esir**, V, 340- 343, 345, 346–348. Ayrıca; **el-Kufi**, VII-VIII, 360- 365.

⁵⁶⁶ İbni Hubeyre'ye verilen eman mektubunun ayrıntısı için bkz: **el-Kufi**, VII-VIII, 375- 376.

⁵⁶⁷ İbni Hubeyre'nin Abbâsiler ile yapmış olduğu mücadele ve ölümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **Taberi**, IV, 361–366; **İbnü'l-Esir**, V,356- 360.

IV. BÖLÜM

ABBASİ İKTİDARININ İHTİRASI

Kufe şehri geçmişten beri Alioğulları taraftarlarının yoğun bir biçimde faaliyet gösterdiği bir yerleşim birimi idi. Bu nedenle bu şehrin Hz. Ali ve soyuna sempati duyan insanları; Hz. Ali neslinden birinin hilafet makamına geleceğini umuyordu. Onlar gibi düşünmeyen diğer bir topluluk Hz. Abbas soyundan birinin halife olacağına kesin gözle bakıyordu.⁵⁶⁸ Uzun yıllar boyunca propaganda malzemesi olarak kullanılan; “*er-Rıza min Al-i Muhammed*” söylemi, Hz. Ali taraftarlarının iktidar olma hayallerini canlı tutmuştu. Hayallerine kavuşmak isteyen bu insanlar; Abbâsi taraftarlarına destek vermede bir sakınca görmediler. Abbâsi soyunu “*Ehl-i Beyt*” üyesi olarak kabul etmediklerinden dolayı da, onların hilafet işine talip olacaklarını düşünmediler. Bu gerçekten büyük bir hayal idi. Bu hayalin yıkılması ve gerçekle yüzleşmeleri uzun sürmedi. Maktul İmam İbrahim bin Muhammed tarafından vasiyet yolu ile halef tayin edilen Ebu'l-Abbas, 12 Rebiulahir 132/ 28 Kasım 749 Cuma günü Kufe’de bulunan büyük camide yapmış olduğu konuşmasında tartışmalara son noktayı koydu. Ebu'l-Abbas’ın Cuma namazında yapmış olduğu konuşma dini olmaktan çok siyasi içerikli idi. Ebu'l-Abbas konuşmasında “*Ehl-i Beyt*” kavramı üzerinde durdu. Abbas soyunun da *Ehl-i Beyt*’in bir parçası olduğunu ısrarla vurguladı.⁵⁶⁹ Ebu'l-Abbas bu hamlesiyle bu kavramın sınırını Abbâsiler’i de içerisine alacak şekilde genişletti. Dini bakımdan tartışmaya açık olan bu girişim Abbâsi soyuna meşruiyet kazandırma amacına matuf idi. Böylelikle “*er-Rıza min Al-i Muhammed*” söyleminin Hz. Ali nesli ve yandaşları tarafından kendilerine karşı siyasi bir malzeme olarak kullanılmasının önüne geçilmek istendi.

---

⁵⁶⁸ el-Kufi, VII-VIII, 357- 358.

⁵⁶⁹ Taberi, IV, 346; İbnü'l-Esir, V, 337.

Ebu'l-Abbas konuşmasında önce yumuşak bir üslup takındı. Amacı hayal kırıklığı içerisinde olanlar dâhil tüm Kufe halkını kucaklamaktı. Onlara dedi ki: *“Ey Kufeliler! Siz, dostluğumuzun mahalli, sevgimizin merkezisiniz. Siz, bize karşı olan sevginizi hiç değiştirmediniz. Zalimlerin zorlaması, sizi bundan döndüremedi. Nihayetinde zamanımıza yetiştiniz, Allah size bizim devletimizi nasip etti. Bizim bu durumumuza en çok sevinenler; bizce en değerli olanlar sizlersiniz. Maaşlarınıza yüzer dirhem zam yaptım. Hazırlıklı olup bekleyiniz. Ben ki, çok kan akıtan, bunu mubah sayan kişiyim, helak edici, intikam alıcıyım.”*⁵⁷⁰

Ebu'l-Abbas'ın Kufe ahalisi için sarf etmiş olduğu bu sözler onların gururunu okşadı. O, bu konuşmasıyla Abbâsi Devleti'ni kabul eden insanlar ile aralarının iyi olacağı mesajını vermek istedi. Öte yandan devletlerini kabul etmeyen ve bu hakkı kendilerine layık görmeyenlere karşı sergileyeceği tavrın işaretlerini yine konuşmasının bir kısmında belli etti: *“...Sapık Sebeiyye riyaset, yönetim ve hilafete bizim dışımızdaki kişilerin bizden daha layık olduğunu iddia etti. Yüzü kara olasıcalar! Niçin böyle ey cemaat?”*⁵⁷¹ Ebu'l-Abbas ısrarlı bir şekilde iktidarın kendi hakları olduğunu ve bu hakkı tanımayan insanlara hoşgörü göstermeyeceğini ifade etmek istedi. Sebeiyye fırkası gibi Kuran ve Sünnet çizgisinden ayrılmış sapkın bir fırkayı örnek vererek Hz. Ali ve taraftarlarına aba altından sopa gösterdi.

Ebu'l-Abbas hasta bir halde insanlara hitap ediyordu. Bu yüzden konuşmasını fazla uzatmak istemedi. Söz sırası amcası Ebu Davud'a gelmişti. Ebu Davud'un konuşması Ebu'l-Abbas'ın sözlerini tasdik niteliğindedi. Tabi bu arada Horasanlılar unutulmadı. Ebu Davud Horasan halkı hakkında şu sözleri sarf etti: *“Ey Kufeliler! Vallahi Horasanlılar bize yardım edinceye kadar mazlum ve hakları elinden alınmış olarak yaşadık. Allah onların vasıtasıyla hakkımızı verdi. Delillerimizi meydana çıkardı. Davetimizi büyüttü, ummadığımız şeyleri gösterdi. Aranızda Haşimilerden bir halife çıkardı, yüzlerini akladı. Şamlılara galip getirdi. İktidarımızı yeniden kazandırdı. İslam'ı aziz kıldı, adil bir imam nasip etti, onu güzel bir şekilde size döndürdü. Allah'ın*

⁵⁷⁰ Taberi, IV, 347; İbnü'l-Esir, V, 338.

⁵⁷¹ Taberi, IV, 346; İbnü'l-Esir, V, 337.

*verdiklerini şükrederek alın. Bize itaatten ayrılmayın, hainlik etmeyin; çünkü bu dava sizin davanızdır...*⁵⁷²

Gerek Ebu'l-Abbas gerekse Davud bin Ali yaptıkları konuşmalar ile muhaliflere abaya altından sopa gösteriyorlardı. Ciddi endişe ve kuşkuya sahiptiler. Bu kadar çetin geçen bir mücadelenin ardından iktidarı Alioğullarına teslim etmeye hiç niyetleri yoktu. Bu yüzden işi sıkı tutmaya karar verdiler. Bu çerçevede 32 yıl boyunca davete hizmet etmiş birçok isim kara listeye alındı. Bunların infazı için uygun zaman gözetilmeye başlandı.

1.) ÜST DÜZEY MUHALİF LİDERLERİN TASFİYE EDİLMESİ

Horasan'da başlayan ve Kufe'de Abbâsi Devleti'nin kurulması ile neticelenen ihtilal hareketi farklı ideallere sahip insanların ortak başarısıydı. Fakat elde edilen sonuç herkes için aynı şeyi ifade etmiyordu. Hedefe ulaşıldığına inanan insanların yanı sıra, durumu hayal kırıklığı olarak kabul edenlerin sayısı hiçte az değildi. Bu nedenle yeni iktidara karşı bir isyan tehlikesi mevcut idi. Durum böyle olunca isyan çıkarma ihtimali olan üst düzey liderler sıkı takip altına alındı.

Ebu'l-Abbas muhalif liderlerin hemen öldürülmesini istiyordu. Amcası olan Davud bin Ali onun bu fikrine karşı çıktı. Davud bin Ali'ye göre bizzat Abbâsi yönetimi tarafından gerçekleştirilecek infaz Horasanlılar'ın tepkisini çekebilirdi. Ebu Müslim bu cinayetleri Ebu'l-Abbas'ı yıpratmak için kullanabilirdi. Bu nedenle cinayetlerin Ebu Müslim ile ortak yapılması fikrini ortaya attı. Bu düşünce prensip olarak kabul edildi.⁵⁷³

Davud bin Ali, Ebu Müslim'in Horasanlılar nazarındaki güç ve saygınlığını çok iyi biliyordu. Bu yüzden onunla işbirliği yapma fikrini ortaya attı. Bu işbirliği her iki tarafın da menfaatine idi. Bu sayede Abbâsiler iktidarını, Ebu Müslim ise Horasan yöneticiliğini devam ettirecekti.

Ebu Müslim için siyasi cinayet işlemek yeni bir durum değildi. O, Horasan'da Emeviler'e karşı yürütülen mücadelenin en şiddetli anında ihtilal hareketinin en önemli isimlerinden Lahız bin Kurayz'ı gözünü kırpmadan katletmişti.⁵⁷⁴ Her ne kadar Ebu

⁵⁷² Taberi, IV, 348; İbnü'l-Esir, V, 338.

⁵⁷³ Taberi, IV, 360; İbnü'l-Esir, V, 354.

⁵⁷⁴ Belazuri, III, 130; Taberi, IV, 323; İbnü'l-Esir, V, 315, el-Kufi, VII-VIII, 352-353.

Müslim'in, Lahiz bin Kurayz'ı ihanetinden dolayı öldürdüğü iddia edilse de, tek sebep bu değildi. Ebu Müslim ihtilal bitene kadar sistemli bir şekilde muhtemel rakiplerini yok etti. Ali el-Kirmani de Ebu Müslim'in kurbanları arasında yer almaktaydı.⁵⁷⁵

Muhafif liderlerin ortadan kaldırılması işinde Abbâsi yönetiminin kendisine muhtaç olması Ebu Müslim'in elini güçlendirdi. Bu cesaret ile tasfiye hareketini başlattı.

1.1) Ebu Seleme el-Hallal'in Katledilmesi

Ebu Seleme el-Hallal; Abbâsi hareketinin en önde gelen liderlerinden birisiydi. O, ihtilalin başarıya ulaşmasında inkâr edilemeyecek paya sahip bir lider idi. Kufe bölgesinde sahip olduğu nüfuz sayesinde gücüne güç kamıştı. Ebu Seleme de davetin diğer liderleri gibi İmam İbrahim bin Muhammed'in yeni kurulacak devletin başına geçeceğine inanıyordu. İmam İbrahim'in önce Mervan'ın adamları tarafından tutuklanıp Harran'a götürülmesi, sonra zindanda iken vefat etmesi; Ebu Seleme'nin hilafet konusundaki görüşünde ciddi değişikliğe neden oldu. İmam İbrahim'in vasiyeti gereği Humeyme'den kaçarak Kufe'ye gelen İmamın ailesinin güvenliklerini sağlamak amacıyla bir evde sakladı. Fakat onlara karşı yeterli ilgi ve alakayı göstermedi. Ebu'l-Abbas ve ailesini sadece düşmandan değil taraftarlardan da sakladı. Horasanlı komutanların önde gelenleri her fırsatta yeni halifeyi Ebu Seleme'ye soruyor fakat ondan tatmin edici bir cevap alamıyorlardı. Muhtemelen Ebu Seleme hilafet işinin Alioğullarından birine geçmesi için çaba sarf ediyordu.⁵⁷⁶ Bu nedenle halifenin ismini ilan edilme süresini mümkün olduğunca uzatmak istedi. Gayretleri boşuna çıkan Ebu Seleme'ye asıl darbeyi Horasanlı komutanlar vurdu. Ebu'l-Abbas ve ailesinin yerini öğrenen komutanlar, onların ikamet ettiği yere giderek halife sıfatıyla Ebu'l-Abbas'a biat ettiler. Böylece Ebu Seleme'nin oyununu bozdular.⁵⁷⁷ Durumu öğrenen Ebu Seleme

⁵⁷⁵ Taberi, IV, 325; İbnü'l-Esir, V, 317.

⁵⁷⁶ el-Makdisi, VI, 66- 67. İmam İbrahim'in ölümünden sonra Ebu Seleme hilafeti Alioğullarına devretmek istedi. Bu yüzden Alioğullarından üç kişiye mektup yazdı. Bu üç kişi; Cafer bin Muhammed, Abdullah bin Hasan ve Ömer bin Ali bin Hasan idi. Ebu Seleme bu üç kişiye mektup gönderdi ve mektupları gönderen elçiye, öncelikle Cafer bin Muhammed'e gitmesini, şayet teklifi kabul ederse diğer iki mektubu parçalamasını, o, kabul etmez ise, Abdullah bin Hasan'a gitmesini, kabul ederse diğer mektubu yok etmesini, o da kabul etmezse Ömer bin Ali'ye gitmesini istedi. Elçi Medine'ye geldi. Cafer bin Muhammed'e mektubu ulaştırdı. Cafer gönderilen mektubu yakıtı ve cevabının bu olduğunu söyledi. Elçi daha sonra diğer mektubu Abdullah bin Hasan'a götürdü. O, yapılan teklifi kabul etti. Durumu bildirmek için Ebu Cafer'in yanına gidince Ebu Cafer onu böyle bir şeyi kabul etmekten caydırdı. Böylece Ebu Seleme'nin girişimi başarısız oldu.

⁵⁷⁷ Atvan; ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 366.

panik halinde Ebu'l-Abbas ve Horasanlı komutanların bulunduğu yere gitti. Ebu'l-Abbas'tan özür diledi ve mazeret bildirdi. Ebu'l-Abbas da bu mazereti kabul etti.⁵⁷⁸

Ebu'l-Abbas ikamet yerini Haşimiye'ye taşıdıktan sonra Ebu Seleme'ye olan kin ve öfkesi yeniden canlandı. O'nu öldürmek için planlar yapmaya başladı. Fakat Ebu'l-Abbas'ın zihnini kurcalayan bir soru Ebu Seleme'yi hemen öldürmesine mani oldu. Acaba Ebu Seleme böyle bir işe(hilafeti Alioğullarına geçirme teşebbüsüne) tek başına mı karar verdi? Yoksa Ebu Müslim'in bu olayda bir parmağı var mıydı? Ebu'l-Abbas zihnini meşgul eden bu soruyu kardeşi Cafer ile istişare etme gereği hissetti. Bu görüşmenin ardından kardeşi Cafer'i Horasan'a göndermeye karar verdi.⁵⁷⁹ Ebu Müslim Horasan'a gelen misafirini çok iyi karşıladı. Ona muhteşem bir karşılama töreni tertip etti. Böyle bir karşılama Ebu Müslim'in güç ve kuvvetini göstermesi açısından önemliydi. Bu yüzden böyle bir fırsatı kaçırmadı.

Ebu Cafer, Ebu Müslim ile Ebu Seleme meselesini konuştu. Bu şekilde onun Ebu Seleme hakkında düşüncelerini öğrenme fırsatını buldu. Bir rivayete göre; bizzat Ebu Cafer, Ebu Seleme'yi öldürmesi için birisini göndermesini Ebu Müslim'den talep etti. Diğer rivayete göre; Ebu'l-Abbas, Ebu Müslim'e bir mektup göndererek Ebu Seleme'nin öldürülmesi konusunda fikrini sordu. Ebu Müslim de, Ebu Seleme hakkında ileri sürülen suçlamalar doğru ise öldürülmesi gerektiğini bildirdi. Ebu'l-Abbas'ın amcası olan Davud bin Ali bu fikre karşı çıkarak dedi ki: *“Ey Müminlerin Emiri! Böyle yapma! Şayet böyle yaparsan Ebu Müslim ve senin yanındaki Horasan ahalisi bu olayı senin aleyhine kullanır. Ebu Müslim'e bir mektup yaz da onu (Ebu Seleme)öldürecek kişiyi sana göndersin.”* Rivayetler farklı olsa da ortak nokta; Ebu Müslim'den bir suikastçi talep edilmesidir. Ebu Müslim, çok istekli olmasa da Merrar bin Enes ed-Dabbi isimdeki adamını Ebu Seleme'yi öldürmesi için gönderdi. Merrar, Haşimiye şehrinde bulunan Ebu'l-Abbas'ın yanına gelerek amacını ona anlattı. Ebu'l-Abbas kimsenin kendisinden şüphelenmesini istemediğinden dolayı bir plan yaptı. Plana göre halkın arasında nida etmesi için bir münadi ayarlandı. Seçilen münadi halkın arasına karışıp: *“Müminlerin Emiri Ebu Seleme'den razı oldu ve onu davet etti, ona elbise giydirdi.”* diye bağırdı. Bu olaydan sonra bir gece Ebu Seleme, Ebu'l-Abbas'ın yanına

⁵⁷⁸ el-Ezdi, 123; Taberi, IV, 349; İbnü'l-Esir, V,337; el-Makdisi, VI, 69.

⁵⁷⁹ Taberi, IV,359; İbnü'l-Esir, V, 355.

gitti. Gecenin büyük bir kısmında onunla beraber kaldı. Sonra onun yanından ayrılıp tek başına evine doğru yola çıktı. Merrar bin Enes ve yanındaki yardımcıları çarşının içerisine giren Ebu Seleme'yi öldürdüler. Ebu Seleme öldürüldüğünde şehir kapıları kapalıydı ve onlar dediler ki: “ *Ebu Seleme'yi Hariciler öldürdü.*”Ertesi gün olduğunda Ebu Seleme'nin cenaze namazı Ebu'l-Abbas'ın kardeşi; Yahya bin Muhammed bin Ali tarafından kıldırıldı ve ardından Haşimiye mezarlığına defnedildi.⁵⁸⁰ Ebu Seleme katledildiği vakit takvimler yaklaşık olarak Recep 132/ Şubat-Mart 750 tarihini gösteriyordu.⁵⁸¹

1.2) Süleyman bin Kesir'in Öldürülmesi

Hiç kuşkusuz ihtilalin başarıya ulaşmasında en büyük paya sahip olan isimlerden biri de; Süleyman bin Kesir el-Huzai idi. Kendisi, ihtilal hareketinin üst düzey lider kadrosu içerisinde önemli bir yere sahipti.⁵⁸² Süleyman bin Kesir'in kabilesinin Merv ve civar bölgelerdeki nüfuz ve etkisi; onu hareket içerisinde güçlü bir konuma getirdi. Bu bağlamda onun ihtilalin başarıya ulaşmasında en çok emeği geçen birkaç kişiden biri olduğunu söylesek durumu abartmış olmayız. Çünkü İmam Muhammed bin Ali tarafından gönderilen davetçilere en büyük desteği Süleyman bin Kesir ve kabilesi verdi. İhtilal hareketi Süleyman bin Kesir'in kabilesinin yoğun biçimde yaşadığı Sefizenc kasabasında başladı.⁵⁸³

Parlak bir geçmişe sahip olan Süleyman bin Kesir ihtilal sonrası Ebu Müslim'in ölüm listesine girdi. Huza kabilesinin karizmatik lideri ve aynı zamanda ihtilal hareketinin sembol isimlerinden birinin Ebu Müslim tarafından ortadan kaldırılmak istenmesinin, eskiye kadar uzanan bir mazisi vardı. Bu ikili arasındaki sorunun geçmişi; Ebu Müslim'in yönetici sıfatı ile Horasan'a gönderildiği zamana rastlamaktaydı. İmam İbrahim bin Muhammed tarafından geniş yetkilerle yönetici olarak Horasan'a

⁵⁸⁰ Belazuri, III, 155- 156; Taberi, IV,360; İbnü'l-Esir, V, 354- 355.

⁵⁸¹ el-Ezdi, 144–145. Ebu Seleme'nin öldürülmesi hakkında ayrıca bkz: Mesudi, III-IV,270- 271; el-Yakubi, II, 352- 353; el-Makdisi, VI, 71; İbn Haldun, III, 376- 377; Daniel, *The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule*, 107- 109; Farouk, 151- 153; Atvan; ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur, 366- 369.

⁵⁸² Taberi, IV, 66; İbn Habib, 465; Belazuri, III,115.

⁵⁸³ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 276; Sharon, *Revolt*, 77; Daniel, *The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule*, 49.

gönderilen Ebu Müslim özellikle Süleyman bin Kesir ve yandaşları tarafından hoş karşılanmadı. Hatta Süleyman bin Kesir ve kardeşi Ebu Müslim'e fiili saldırıda bulundu.⁵⁸⁴ Hâlbuki Horasan'a bir yönetici atanması fikri bizzat Süleyman ve arkadaşları tarafından İmam İbrahim'e iletilmiş, o da bu görevi Süleyman bin Kesir ve arkadaşlarına teklif etmişti. Onlardan hiçbiri bu vazifeyi yüklenmek istemedi. İmam İbrahim de, Ebu Müslim'i bu göreve getirdi. Onlar da bu atamayı kabul etti.⁵⁸⁵ Süleyman bin Kesir, Ebu Müslim'in görev ve yetkisinin sınırlı olacağını zannetmekteydi. Ebu Müslim'in geniş yetkilerle donatılmış olması Süleyman bin Kesir'i hayal kırıklığına uğrattı. Kendisi uzun yıllar bu davaya hizmet etmişti ve bu yeni durumla kendisini bir kenara itilmiş ve terkedilmiş hissetti. Bu duygularını şu sözüyle dile getirdi: *“Biz kötülöklere maruz kaldık, korkuyu hissettik, gözlerimize uyku girmede, bir kısmımızın elleri ve ayakları kesildi, diğere bir kısmımızın gözleri oyulup, dilleri kökünden kesildi. Maruz kaldığımız belaların en hafifi, şiddete uğramak, takip edilmek ve hapse atılmaktı. Tam da rahat bir nefes alacağımız, gözlerimizin açılacağı, diktiğimiz fidanların ürün vermeye başlayacağı bir zamanda, kim ve nereli olduğunu bilmediğimiz biri bize geliyor. Bu (Ebu Müslim) annesinin karnında yaratılmamış iken ben bu davayı biliyordum...”*⁵⁸⁶ Süleyman bin Kesir kendi otoritesini kaybetmemek için Ebu Müslim'e muhalefet etti. Bu yüzden davet taraftarları bölünme noktasına geldi. Neyse ki hareketin üst düzey sorumlularından Ebu Davud Halid bin İbrahim'in gayretleri ile bu kriz aşıldı.⁵⁸⁷ Ebu Müslim bu olayı hayatı boyunca unutmadı. Bu hadiseden sonra Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'e soğuk davranmaya başladı ve onun hakkındaki düşüncesini Ebu Davud'a devamlı söyledi.⁵⁸⁸

Ebu Müslim akıllı ve dirayetli bir yönetici idi. Süleyman bin Kesir ile mücadele etmenin davete zarar getireceğini biliyordu. Bu nedenle kendisine yapılan hakareti sineye çekmek mecburiyetinde kaldı. İntikam hırsını ihtilal sonrasına bıraktı. Abbâsi Devleti kurulduktan sonra Süleyman bin Kesir'i ortadan kaldırma planları yapmaya başladı ve kısa bir müddet sonra istediği fırsatı buldu.

⁵⁸⁴ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 276.

⁵⁸⁵ Taberi, IV,300; Belazuri, III, 119; Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 256; İbn Kesir, X, 55; İbn Hallikan, I, 315.

⁵⁸⁶ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 270- 271.

⁵⁸⁷ Taberi; IV,310- 311; İbn Esir, V, 299- 300.

⁵⁸⁸ Taberi; IV,310; İbn Esir, V,301.

Ebu Seleme hakkında Abbâsi yöneticilerinin zihnine yerleşen şüphe; Ebu Müslim'i amacına bir adım daha yaklaştırdı. Ebu Seleme'nin tek başına hareket etmediği ancak Ebu Müslim'in onayı ile Abbâsiler'e karşı tavır değiştirdiği düşüncesi Ebu'l-Abbas'ı endişeye sevk etmişti. O, endişesini şu sözüyle dile getirdi: “*Şayet bu iş Ebu Müslim'in görüşüne göre ise; Allah onu bizden defetmediği sürece belamızı buluruz.*”⁵⁸⁹ Hatırlanacağı gibi Ebu'l-Abbas, Ebu Müslim hakkında ortaya atılan fikirlerin doğru olup olmadığını anlamak için Ebu Cafer başkanlığında bir heyeti Horasan'a göndermişti. Kafilde Cafer'in dışında Alioğullarından Ubeydullah bin el-Hüseyin de(el-Arac) vardı. Süleyman bin Kesir, Ubeydullah ile birlikte dolaşmaya başladı ve ona: “*Biz sizin işinizin(iktidarınızın) tamama ermesini umuyorduk. İsteddiğiniz zaman bizi dilediğiniz işlere çağırın.*” dedi. Ubeydullah bu konuşmayı Ebu Müslim'in bir hilesi zannetti ve korktu. Süleyman ile Ubeydullah'ın birlikte dolaştığı haberi Ebu Müslim'e ulaştı. Ubeydullah da Ebu Müslim'e gelerek Süleyman bin Kesir'in kendisine anlattığı şeyi haber verdi. Ubeydullah olanları Ebu Müslim'e haber vermediği takdirde onun kendisine kötülük yapmasından ve kendisini öldürmesinden korkuyordu. Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'i yanına çağırdı ve ona: “*İmam'ın bana söylemiş olduğu 'Şüphelendiğin kişiyi öldür' sözünü hatırlıyor musun?*” dedi. O da “*Evet*” karşılığını verdi. Ebu Müslim sözüne devam ederek: “*Şüphesiz ben senin hakkında şüphe duyuyorum.*” dedi. Süleyman bin Kesir öldürüleceğini anlamıştı: “*Allah'ın adıyla sana yalvarıyorum*” diye ona seslendi. Ebu Müslim: “*Allah'ın adını alarak bana yalvarma! Sen, İmam'a karşı ihanetini içinde sakladın*” karşılığını verdi. Daha sonra öldürülmesini emretti ve Süleyman bin Kesir'in boynu vuruldu.⁵⁹⁰

Süleyman bin Kesir'in ortadan kalkması sadece Ebu Müslim'in işine gelmiyordu. Hareket içerisinde ondan hoşlanmayan insanların sayısı hiçte az değildi. Bundan dolayı onun öldürülmesi kolay ve olaysız gerçekleşti. Süleyman bin Kesir'in düşmanlarından biri de; Halid bin Kesir et-Temimi(Ebu'l-Muğire) idi ve bu düşmanlığın bir nedeni vardı. Rivayete göre Halid bin Kesir hareket içerisinde nakip olma şansına sahip biriydi. İsmi nakip adayları arasında zikredilmekteydi Fakat Süleyman bin Kesir, Lahız bin Kurayz'ın damadının nakip olması için çabaladı ve bunda da başarılı oldu. Bu olaydan sonra Halid, Süleyman bin Kesir'e karşı düşmanlık besledi. Ebu Müslim, Süleyman bin

⁵⁸⁹ Taberi; IV,359; İbn Esir, V, 355.

⁵⁹⁰ Taberi; IV,360; İbn Esir, V, 355.

Kesir'in ihaneti ve hainliği için şahitlik edecek kişiler aradığı zaman bu iři dűřünmeden kabul etti. Onun şahadeti ile Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir'i öldürdü.⁵⁹¹ Diđer bir rivayete göre; Süleyman bin Kesir Horasan'a gelen Cafer el-Mansur'a: “*Biz ancak işinizin(iktidarınızın) tamama ermesini istedik. Hamdolsun bu Allah'ın nimeti sayesinde gerçekteşti. şayet isterseniz iři onun(Ebu Müslim) aleyhine çeviririz.*” dedi. Ayrıca Süleyman bin Kesir'in ođlu olan Muhammed bin Süleyman Hidařiyye⁵⁹² mezhebine mensup biriydi. Ebu Müslim işleri yoluna koyunca ilk iř olarak Muhammed bin Süleyman'ı öldürdü. Ođlu öldürülen Süleyman bin Kesir *el-Keffiye* adı verilen topluluğa iltihak etti. Süleyman bin Kesir bu topluluğa: “*Ellerimiz ile nehir yatağını biz kazdık ve bizim dışımızda biri(Ebu Müslim) geldi, oradan su akıttı.*” Süleyman bin Kesir'in bu sözü Ebu Müslim'e haber verilince ondan tiksitmeye başladı. Ayrıca dailerden Ebu Turab⁵⁹³, Muhammed bin Ulvan el-Mervezi⁵⁹⁴ ve diğerleri, Süleyman bin Kesir'in bir üzüm salkımını eline alıp: “*Ey Allah'ım! Ebu Müslim'in yüzünü bu üzüm salkımını kararttığın gibi karart ve onun kanı ile beni sula*” dediğini ve buna ilaveten Süleyman'ın oğlunun *Hidaři* olup İmam'ın gönderdiği mektubun üzerine pislediğine; şahitlik ettiler. Ebu Müslim adamlarından birine emir vererek: “*Alın bu adamı Harezm'e götürün.*” dedi. Ebu Müslim bu sözü birini öldürteceği vakit kullanırdı. Süleyman bin Kesir öldürüldü. Onun katledilmesini bir mektup ile Ebu'l-Abbas'a bildirdi. Ebu'l-Abbas ise bu mektuba cevap yazmadı.⁵⁹⁵ Onun, Ebu Seleme'nin katledilmesine karşı olduğu için öldürüldüğüne dair rivayet de mevcuttur.⁵⁹⁶ Sebep ne olursa olsun Süleyman bin Kesir'in ölürölmesi hareket iğerisindeki iktidar mücadelesini gün yüzüne çıkardı. Öldürülen her üst düzey yönetici ile birlikte Ebu Müslim'in Horasan bölgesindeki otoritesi daha da güçlendi.

⁵⁹¹ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 220. Ayrıca bkz: Atvan; **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 357- 360.

⁵⁹² **Hidaşiyye**: 118/735 tarihinde Horasan'a propaganda maksadıyla gönderilen Ammar bin Yezdad'ın ileri sürdüğu sapık fikirleri kabul edenlerin kurmuş olduğu mezhebin ismidir.

⁵⁹³ **Ebu Turab**: Bu şahıs davetçilerin davetçisi sınıfında yer almaktaydı. **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 223.

⁵⁹⁴ **Muhammed bin Ulvan el-Mervezi**: Abbâsi taraftarlarının önde gelen ismidir. Süleyman bin Kesir ve kardeşi Ebu Müslim'e fiili saldırıda bulunduğu zaman Ebu Müslim'in yarasını saranlardan biriydi.

Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 271.

⁵⁹⁵ **Belazuri**, III, 168. Ayrıca bkz: **el-Makrizi**, 97.

⁵⁹⁶ **İbn Haldun**, III,377.

1.3) Şüreyk(Şerik) el-Mehri'nin Öldürülmesi

Ebu Müslim kendini beğenen bir kişiydi. Nihayetinde kibir ve gurur içinde büyükmeye başladı. O, davet içerisinde bitip tükenmiş, yok olmuş nakip ya da davetçiler gibi olmak istemiyordu. Taraftarların birçoğu, Ebu Müslim'in kendilerine karşı kibirlenmesine, şımarıklık göstermesine karşı tahammül edemediler. Dostluklarına karşılık düşmanlık etmesine sabredemediler. Onun zorbalığı ve zulmünü eleştirdiler. Haksız yere kan dökmesini reddettiler. Ona yapmış olduğu zulmü ve eziyeti haykırdılar. Bu durum Ebu Müslim'in kibrini arttırdı. Onları öldürme hususunda aşırıya gitmeye başladı.⁵⁹⁷H.133/750–751 tarihinde Şüreyk el-Mehri, Ebu Müslim'e ve uygulamalarına karşı Buhara'da ayaklandı. Amacı Ebu Müslim tarafından katledilen insanların intikamını almaktı. O, ayaklanma gerekçesini şu sözlerle dile getiriyordu: “ *Biz ancak adaletin gerçekleşmesi için biat ettik, haksız yere kan dökülmesi için biat etmedik.*”⁵⁹⁸ el-Mehri bu sözüyle; Ebu Müslim ve idaresine güven duymadığını, bu saatten sonra onunla işbirliği değil, mücadele edeceğini vurguluyordu.Şüreyk el-Mehri'nin aslı Arap idi. Buhara'da ikamet ediyordu. Alioğulları taraftarı ve mücadelecisi bir kişiydi. Her fırsatta Hz. Ali soyunun halife olmasını sağlamak için halka çağrıda bulunuyor ve diyordu ki: “ *Şu an Mervanlılar'ın derdinden kurtulduk. Abbasoğulları'nın derdine ihtiyacımız yoktur. Peygamberin evlatlarının onun halifeleri olmaları gerekir.*” El-Mehri'nin etrafında çok sayıda insan toplandı. Buhara emiri; Abdülcebbar bin Şuayb, Harzem emiri; Abdülmelik bin Herseme, Berzem emiri; Muhalled bin Hüseyin ona biat ettiler ve kendilerine karşı çıkacaklarla savaşma hususunda anlaştılar.

Bu haber Ebu Müslim'e ulaştı. O, Ziyad bin Salih'i bir ordu ile Buhara'ya yolladı.Ona şu talimatı verdi:*Ceyhun nehrine ulaşınca orada dur. Şüreyk el-Harici'nin*⁵⁹⁹ *durumunu*

⁵⁹⁷ Atvan; **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur**, 361.

⁵⁹⁸ **Belazuri**, III, 171.

⁵⁹⁹ Ebu Müslim'in, Şüreyk'i el-Harici olarak isimlendirmesi enteresandır. Haricilerin Hz. Ali ve hilafetin Alioğullarına aidiyeti konusundaki olumsuz görüşleri biliniyor iken, hilafetin Ali evladına ait olduğunu ileri süren Şüreyk'in Harici olması mantıklı gözükmemektedir. Hâlihazırda İslam toplumu hariciler ve onların fikirlerine sıcak bakmıyorlardı. Belki de Ebu Müslim bu kişiyi harici olarak yaftalayarak bir taraftan insanların desteği almak öte yandan gerçeği gizlemek istemiş olabilir

öğrenmek için casuslar gönder. Buhara şehrinde şefkatli olmalısın.” Ziyad’ın peşinden Ebu Müslim askerleri ile birlikte Merv’den ayrılıp, Amu(Ceyhun) yolu üzerinde bir yere geldi. Etraftan savaş için askerler topladıktan sonra Ziyad’a şu haberi gönderdi: *“Ben şu yerdeyim askere ihtiyacın olursa, bana haber ver sana askerleri yollayayım.”* Ziyad ve askerleri nihayetinde Buhara şehrine ulaştı. Şüreyk de çok kalabalık bir askerle Buhara kapısında yerini almıştı. Bütün Buhara halkı Ebu Müslim ile savaşmak için bekliyordular. 37 gün boyunca savaştılar. Hiçbir gün yoktu ki, zafer Şüreyk’in olmasın. Her gün düşmandan bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir alıyorlardı. Nihayet Hayyan en-Nebati’nin mevlası olan Süleyman el-Kureşi yanında 500 asker olduğu halde Buhara kalesinin kapısına doğru harekete geçti. Buhara kalesinde bulunan Hamza el-Hemedani de onu karşılamak için şehirden çıktı. Süleyman, daha önce 400 kişiyi pusuya yatırmıştı. Hamza el-Hemedani ile savaşmak için 100 askerle beraber ilerledi. Bu bir savaş hilesiydi. Hamza, Süleyman’ın askerlerinin hepsinin bu kadar olduğunu zannetti. Bu güvenle çıktı ve savaşmaya başladı. Pusuya yatmış olan 400 kişi buldukları yerden çıkarak onlara saldırdılar. Hamza’nın tarafında olan insanların birçoğunu öldürdüler. Hayatta kalanlar geri dönüp şehrin içine kaçtılar.⁶⁰⁰Savaş devam ederken Kuteybe bin Tuğşade⁶⁰¹, 10.000 kişiyle birlikte Ziyad bin Salih’in ordusuna katıldı. Şehrin dışında bulunan köşklerin kapısının açılmasını emretti. Bu köşklerdeki halk, Buhara şehrinde olanlardan fazla idi. Fakat Araplar şehirliler ile birlikte Buhara’da idiler. Köşklerde tek bir Arap dahi yoktu.⁶⁰² Buhar Huda, köy ve kasabaların halkına, Şüreyk’in askerlerine kapılarını kapatmalarını, onlara yiyecek ve tahıl vermemelerini, yiyecek ve tahılların Ziyad’ın askerlerine taşınmasını emretti. Şüreyk’in askerleri her açıdan sıkıntıya düştüler. Askerler aç kaldı. Hayvanları yemsiz kalıp iş göremez hale geldi. Çare

⁶⁰⁰Nerşahi; 95- 96.

⁶⁰¹**Kuteybe bin Tuğşade(Buhar Huda):** Bu kişi daha önce Buhara hükümdarıydı. Şüreyk el-Mehri isyan edince yönetimi Tuğşade’nin elinden aldı. Ebu Müslim Buhara üzerine askerlerini gönderince Tuğşade Ebu Müslim’in birliklerine katıldı. Richard Nelson Frye; **Orta Çağın Başarısı: Buhara**, (çev:Hasan Kurt), Ankara, tsz., s.62. Kuteybe bin Tuğşade hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **en-Nerşahi**, 24-25.

⁶⁰²Meşhur Emevi komutanı; Kuteybe bin Müslim Buhara şehrini ele geçirince bu bölgeye Arap ailelerini getirdi. Buhara’da yaşayan yerli halkın bir kısmı durumdan rahatsız olup Buhara şehrini terk ettiler. Rivayete göre bu yerli halkın en itibarlılarından biri olan Keskele ailesi şehri terk ederek Buhara dışında kendilerine köşk yaptılar. Yapılan köşklere sayısı 700’e ulaştı. O günden sonra Arap olmayan unsur yerleşim yeri olarak bu köşklere tercih etti. Ayrıntı için bkz: **en-Nerşahi**; **Tarihu Buhara**, 52. Buhara şehrinde yerlilerin yanı sıra çok sayıda Arap olmasına karşın, şehrin dışındaki köşklere Arap yaşamıyordu. Ebu Müslim, Arap olmayan elit bu zümrenin desteğini almayı başardı. Frye; **Orta Çağın Başarısı: Buhara**, 62.

aramaya başladılar. Başka şehirlerden yiyecek getirmek için arkalarını şehre, önlerini düşmana çevirmeye karar verdiler. Şehirde de başka askerlerin kendilerine yardım etmesi hususunda anlaşılabilir. Fakat bu planı gündüz uygulayamadılar. Çünkü Ziyad'ın ve Buhar Huda'nın askerleri yol üzerinde idiler. Gece vakti şehirde 1 fersah(6km) kadar uzaklaştılar. Ziyad bu durumu öğrenip yolu onlara kapattı. Çok şiddetli bir şekilde savaştılar. Ziyad ve Buhar Huda'nın askerleri mağlup oldu. Bunun üzerine Buhar Huda dedi ki: *“Biz ordunun arka tarafına saldırmalıyız. Eğer önlerine çıkarsak bu yere saldırırlar ve işimiz zorlaşır. Şayet ordunun gerisine saldırırsak onların önü şehir ile birleşmiştir bu yüzden acele geri dönecekler ve bizimle savaşmaya başlayacaklardır. Böylece maksadımıza ulaşacağız.”* Ziyad'ın ordusu denileni yaptı. Şüreyk'in birlikleri gidene kadar beklediler daha sonra arka taraftan saldırdılar, savaşa tutuştular. Hem savaşıyor hem de ilerliyorlardı. Bu durum Nukent'e⁶⁰³ kadar devam etti. Buraya gelince Buhar Huda, Ziyad bin Salih'e dedi ki: *“Bu topluluk bu yıl açtır. (Yol üzerindeki bağlarda bulunan) üzümü, kavunu ne görebilirler ne de yiyebilirler. Nukent'e vardıklarında onları kendi hallerine bırakalım üzüm ve kavunlarla meşgul olsunlar. Onların öncü birlikleri şehre ulaşınca saldırırız.”* Şüreyk'in askerleri Nukent'e ulaşınca üzüm, meyve ve yiyecek toplamak için dağıldı. Bunların öncüleri şehre(Semer kand) ulaşınca Buhar Huda ve Ziyad saldırıya geçti. Halkın büyük kısmını öldürdüler, kalan kısmı da mağlup oldu. Bu topluluğun dava lideri olan Şüreyk el-Mehri atından düşüp öldü. Ziyad bin Salih isyancı güçlerin direncini kırınca Buhara'ya yöneldi. Şehirde kontrolü ele geçirdikten sonra Semerkand'a yöneldi. Oradaki isyancılarla savaştı ve onları etkisiz hale getirince Horasan'a geri döndü.⁶⁰⁴

1.4) Ziyad bin Salih'in Öldürülmesi

Şüreyk el-Mehri'nin öldürülmesi ve isyancıların etkisiz hale getirilmesinde en büyük pay hiç şüphesiz yok ki; Ziyad bin Salih'e aitti. Bu olay Ziyad'ın ününü arttırmakla

⁶⁰³ **Nukent:** Semerkand'a bağlı köylerden birisinin ismidir.

⁶⁰⁴ **en-Nersahi;** 96- 97. Şüreyk el-Mehri'nin isyanı ve öldürülmesi için ayrıca bkz: **Taberi,** V, 366; **el-Makdisi;** VI, 74- 75; **el-Yakubi,** II, 354; **Gerdizi,** 120; Daniel,**The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule,** 87- 88; **Farouk,** 157- 159; Barthold; **Moğol İstilasına Kadar Türkistan,**(çev: Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, 1990, s. 211; Atvan; **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur,** 361.

kalmadı aynı zamanda onun Horasan bölgesindeki otoritesini güçlendirdi. Ziyad bin Salih, Abbâsi hareketi içerisinde en önemli yapılanma olarak kabul edilen; *Yetmişler Meclisi*'nin bir üyesiydi.⁶⁰⁵ Kendisi aynı zamanda Belh şehrine mensup nakiplerin vekillerinden biriydi.⁶⁰⁶ Konumu ve yapmış olduğu hizmetlerden cesaret alan Ziyad bin Salih kısa bir müddet sonra Ebu Müslim'e karşı isyan etti.

İsyan öncesinde Ziyad bin Salih, Ebu Müslim'i her fırsatta kötülüyor ve ayıplıyordu. Bu durum Ebu Müslim'in kulağına kadar gitti. Ziyad bin Salih, Ebu Müslim hakkında: “ *Biz ancak adaletin tesis edilmesi, sünnetlerin ihyası için biat ettik. Hâlbuki bu adam(Ebu Müslim) adaletsiz, zalim ve zorbalara yolunu takip eden biridir.*” diyordu.⁶⁰⁷

Ziyad bin Salih, Belh Nehri'nin ötesinde Ebu Müslim'e karşı isyan etti. Ebu Müslim Merv'de onunla karşılaşmak üzere hazırlandı ve üzerine yürüdü. Ebu Davud Halid bin İbrahim, Nasr bin Raşid'i Tirmiz şehrine gönderdi. Şehre gidip orada kalmasını istedi. Çünkü Ziyad bin Salih'in gemi ve kaleleri ele geçirmesinden korkuyordu. Nasr emri yerine getirdi ve şehirde günlerce kaldı. Bu sırada Talekan ahalisinden olup Ravendiyye⁶⁰⁸ mezhebine bağlı olan bir topluluk, Ebu İshak künyesine sahip bir kişi önderliğinde ayaklanarak Nasr'ı öldürdü. Bu olayı haber alan Ebu Davud, İsa bin Mahan'ı katillerin bulunması için Tirmiz'e gönderdi. İsa bin Mahan katilleri takip edip öldürdü. Tirmiz'de bu olaylar yaşanırken Ebu Müslim, süratli bir şekilde Ziyad'ın üzerine giderek Amul'a kadar geldi. Ziyad bin Salih'in yanında Siba bin Ebu en-Numan el-Ezdi vardı. Siba, Ziyad bin Salih'in yanına Ebu'l-Abbas'tan bir ahitname ile gelmişti. Ebu'l-Abbas fırsat olması halinde Ebu Müslim'in öldürülmesini talep ediyordu. Bu plan Ebu Müslim'e haber verilince Siba'yı yakalatıp Amul şehrinin yöneticisi olan; el-Hasan bin el-Cüneyd'e gönderdi ve ondan Siba'yı yanında hapsedmesini istedi. Bu olayın hemen ardından Ebu Müslim Buhara şehrine gitti. Ebu Müslim, Buhara şehrinde konaklarken Ziyad bin Salih'i mevkiinden uzaklaştıran komutanlardan Ebu Şakir ve Ebu Sad eş-Şerevi onun yanına geldiler. Ebu Müslim onlardan Ziyad bin Salih'in isyanını ve onu ifsat eden kişiyi sordu. Onlar da: “ *Siba en-Numan* “ karşılığını verdiler. Ebu Müslim aldığı cevap üzerine Amul şehrinin yöneticisine mektup yazıp Siba'ya 100

⁶⁰⁵ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 218.

⁶⁰⁶ **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 220.

⁶⁰⁷ **Belazuri**; III, 168- 169.

⁶⁰⁸ **Ravendiyye Mezhebi**: Bu mezhebin inancına göre; Hz. Ali'den sonra imamet hakkı Hz. Abbas ve soyuna aittir. **El-Bağdadi**, 277.

kırbaç vurmasını ve ardından boynunu vurmasını istedi. O da emri yerine getirdi. Ziyad'ın komutanları kendisini terk edip Ebu Müslim'in safına katılınca Berkes'in⁶⁰⁹ dihkanına⁶¹⁰ sığındı. Dihkan, Ziyad'ın üzerine saldırıp başını kesti ve Ziyad'ın başı ile Ebu Müslim'e geldi.⁶¹¹ Böylece Ziyad bin Salih isyanı sona erdi.

Ziyad bin Salih'in Ebu Müslim'e karşı isyan etmesi sebep ve sonuçları ile iyi değerlendirilmesi gereken bir hadisedir. Şöyle ki; Ebu Müslim'in yönetim hususunda kabiliyeti ve otoritesi Abbâsi yönetimini korkutuyordu. Bu nedenle Ebu Müslim'e göre daha düşük profilli, kendilerine zorluk çıkarmayacak bir yöneticiyi arzuluyorlardı. Bu bağlamda Ziyad bin Salih bu iş için biçilmiş kaftan olarak görülüyordu. Ziyad bin Salih, Ebu'l-Abbas'ın da teşviki ile Ebu Müslim ile iktidar savaşına girişti. Ebu Müslim'e karşı mücadele veren zahiren Ziyad olarak gözükse de perdenin ardındaki isim Ebu'l-Abbas idi.⁶¹²

Ebu'l-Abbas, Ziyad bin Salih'in ölümü üzerine isyanda kendisinin hiçbir etkisi olmadığını ispat için girişimde bulundu. Ebu'l-Abbas erken davranarak Ziyad bin Salih'i suçladı. Ebu Müslim'in Ziyad'ı öldürmesini onayladı. Her fırsatta Ebu Müslim'i övdü, ödüllendirdi. Bu girişim Ebu Müslim'in kendisinden tiksinememesi, şüphe etmemesi içindi. Muhtemelen bunu Ebu Müslim'i kendisine inandırmak için yaptı.⁶¹³

⁶⁰⁹ **Berkes:** Semerkand şehrinin kuzeydoğusunda yer alan yerleşim birimidir. O günkü şartlarda bir günlük yolculuk neticesi bu yerleşim birimine ulaşılmaktaydı.

⁶¹⁰ **Dihkan:** O dönem idarecilik yapan yerel yöneticilere verilen unvandır. Genel olarak dihkanlar, korkudan ya da yakın ilişkiden dolayı Ebu Müslim'e bağlı yöneticiler idi.

⁶¹¹ **Taberi;** IV,371; **İbnü'l- Esir,** V, 370. Ayrıca bkz: Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule,** 111- 112; **Farouk,** 159- 160;

⁶¹² Kaynakların bir kısmı Ziyad bin Salih'in elinde bulunan ve içerisinde Horasan yöneticiliğinin kendisine verildiğini haber veren mektubun bizzat Ziyad tarafından uydurulduğunu, mektubun aslının bulunmadığını iddia etmiştir. **el-Makdisi,** VI, 75. Bu iddia; Ebu'l-Abbas'ın böyle bir mücadelede hiçbir etkisi olmadığını ispat için yeterli bir delil değildir. Kaldı ki; Ebu Müslim'in mücadeleden zaferle çıkma ihtimali göz önüne alındığında halifenin açıkça, bir mektup yoluyla Horasan'ın yönetimini Ziyad'a bıraktığını beyan etmesi mantıklı gözükmemektedir.

⁶¹³ Atvan; **ed-Davetü'l-Abbâsiyye: Tarih ve Tetavvur,** 362- 363.

1.5) İsa bin Mahan'ın Öldürülmesi

İsa bin Mahan, Abbâsi hareketinin önemli isimlerinden birisidir. Kendisi yetmişler meclisinin bir üyesi idi.⁶¹⁴ Merv şehrinden Abbasi hareketine seçilen bir kişiydi⁶¹⁵ Ziyad bin Salih ile yakın bir dostluğu vardı. Ebu Müslim'in, Ziyad bin Salih'i öldürmesi İsa'nın Ebu Müslim hakkındaki düşüncelerini değiştirdi. Ebu Müslim'e muhalefet etmeye başladı.

İsa bin Mahan, Ebu Müslim aleyhinde propaganda yapmaya başladı. Etrafına topladığı insanlara şu sözleri söylüyordu “ *Müminlerin emiri Ziyad'ın ölümünden dolayı taziyede bulunarak, Ebu Müslim'i kınadı. Ebu Müslim hakkında : ‘ O, davada geçmiş olan ve Allah'ın devletimiz için lütfettiği kişiyi öldürdü.’ dedi. Ayrıca Ebu Müslim'den uzak olduğunu söyledi ve bana Horasan'ın yönetim işini almama dair bir ahitname gönderdi.*”⁶¹⁶ İsa bin Mahan halifeye güveniyordu. Bu yüzden Horasan'da iktidarı ele geçirmek için bir isyana girişmeye istekli oldu. Ebu'l-Abbas, Ebu Müslim'i Horasan yöneticisi olarak görmek istemiyordu. Fakat doğrudan onunla çatışmayı da göze alamıyordu. Bu nedenle ateşe elini uzatmak yerine maşa kullanmayı tercih etti. Ziyad bin Salih isyanına bu açıdan baktığımız zaman mücadeleyi kaybedenin Ziyad değil de Ebu'l-Abbas olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Buna rağmen Ebu'l-Abbas elçi gönderdi. Ebu Müslim'i tebrik edip takdirini bildirdi. Ziyad isyanının üzerinden henüz uzun bir süre geçmemişti ki; İsa bin Mahan isyan başlattı. İşin ilginç İsa da tıpkı Ziyad bin Salih gibi halifenin kendisine Horasan yönetimini verdiğini iddia ediyordu. Bu bağlamda Ebu'l-Abbas, Ebu Müslim'i saf dışı bırakmak için iki yola başvurdu. Buna göre; Horasan asıllı olmayan unsurları kullanarak Ebu Müslim'i yok etme fikri; planın birinci boyutunu teşkil etmekteydi. Planın ikinci boyutu; siyasi rüşvet verilmesi fikrini içermekteydi. Bu manada daha evvel Ziyad bin Salih bu yolla isyana ikna edilmişti. Meseleye bu açıdan bakıldığında İsa bin Mahan; Ebu'l-Abbas'ın kuklasından başka bir şey değildi.⁶¹⁷

⁶¹⁴ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 217.

⁶¹⁵ Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye, 220.

⁶¹⁶ Belazuri, III, 169.

⁶¹⁷ Daniel; *The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule*, 112.

Ebu Müslim, İsa bin Mahan'ın girişimlerinden habersiz değildi. İsa, Ebu Müslim'in yakın arkadaşlarından biri olan; Kamil bin Muzaffer ile mektuplaşıyordu. Ebu Müslim, İsa bin Mahan'ın göndermiş olduğu mektupları ele geçirdi. Mektuplar on altı adet idi. İsa yazmış olduğu mektuplarda Ebu Müslim'in adamlarından olan Ebu Davud'u ayıplıyor ayrıca onu ırkçılık yapmakla itham ediyordu. Ebu Müslim de İsa'nın yazmış olduğu mektupları Ebu Davud'a göndererek dedi ki: “ *Bu mektuplar, kendinle denk tuttuğun yaban merkebinin mektuplarıdır. Buna göre gerekeni yap!*” Ebu Davud derhal İsa bin Mahan'ı yanına çağırdı ve hapsedti. Sonra onu adamlarından birine teslim etti. İki ya da üç gün sonra onu huzuruna çağırıp yaptıklarını söyledi ve ona sordu: “ *Beni öldürmek istemeni gerektirecek ne yaptım sana?*” İsa bin Mahan, Ebu Davud'un suçlamalarını inkâr etti. Bunun üzerine Ebu Davud mektupları çıkardı. İsa da durumu anladı. Ebu Davud onu dövdü ve sonra dedi ki: “ *Şüphesiz ben seni günahınla baş başa bıraktım. Fakat askerler sana ne yapılacağını daha iyi bilir.*” İsa hapis tutulduğu çadırın dışına çıkarılınca Ebu Davud'un askerleri üzerine atıldı. O'nu sopa ve balta ile dövdüler. İsa bitkin bir halde yere düşünce onu bir çuvalın içine koyup sopayla dövme işine devam ettiler. Nihayetinde İsa bin Mahan feci bir şekilde can verdi.⁶¹⁸Böylece Ebu Müslim karşıtı bir lider daha yok edilmiş oldu.

Ebu'l-Abbas, İsa bin Mahan'ın öldürülmesinden dolayı Ebu Müslim'e bir elçi gönderdi. Her zamanki gibi olaylarla alakası olmadığını tekrarladı. Fakat bu sefer ondan ilginç bir istekte bulundu. Ebu'l-Abbas, İsa bin Mahan'ı katleden; Ebu Davud'un öldürülmesini Ebu Müslim'den istedi. Ebu Müslim bu isteğe olumsuz yanıt verdi. Özür beyan etti. Ebu Müslim'e göre; İsa bin Mahan tıpkı Ziyad bin Salih gibi insanların düşüncelerini bozan, insanları ayrılık ve ırkçılığa sevk eden biriydi ve bu yüzden öldürüldü.⁶¹⁹

Ziyad bin Salih ve İsa bin Mahan isyanı aynı sebeple çıkmıştı. Ebu'l-Abbas tarafından Horasan yönetiminin kendisine verileceği vaadine inanan Ziyad ve İsa; Ebu Müslim karşısında fazla tutunamadı. Zafer Ebu Müslim'e ait idi. Her ne kadar olaylarla ilgisini kabul etmese de Ziyad ve İsa'nın mağlubiyeti; Abbâsiler için hezimet idi ve bundan sonra Abbâsi yönetimi ile Ebu Müslim arasında ilişkilerin normalleşmesi hususunda

⁶¹⁸ **Taberi**; IV,371–372; **İbnü'l- Esir**, V,370–371.

⁶¹⁹ Belazuri, III, 169. İsa bin Mahan'ın öldürülmesi hakkında ayrıca bkz: **Farouk**, 160- 161; Atvan, **ed-Davetü'l-Abbâsiye: Tarih ve Tetavvur**, 364- 365.

hiçbir şans kalmadı. Bu iki isyanın en önemli sonucu; Ebu'l-Abbas ile Ebu Müslim arasındaki ilişkinin kırılma noktasına gelmesi ve siyasi krizin hızlanması olmuştur.⁶²⁰

2. EBU MÜSLİM'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Ebu Müslim Abbâsilerin iktidar olmasında en çok emeği geçen kişiydi. Bu yüzden yeni iktidar ona ne kadar teşekkür etse yine de az sayılırdı. Gelişen siyasi gelişmeler durumun Abbâsiler açısından böyle olmadığını açık ve net bir biçimde ortaya koydu. Henüz Emeviler'in bütün askeri gücü yok edilmemiş iken⁶²¹ hareket içerisinde tasfiye işlemini başlattılar. İhtilalin başarıya ulaşmasında önemli katkıları olan insanları hiç gözlerini kırpmadan öldürdüler. Tabiri caizse ihtilal çocuklarını yiyordu. Aslında bu tasfiye işleminin arka planında “**mutlak iktidar**” fikri yatmaktaydı. Ebu Seleme ile başlayan, Süleyman bin Kesir, Şüreyk el-Mehri, Ziyad bin Salih, İsa bin Mahan gibi isimleri de içerisine alan siyasi cinayet ve katliamlar zinciri; tek başına iktidar olma fikrinin bir sonucuydu. Bu cinayet ve katliamlar aslında Ebu Müslim ile Abbâsiler arasındaki gizli kalmış siyasi çekişmeyi de gün yüzüne çıkardı. Her ne kadar Ebu Müslim, Ebu Seleme el-Hallal'in ortadan kaldırılmasına yardımcı olsa da, bunu isteyerek ve gönüllü olarak yapmamıştı.

Ebu'l-Cafer'in abisinin iktidarının ilk zamanlarında Horasan'a seyahat yapması, Ebu Müslim hakkında var olan şüphe ve endişeleri daha da pekiştirdi. Bu seyahatin yapılaş amacı sadece Ebu Seleme meselesini halletmek ya da Ebu Müslim ve Horasan ahalisinin biatini almak değildi. İşin gerçeği; Abbâsi yönetimi Ebu Müslim'in Horasan'daki gücünü merak ediyordu. Ebu Cafer, Ebu Müslim'in Horasan'da bir yönetici gibi değil de bir hükümdar olarak kabul edildiğine şahit oldu. Yolculuğunu tamamlayıp geri döndüğünde bu ciddi meseleyi Ebu'l-Abbas'a açtı ve ona dedi ki: “*Eğer Ebu Müslim'i öldürmez kendi haline bırakırsan bu durumda sen halife değilsin ve yaptığın işin hiçbir önemi yoktur.*” Şaşırarak Ebu'l-Abbas: “*Nasıl?*” diye sordu. Ebu Cafer

---

⁶²⁰ Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 113.

⁶²¹ Emevi komutanı olan ibni Hubeyre uzun müddet Abbâsi güçlerine karşı koymayı başarmıştır. Ebu'l-Abbas, gönderdiği askerlerin bu komutan karşısında kesin bir zafer elde edemediğini görünce ona teslim olma karşılığında canına dokunulmayacağına dair bir eman mektubu gönderdi. Bu teklifi kabul eden ibni Hubeyre teslim oldu. Ebu'l-Abbas verdiği sözü tutmayarak onu öldürdü. Bkz: **el-Kufi**, VII-VIII, 375-376.

bu soruya: “Allah’a yemin ederim ki, o ne istiyorsa yapıyor.” diye karşılık verdi. Ebu’l-Abbas da ona: “Sus! Bundan kimseye bahsetme.” dedi.⁶²²

136/753–754 tarihinde karşılıklı nefret ve endişeleri arttıracak bir olay yaşandı. Ebu Müslim bu yılda Ebu’l-Abbas’a bir mektup yazıp yanına gelmek istediğini söyledi. O da bu isteği kabul etti. Ebu’l-Abbas’ın emriyle Ebu Müslim ve beraberindeki insanlara izzet ikramda bulunuldu. Ebu Müslim geliş amacının hacca gitmek olduğunu söyleyerek bu konuda onun iznini talep etti.⁶²³ Ebu Müslim’in isteği sadece hacca gitme ile sınırlı değildi. O, aynı zamanda hac emirliği de yapmak istiyordu. Abbâsi halifesi böyle bir talebi dini olmaktan çok siyasi mülahazalarla değerlendirdi. Ebu Müslim’e dedi ki: “Keşke bu sene Ebu Cafer hac emiri olmasaydı da seni hac emri yapsaydım.”⁶²⁴ Belli ki, Ebu’l-Abbas nazik bir biçimde Ebu Müslim’in hac emirliği isteğini reddediyordu. Ebu’l-Abbas bu kararı vermeden önce Ebu Cafer ile istişare etti. Bu nedenle verilen karar her ikisine aitti. Ebu Müslim hac emirliği işinin kendisine verilmemesine kızdı ve dedi ki: “Ebu Cafer hacca gitmek için bu yıldan başka bir yıl bulamadı mı?”⁶²⁵ Bu sözler bir şekilde Ebu Cafer’in kulağına gitti. Ebu Müslim’e karşı beslediği kin daha da arttı.

Ebu’l-Abbas her ne kadar Ebu Müslim’e istediği şeyi vermemişse de ona karşı iyi davrandı. Ebu Cafer ise abisinin aksine ona karşı olan kin ve nefretini dizginleyemiyordu. Çünkü ona karşı olan düşmanlığı sadece siyasi nedenlerden ibaret değildi. Aralarında kişisel bir husumet vardı. Ebu Cafer Horasan’a gittiği zaman Ebu Müslim halifeye bağlılığını ikrar etmişse de kendisine karşı hor baktığını hissetti. Başka bir zaman Ebu Cafer abisinin bulunduğu bir mecliste Ebu Müslim ile karşılaşmış halifeyi selamlayan Ebu Müslim kendisini selamlamamıştı. Bu durumu fark eden Ebu’l-Abbas, Ebu Müslim’i uyararak: “O, senin efendindir, efendin! Onu selamlamayacak mısın?” dedi. Ebu Müslim böyle bir talebe: “Onu gördüm. Fakat halifenin bulunduğu mecliste başkasına selam verilmez” karşılığını verdi.⁶²⁶ Ebu Müslim’in bu tavrı Ebu Cafer’i bir takım planlar yapmaya sevk etti. Ebu Müslim, Ebu’l-Abbas’ın yanında iken

⁶²² Taberi, IV, 361.

⁶²³ Taberi, IV, 373; ed-Dineveri, 345; İbn Kuteybe, el-İmame ve’s-Siyase, II, 132; el-Yakubi, II, 361; el-Makdisi, VI, 75- 76; Gerdizi, 121.

⁶²⁴ Taberi, IV, 373.

⁶²⁵ Taberi, IV, 380.

⁶²⁶ el-Yakubi, II, 351.

Ebu Cafer kafasında tasarladığı şeyi abisiyle paylaştı. Ona dedi ki: *“Ey Müminlerin Emiri! Beni dinlersen Ebu Müslim’i öldüreceğim. Allah’a yemin olsun ki; onun kafasının içi hainlikle doludur.”* Ebu’l-Abbas bu isteğe: *“Ey kardeşim! Onun belasını ve neticenin ne olacağını biliyorsundur.”* şeklinde karşılık verdi. Ebu Cafer sözlerine devamla dedi ki: *“Ey Müminlerin Emiri! Onun yaptıkları şey ancak devletimiz sayesinde. Vallahi şayet sen ona bir kedi gönderseydin o kedi onun yaptıklarını yapardı. O, bu devlet sayesinde istediği şeye ulaştı.”* Ebu’l-Abbas ona sordu: *“Onu nasıl öldüreceğiz?”* Ebu Cafer planını anlattı: *“O, senin huzuruna gelip seninle konuşmakla meşgul iken ben arkasından vurup bir darbe ile onu öldüreceğim.”* Ebu’l-Abbas merakla sordu: *“Peki ama Ebu Müslim’i dünya ve dinlerinin üzerinde tutan taraftarlarını ne yapacaksın?”* Ebu Cafer sakin bir şekilde: *“Her şey senin istediğin gibi olacak. Şayet onlar Ebu Müslim’in öldürüldüğünü öğrenirlerse parçalanır ve dağılırlar.”* dedi. Ebu’l-Abbas bu teklifi tekrar düşünmesini şu sözleriyle dile getirdi.: *“Bunu yapmamamı senden istirham ediyorum.”* Ebu Cafer, Ebu Müslim’i öldürmedikleri takdirde ne olacağını şöyle özetledi: *“Vallahi, eğer sen bu sabah kahvaltıda bunu yapmaz isen o, yarın aynısını sana yapacak.”* Ebu’l-Abbas şu sözlerle konuşmasını bitirdi: *“Sen iyisini bilirsin fakat Ebu Müslim’e karşı dikkatli ol!”* Ebu Müslim’in öldürülmesini onaylayan Ebu’l-Abbas daha sonra bu fikirden pişmanlık duydu. Kardeşine haber gönderip onu bu infazdan vazgeçirdi.⁶²⁷

Ebu Müslim beraberindekilerle birlikte hacetme fikrini daha evvel bir mektupla Ebu’l-Abbas’a bildirmişti. O da Ebu Müslim’e haber gönderip en fazla 500 kişi ile birlikte hacetmesini istedi. Ebu Müslim böyle bir talebe: *“Ben ora halkına kötülük yapmışım, bu sebeple kendimi güven içerisinde hissetmiyorum.”* şeklinde bir cevap gönderdi. Ebu’l-Abbas da sayıyı biraz arttırarak: *“1000 kişi ile gel. Sen kendi bölgede güç ve otorite sahibisin, ancak hacc yolunda çok kalabalık bir kuvvetle gelmek uygun değildir.”* dedi. Ebu Müslim 8000 kişilik bir topluluk ile yola çıktı. Rey ile Nişabur

---

⁶²⁷ **Taberi**, IV, 373- 374; İbn Kuteybe, **el-İmame ve’s-Siyase**, II, 132; **İbn Kesir**, X, 102- 103. Taberi’de yer alan rivayete göre; Ebu’l-Abbas verdiği karardan geri döndü. Bunu da bir adamı vasıtasıyla kardeşine bildirdi. Ona bu infaz ile ilgili olarak adamı vasıtasıyla şu emri gönderdi: *“Ona söyle azmettiği şeyi yerine getirmesin.”* Ebu Cafer de abisinin bu emri üzerine Ebu Müslim’i öldürme işinden vazgeçti.

arasında askerlerini iki guruba ayırdı. Mal ve hazineleri getirip Rey’de bıraktı. Ayrıca Cebel bölgesinin mallarını da toplattı.⁶²⁸

Ebu’l-Abbas, Ebu Müslim’e hac için izin vermeden önce kardeşine haber gönderdi. Ebu’l-Abbas göndermiş olduğu haberde: *“Ebu Müslim mektup yazıp benden hacc için izin istedi. Ben de verdim. Fakat kendisi aynı zamanda kendisini hacc emiri olarak da tayin etmemi istiyor. Bana cevabını yaz, eğer hacc emiri olmak istiyorsan bu görevi sana vereceğim. Çünkü sen Mekke’de olursan senin önüne geçmeye cesaret edemez.”*⁶²⁹

Ebu Cafer ve Ebu Müslim haccetmek için yola çıktılar. Ebu Müslim hacc emiri olmamasına rağmen hacc mevsimini gücünü ve otoritesini göstermek için fırsat bildi. O, Mekke’ye giden yol boyunca insanlara ikramda bulundu. Bir taraftan Bedevi Arapları giydiriyor öte yandan yolları ve su kuyularını tamir ettiriyordu. Bu durum Ebu Cafer’in hiç hoşuna gitmedi. O’na göre; Ebu Müslim’in bu tavrı kendisine yapılmış küstahlıktan başka bir şey değildi.⁶³⁰

Ebu Müslim, Müslümanlar için kutsal olan hacc mevsimi için hazırlıklı gelmişti. Bu nedenle ciddi miktarda parayı gücünü göstermek, insanların sempatisini kazanmak için harcadı. Bunda da başarılı oldu. Hacc mevsimi; Ebu Cafer-Ebu Müslim arasındaki gerilimin zirve yaptığı bir dönem oldu. Ebu Cafer’in onu hacc dönüşü öldürmek isteyip istemediğini net olarak bilemiyoruz. Fakat kendisini amacına ulaştırarak gelişmeler hacc döneminin sonunda yaşandı.

Hacc mevsimi bitince Ebu Müslim, Ebu Cafer’den izin almadan acele bir şekilde yola çıkarak Ebu Cafer’in önüne geçti. İşte tam bu sırada Ebu’l-Abbas’ın öldüğüne ve onun yerine Ebu Cafer’in halife olduğuna dair bir haber ulaştı.⁶³¹ Ebu Müslim yolda iken halifenin ölüm haberini aldı. Ama geri dönmedi ya da en azından Ebu Cafer kendisine ulaşana kadar beklemedi. Sadece halifenin vefatından dolayı duyduğu üzüntüyü anlatan bir taziye mektubu gönderdi. Ebu Müslim göndermiş olduğu mektupta Ebu Cafer’i halife oluşundan dolayı tebrik etmedi. Bu durum Ebu Cafer’i ziyadesiyle kızdırdı.

⁶²⁸ Taberi, IV, 374; İbnü’l-Esir, V, 372; İbn Kesir, X, 102.

⁶²⁹ Taberi, IV, 380; İbnü’l-Esir, V, 380- 381.

⁶³⁰ Belazuri, III, 185; Taberi, IV, 380; İbnü’l-Esir, V, 381.

⁶³¹ Rivayete göre Ebu’l-Abbas 11,12 ya da 13 Zilhicce 136/7- 8- 9 Haziran 754 tarihinde çiçek hastalığından dolayı vefat etmiştir. Bkz: Taberi, IV, 373; İbnü’l-Esir, V, 372; İbn Kesir, X, 103.

Veziri olan Ebu Eyyüb'e dedi ki: “ *Ona ağır bir mektup yaz!*” Ebu Cafer'in yazdırmış olduğu mektup çok ağır ifadeler içeriyordu.⁶³²Ebu Müslim yeni halifeyi tebrik etmeyerek ona gözdağı vermek istemişti. Planı ters tepti. Ebu Cafer'in hakaret ve tehdit dolu mektubunu alınca biatini bildiren bir mektup⁶³³ yazdı.

Bir müddet sonra da Ebu Müslim Horasan'dan ayrılıp halifenin bulunduğu Anbar şehrine geldi. Ebu Cafer'in yeğeni olan İsa bin Musa, Ebu Müslim'i karşılayarak ondan halife adına biat aldı. Ebu Müslim'in Anbar şehrine gelmesinin tek nedeni biat işi değildi. Ebu Cafer'in amcası olan Abdullah bin Ali kendine bağlı birliklerle 137/754-755 tarihinde Harran'da ayaklanınca, isyanın bastırılması için Ebu Cafer, Ebu Müslim'i görevlendirdi.⁶³⁴Ebu Cafer bu isyanın bastırılması için Ebu Müslim'e güveniyordu. Bu nedenle Ebu Müslim'in kendi aleyhinde yürüttüğü bir takım entrikalara sessiz kalmayı tercih etti. Ebu Müslim Anbar'da iken İsa bin Musa'yı yanına çağırdı ve ona dedi ki: “*Sen, imamın vekilisin. Hilafet işi Ebu Cafer'den daha ziyade sana layıktır.*” Bu sözüyle onu Ebu Cafer aleyhine kışkırtmaya çalıştı. İsa onun bu teklifine şu karşılığı verdi: “*Hilafet işi amcama aittir. Şayet o bu görevi bana bıraksa, ben kendi nefsimi değil onu tercih edip hilafeti ona takdim ederdim.*”⁶³⁵ Daha sonra bu söz Ebu Cafer'e ulaştırıldı. Ebu Cafer bir şey yapmadı. Çünkü hâlihazırda amcası Abdullah bin Ali'nin isyanı vardı ve bu ayaklanmayı ancak Ebu Müslim bastırabilirdi. Bu nedenle onunla bir müddet iyi geçinme yolunu seçti.

Ebu Müslim, Abdullah bin Ali isyanını kısa sürede bastırdı. Savaş sonunda hatırı sayılır hazine ve ganimeti ele geçirdi. İsyanın bastırılmasının ardından Ebu Cafer, Ebu'l-Hasib isimindeki adamını Ebu Müslim'in ele geçirdiği hazineleri alması için ona yolladı. Ebu Müslim çok sinirlendi. Ebu'l-Hasib'i öldürmeyi bile düşündü. Sonra onu serbest bıraktı. Ebu Müslim'in komutanları onu sakinleştirip, halifenin hakkının ancak **Humus**⁶³⁶

⁶³² **Belazuri**, III, 185; **Taberi**, IV, 380; **İbnü'l-Esir**, V, 381; **İbn Kesir**, X, 111.

⁶³³ **Belazuri**, III, 186.

⁶³⁴ Abdullah bin Ali isyanı için bkz: **Taberi**, IV, 377- 380; **İbnü'l-Esir**, V, 377- 380; **İbn Kesir**, X, 108-111.

⁶³⁵ **Belazuri**, III, 185.

⁶³⁶ **Humus**: Ganimetlerden devlet bütçesine ayrılan 1/5 oranındaki pay. Ayrıntı için bkz: Yunus Apaydın, “**Humus**”, D.V.İ.A, c.XVIII, İstanbul, 1998, s. 365- 369.

olduğunu şöyle dile getirdiler: “...O(Ebu Cafer) elimizdekilerden hiçbir şey talep edemez. Onun hakkı humustur.” Ebu'l-Hasib geri dönüp durumu Ebu Cafer'e haber verince Ebu Cafer, Ebu Müslim'in habersiz Horasan'a gitmesinden korktu. Ebu Cafer vakit geçirmeden elçisi Yaktin bin Musa'yı Ebu Müslim'e gönderdi. Elçi, Ebu Müslim'e halifenin şu mesajını getirdi: “Ben seni Mısır ve Şam'a yönetici tayin ettim. Orası sana Horasan'dan daha hayırlıdır. İstedığın kişiyi Mısır'a yönetici olarak tayin et, Şam'da kal ki; Müminlerin Emirine yakın olasın. O, seninle buluşmak isterse yakından ona gelirsin.” Ebu Müslim bu mesaja şu karşılığı verdi: “O, beni Mısır ve Şam'a yönetici kılıyor ha! Zaten Horasan benimdir.” Ebu Müslim Horasan'a gitme fikrinden vazgeçmedi. Elçi de durumu halifeye bildirdi. Ebu Cafer de Anbar'dan Medain'e⁶³⁷ geldi. Bu arada Ebu Müslim çoktan Hulvan yolunu tutmuştu.⁶³⁸ Ebu Müslim, halifenin son tutumunu kendisine güven duyulmadığı şeklinde yorumladı. O, bu düşüncesini şöyle dile getirdi: “İnsan kanı akıtma hususunda bize güveniliyor da mal ve ganimet hususunda güvenilmiyor, öyle mi?”⁶³⁹

Ebu Müslim Horasan'a giderken halifeye hitaben bir mektup kaleme aldı. Mektupta o, Ebu Cafer'e şöyle sesleniyordu: “Allah kendisine iyilik versin! Müminlerin Emiri için Allah'ın imkân verdiği kimseden başka hiçbir düşmanı kalmadı. Bize Sasani hanedanına mensup hükümdarlardan nakledildiğine göre; vezirlerin en tehlikeli olduğu dönemler savaşın olmadığı, sakin zamanlardır. Bu nedenle biz size yakın olmaktan kaçınıyoruz. Vefalı davrandığın sürece de sana vefa göstermeye itina gösteriyoruz. Daha selametli olması bakımından uzaktan emirlerini dinleyip, itaat etmeye gayret gösteriyoruz. Eğer bunlar seni hoşnut ederse, bil ki; senin en iyi kölelerin biziz. Buna rağmen yalnız nefsin arzusuna uyararak bizi kötü görür ve yüz çevirirsen, ben de sağlam biçimde vermiş olduğum ahdi bozarım. Çünkü kendimi alçaltılmaktan ve hakarete uğramaktan korumaya kararlıyım.”⁶⁴⁰

Ebu Cafer onun bu mektubuna şu karşılığı verdi: “Mektubunda ne demek istediğini anladım. Senin niteliklerin, suçlarının çokluğu nedeniyle devletin güven ve düzenini yok etmek isteyen, hükümdarlarına karşı sahtekârlık yapan vezirlerin sıfatlarına

⁶³⁷ el-Hamevi, V, 74- 75.

⁶³⁸ Belazuri, III, 202; ed-Dineveri, 347; el-Yakubi, II,366;Taberi, IV,381- 382; el-Ezdi, 165; İbnü'l-Esir, V, 381- 382, İbn Kesir, X, 112.

⁶³⁹ el-Yakubi, II,366;Taberi, V, 382; el-Ezdi, 165; İbnü'l-Esir, V, 381. Ayrıca bkz: İbn Kesir, X, 112.

⁶⁴⁰ Taberi, IV, 382; el-Ezdi, 165; İbnü'l-Esir, V, 382; İbn Kesir, X, 112- 113.

benzemiyor. Onların rahatı; toplumda dirlik ve düzenin bozulmasıdır. Sen niçin kendini onlarla bir tuttun? Sen, yapmakta olduğun işin zorluklarına rağmen itaat edilen ve sözü dinlenen birisin. Bununla birlikte her sözünün dinlenmesi ve her konuda sana itaat edilmesi gibi bir şart da yoktur. Müminlerin Emiri, eğer kulak verip dinlersen rahatlaman için sana İsa bin Musa ile mektup gönderiyor. Allah'tan dilerim ki, seni şeytan ve onun aldatmasından uzak tutsun. Şeytan senin niyetini bozacak olursa, şu anda açmış olduğum kapıdan daha yakın ve sağlamını bulamazsın.” Her iki taraf da karşılıklı mektuplarla birbirinin nabzını yokluyordu. Ebu Cafer ısrarla Ebu Müslim'in yanına gelmesini isterken, Ebu Müslim böyle bir teklifi kabul etmiyordu. Ebu Müslim, Ebu Cafer'e hitaben ikinci bir mektup gönderdi. Bu mektubun üslubu ilkinde göre oldukça sertti. Ebu Müslim bu mektubuna Abdurrahman bin Müslim'den Abdullah bin Muhammed'e diye başlıyor, halifeye açıkça meydan okuyordu. Şöyle diyordu: “*Meseleye gelirse; Yüce Allah'ın kullarına emri gereği bana delil olacak tam bir ilim sahibi, aynı zamanda Rasulullah'a(s.a.v) akraba olan birini; kardeşini kendime imam edindim. Şimdi o, Allah'ın, kullarının emrine verdiği az bir şeye tamah edip, Kelamullah'ı değiştirerek beni Kuran, bilmemekle suçluyor. Aynen gurura kapılan kimse gibi oldu. Mazeret kabul etmeyip tökezlemeyi başışlanmayacak şekilde, kılıcımı çekip acımayı kaldırmamı bana emretti. Sizin saltanatınızı güçlendirmek için bunu yaptım Neticede Allah bilmediğiniz kimseyi size tanıttı. Sonra Allah, kalbime tövbe etme fikrini açtı. Eğer, Allah beni affederse, bu O'nun bilinen ve kendisine nispet edilen büyüklüğündendir. Fakat beni cezalandırırsa bu da benim kendi ellerimle yaptığım şeyler neticesidir. Çünkü Allah kullarına karşı asla zulmedici değildir.”*⁶⁴¹

Ebu Cafer, Ebu Müslim'e çok kızgın olmasına rağmen bağını tamamen koparmadı. Amcası ve Haşimoğullarının önde gelen isimleri ile Ebu Müslim meselesini görüştü. Yazılan mektup Ebu Müslim'in gönlünü okşayacak ifadeler ile doluydu. Ebu Cafer mektubunu Ebu Humeyd'e teslim etti ve ona dedi ki: “*Ebu Müslim'le, bir insanla ne kadar yumuşak konuşulursa o derece yumuşak konuş, iyi davran ve ona bildir ki; ben kendisini yücelttim. O'na hiçbir kimseye yapmadığım iyiliği yaptım. Eğer düzelir ve istediğim gibi olursa, onu severim. Eğer ıslah olmaz ve dönmezse o zaman ona şunu*

⁶⁴¹ **Taberi**, IV, 382; **İbnü'l-Esir**, V, 382; **İbn Kesir**, X, 113. el-Kufi eserinde Ebu Müslim'in mektubunu ve mektuba Ebu Cafer'in vermiş olduğu cevabı birlikte zikretmiştir. Kufi'ye göre Ebu Cafer, Ebu Müslim'e ağır ifadeler içeren onu tehdit edecek ifadeler kullandı. Bkz: **el-Kufi**, VII- VIII, 388- 389.

söyle; *Müminlerin Emiri sana diyor ki: ‘Eğer düşman olarak ayrılır, bana gelmezsen ve işlerine benden başkalarını vekil tayin edersen, Abbâsi ailesinden olmayayım ve Muhammed’in Ehl-i Beytinden uzak olayım ki; peşine bizzat ben düşer, seni öldürürüm. Şayet denize dalsan ben de dalarım, ateşe atlasan seni öldürmek için gözümü kırpmadan atlarım ya da bundan önce ölürüm.’ Bu sözleri ona, bize dönmesinden ümit kesip, hiçbir hayır beklenmeyecek duruma gelmeden söyleme!’*⁶⁴²

Ebu Cafer’in göndermiş olduğu elçiler Hulvan’a giderek Ebu Müslim’in huzuruna çıktılar. Ebu Humeyd’in başkanlığını yaptığı kafilede Beni Haşim’den sözüne güvenilir insanlar da bulunmaktaydı. Ona Ebu Cafer’in mektubunu teslim ettikten sonra Ebu Humeyd söz alarak şunları söyledi: “ *Bazı kimseler seni kıskandıklarından ve aşırılığından dolayı Müminlerin Emirinin senin hakkında söylemediği ve düşünmediği şeyi sana getiriyorlar. Böyle yapmakla senin nimetini yok etmek ve durumunu değiştirmek istiyorlar. Onlara inanıp da sakın durumunu bozma. Ey Ebu Müslim! Sen uzun zamandan beri Muhammed ailesinin emirisin. Herkes seni böyle biliyor. Allah dünya için toplayıp biriktirdiklerinden çok daha hayırlısını sana Ahiret için hazırlamıştır. Öyleyse bu ecrini yok edercesine düşürüp zayi etme, şeytan seni etkisi altına almasın.*” Ebu Müslim onun konuşmasını beğenmeyerek: “*Sen ne zamandan beri benimle böyle konuşur oldun?*” dedi. Ebu Humeyd cevaben: “*Bizi bu işe ve Peygamberin(s.a.v.) Ehl-i Beytine (Abbâsi davetine) itaate sen çağırdın. Yine bizi sana karşı çıkanlarla savaşmak üzere değişik bölgelerden davet ettin. Neticede Allah onlara itaatte bizleri birleştirdi, onlara sevgimiz sebebiyle kalbimizi ısındırdı. Onlara yardımımız neticesinde bizleri aziz kıldı. Biz onlardan kime kavuşmuş isek; Allah’ın kalbimize bıraktığı sevgi ile kavuştuk. Nihayetinde onların ülkelerine derin görüşler ve samimi bir itaatle geldik. Arzumuzun ve ideallerimizin sonuna ulaştığımız bir zamanda sen durumumuzu bozmak, sözümüzü dağıtmak mı istiyorsun? ‘ **Kim karşı çıkarsa öldürünüz, ben dahi muhalefet etsem, beni de öldürünüz**’ dememiş miydin?” Ebu Müslim, Malik bin Heysem’e: “*Bunun bana söylediği şeyleri duymuyor musun? O, kendi sözünü söylemiyor Ey Malik!*” dedi. O da: “*O’nun sözlerine kulak asma. Bu adam seni halifeye korkutmasın. Ömrüme yemin olsun ki; Onun asıl söylemek istediği şeyler bunlar değil, sonrası da bundan daha şiddetli olamaz. Yoluna git, sakın geri dönme.**

⁶⁴² Taberi, IV, 382; İbnü’l-Esir, V, 383; İbn Kesir, X, 113-114.

Vallahi, eğer Mansur'un yanına gidersen seni öldürür. Onun içini senin hakkında öyle bir şey sardı ki; ebediyen sana güvenmez" karşılığını verdi. Ebu Müslim bu konuyu diğer adamları ile de istişare etti. Hepsi de Horasan'da kalmasını dönmemesini tavsiye etti. Nihayetinde Ebu Humejd'i huzuruna çağırıp ona: "*Seni bana gönderene dön ve ona geri dönmeyeceğimi haber ver.*" dedi. Ebu Humejd son bir çabayla Ebu Müslim'i ikna etmeye çalıştı. Dedi ki: "*Halifenin isteğinin aksine mi karar verdin ?*" Ondan "*Evet*" cevabını alınca : "*Bunu yapma!*" dedi. Ebu Müslim'in kararından dönmesinden ümidini kesince Ebu Cafer'in söylediklerini, ona nakletti. Ebu Müslim öfkesinden dolayı epey bir zaman suskun kaldı, bir şeyler söylemedi. Sonra: "*Kalk buradan!*" dedi. Ebu Cafer'in sözleri Ebu Müslim'i kırdı ve korkuttu.⁶⁴³

Ebu Cafer, Ebu Müslim'e elçi göndermenin yanı sıra Ebu Müslim'in önde gelen adamlarına mektup yazdı. Ebu Cafer, Ebu Davud'a yazdığı mektupta Ebu Müslim'i suçluyor, Horasan'ın yönetimini kendisine vaat ediyordu. Ebu Davud, Ebu Müslim'e haber göndererek: "*Biz, Allah'ın halifelerine ve Nebisinin(s.a.v.) Ehl-i Beytine başkaldırıp, karşı durmayız. Sen de İmama muhalefet etme ve emirlerinden dışarı çıkma*" dedi. Bu sözler Ebu Müslim'in endişe ve kederini daha da arttırdı. Ebu Humejd ve Ebu Malik'e haber yollayıp kararından vazgeçebileceğini bu noktada halifenin görüşünü almak için adamını halifeye göndereceğini söyledi. Halifenin fikrini almak için Ebu İshak'ı yolladı. Ebu İshak halife tarafından çok iyi karşılandı. Ebu Cafer, Ebu İshak'la pazarlık yaptı. Ebu Müslim'i Horasan'a gitme fikrinden vazgeçirme karşılığında kendisine Horasan valiliğini teklif etti. Bu pazarlığın ardından Ebu İshak Hulvan'a; Ebu Müslim'in yanına döndü. Ona dedi ki: "*Kötü bir şey görmedim. Senin hakkında saygı duyduklarını ve kendileri için ne istiyorlarsa senin için de istediklerini müşahede ettim.*" Ebu İshak, Ebu Müslim'e halifeden özür dilemesini de söyledi. Ebu Müslim bu haber üzerine halifenin yanına gitmek için hazırlığa başladı. Neyzek, Ebu Müslim'in halifenin yanına gitmek için hazırlandığını işitince onu uyardı. Ardından şu tavsiyeyi yaptı: "*Mademki gideceksin, Allah sana hayretsin; fakat benden de şu tek öğüdü kabul et: Huzuruna çıktığın zaman Mansur'u derhal öldür, sonra da dilediğin kimseye biat et, çünkü halk sana karşı gelmez.*"⁶⁴⁴

⁶⁴³ Taberi, IV, 383; İbnü'l-Esir, V, 383–384; İbn Kesir, X, 113–114.

⁶⁴⁴ Taberi, IV, 383; İbnü'l-Esir, V, 383–384.

Ebu Müslim, Mansur'a haber gönderip yanına geleceğini haber verdi. Bu gelişme Ebu Cafer'i ziyadesiyle memnun etti. Ebu Cafer, Ebu Müslim'i gördüğü an öldürmeyi planlıyordu. Hâlbuki Mansur'un veziri olan Ebu Eyyüb aynı fikri paylaşmıyordu. Ebu Eyyüb'e göre, Ebu Müslim halifenin huzuruna çıktığı anki psikolojik durumu büyük önem arz etmekteydi. Ebu Müslim'in korku ve endişe halinde halifenin huzuruna çıkması halifenin hayatına mal olabilirdi. Bu nedenle onun korku ve endişesinin giderilmesi gerekiyordu. Bunun için bir plana ihtiyaç vardı. Rivayete göre; Ebu Eyyüb, Seleme bin Said bin Cabir isimdeki adamını yanına çağırdı ve ona: “*Şükretmesini bilir misin?*” diye sordu. Seleme'den olumlu cevap alınca sözüne devamla: “*Irak hâkiminin karşılaşacağı bir servetle karşılaşacağın bir vilayete seni tayin etsem ve kardeşimi de⁶⁴⁵ beraberinde götürsen ve yarısını da ona versen olmaz mı?* dedi. Seleme'den istediği cevabı alan Ebu Eyyüb dedi ki: “*Kesker⁶⁴⁶ bir yıl önce pek çok mahsul kaldırdı. Bu sene de kat kat mahsul kaldırdı. O kalkan ürünü doğrudan veya emanet olarak verirsem elinle ulaşamayacağın şeye konmuş olursun.*“ Seleme böyle bir şeyin nasıl olacağını sorunca Ebu Eyyüb'den şu cevabı aldı: “*Ebu Müslim'e gider, kendisini karşılar ve isteklerini sunarken senin isteğini de halifeye sunmasını ondan istersin Çünkü Müminlerin Emiri geldiği vakit onu vali yapıp rahatlatmak istiyor.*” Seleme onun bu cevabı üzerine : “*Müminlerin Emiri ile bir araya gelip görüşmememiz için bana izin nasıl temin edilecek?*“ diye sordu. Ebu Eyyüb, Seleme için halifeden izin istedi. Mansur izin vermekle yetinmedi, Ebu Müslim'e sevgi ve selamını götürmesini emretti. Seleme yolda Ebu Müslim'e ulaştı ve haberi kendisine ilettili. Ebu Müslim bu habere pek memnun oldu. Hâlbuki bu haberi alıncaya dek kederli ve hüzünlü idi. Mansur'un yanına varana kadar bu sevinci sürdü.⁶⁴⁷

Ebu Müslim halife ile görüşmek için Medain şehrine geldiğinde yanında 3000 kişilik taraftarı vardı. Diğer taraftarlar Hulvan şehrinde kalmıştı.⁶⁴⁸ Ebu Müslim gelirken özellikle Neyzek'in tavsiyesini de düşünerek tedbirli gelmişti. Ebu Eyyüb'ün adamının söylemiş olduğu şeyler endişe ve hüznünü giderdi. Bu yüzden tedbirli davranmaktan vazgeçti. Böylelikle kendi sonunu hazırlamış oldu. Mansur, Ebu Müslim'i hemen

⁶⁴⁵ Ebu Eyyüb'ün kardeşinin ismi: Hatim bin Ebu Süleyman idi.

⁶⁴⁶ **Kesker**: Irak bölgesinde Vasıt şehri yakınlarında buluna bir yerleşim birimidir. **Le Strange**; 59, 63, 107.

⁶⁴⁷ **Taberi**, IV, 384; **İbnü'l-Esir**, V, 385–386; **İbn Kesir**, X, 115–116.

⁶⁴⁸ **Taberi**, IV, 385.

öldürmek istiyordu. Veziri ise acele etmesinin doğru olmayacağını biraz daha beklemesini ondan rica etti. Ebu Cafer de vezirinin sözünü dinleyip onu hemen öldürmekten vazgeçti. İstemeyerek de olsa Ebu Müslim'e iyi davrandı. Ona yol yorgunu olduğunu hamama gidip güzelce temizlenmesini, dinlenmesini tavsiye etti. Fakat Ebu Müslim'i hayatta görmek için kemiriyordu. Ebu Müslim huzurdan ayrılınca Mansur için döktü. Vezirine dedi ki: *"Bu adamın ayakları üzerine durduğunu(yaşadığını) bilmeye ne kadar dayanırım bilmiyorum. Geceyi nasıl sabah edeceğim onu da bilmiyorum."* Ertesi gün vezirini yanına çağırın Ebu Cafer ona hakarete başladı: *"Ey kötü kadının oğlu sana selam yok! Sen beni onu öldürmekten men ettin. Bu yüzden vallahi gece gözümü uyku tutmadı."* Ebu Eyyüb bir an için Mansur'un kendisini öldüreceğini zannetti. Mansur ise ona emir vererek: *"Çabuk bana Osman bin Nüheyk'i ⁶⁴⁹çağırın."* dedi.⁶⁵⁰

Ebu Cafer daha evvel Ebu Müslim'i öldürme fikrini güvendiği adamları ile istişare etmişti. Bu konuda görüş isteyen halifeye en manidar düşünce Müslim bin Kuteybe isimli adamından geldi. O, görüşünü halifeye şu Ayet ile bildirdi: **"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu..."**⁶⁵¹ İbn Kuteybe bu şekilde Ebu Müslim'in mutlaka öldürülmesi gerektiğine işaret etmiş oldu.⁶⁵² Ebu Cafer de bu işi hemen bitirmek için harekete geçti.

Osman bin Nüheyk halifenin huzuruna gelince Ebu Cafer ona sordu: *"Ey Osman! Müminlerin Emiri için kendini ne kadar belaya atarsın?"* Osman cevaben: *"Ey Müminlerin Emiri! Ben ancak senin kölenim vallahi eğer bana intihar etmemi emredersen intihar ederim."* Dedi. Ebu Cafer bu cevap üzerine isteğini ona söyledi: *"Şayet sana Ebu Müslim'i öldürmeni emredecek olursam bunu yapar mısın?"* Osman bir müddet sustu konuşmadı. Ebu Eyyüb de ona: *"Neyin var? Niçin konuşmuyorsun?"* dedi. Osman bin Nüheyk alçak bir sesle: *"Onu öldürürüm"* dedi. Mansur bu işi ona yaptırmaya karar verdi. Bu iş için ayrıca dört muhafız seçildi. Ebu Cafer'in planına

⁶⁴⁹ **Osman bin Nüheyk(Neyhek)**: Yetmişler meclisinin bir üyesi ve aynı zamanda Ebiverd bölgesinden bu teşkilata seçilen yedi kişiden biriydi. Bkz: **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 218, 220.

⁶⁵⁰ **Taberi**, IV, 384; **İbnü'l-Esir**, V, 386; **İbn Kesir**, X, 115–116.

⁶⁵¹ **el-Enbiya Suresi**, XXI/22.

⁶⁵² **Belazuri**, III, 210. Belazuri'ye göre bu kişi İshak bin Müslim el-Ukeyli yahut Selm bin Kuteybe'dir. **İbn Hallikan**, I, 319

göre; Ebu Müslim huzuruna gelmeden önce Osman bin Nüheyk başkanlığındaki suikast timi revakların arkasına saklanacak, Ebu Cafer'in talimatını bekleyeceklerdi. Ne zaman Ebu Cafer elini çırparsa o zaman saklandıkları yerden çıkıp onu öldüreceklerdi.⁶⁵³

Ebu Müslim birkaç defa Ebu Cafer'in yanına gitmek istedi ama başaramadı. Her defasında onun meşgul olduğu söyleniyordu. Bu aslında planın bir parçasıydı. Uygun zaman bekleniyordu. Nihayet Medain şehrine gelişinin dördüncü günü oldu. Mansur adamı Ebu'l-Hasib'i Ebu Müslim'e gönderdi. Bu durumdan kimsenin haberi olmamasını istedi. O gün sabah Ebu Müslim, İsa bin Musa'nın evinde sabah kahvaltısını yapıyordu. Haberci halifenin isteği gereğince Ebu Müslim'e: “*Senin için nimet var, şayet sen Müminlerin Emiri ile baş başa görüşmek istiyorsan acele et!*” Ebu Müslim dikkati büsbütün elden bırakmıştı. Ayağa kalktı ve Ebu Cafer'in yanına varmak için ata bindi. İsa bin Musa ona: “*Gitmek için acele etme! Bekle beraber gidelim*” dediyse de onun abdest almasını beklemeden halifenin huzuruna çıktı. Ebu Cafer onu sorguya çekti: “*Abdullah bin Ali ile savaşırken kullandığın iki kılıçtan haber ver, ne yaptın onları?*” Ebu Müslim: “*İşte onlardan biri!*” deyince Mansur: “*Göster onu bana.*” dedi. O da kılıcını kınından çıkartıp Mansur'a uzattı. Mansur da kılıcı alıp oturduğu döşeğin altına koydu. Ebu Cafer kılıcı aldıktan sonra Ebu Müslim'i azarlamaya başladı: “*Ebu'l-Abbas'a mektup yazıp onu mevat araziden⁶⁵⁴ menetmeden, bize öğretmek istediğin dinden haber ver.*” Ebu Müslim bu soruya: “*Onu almanın helal olmayacağını zannettim, fakat o bana mektup yazıp ve mektup da bana gelince anladım ki; Müminlerin Emiri ve Ehl-i Beyti ilmin kaynağıdır.*” cevabını verdi. Ebu Cafer sormaya devam etti: “*Mekke yolunda iken beni geçmenin sebebini sebebi neydi? Bana ondan haber ver*” Ebu Müslim öne geçmesinin sebebini şöyle izah etti: “*Benim ve senin, ikimizin kafilesinin suyun başında toplanmalarını istemedim. Çünkü ikimizin kafilelerinin aynı anda su kaynağının üzerinde toplanmaları halinde bunun insanlara sıkıntı vereceğini düşündüm, sana iyilik olsun diye geçtim.*” Ebu Cafer'in sorgulamayı bitireceği yoktu. Ona tekrar sordu: “*Peki, Mekke yolunda Ebu'l-Abbas'ın ölüm haberi geldiği zaman bana dönmeyi söyleyen adama karşı söylediğin: ‘Biz ancak kendi*

⁶⁵³ Taberi, IV, 384; İbnü'l-Esir, V, 386; İbn Kesir, X, 115.

⁶⁵⁴ **Mevat Arazi:** Maliki bulunmayan ya da mamur olmayan, üzerinde hiçbir iz bulunmayan, harabe halindeki araziye verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Vehbe Zuhayli, **İslam Fıkhu Ansiklopedisi**(çev: Komisyon), c. VII, İstanbul, 1994, s.60- 77. Ayrıca bkz: Ziya Kazıcı, **İslam Müesseseleri Tarihi**, İstanbul, 1996, s.294; Hamza Aktan, “*İhya*”, T.D.V.İ.A., C.XXII, İstanbul, 2000, s. 7- 9.

görüşümüzü biliriz' şeklindeki sözüne ne demeli?" Ebu Müslim kendini savundu: "Halka karşı iyi davranmanı isteyişim beni bundan alıkoydu. Zaten ikimizin Kufe'de bir araya geleceğini biliyordum. Benden sana karşı bir muhalefet yoktu." Ebu Cafer sözüne devamla: "Abdullah bin Ali'nin cariyesini almak mı istedin?" diye sordu. Ebu Müslim bu suale şu karşılığı verdi: "Hayır! Onun zarar görmesinden korktum ve küçük bir çadıra koyup, başına koruyacak birini vekil tayin ettim." Ebu Cafer: "Düşmanlığına ve Horasan'a gitmek istemene ne demeli?" Ebu Müslim: "Senin kalbine bana karşı nefret girmiş olmasından korktum. Horasan'a geldim ki; oradan sana özür beyan eden bir mektup yazayım da bu şekilde kalbindeki düşmanlığın gitsin." Ebu Cafer: "Harran'dan topladığın mala ne oldu?" Ebu Müslim: "O malı ordunun güçlenmesi ve ıslahı için harcadım." Daha sonra Ebu Cafer, Ebu Müslim'e peş peşe şu suçlamaları yöneltti: "Mektup yazarken ismini benim isimden önce yazan, halam Âmine binti Ali ile nişanlanmak isteyen ve **Selit'in**⁶⁵⁵ oğlu olduğunu iddia eden sen değil misin? Senden önce davetimize giren ve nakibimiz olan Süleyman bin Kesir'i öldürmenin sebebi neydi?" Ebu Müslim en son yöneltilen soruya "Muhalefet edip bana karşı geldi ben de öldürdüm." karşılığını verdi. Ebu Müslim işlerin iyi gitmediğini anlamıştı fakat yapacağı bir şey de yoktu. Ebu Cafer bir taraftan suçlamalarına devam ediyor öte yandan hakaret ediyordu. Ebu Müslim Abbâsi hareketini başarıya ulaştırırken yaklaşık olarak 600.000 kişiyi öldürmüştü. Bu durumu bilen Ebu Cafer onu azarlayıp: "Şunları şunları yaptın." diyordu. Ebu Müslim suçlamalara itiraz etti: "Yaptığım bu kadar şeyden sonra bunlar bana söylenemez." Ebu Cafer hiddetlendi: "Ey kötü kadının oğlu! Senin yerinde bir kadın köle de olsaydı aynı şeyi yapardı. Yaptığın şeyler bizim devletimiz ve gücümüz sayesinde. Eğer bu işi kendi gücünle yapmaya kalkışsaydın bir zerre dahi elde edemezdin" Ebu Müslim öldürüleceğini anlayınca halifenin eline yapıştı öpüp özür dilemeye başladı. Ebu Cafer'i onun bu aciz durumu daha da cesaretlendirdi. Dedi ki: "Seni şimdiye kadar bu halinle hiç görmedim. Vallahi öfkemi arttırıyorsun." Daha sonra Mansur ellerini çırptı. Sesi duyan Osman bin Nüheyk ve diğerleri kılıçları ile huzura geldiler. Ebu Müslim ümitsiz bir şekilde yalvarmaya başladı: "Ey Müminlerin Emiri!

---

⁶⁵⁵ Daha önce zikrettiğimiz gibi, Selit isminde bir şahıs kendisinin Abdullah bin Abbas'ın oğlu olduğunu iddia etmişti. Dönemin Emevi idarecileri de bu kişiyi Abbâsi ailesini zor duruma düşürmek için kullandı. Bu bağlamda zamanın mahkemesi siyasi bir kararla Selit'in, Abdullah bin Abbas'ın oğlu olduğuna karar verdi. Ebu Müslim eğer gerçekten böyle bir iddiada bulunmuş ise, amacı Abbâsi ailesinin bir ferdi olduğuna insanları inandırmak olmalıdır. Bu tartışma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Jacob Lassner, **Islamic Revolution and Historical Memory**, Connecticut, 1986, pp.107- 117.

Beni öldürme düşmanlarına sakla.” Ebu Cafer kararlıydı: *“Hayır! Allah bana o günü göstermesin. Senden başka düşmanım mı var!”* Ebu Müslim’in yalvarması boşunaydı. Ebu Müslim, halifenin huzurunda kılıç darbeleri ile katledildi. Ebu Müslim öldürüldüğünde tarihler 25 Şaban 137/ 13 Şubat 755 tarihini gösteriyordu.⁶⁵⁶

Ebu Cafer’in emri gereğince Ebu Müslim’in cansız bedeni bir kilimin içerisine kondu daha sonra Dicle nehrine atıldı.⁶⁵⁷ Ceset ortadan kaldırılmadan önce Ebu Cafer, Ebu Müslim’in öldürülmesi ile ilgili olarak adamlarının tepkisini öğrenmek istedi. Hanzele ismindeki adamını huzuruna çağırdı ve ona sordu: *“Ey Hanzele! Ebu Müslim hakkında ne dersin?”* Hanzele cevap verdi: *“Ey Müminlerin Emiri! Eğer onun başından bir tek kıl almış isen onu öldür, onu öldür.”* Ebu Cafer memnun bir şekilde: *“Allah seni başarılı kılsın”* dedi. Daha sonra Ebu Müslim’in cesedini gösterdi. Ebu Müslim’in cansız bedenine bakan Hanzele Ebu Cafer’e dedi ki: *“Ey Halife! Bugünü hilafetinin başlangıcı say.”* Ebu Cafer’in huzuruna daha sonra İsmail bin Ali geldi. İsmail halifenin huzuruna girer girmez dedi ki: *“Ey Müminlerin Emiri! Dün gece rüyamda sizi bir koçu boğazlar halde gördüm, benim ayağım(yerde yatan) o koçun üzerinde basılı halde duruyordu. Ebu Cafer: “Ey Ebu Hasan! Senin gözün doğru gördü. Kalk ve rüyayı doğrula. Allah, fasıki öldürdü.”* Ebu Müslim’in cesedinin bulunduğu yerde oturan İsmail ayağa kalktı ve ayağını onun cesedinin üzerine koydu.⁶⁵⁸

Ebu Cafer, Ebu Müslim taraftarlarının ve halkın galeyana gelmemesi için çözüm buldu. İlk önce Ebu Müslim’in önde gelen komutanlarına ve askerlerine yüklü miktarda sus payı verildi. Tabiri caizse komutanlar ve askerler yüklü miktar para karşılığı Ebu Müslim’i sattılar.⁶⁵⁹ Ebu Cafer, Ebu Müslim’in taraftarlarından emin olduktan sonra Medain şehrinde insanlara yönelik yapmış olduğu konuşmada Ebu Müslim’in öldürülme gerekçesini anlattı. Ebu Müslim’i ihanet ve ahde vefa göstermemekle

⁶⁵⁶ **Belazuri**, III, 204- 206; **Taberi**, IV, 385- 386; **İbnü’l-Esir**, V, 386- 388; **İbn Kesir**, X, 116- 117, 122- 124. İbn Kesir ölüm tarihini 24 Şaban 137/ 12 Şubat 755 olarak vermektedir. **İbn Hallikan**, I, 320

⁶⁵⁷ **İbn Kesir**, X, 124; **İbn Hallikan**, I, 320.

⁶⁵⁸ **Taberi**, IV, 387. Ayrıca bkz: **İbnü’l-Esir**, V, 389; **İbn Kesir**, X, 127; **İbn Hallikan**, I, 320.

⁶⁵⁹ **Taberi**, IV, 387. Taberi’de yeralan rivayete göre; Ebu Müslim’in taraftarları: *“Efendimizi dirhemler karşılığına sattık.”* diyerek Horasan’a geri döndüler.**İbn Kesir**, X, 126. İbn Kesir, Ebu Cafer’in Ebu Müslim’e bağlı komutanları ikna ederken kimine mal, kimine yöneticilik vererek razı ettiğinden bahsetmektedir. Mal ve yöneticiliği kabul etmeyenler ise ölümle tehdit edildi. Ayrıca bkz: **Hasan**, II, 405.

suçladı.⁶⁶⁰ Bu şekilde insanları sakinleştirdi. Ardından Ebu Müslim'in Horasan'da bıraktığı hazineleri ele geçirmek için onun ağzından bir mektup yazıp, onun mührünü mektubun üzerine tam olarak bastı. Hâlbuki Ebu Müslim Horasan'dan Medain şehrine gelmeden önce hazinelerini en güvenilir adamı Malik bin Heysem'e (Ebu Nasr) bırakmış ve ona şöyle demişti: “*Mektubum sana gelene kadar bekle.*” Ebu Nasr dedi ki: “*Senin ile benim aramda senin mektubunu tanıma açısından bir işaret belirle.*” Ebu Müslim dedi ki: “*Eğer mektup sana gelirse ve üzeri yarı mühürlenmişse mektup bana aittir. Şayet mektubun tamamı mühürlenmişse bil ki; mektubu ben yazmamışumdur.*”⁶⁶¹ Ebu Cafer bu ayrıntıyı bilmediğinden Ebu Müslim'e ait mührü tam olarak mektuba bastı. Malik bin Heysem kendisine gelen mektubun üzerindeki tam mührü görünce durumu anladı ve: “*Yapacağınızı yaptınız ona.*” dedi. Ardından Horasan'a gitmek üzere Hemedan'a doğru yola çıktı. Ebu Nasr'ın durumu Ebu Cafer'e bildirilince onu Şehrezur'a yönetici tayin ettiğini söyledi. Öte yandan Hemedan yöneticisi olan Züheyr et-Türkî'ye haber gönderip yanına gelmesi halinde Ebu Nasr'ı tutuklamasını istedi. Züheyr kendisine gelen Ebu Nasr'ı hapsetti. Daha sonra Ebu Nasr'ın Şehrezur'a yönetici yapıldığına dair haber Züheyr'e ulaştı. O da Ebu Nasr'ı serbest bıraktı. Bu haber'in ardından Ebu Nasr'ın öldürülmesine dair haber gelse de uygulanamadı. Ebu Nasr çoktan o bölgeden uzaklaşmıştı. Daha sonra Ebu Nasr, Ebu Cafer Mansur'un yanına gidip ondan af diledi o da onu bağışladı. Bir rivayete göre Mansur onu Musul yöneticiliğine tayin etti. Ebu Cafer daha sonra Ebu Müslim'in yerine Ebu Davud Halid bin İbrahim'i yönetici tayin etti.⁶⁶² Ebu Cafer, Ebu Müslim'in öldürülmesine rağmen işi şansa bırakmak istemiyordu. Bu nedenle Ebu Müslim taraftarlarından güvenemediği kişileri öldürmekten çekinmedi. Bu bağlamda hayatta iken Ebu Müslim'in casusluğunu yapan Ebu'l-Cehm bin Atiye el-Bahili'yi zehirleterek öldürdü. Rivayete göre; Ebu Cafer onu öldürmek için sarayına davet etti. Ona bal şerbeti ikram etti. Şerbetin içindeki zehir kısa zamanda Ebu'l-Cehm'i etkiledi. Kıvranmaya başladı. Saraydan çıkarken Ebu Cafer ona sordu: “*Ey Ebu'l-Cehm nereye gidiyorsun?*” onun cevabı kısa ve manidardı: “*Beni gönderdiğin yere.*” Kısa bir müddet sonra bir ya da iki gün içerisinde Ebu'l-Cehm öldü.⁶⁶³ Ebu Cafer her ne kadar Ebu Davud Halid bin İbrahim'i Horasan'a

⁶⁶⁰ Ebu Cafer'in Medain halkına yapmış olduğu konuşmanın ayrıntısı için bkz: **Taberi**, IV,535. Ayrıca bkz: **İbnü'l-Esir**, V, 390; **İbn Kesir**, X, 124- 125.

⁶⁶¹ **Taberi**, IV, 385; **İbnü'l-Esir**, V, 385; **İbn Kesir**, X, 127

⁶⁶² **Taberi**, IV, 387- 388; **İbnü'l-Esir**, V, 389- 390; **İbn Kesir**, X, 127

⁶⁶³ **Belazuri**, III, 190.

yönetici tayin etmişse de ondan kurtulmak istedi. Ebu Asam isimli bir kişiye haber gönderip Ebu Davud'u öldürmesi halinde yöneticiliğe kendisini tayin edeceğini vaat etti. O da askerleri Ebu Davud aleyhine kışkırtarak ölümüne neden oldu.⁶⁶⁴

Abbâsiler, Ebu Müslim'in öldürülmesi ile birlikte iktidar karşıtı muhalefetin kesin bir biçimde etkisiz hale getirildiğine inanmaktaydı. Ebu Müslim'in ölümünü mutlak iktidarın başlangıcı sayanlar kısa bir süre sonra yanıldıklarının farkına vardılar. Onun ölümünün hemen ardından patlak veren isyanlar onlar için acı birer tecrübe oldu. Ebu Müslim'in katledilmesinin intikamını almak isteyen Horasanlılar, Abbâsi yönetimine karşı isyan başlattılar. Ebu Müslim'i öldürüp Dicle nehrine atanlar her ne kadar onun bedeninden kurtulsalar da Ebu Müslim sevgisi hala Horasanlılar arasında canlılığını koruyordu. Ona duyulan sevgi ve bağlılık Abbâsi iktidarını hedef alan mücadelenin ruhunu oluşturdu. Ebu Müslim'in hayaleti uzun yıllar Abbâsi yönetimini rahatsız edip durdu.

3.) HORASAN'DA ABBASİ KARŞITI AYAKLANMALAR

Ebu Müslim'in Abbâsiler tarafından öldürülmesi önu alınamayan isyan ve ayaklanmaları beraberinde getirdi. İsyân ve ayaklanmaların tek nedeni Ebu Müslim'in öldürülmesi değildi. İktidar değışikliği ile birlikte hayatlarında köklü değışiklik olacağını uman bir kitle vardı. Bu kitlenin özlemini çektiği hayat tarzı bir türlü gerçekleşmedi. Hâlbuki Abbâsiler, sosyal ve ekonomik durumu kötü olan insanların da yardımı ile ihtilali başarıyla sonuçlandırmıştı.⁶⁶⁵ Abbâsiler kendilerini iktidara taşıyan insanların beklentilerinin büyük kısmına cevap veremediler. Bu yüzden İktidarın el değıştirmesine ümit bağlayanlar büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar. Yerel yöneticilerin(dihkanlar) baskısı bir yandan, açlık ve yoksulluk öte taraftan Horasanlılar'ı canından bezdirdi. Üstelik bir de bu duruma Ebu Müslim'in katledilmesi eklenince başkaldırı ve isyan hareketleri zuhur etti. Bu bağlamda; Ebu Müslim'in öldürülmesi isyanın ana gerekçesi olarak kabul edildi. Abbâsi iktidarını hedef alan Horasan merkezli isyanlar sadece siyasi yönüyle değil aynı zamanda dini yönüyle de ön plana çıktı. Ebu Müslim ismi etrafında hurafelerle bezenmiş mistik hikâyelerin etkisine kapılan İslam

⁶⁶⁴ **Belazuri**, III, 226- 227; **Taberi**, IV, 394. Taberi, Ebu Davud'un ölüm tarihini 140/ 757- 758 olarak vermektedir. Ayrıca bkz: **İbn Kesir**, X, 131.

⁶⁶⁵ Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 125.

dışı birçok unsur; tek bir amaç uğruna bir araya geldi ve iktidar mücadelesini tekrardan başlattı. Bu manada Ebu Müslim'in öldürülmesinden sonra ilk olarak Sünbaz ve taraftarları isyan etti.

3.1) Sünbaz İsyanı (137/755)

Ebu Müslim'in intikamını almak maksadıyla ilk isyan bayrağını açan kişi Sünbaz'dır.⁶⁶⁶ Bu şahıs Nişabur şehrine bağlı Ahan kasabasında dünyaya gelmişti.⁶⁶⁷ Sünbaz'ın dini inancı konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Bir kısım tarihçilere göre; o, Mecusi dinine mensup bir ateşperest idi.⁶⁶⁸ Onun Hürremi dinine mensup bir sapkın olduğuna dair rivayetler de vardır.⁶⁶⁹ Ebu Müslim öldürüldüğü zaman Hulvan şehrinde bulunmaktaydı. Ebu Müslim'in intikamını almak için Horasan'a doğru yola çıktı. Nişabur'da kendisine çok sayıda taraftar topladı. Ardından Rey'i ele geçirmek için planlar yapmaya başladı. İlk aşamada Rey şehrine girmeyi ardından propaganda yapmayı düşünüyordu. Ancak şehrin valisi onu şehre sokmadı. Çünkü halife Ebu Müslim taraftarlarının Rey'e kabul edilmemesi için kendisine kesin emir vermişti. Sünbaz bu yasağa rağmen niyetinden vazgeçmedi. Validen istediği izni alamayan Sünbaz, Rey şehrinin **Berid**⁶⁷⁰ yetkilisi olan Muaz bin Müslim'in yanına gelerek dedi ki: “ *Geçmişimde hiçbir sabıka kaydım olmadığı halde, neden şehre girmeme engel olunuyor? Ben, sadece kişiliğini sevdiğim için Ebu Müslim ile birlikte olmuştum. Öldürülünce de onunla hiçbir şekilde alakam kalmadı. Şehre girip ailemi görmekten başka hiçbir amacım yoktur.*” Muaz onun masum gözükmesini kabul etti. Böylece Sünbaz Rey'e girmeyi başardı. Kısa bir zaman içerisinde Rey şehrinde organize olan Sünbaz bir gece şehirden çıktı. Sünbaz'ın şehirden ayrıldığını duyan vali askerleri ile onun peşine düştü. İki taraf arasında şiddetli çatışma yaşandı. Nihayetinde Sünbaz şehrin valisini hezimete uğrattı. Hayatta kalan askerleri ile geri çekilip, saraya kaçtı. Ebu Abde ismindeki bu vali korkak olduğu için Sünbaz'dan kendisini bağışlamasını

⁶⁶⁶ **Belazuri**, III, 246. Belazuri'ye göre bu şahsın ismi; Sunfaz'dır. Yakubi ve Taberi bu isyancıyı Sünbaz olarak isimlendirmiştir. Bkz: **el-Yakubi**, II, 368; **Taberi**, IV, 388. Mesudi ve Makdisi ise; bu şahsın ismini Sunfad olarak zikretmiştir. Bkz: **Mesudi**, III, 294; **el-Makdisi**, VI, 82.

⁶⁶⁷ **Taberi**, IV, 388. İbnü'l-Esir'e göre bu yerleşim biriminin ismi Ehravene'dir. **İbnü'l-Esir**, V, 392.

⁶⁶⁸ **Belazuri**, III, 246; **Taberi**, IV, 388; **el-Makdisi**, VI, 82; Ebu Ali el-Hasan et-Tusi, Nizamülmülk, (v.485/1092), **Siyasetname**(çev: Nurettin Bayburtlugil), İstanbul, 2006, s.233; **İbn Kesir**, X, 128;

⁶⁶⁹ **Mesudi**, III, 294.

⁶⁷⁰ **Berid**: Haberleşme işini koordine eden birimdir. Bu birim aynı zamanda istihbarat işlerini de yürütmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: **Kazıcı**, 271- 291.

istedi. Valiyi köşkünde kuşatan Sünbaz ona can güvenliği konusunda garanti verse de sözünde durmayıp onu öldürdü. Bu şekilde şehir Sünbaz ve taraftarlarının eline geçti.⁶⁷¹

Sünbaz'ın Nişabur'da başlatmış olduğu isyan Rey ve Kumis gibi önemli yerleşim merkezlerine sıçradı ve bu şehirler Sünbaz taraftarlarının eline geçti. Özellikle Rey'in ele geçirilmesi ile birlikte Ebu Müslim'e ait olan hazineler el değiştirdi. Taraftarların büyük bir kısmı Cibal⁶⁷² ve Taberistan⁶⁷³ bölgesinde yaşayan halk idi. Sünbaz elde edilen ganimetlerin bir kısmını fakir halka dağıtarak onların gönlünü almayı bildi.

Sünbaz, Abbâsi iktidarını hedef alan ayaklanmayı sırf Ebu Müslim'in öcünü almak iddiasıyla başlatmadı. Her ne kadar Ebu Müslim ismi bu isyanda ön plana çıkartılmış olsa da asıl amaç; Arap Devletini tamamen ortadan kaldırmak ve İslam'ı yok etmektir. Bu nedenle kendisini Ebu Müslim'in elçisi olarak tanıttı. Horasan halkına hurafe ile bezenmiş masallar anlatarak cahil halkı etkilemeyi başardı. O, insanlara şöyle sesleniyordu: *“Ebu Müslim'i öldürmeye kalkışmışlar, fakat öldürememişlerdir. O, Yüce Allah'ın adını anarak beyaz bir güvercin olup uçmuş⁶⁷⁴ ve şimdi bakırdan yapılmış bir sarayda Mazdek ve Mehdi ile oturmaktadır. Üçü birden ortaya çıktıklarında en önde Ebu Müslim olacak, Mazdek de onun vezirliğini yapacaktır. Bu hususta bana mektup gönderdiler.”*⁶⁷⁵ Rafiziler Mehdi, Mazdekiler Mazdek adını işitince, büyük bir cemaat birikip, etrafında 100.000 kişilik bir asker topladı.⁶⁷⁶ Mazdekilerle yalnız kalınca, *“Ben Sasanilerden kalma bir kitapta, devletin Arapların elinden çıktığını, ben geri dönünce, güneşin yerine diktikleri Kâbe'yi yıkarak, eskiden olduğu gibi tekrar güneşi Kabemiz yapacağımı gördüm”* diyor; onlara Mazdek'in Şii olduğunu, Şiilerle işbirliği yaparak Ebu Müslim'in kanını istemelerini söyleyerek her üç toplumu da idare ediyordu.⁶⁷⁷

Sünbaz'ın siyasi ve dini olmak üzere ulaşmak istediği iki hedef vardı. Siyasi hedef; sadece Horasan'da mevcut iktidarı devre dışı bırakmaktan ibaret değildi. Kendi

⁶⁷¹ **Belazuri**, III, 246. Yakubi'ye göre Sünbaz, Ebu Müslim'in ölüm haberini aldığı anda Nişabur'da bulunmaktaydı. Bkz: **el-Yakubi**, II, 368.

⁶⁷² **Taberi**, IV, 388.

⁶⁷³ **Mesudi**, III, 294. Mesudi taraftarların ağırlıklı olarak Cibal ve Tabersitan ahalisinden olduğunu zikretmektedir.

⁶⁷⁴ Böyle bir iddia Tenasüh (Reenkarnasyon) inancından başka bir manaya gelmiyordu.

⁶⁷⁵ **Nizamülmülk**, 233- 234. Mazdek inancı hakkında bkz: Kenan Has, *“Mazdek”*, T.D.V.İ.A., c.XXVIII, Ankara, 2004, s. 523- 524.

⁶⁷⁶ Makdisi, Sünbaz etrafında toplanan insanların sayısını 90.000 olarak verir. Bkz: **el-Makdisi**, VI, 83.

⁶⁷⁷ **Nizamülmülk**, 234.

ifadesiyle asıl hedefi; Arap Devletini tamamen ortadan kaldırmaktı. Önce devleti yok etmeyi planlayan Sünbaz ikinci aşamada İslam Dini'ni tamamen ortadan kaldırmayı düşünüyordu. Bu nedenle müntesiplerine Kâbe'yi yıkma sözünü veriyordu.⁶⁷⁸ Kendisine tabi olan insanlar dağlık bir bölgede gözden ırak bir hayat sürdüren ve aynı zamanda bölgeye özgü eski dini inançlara(Hürremilik, Mazdekizm v.b)sahip kişilerdi. Bu nedenle İslam karşıtı söyleme itibar ettiler. Sünbaz, Müslüman olanlar ile olmayanlar, Arap olanlar ile olmayanlar arasında ayrımcılık yapıyordu. Mesela; Bir Mecusi ile bir Müslüman ihtilafa düştükleri bir meseleden dolayı kendisine müracaat ettiklerinde, her halükarda Mecusi'nin lehine karar verirdi. Müslüman bir çocuğu yakalatır, boğazlar sonra da etini kızartarak babasına yedirirdi. Arapları sopalarla döverek öldürürdü.⁶⁷⁹

Sünbaz'ın Nişabur-Rey ve Kumis gibi önemli şehirleri ele geçirmesi Ebu Cafer el-Mansur'u harekete geçirdi. Cevher bin Merrar el-İcli ismindeki komutanını 10.000 kişilik orduyla isyanı bastırması için gönderdi.⁶⁸⁰ Hilafet orduları Horasan'a gelmeden önce Müslümanlar bir araya gelerek Sünbaz ve taraftarlarını etkisiz hale getirmek için güç birliği yapıp savaştılar ama başarılı olamadılar.⁶⁸¹ Artık tek umutları halifenin göndermiş olduğu ordunun başarılı olmasıydı. Abbâsi ordusu ile Sünbaz'ın taraftarları Rey ile Hemedan şehri arasında bir çölde karşı karşıya geldiler. Taraftarların sayısı tahminen 90.000- 100.000 kişi arasındaydı. Sünbaz daha önce esir ettiği Müslüman kadınları bu savaşta kalkan olarak kullanmaya karar verdi. Öte yandan Cevher komutasındaki Abbâsi ordusu hazırlıklarını tamamlamıştı. Savaş başlamadan önce komutan askerlerinin cesaretini arttırmak için şu konuşmayı yaptı: “ *Muhakkak ki sizler dininizi yok etmek ve sizi yurtlarınızdan çıkarmak isteyen bir topluluk ile savaşıacaksınız.*”⁶⁸² Bu konuşma düşmana karşı Abbâsi askerlerini cesaretlendirdi. Sünbaz savaş başlamadan hemen önce Müslüman kadınları üzerinde **hevdec**⁶⁸³ bulunan develere bindirdi. Sünbaz bu şekilde kadınları İslam ordusuna karşı canlı kalkan yaptı. Onun tahminine göre bu durumu gören askerlerin morali bozulacaktı. Fakat planı ters

⁶⁷⁸ **İbnü'l-Esir**, V, 392, **İbn Haldun**, III, 393.

⁶⁷⁹ **Belazuri**, III, 246. “... çocuğun etini kızartarak babasına yedirirdi.” İbaresinde abartı var gibi gözükse de Sünbaz'ın her türlü zulmü yapabileceği ifade edilmektedir.

⁶⁸⁰ Bazı kaynaklarda bu komutanın ismi Cumhur bin Merrar olarak geçmektedir. Bkz: **el-Makdisi**, VI, 83; **İbnü'l-Esir**, V, 392; **Nizamülmülk**, 234, **İbn Haldun**, III, 393.

⁶⁸¹ **Belazuri**, III, 246.

⁶⁸² **Belazuri**, III, 246- 247.

⁶⁸³ **Hevdec**: Kadınlar için devenin üzerine yerleştirilen kapalı bölme.

tepti. Hevdeclerin içindeki kadınlar ayağa kalkarak: “*Muhammed’e yazık oldu, İslam gitti, İslam mahvoldu*” diye bağırmaya başladılar. Bu bağırmaya ilaveten rüzgâr da kadınların elbisesini uçurarak garip sesler çıkarmaya başladı. Bunun üzerine develer, seslerden ürkerek geri döndüler. Sünbaz’ın askerlerinin üzerine giderek, onları dağıttılar. Develerin kendilerine açmış olduğu yoldan Sünbaz’ın ordusunun arasına dalan Müslümanlar düşman tarafından binlerce kişiyi öldürdü.⁶⁸⁴Savaşın en şiddetli anında Abbâsi ordu komutanı Cevher, kesin zaferi elde etmeden ganimetlerle uğraşmayı askerlerine yasakladı.⁶⁸⁵Nihayetinde zafer Abbâsi ordusunun oldu. Bu savaş sırasında Sünbaz taraftarlarından on binlerce kişi öldürüldü.⁶⁸⁶

Sünbaz bu hezimetin ardından Taberistan bölgesine doğru kaçmaya başladı. Bu kaçış kurtuluşu değil sonu oldu. Taberistan ile Kumis arasında bulunan bir yerde öldürüldü.⁶⁸⁷ Sünbaz’ın isyanı daha da büyümeden etkisiz hale getirildi. Bu isyan Ebu Müslim’in katledilmesinin hemen ardından patlak vermişti. Rivayetlere göre; Sünbaz’ın isyanı başlatması ile bu isyanın Abbâsi orduları tarafından bastırılması arasında geçen süre 70 gündü.⁶⁸⁸Bu isyanın ardından Nişabur, Rey ve Kumis bölgesinde hâkimiyet tekrardan Abbâsi yönetimine geçti.

Sünbaz isyanı neden ve sonuçları değerlendirilmesi gereken bir ayaklanmadır.⁶⁸⁹ Sünbaz’ın etrafında toplanan insanların büyük kısmı Cibâl ve Taberistan bölgesinde meskûn insanlardı. Onları cezbeden şey sosyal ve ekonomik yönden daha iyi bir yaşam kalitesiydi. Bu insanlara göre; Abbâsi iktidarı ile Emevi iktidarı arasında hiçbir fark yoktu. Özellikle yeni iktidarın yerel yöneticilere(dihkanlar) müsamaha göstermesi onlar

⁶⁸⁴ İbnü'l-Esir, V, 392.

⁶⁸⁵ Belazuri, III, 247.

⁶⁸⁶ Genel görüş 60.000 kişinin öldürüldüğü yönündedir. Bkz: **Taberi**, IV, 388; **Mesudi**, III, 294; **el-Makdisi**, VI, 83; **İbn Kesir**, X, 128; **İbn Haldun**, III, 393. Belazuri ise bu rakamı 30.000 olarak zikretmektedir. **Belazuri**, III, 247.

⁶⁸⁷ Nizamülmülk’e göre; Sünbaz’ın ordusu ile Abbâsi güçleri arasındaki savaş dört gün sürdü. Bu savaş sırasında Sünbaz öldürüldü. **Nizamülmülk**, 234.

⁶⁸⁸ Bkz: **Taberi**, IV, 388; **Mesudi**, III, 294; **el-Makdisi**, VI, 83; **İbn Kesir**, X, 128.

⁶⁸⁹ Sünbaz isyanı hakkında ayrıca bkz: Seyyid Hamidüddin Muhammed bin Burhaneddin Havendşah bin Kemalettin Mirhand(v.903/1498), **Ravzatu’-Safa**, Tahran 1338, c.III, s.404-406; Abdülaziz ed-Duri, **el-Asru'l-Abbâsi el-Evvel**, Beyrut, 1988, s. 69- 70; Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 126- 130; Atvan, **Mebadiu ve Esalib**, 206- 207; Cem Zorlu, **Abbâsilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyanlar**, Ankara, 2001, s.128- 143; **Hasan**, II, 405; Jean-Paul-Roux, **Orta Asya**(çev: Lale Arslan), İstanbul, 2001, s. 193; M.A. Shaban, **Islamic History-A New Interpretation**(A.D. 750-1055), Cambridge, 1976, pp. 13- 14; Hugh Kennedy, **The Early Abbâsid Caliphate-A Political History**, London, 1986, pp.63- 64; **el-Abbadi**, 50.

için kabul edilebilecek bir durum değildi. Yerel yöneticiler tarafından köleleştirilen ve sömürülen insanların Horasan bölgesinde reform beklentisi boşunaydı. Üstelik Ebu Müslim gibi Horasan ahalisi tarafından çok sevilen bir kişinin halife tarafından katledilmesi, onların kızgınlık ve öfkesini arttırdı.

Bu durumdan faydalanmak isteyen Sünbaz gayrimemnun kitlenin karşısına reddedemeyecekleri bir öneri ile çıktı. Onlara Arap Devleti'ni yıkararak kendi imparatorluklarını kurmayı, buna ilaveten İslam Dini'ni ortadan kaldırmayı vaadetti. Bu teklif yokluk içerisinde yaşayan insanları heyecanlandırdı. Onlar Abbâsi iktidarının yok edilmesi ile sosyal ve ekonomik özgürlüklerine kavuşacaklarını umdular. Bu kitle İslam dışı bir dini inanca sahip olduğundan İslam'ı inançlarının önünde bir engel gibi görmeye başladı. Her bakımdan istismar edilmeye açık olan bu insanlar işte bu şartlar altında ayaklandılar. Abbâsi yönetimi Horasan'da kendi iktidarlarına karşı ayaklanan insanların niçin ayaklandığını anlamak yerine, askeri tedbirlerle bu işi kökten çözeceğini zannetti. Her ne kadar kısa vadede mesele halledilmiş gibi gözükse de bir müddet sonra peş peşe ortaya çıkan isyan hareketleri yönetimi zor durumda bıraktı.

3.2) İshak et-Türkî İsyanı(137-140/755- 757)

Ebu Müslim'in öldürülmesinin ardından Horasan'da ortaya çıkan ikinci başkaldırı hareketi; İshak et-Türkî isyanıdır. Bu şahıs hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi olmaması kimliği hususunda farklı yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Rivayete göre; Horasan bölgesinde "**Müslimiyye**"⁶⁹⁰ adlı bir mezhep ortaya çıktı. Bu mezhebe bağlı insanlar imamları olarak Ebu Müslim el-Horasani'yi kabul ediyorlar ve Ebu Müslim hakkında: "*O, diridir ve rızkı verendir*" diyorlardı. Ebu Müslim öldürüldüğü zaman bu insanlar farklı ülkelere kaçmak zorunda kaldılar. Ebu İshak bu insanları kendi yanına çekebilmek için Ebu Müslim'in ölmediğini, Rey dağlarında gizlendiğini ve muayyen bir zamanda tekrar geleceğini iddia etti. Ebu İshak'ın bu fikirleri

---

⁶⁹⁰ **Müslimiyye:** Ebu Müslim'e insanüstü özellikler atfeden, sapkın bir mezheptir.

Keysaniyye⁶⁹¹ fırkasının ileri sürdüğü görüşlere benzemektedir. Ebu İshak'a İshak et-Türkî denmesinin nedeni; onun Ebu Müslim tarafından Türklerin yoğun olarak yaşadığı Maverünnehr⁶⁹² bölgesine gönderilmiş olmasından, kaynaklanmaktadır. Diğer bir görüşe göre İshak et-Türkî, Alioğulları taraftarıydı. Ebu İshak'ın bizzat Yahya bin Zeyd'in oğlu olduğu iddiası da mevcuttur. Buna göre; babasının öldürülmesinden sonra Emevi iktidarının baskısından kurtulmak için Türklerin yaşadığı yere gelmiştir. Bu iddia pek inandırıcı gözükmemektedir.⁶⁹³ Ebu İshak hakkında bilgi veren kaynak onu; okuma yazması olmayan, cinlerle ilişkisi olan birisi olarak tasvir eder. Kendisine bir soru soran birine hemen cevap vermez, sorunun cevabını ertesi güne bırakırdı. Bu durum gece cinlerle konuştuğu iddiasının ortaya atılmasına neden olmuştur. Ebu İshak bir taraftan Ebu Müslim'in ölmediğini söylüyor diğer yandan ise Zerdüş'tün hayatta olduğunu bilinen zamanda tekrar aralarına döneceğini ve dini tekrar ihya edeceğini söylüyordu.⁶⁹⁴

Ebu İshak'ın Horasan bölgesinde yapmış olduğu Abbâsi karşıtı propaganda daha önce isyan etmiş olan Sünbaz'ın fikirlerine benzemektedir. Muhtemelen her ikisi de **dini senkretizmden**⁶⁹⁵ faydalanmak istemişlerdir. Ebu İshak, Ebu Müslim'in ölmediğini, bir gün geri döneceğini söylerken Müslimiyye mezhebi mensuplarını etkilemiştir. Zerdüş hakkında aynı kehanette bulunarak Mecusileri kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Ebu İshak'ın Hürremi olduğunu söyleyenler olsa da aslında o, **Mübeyyida**⁶⁹⁶ taraftarlarının

⁶⁹¹ **Keysaniyye**: İmameti Muhammed bin el-Hanefiyye'ye tahsis eden, onun ölmeyip sağ olduğunu ve bir gün geri döneceğini iddia eden mezhebe verilen isimdir. Ayrıntı için bkz: **el-Bağdadi**, 19- 20, 26, 31- 41, 53.

⁶⁹² **Maverünnehr**: Bu kelime Arapça bir tamlama olup, "ırmağın ardında bulunan ülke" manasına gelmektedir. Özellikle Orta Asya'da, Türkistan topraklarında Ceyhun ırmağı ötesinde kalan Türk illerinden, Müslüman Araplar tarafından ele geçirilen topraklara verilen özel coğrafi bir terimdir. İsmet Parmaksızoğlu, "**Maverünnehr**", T.A.,XXIII, Ankara, 1976, s.333.

⁶⁹³ Daniel bu iddiayı zayıf bulmaktadır. Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 132.

⁶⁹⁴ Ebü'l-Ferec M.bin İshak İbnü'n-Nedim(v.385/995), **el-Fihrist**, Beyrut, 1978, s.483.

⁶⁹⁵ **Dini Senkretizm(Senkretik Din)**: Savaşlar, ihtilaller, sürgünler, göçler ve benzeri nedenlerle farklı dini geleneklerin zorunlu olarak yan yana varlıklarını devam ettirmeleri durumu, zamanla bu geleneklere bağlı insanların birbirleriyle bilinçli ya da bilinçsiz bir ilişkide bulunmaları durumunu doğurmaktadır. Bu da doğal olarak farklı din mensubu insanların dini anlama ve yaşama noktasında birbirlerinden etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu durum zamanla yeni din yorumlarının ve mezhepleşme hareketlerinin ortaya çıkışına zemin hazırladığı gibi, bazı durumlarda dini senkretizmin yaşanmasına ve farklı dini değerleri bir araya getirmek suretiyle oluşturulan yeni inanç sistemlerinin/dinlerin oluşumuna sebebiyet teşkil edebilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan ve farklı inanç sistemlerinden, inanç ve ibadet unsurları taşıyan melez dinsel gelenekler "**senkretik dinler**" olarak tanımlanmaktadır. Şinasi Gündüz, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ankara 2007, s.28.

⁶⁹⁶ **Mübeyyida(Beyaz giyenler)**: Abbâsi idaresinden hoşnut olmayan Horasan ahalisinden bir kısmı beyazlar giyerek iktidara karşı bir muhalefet hareketi başlattılar. Hatırlayacağımız gibi Abbâsiler'in ihtilal

Orta Asya'da geniş bir alana yayılmasını hızlandıran kişidir. Ebu İshak'a bağlı olan Mecusiler bayrak ve elbiselerini beyaz renkten seçerek kendilerince tekrardan beyaz dine(Zerdüşt Dini) dönme arzularını göstermiş oluyorlardı.⁶⁹⁷

Ebu İshak etrafında toplanan insanların Abbâsi güçleri karşısında şansı tutmadı. Zamanın Horasan valisi olan Ebu Davud, Ebu İshak et-Türkî'yi 140/757 tarihinde ele geçirip öldürdü.⁶⁹⁸ Böylelikle Ebu Müslim'in ölümünün hemen ardından teşkilatlanmaya çalışan bu ayrılıkçı guruba daha ağır bir darbe indirilmiş oldu. Ebu İshak'ın ölümüne rağmen taraftarları faaliyetlerine devam ettiler. Ebu İshak'tan sonra hareketin başına Baraz isminde bir kişi geçti. Rivayetlere göre; Baraz'ın asıl ismi; İbrahim bin Abdullah el-Haşimi idi.⁶⁹⁹ Baraz liderliğinde faaliyetlerine devam eden mübeyyida hareketi Horasan valisi Ebu Davud Halid bin İbrahim'e karşı tertip edilen suikasta katılarak ölümüne neden oldular.⁷⁰⁰ İşin ilginç Ebu Davud'dan sonra Horasan valiliğine getirilen Abdülcebbar bin Abdurrahman mübeyyida hareketine katıldı.⁷⁰¹ 140/758 tarihinde Horasan valisi, Mansur yönetimine başkaldırdığı zaman İbrahim bin Abdullah'tan(Baraz) yardım aldı. Halife oğlu Mehdi ve Hazim bin Huzeyme yönetiminde bir ordu göndererek isyanı bastırdı.⁷⁰²

Ebu İshak zamanında organize hale gelen Mübeyyida hareketi hiçbir zaman mevcut iktidara karşı büyük zafer kazanamadı. Çok sayıda taraftarı da olmadı. Nihayetinde mevcut iktidar tarafından yeraltında faaliyet sürdürmeye zorlandı.⁷⁰³ Mübeyyida

---

sırasında kullandıkları renk siyah idi. Bu bağlamda beyaz giymek, beyaz bayrak kullanmak mevcut iktidara karşı başkaldırının rengi olmuştur.

⁶⁹⁷ Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 132.

⁶⁹⁸ **ed-Duri**, 70.

⁶⁹⁹ Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 132- 133.

⁷⁰⁰ **Gerdizi**, 123.

⁷⁰¹ Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 133.

⁷⁰² **Gerdizi**, 123- 124.

⁷⁰³ Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 133.

tarafatları faaliyetlerini uzun yıllar gizli olarak sürdürdüler. Hatta onlardan bir kısmı miladi XII. Yüzyıla kadar varlıklarını Belh şehrinin köylerinde sürdürdüler.⁷⁰⁴

3.3) Ravendiye Hareketi (141/759)

Abbâsi iktidarını hedef alan en ilginç isyan teşebbüsü Ravendiye taraftarları tarafından organize edilmiştir. Bu topluluk; İsfehan şehrine bağlı Ravend ismi verilen kasabada yaşayan ve sapkın fikirleri ile tanınan Ablak isimindeki kişinin görüşlerini kabul ettikleri için, Ravendiye olarak isimlendirilmiştir.⁷⁰⁵ Ravendiler, İslam dışı, marjinal inançları ile her zaman dikkat çekmişlerdir. Aslında bu insanlar Ebu Müslim el-Horasani'nin taraftarları arasında yer almaktaydılar. İnançlarının temelini tenasüh(reenkarnasyon) ve hulul (enkarnasyon) gibi İslam itikadına aykırı fikirler oluşturmaktaydı.

Hız. Âdem Peygamberin ruhunun Osman bin Nüheyk'e⁷⁰⁶ geçtiğini, kendilerini yedirip içiren ilahlarının Ebu Cafer el-Mansur olduğunu ve Heysem bin Muaviye'nin⁷⁰⁷ Cebrail olduğunu iddia ediyorlardı.⁷⁰⁸ Bilindiği gibi Abbâsiler ihtilal hareketini Horasan'da başlatmış ve Horasanlılar sayesinde başarıya ulaşmışlardır. Dini ve sosyal açıdan kozmopolit bir bölge olan Horasan'da Abbâsi taraftarları arasında İslam dışı inanç ve fikirlere sahip insanlar vardı. Bu insanlar Emeviler ve onlar adına idarecilik yapan yerel yöneticilerin uygulamalarından hoşnut değildi. Tek hayalleri yaşadıkları coğrafyada Emevi iktidarının sonunu görmektir. Bunun için ellerinden ne geliyorsa yapmakta kararlı idiler. Bu bağlamda Abbâsi daveti ve hareketine katıldılar. İhtilalin başarıya ulaşması için her türlü gayreti gösterdiler. Abbâsiler, davetlerini kabul eden bu insanları geri çevirmediler. Bir taraftan Kuran ve Sünnete dönüş çağrısı yaparken öte taraftan heretik guruplarla işbirliğini devam ettirdiler. Özellikle Ebu Müslim'in hareketin Horasan sorumlusu olarak görev alması ile birlikte heretik gurupların davete ilgi ve alakası arttı.

⁷⁰⁴Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 215, ed-Duri, 70.

⁷⁰⁵ Bkz: **Hasan**, II, 407- 408. Başka bir görüşe göre; Ravend kasabasının Nişabur şehrinde. ed-Duri, 71. Ravendiye hakkında bkz: E. Kohlberg, "al-Rawandiyya", EI2, pp.461-463, VIII, Leiden, 1995.

⁷⁰⁶Bilindiği gibi Osman bin Nüheyk; Ebu Müslim'i katleden gurubun lideri idi. Bkz: **Belazuri**, III, 204-206; **Taberi**, IV, 385- 386; **İbnü'l-Esir**, V, 386- 388; **İbn Kesir**, X, 116- 117, 122- 124.

⁷⁰⁷**Heysem bin Muaviye(Ebu'l-Hattab)**:Bu şahısta tıpkı Osman bin Nüheyk gibi Ebiverd ehlinde olup yetmişler meclisi üyesiydi. Bkz: **Ahharu'd-Devleti'l-Abbâsiyye**, 218, 220.

⁷⁰⁸**Belazuri**, III, 235; **Taberi**, IV, 395; **İbn Kesir**, X, 131.

Rivayete göre; Ebu Müslim başlangıçta Keysaniyye mezhebini benimsemişti. Onların kendilerine mahsus bir takım ilimlerini öğrendikten sonra bunların geçici ve tutarsız olduğunu görerek daha kalıcı bir akaide ulaşmak istemiştir. Bu meyanda Cafer bin Muhammed'e bir mektup gönderip şöyle demiştir: “*Ehl-i Beyt'in iktidarını kurdum Halkı Emeviler'e bağlılıktan kurtarıp Ehl-i Beyt'e bağlanmaya çağırdım eğer sen de buna istekliysen söze hacet yok.*” Cafer ise ona şu karşılığı vermiştir: “*Ne sen benim adamlarımdansın, ne de zaman benim zamanım.*” Ebu Müslim bu cevap üzerine Ebu'l-Abbas Abdullah bin Muhammed es-Seffah'a yönelerek hilafete onu getirmiştir.⁷⁰⁹

Tarihler 141/759⁷¹⁰ tarihini gösterdiğinde Ravendi topluluğu Ebu Cafer'in sarayının bulunduğu **Haşimiyye**⁷¹¹ şehrine geldiler. Gösteri yapmaya başlayan topluluk bir taraftan halifenin sarayını tavaf ediyor öte yandan ise “*Burası Rabbimizin sarayı*” diye bağıırıyordu. Halife onların bu tutumundan son derece rahatsız oldu. Askerlerini göndererek elebaşlarının yakalanıp, hapsedilmesini emretti. Onlardan yaklaşık 200 kişi tutuklanıp hapse atıldı. Ravendiler, liderlerinin tutuklanmasına öfkeleniler. Onların rahat durmayacağından endişe eden Ebu Cafer bu insanların bir araya gelmesini yasakladı. Bu insanlar da hapiste bulunan liderlerini kurtarmak için bir plan yaptılar. Sahte cenaze töreni düzenleyerek amaçlarına ulaşmak istediler. Omuzlarının üzerlerinde taşıdıkları tabutta kadın cenazesi varmış gibi hareket ettiler. Hâlbuki tabutun içerisinde kullanılmak üzere hazırlanmış savaş malzemesi vardı. Nihayet topluluk hapishanenin kapısına gelince silahları tabuttan çıkartarak hücumu geçti. Görevlileri etkisiz hale getirip tutukluları serbest bıraktılar. İsyancı gurup 400 kişiden müteşekkildi ve hapisten kurtulanlarla sayı 600 kişiye ulaştı. Daha sonra Mansur'un sarayına yöneldiler.⁷¹²

Şehirde büyük bir kargaşa baş göstermişti. İnsanlar bağırışıp kaçışmaya başladılar. Durumu fırsat bilen İsyancılar şehrin kapısını kapattılar. Ebu Cafer el-Mansur

⁷⁰⁹Muhammed bin Abdülkerim eş-Şehristani(v. 548/1153), **el-Milel ve'n-Nihal**(çev: Muharrem Tan), İstanbul, 2006, s.139- 140. Ayrıntılı bilgi için bkz: Atvan, **Mebadiu ve Esalib**, 200- 205.

⁷¹⁰**Taberi**, IV, 395; **İbn Kesir**, X, 131. Belazuri'ye göre bu olay 139/757 yılının sonu ya da 140/758 yılının başında gerçekleşmiştir. **Belazuri**, III, 236. Dineveri ise bu olayın gerçekleşme tarihini 142/ 760 olarak verir. **ed-Dineveri**, 351.

⁷¹¹ **Haşimiyye**: Bağdat şehri kurulmadan önce Abbâsilerin yönetim merkezi idi. Ebu'l-Abbas Kufe'ye gelince İbni Hubeyre köşkünün karşısına şehir kurmuş ve burayı Haşimiye olarak isimlendirmiştir. Kufe ile Bağdat arasındaki bu şehir hakkında daha fazla bilgi için bkz: Jacob Lassner, “**al-Hashimiyya**”, EI2, Leiden, 1986, V: III, pp.265.

⁷¹²**Belazuri**, III, 235; **Taberi**, IV, 395; **İbn Kesir**, X,131- 132.

isyancılarla konuşup sakinleştirmek için saraydan çıktı. Ravendiler ile görüşmek için yaya olarak yürümeye başladı. Daha sonra ona bir binek getirdiler. Bu şekilde halife isyancıların yanına ulaştı. Bu sırada Ma'n bin Zaide⁷¹³Ebu Cafer'in yanına ulaştı. Ona saraya dönmesi için yalvardı. Ama halife bu teklifi kabul etmedi. Malik bin Heysem yanındaki askerleriyle sarayın kapısını koruma altına aldı. Halk isyancıların karşısına korkmadan çıkan halifenin çağrısına uyarak karşı saldırıya geçti. Elllerine geçirdikleri taş ve sopalarla savaşmaya devam ettiler Bu sırada şehrin kapısı açıldı ve dışarıdan insanlar şehre girmeye başladı. Hazim bin Huzeyme komutasındaki süvari birlikleri şehrin kapısından içeri girdi. Hazim, Ebu Cafer'in yanına gelerek: *“Ey Müminlerin Emiri! Onları öldürelim mi?”* diye sordu. Halife'den: *“Evet”* cevabını alınca saldırıya geçti. Düzenli birliklerin karşı saldırısı karşısında şaşkına dönen isyancılar bir duvarın arkasına sığınmak zorunda kaldılar. Duvarı arkalarına alan isyancılar iki kez Hazim'in saldırısını karşıladı. Hazim, Heysem bin Şube'ye: *“Bana tekrar saldırdıklarında, arkalarından dolanarak onları iki ateş arasında bırakalım.”* dedi. Ravendi topluluğu Hazim'e saldırıya geçince Heysem bin Şube onların arkasına geçti. Daha sonra onların hepsini öldürdüler.⁷¹⁴

Ravendiye hareketi kimine göre; Ebu Müslim'in intikamını almak için tertip edilmiş bir isyandır.⁷¹⁵ 600 kişi ile yapılan bir gösteriyi sırf Ebu Müslim'in intikamını almak için yapılmış, planlı bir isyan olarak görmek biraz zor gözükmektedir.⁷¹⁶ Rivayetlerden anladığımız kadarıyla Ebu Mansur'un sarayının etrafında toplanan insanlar İslam'a aykırı söylemlerle gösteri yapmaya başlayınca, durumdan rahatsız olan halifenin adamları göstericileri tutuklamıştı. Muhtemelen bu insanlar böyle bir nümayişi sebepsiz yere yapmadılar. Belki de, bu şekilde halifeye ihtilale destek olan unsurları unutma mesajı veriliyordu. Halifenin çağrılarına kayıtsız kalışı bu da yetmiyormuş gibi taraftarların derdest edilmesi hayal kırıklığı ve öfkeyi beraberinde getirdi. Bu nedenle mevcut otoriteye karşı tavır koydular. Bu nedenle bu insanların önceliği Ebu Müslim'in intikamı değil, verilen sözlerin yerine getirilmesi olmalıdır.

---

⁷¹³**Ma'n bin Zaide:** Bu şahıs Abbâsiler'e karşı ibni Hubeyre'nin safında savaşmıştı. Ebu'l-Abbas mücadeleden vazgeçme karşılığında önce İbn Hubeyre'ye güvence verip ardından onu katledince Ma'n bin Zaide öldürülmek için kaçtı. **Belazuri**, III, 236; **Taberi**, IV, 396; **İbn Kesir**, X, 132.

⁷¹⁴ **Belazuri**, III, 235; **Taberi**, IV, 395; **İbn Kesir**, X, 132.

⁷¹⁵ **ed-Dineveri**, 351.

⁷¹⁶ Zorlu, **Abbâsilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyancılar**, 150- 151.

Ravendiler başlattıkları hareket esnasında kendilerince kutsal saydıkları Osman bin Nüheyk'i yaralamaktan geri durmadılar. İsyan bittikten birkaç gün sonra da Osman vefat etti.⁷¹⁷ Bu hareket sırasında kahramanca savaşarak canını ortaya koyan Ma'n bin Zaide halife tarafından affedildi. Halife ayrıca kendisini Yemen'e vali tayin etti.⁷¹⁸

Ebu Cafer için Ravendiyye hareketi idari anlamda ders niteliğinde bir olaydı. O, daha sonra bu gerçeği şu sözleriyle itiraf etti: “ *Ben üç konuda hata yaptım. **Birincisi**; Ebu Müslim'le savaştım. Oysa ben o zaman az bir askere sahiptim. **İkincisi**; Ravendiler ile yapılan savaşta(Ravendiye gününde) olay yerine bizzat tek başıma gitmekte hata ettim. Şayet o esnada hedefini şaşırılmış bir ok gelip bana isabet etmiş olsaydı boş yere öldürülmüş olacaktım. **Üçüncüsü**; Şam'a giderken de hata yaptım. Eğer Irak'ta iki kılıç karşı karşıya gelip çarpışacak olsaydı halifelik elimden giderdi.”⁷¹⁹*

Ravendiler az sayıda bir topluluk ile bir hareket başlatmak istemişlerse de hedeflerine ulaşamadılar. Hiç kuşku yok ki sınırlı ve kısıtlı imkânlarla eylem gerçekleştirmek isteyen bu insanlar, halifenin sert tepkisi ile karşılaşmışlar ve nihayetinde Haşimiyye şehri bu insanlara mezar olmuştur.⁷²⁰ Abbâsiler bu eylemden sonra heretik gurup ve hareketlere daha fazla sertlik göstermeye başladılar. Fakat bu bile bu toplulukları isyan etme fikrinden vazgeçiremedi.

3.4) Üstazsis İsyanı (150-151/ 767-768)

Ravendiyye isyanından sonra başlayan ve Abbâsi iktidarını Horasan bölgesinde zor durumda bırakan ayaklanmalardan biri de; Üstazsis isyanıdır. Üstazsis isimindeki bir şahsın başlatmış olduğu isyan hareketi siyasi ve dini yönüyle ön plana çıkmaktadır. Bu ayaklanmayı siyasi nedenlere bağlayan rivayete göre; 147/ 764 yılında halife el-Mansur oğlu Mehdi için insanlardan biat almaya başladı. Hiç kimse Mehdi'ye biat edilmesine karşı çıkmadı. Mehdi babasının kendi lehine biat almaya başladığı zaman Horasan'da bulunmaktaydı. Babasının biat ile mektubu kendisine ulaşınca Horasanlı komutanlar biat ettiler. Fakat bu biati tanımayanlar Üstazsis isimli bir şahıs liderliğinde isyan

⁷¹⁷ Belazuri, III, 236; Taberi, IV, 396; İbn Kesir, X, 132.

⁷¹⁸ Belazuri, III, 235-236; Taberi, IV,395- 397; İbn Kesir, X, 132- 133.

⁷¹⁹ Taberi, IV, 397; İbn Kesir, X, 133.

⁷²⁰Ravendiyye hareketi ve Ravendilerin dini ve siyasi görüşleri için ayrıca bkz: ed-Duri, 70- 72; Hasan, II, 407- 409; Zorlu, Abbâsilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyancılar, 147- 159.

başlattı.⁷²¹ İsyanı dini nedenlere dayandıran rivayetler, Üstazsis isimli şahsın Peygamberliğini ilan ederek isyan bayrağını açtığını haber vermektedir.⁷²²

Peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan Üstazsis'in asıl amacı Horasan bölgesini kontrol altına almaktı. İsyan her ne kadar Bazegis⁷²³ bölgesinde başlamış ise de Herat, Sicistan, Küncerustag⁷²⁴ ve Horasan'ın diğer bölgelerinden çok sayıda insan onun çağrısına kulak verdi.⁷²⁵ Üstazsis'in taraftarlarının sayısı 300.000'i buldu.⁷²⁶ İsyancıları durdurmak için Merverruz'un yöneticisi el-Ecsem el-Merverruzi harekete geçti. Üstazsis taraftarları ile el-Ecsem'in birlikleri arasında şiddetli bir savaş başladı. el-Ecsem'in ordusu bozguna uğradı. Başta el-Ecsem olmak üzere aralarında üst düzey komutanların da bulunduğu çok sayıda kişi öldü.⁷²⁷ Bu esnada **Beredan**'da⁷²⁸ bulunan el-Mansur Hazim bin Huzeyme'yi Üstazsis ile savaşması için Horasan'da bulunan oğlu Mehdi'nin yanına gönderdi. Hazim bin Huzeyme, Horasan'a doğru yola çıktığında Mehdi Nişabur şehrinde bulunuyordu. Mehdi'nin veziri olan Muaviye bin Ubeydullah, Hazim bin Huzeyme'nin tek başına ordunun başına geçmesini istemiyordu. Bu nedenle onun aleyhine faaliyet başlattı. Hazim vakit kaybetmeden bu konuyu konuşmak için Mehdi'nin huzuruna çıktı. Mehdi yalnız değildi. Yanında veziri vardı. O, Mehdi'nin yanından ayrılana dek meseleyi konuşmadı. Nihayetinde Mehdi ile yalnız kalma imkânını bulunca durumu ona arz etti. Üstazsis gibi bir düşman karşısında başarıyı elde etmek için ordunun tek bir kişi tarafından idare edilmesi gerektiğini söyledi. Bu nedenle Muaviye bin Ubeydullah'ın hiçbir şekilde orduya karışmamasını, bütün yetkilerin kendisinde toplanmasını talep etti. Mehdi bu talebi yerinde bularak, Hazim'in emrine daha önce Üstazsis ile savaşmış komutan ve askerleri verdi. Hazim, Üstazsis ile savaşıp mağlup olmuş askerlerin psikolojisini de düşünerek onların hepsine aynı görevi

⁷²¹ **el-Yakubi**, II, 380. Üstazsis'in Abbâsilerin Horasan ordusu içerisinde görevli bir komutan olma ihtimali de vardır. Bkz: Celalüddin Abdurrahman bin Ebi Bekr eş-Şafi Süyuti(v.911/1505), **Tarihu'l-Hulefa** (thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut, 1989, s.303.

⁷²² **el-Yakubi**, II, 380; **İbn Haldun**, III, 421; **Gerdizi**; 124- 125.

⁷²³ Afganistan'ın kuzey batısında bulunan bölgenin adıdır. Herat'ın kuzeyinden Merverruz arasında kalan bölgedir. Bkz: **Le Strange**: 421- 413.

⁷²⁴ **Küncerustag**: Merverruz ile Bazegis arasında kalan geniş bir bölge.Bkz: **Le Strange**, 13.

⁷²⁵ **Taberi**, IV, 495; **el-Makdisi**, VI, 86, **İbn Haldun**, III, 421.

⁷²⁶ **el-Makdisi**, VI, 86, **İbn Kesir**, X, 180; **İbn Haldun**, III, 421; **Süyuti**, 304. Rakam pek gerçekçi gözükmemektedir.

⁷²⁷ **Taberi**, IV, 495. Ordu içerisinde; Muaz bin Müslim bin Muaz, Cebrail bin Yahya, Hammad bin Amr, Ebu'n-Necm es-Sicistani, Davud bin Kerraz gibi meşhur komutanlar bulunmaktaydı.

⁷²⁸ **Beredan**: Dicle'nin doğusunda bulunan bir kasaba. İbn Haldun bu yerleşim biriminin ismini **Birdak** olarak zikreder. Bkz: **İbn Haldun**, III, 421.

vermedi. Onlardan 6000 asker seçerek beraberinde getirdiği özel donanımlı birliğin içerisine kattı. Geri kalanını da ordunun değişik birimleri arasına dağıttı. Hazim'in askerlerinin sayısı 30.000'i geçti.⁷²⁹ Hazim bin Huzeyme seçkin birliklerin başına Bekkar bin Müslim el-Ukeyli'yi geçirdi. Daha sonra savaş için hendek kazdırdı. Hazim ordu başkomutanı olarak sağ tarafındaki birliğin başına Şube bin Züheyr'i, sol tarafına Nehar bin Husayn es-Sadi'yi geçirdi. Ayrıca süvarilerin başına; aslen Farisi olup, Horasan sultanlarının soyundan gelen Turarhuda isimli şahsı getirdi. Bu görev taksiminde sancak Zibirkan'a, bayrak da Bessam'a verildi.⁷³⁰

Hazim bin Huzeyme, ordusu ile ilerlerken dikkatli davranarak askeri kampın etrafına hendek kazdırıyordu. Kazdırdığı hendeğin dört giriş kapısı vardı. Her giriş kapısına özel güvenlik önlemi aldı. Buna göre; hendeğin bir kapısında 4000 kişilik askeri birlik bulunuyordu. Bunların önünde 2000 kişilik birlik ilave tedbir olarak bulunuyordu. Böylece hendeğin güvenliğini sağlayan asker sayısı 18.000'i buluyordu.⁷³¹ Hazim bin Huzeyme kendilerinden sayıca fazla olan düşmanı hendeklere çekilip bir müddet oyalamayı düşünüyordu. O, asilerin sayısını da göz önüne alarak Mehdi'den takviye birlik göndermesini istemişti. Bu nedenle takviye birlik gelene kadar düşmanı oyalamaktan başka çaresi yoktu.

Üstazsis ve taraftarları Abbâsi kuvvetlerinin bulunduğu hendeğe geldiler. Yanlarında getirdikleri küreklerle hendeği doldurmaya başladılar. Amaçları derin çukuru doldurup hendeğin öte tarafındaki askerlere ulaşmaktı. Bekkar bin Müslim'in koruduğu kapı tarafına göz diktiler. Bekkar'ın koruduğu yere geldiklerinde aralarında şiddetli bir çatışma çıktı. Bekkar'ın adamları daha fazla dayanamayarak geri çekildi. Bekkar hendeği geçmek üzere olan bir gurup düşman askerini görünce kendini ortaya attı. Koşarak hendeğin girişine geldi ve avazı çıktığı kadar bağırdı: “ *Ey kötü kadının çocukları! Benim bulunduğum yerden Müslümanlara saldıracaksınız ha!*”⁷³² Onun bu çığlına kulak veren kendi aşiretinden 50 kişi kapıya gelerek isyancı gurubun içeri girmesine mani oldular. Üstazsis'in adamları sadece bir taraftan saldırmıyordu. Hazim

---

⁷²⁹ **İbn Haldun**, III, 421. İbn Haldun'a göre; Hazim bin Huzeyme Horasan'a doğru yola çıktığında beraberinde 12.000 askeri vardı. Mehdi'nin yanına geldiğinde bu sayıya 20.000 asker eklendi. Asker sayısı 34.000 oldu. İbn Kesir sayıyı 40.000 olarak vermektedir. Bkz: **İbn Kesir**, X, 180.

⁷³⁰ **Taberi**, IV, 495.

⁷³¹ **Taberi**, IV, 495- 496.

⁷³² **Taberi**, IV,496.

bin Huzeyme'nin bulunduğu yere saldırı başlattılar. Saldırıyı yöneten şahıs el-Hureys isimli bir kişiydi. Bu kişi aynı zamanda Üstazsis'in en yakın adamı ve saldırıları planlayan kişiydi. Hazim bin Huzeyme sağ kanat komutanı olan el-Heysem bin Şube'ye haber göndererek arka taraftan düşmana saldırmasını emretti. Bu sırada herkes Mehdi'nin gönderdiği Ebu Avn ve Amr bin Selm bin Kuteybe komutasındaki ilave birliği beklemekteydi. Bu durumu değerlendirmek isteyen Hazim başka bir adamını Bekkar bin Müslim'e göndererek, el-Heysem komutasındaki birliği gördükleri zaman tekbir getirmelerini ve : *"Toharistan askerleri geldi!"* diye bağırmaalarını onlardan istedi. Hazim'in yapmış olduğu plan tuttu. El-Heysem'in birliğini Toharistan'dan gelen takviye kuvvet zanneden el-Hureys'in askerleri paniklemeye başladı. Hazim ve Bekkar ön, el-Heysem arka taraftan, Nehar da sol cenahtan saldırı başlattı. Kısa bir müddet sonra Üstazsis'in askerleri hezimete uğradı. Savaşta yaklaşık olarak 70.000 kişi öldürüldü, 14.000 kişi de esir alındı. Daha sonra bu esirler öldürüldü. Üstazsis, hezimetin ardından kalan askerleri ile birlikte bir dağa çekildi. Bu sırada Mehdi'nin göndermiş olduğu takviye birlik bölgeye ulaştı. Hazim bin Huzeyme askerleri ile Üstazsis'i sığındığı dağda kuşatma altına almıştı. Lojistik destek alamayan Üstazsis ve askerleri zor duruma düştü bu nedenle teslim olmaya karar verdiler. Üstazsis kendi hakkında bir hakem tayin edilmesini talep etti. Hakemin vermiş olduğu karara uyacağını söyledi. Hakem olarak takviye birliğin komutanı Ebu Avn seçildi. Ebu Avn'ın verdiği karara göre; Üstazsis ve askerleri zincire vurulmak suretiyle esir edilecek, bunların dışındakiler ise serbest bırakılacaktı. Bu karar Hazim tarafından da onaylandı. Üstazsis ve ailesi esir edildi. Yaklaşık 30.000 asker evlerine gönderilmek üzere serbest bırakıldı. Abbâsiler, esirleri serbest bırakmakla yetinmeyip her bir esire iki kat elbiselik vererek jest yaptılar. Hazim bin Huzeyme, Üstazsis isyanının bastırıldığı haberini Mehdi'ye, Mehdi de babası el-Mansur'a haber verdi.⁷³³

Üstazsis'in akıbetine gelince; merkezi yönetim tarafından tehlike olarak görülen bu şahıs el-Mansur'a gönderildi. Üstazsis halifenin emri ile öldürüldü.⁷³⁴ Böylelikle

---

⁷³³ **Taberi**, IV, 496; **el-Makdisi**, VI, 87. Makdisi'ye göre; öldürülen isyancı sayısı 90.000 kişidir. **Gerdizi**, 125; **İbn Haldun**, III, 421; **İbn Kesir**, X, 180; **Süyuti**, 303. Üstazsis isyanı ve isyanın hakkında ayrıca bkz: **ed-Duri**, 72- 73; Zahiye Kaddura, **eş-Şuubiyye ve Eserüha'l-İctimai ve's-Siyasi fi'l-Hayati'l-İslamiyye**, Beyrut, 1988, s.139- 140; Atvan, **Mebadiu ve Esalib**, 209- 210; Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 133- 137; Zorlu, **Abbâsilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyânlar**, 159- 166; **Roux**, 193; **Usta**, 56.

⁷³⁴ **el-Yakubi**, 380.

mevcut iktidar Horasan bölgesinde başını ağrıtan bir sıkıntıdan daha kurtulmuş oldu. Tarihi kayıtlara göre; Üstazsis ve taraftarları 150/767 tarihinde ayaklandı.⁷³⁵ Bu isyan bir yıl sonra 151/ 768 tarihinde tamamen etkisiz hale getirildi.⁷³⁶

Hiç kuşkusuz Üstazsis isyanı tam olarak anlaşılabilmiş bir hareket değildir.⁷³⁷ Üstazsis'in kimliğinden tutun da peygamberlik iddiasına kadar birçok konu hala bizler için net değildir. Üstazsis'in halife el-Me'mun'un⁷³⁸ büyük babası olduğunu iddia eden rivayete göre Üstazsis'in Meracil ismindeki kızı el-Me'mun'un annesidir.⁷³⁹ Böyle bir iddia belli ki daha sonra ortaya atılmıştır. Bu şekilde Üstazsis'e soylu bir geçmiş oluşturulmak istenmiş olabilir. Tam tersine böyle bir iddia ile İranlılara olan sevgisini açıklamaktan çekinmeyen el-Me'mun aleyhinde karalama kampanyası başlatılmış olması da muhtemeldir.⁷⁴⁰

İsyana katılan insanların ellerine geçirdikleri balta, çapa, kürek v.b aletleri silah olarak kullanmaları⁷⁴¹ bu insanların büyük kısmının kırsal kesimde yaşadığı ihtimalini akla getirmektedir. Onları basit aletlerle harekete geçiren şey sosyal, siyasi ve ekonomik bakımdan içerisinde buldukları kriz olabilir. Özellikle isyancıların hareketi gümüş yatakları ile meşhur Bazegis şehrinde⁷⁴² başlatmış olmaları ekonomik hedeflerinin olduğunu göstermektedir.⁷⁴³ Bazı rivayetlerde geçen "...Guziyye'den 300.000 kadar insan toplandı."⁷⁴⁴ ibaresi; Bazegis şehrinin, tarihte Türklerin yoğun biçimde yaşadığı Eftalit bölgesi olarak bilinen alanın içerisinde yer aldığını göstermektedir. Rivayetlerde açıklık olmasa da Müslüman olmayan Türklerin bir kısmının da bu isyan içerisinde yer almış olma ihtimali vardır.

---

⁷³⁵ Taberi, IV, 496; İbn Kesir, X, 180. Yakubi'ye göre; isyanın başlangıç tarihi 147/ 764 senesidir. Bu tarih çok erkendir ve diğer kaynaklarda zikredilen 150/ 767 tarihine uygun düşmemektedir. Bkz: **el-Yakubi**, 380.

⁷³⁶ Taberi, IV, 496.

⁷³⁷ Bkz: Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 133.

⁷³⁸ **el-Me'mun**: 198- 218/ 813- 833 tarihleri arasında yöneticilik yapan yedinci Abbâsi halifesidir.

⁷³⁹ **Gerdizi**, 125.

⁷⁴⁰ Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 136.

⁷⁴¹ **el-Makdisi**, VI, 86; **İbn Haldun**, III, 421.

⁷⁴² **Le Strange**, 413.

⁷⁴³ Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 137.

⁷⁴⁴ **el-Makdisi**, VI, 86. Sayı oldukça abartılıdır. Belki de bu şekilde isyana destek verenlerin sayısının çok olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Hülasa; Üstazsis isyanı ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi rahatsızlıktan dolayı Bazegis bölgesinde ortaya çıkmış ve kısa bir sürede Horasan'ın diğer şehirlerine yayılmış olan bir başkaldırı hareketidir. Abbâsi yönetimi bu ayaklanmaya karşı gerekli önlem ve tedbirleri zamanında aldığından dolayı isyancı gurup kısa bir sürede etkisiz hale getirildi. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Abbâsi yöneticileri Horasan isyanlarının nedenlerini tam olarak anlayıp, analiz etmek yerine askeri tedbirlerle yetinmiştir. Bu durum sorunu çözmek yerine yeni sorunları beraberinde getirmiştir ve Abbâsiler bu kısır döngüden bir türlü kurtulamamışlardır.

3.5) Mukanna İsyanı (161–163/ 778- 780)

Üstazsis ve taraftarlarının etkisiz hale getirilmesinden sonra Horasan bölgesinde zuhur eden başkaldırı hareketlerinden biri de; **Mukanna**⁷⁴⁵ isyanıdır. İsyanı başlatan ve Mukanna olarak bilinen bu şahsın ismi konusunda değişik rivayetler vardır. Hakim⁷⁴⁶ Ata⁷⁴⁷ Haşim⁷⁴⁸ ve Haşim bin Hakim⁷⁴⁹ olarak da bilinen bu şahıs; Horasan'ın önemli yerleşim merkezlerinden bir olan Merv şehrine bağlı bir köyde dünyaya gelmiştir.⁷⁵⁰

Hayatını çamaşır yıkayıcısı(Kassar) olarak sürdüren Haşim daha sonra ilimle meşgul oldu. Her çeşit ilmi; büyücülük ve tılsım yapmayı öğrendi. Peygamberlik iddiasında bulunmaya başlayınca halife Mehdi⁷⁵¹ 167/ 783⁷⁵² tarihinde bu şahıs aleyhinde ferman çıkardı. Haşim bin Hakim son derece zeki bir insandı. Büyücülüğü öğrendi. Eskilerin

⁷⁴⁵ **Mukanna**: Bu kelime Arapça sözlükte: “**Peçeli, maskeli**” manasına gelmektedir. İsyanın lideri olan bu şahıs sima bakımından son derece çirkin, kel kafalı, bir gözü şaşı bir kişi olduğundan dolayı yeşil bir örtü ile yüzünü örterdi. Bu nedenle kendisine Mukanna dendi. **Nerşahi**, 98. Bir rivayete göre bu kişinin yüzünde altın bir maske vardı. Bkz: **İbn Haldun**, III, 439; Mustafa Öz, “**Mukanna**”, T.D.V.İ.A., c. XXXI, İstanbul, 2006, s. 124- 125.

⁷⁴⁶ **Taberi**, IV, 560; **Gerdizi**, 125; **el-Makdisi**, VI, 97; **İbn Haldun**, III, 439.

⁷⁴⁷ **İbn Kesir**, X, 244.

⁷⁴⁸ **İbn Haldun**, III, 439.

⁷⁴⁹ **Nerşahi**, 98.

⁷⁵⁰ **Taberi**, IV, 560. Taberi köyün ismini zikretmemektedir. Makdisi bu köyün ismini “**Karah**”, Nerşahi ise “**Kazah**” olarak zikreder. Bkz: **el-Makdisi**, VI, 97; **Nerşahi**, 98. **Taberi**, IV, 560,566.

⁷⁵¹ el-Mehdi: Abbâsi Devletinin üçüncü halifesidir. 158–169/ 775–785 tarihleri arasında yöneticilik yapmıştır.

⁷⁵² **Nerşahi**; 98. Bu şahsın isyan etmesi ile ölümü arasında geçen süre yaklaşık iki yıldır(161–163/ 778-780) dolayısıyla zikredilen 167/ 783 tarihi doğru olamaz.

ilimlerine dair çok kitaplar okudu ve sihirde büyük bir üstünlük sağladı.⁷⁵³ Haşim'in babası olan Hakim aslen Belhli idi. Horasan Emiri Ebu Cafer ed-Devaniki'nin komutanları arasında yer almaktaydı.⁷⁵⁴ Yüzünü örtmeye başladığından itibaren Mukanna olarak bilinmeye başladı ve bu isimle şöhret buldu. Mukanna, Ebu Müslim zamanında ileri gelen Horasanlı komutanlar arasında yer aldı. Ebu Müslim'in ölümünden sonra Abdülcebbar el-Ezdi'nin⁷⁵⁵ veziri oldu. Peygamberlik iddiasında bulundu ve bir müddet bu iddiasına devam etti. Ebu Cafer ed-Devaniki onu yakalatarak Merv'den Bağdat'a getirtti. Senelerce hapis yattıktan sonra özgür kalıp Merv'e döndü.⁷⁵⁶ Dönüşünde etrafına halkı toplayarak dedi ki: *"Benim kim olduğumu biliyor musunuz?"* İnsanlar: *"Haşim bin Hâkim'sin"* cevabını verince o da: *"Yanıldınız. Ben, sizin ve bütün âlemin ilahıyım. Ben, kendime istediğim adı veririm."* dedi. Sözlerine şöyle devam etti: *"Ben o kimseyim ki; kendimi halka Adem suretinde, sonra Nuh, sonra İbrahim, sonra Musa, sonra İsa, sonra Muhammed, sonra Ebu Müslim suretinde gösterdim ve şimdi gördüğünüz bu suretteyim."* Halk ona sordu: *"Diğerleri Peygamberlik iddiasında bulundular, sen de ulûhiyet iddiasında mı bulunuyorsun?"* Bunun üzerine o: *"Onlar nefsanîdir. Ben ise, kendimi istediğim şekilde ortaya koyma kudretine sahibim."* cevabını verdi.⁷⁵⁷ Mukanna'nın bu düşünceleri bir zamanlar mensubu olduğu **Rizamiyye** mezhebi ile bağlantılı idi.⁷⁵⁸

⁷⁵³Özellikle Hendese(Mühendislik),makine ve sihirli formüller elde etme işini biliyordu. **El-Bağdadi**, 200.

⁷⁵⁴**Nerşahi**, 98.

⁷⁵⁵**Abdülcebbar bin Abdurrahman el-Ezdi**: Bu şahıs Ebu Davud Halid bin İbrahim'in ölümünden sonra 140/757 tarihinde Ebu Cafer tarafından Horasan valiliğine getirildi. 141/ 758 yılında Abbâsi iktidarına karşı isyan etti. Hazim bin Huzeyme komutasındaki Abbâsi güçleri tarafından hezimete uğratılan Abdülcebbar yakalanıp elleri ve ayakları kesilmek suretiyle idam edildi. Ailesi ise *Dehlek*'e sürgüne gönderildi. Ayrıntı için bkz: **Belazuri**, III, 227- 230;**Taberi**, IV, 392,397.

⁷⁵⁶Muhtemelen Abdülcebbar'ın yanında olduğundan dolayı Mukanna'yı da yakalayıp hapsedtiler. Ama Mukanna hapis cezası ile kurtulmayı başardı. Belki de onun hafif bir cezayla kurtulmasında; kendisini yakalatıp Bağdat'a getiren ed-Devaniki'nin payı vardır. Mukanna'nın babasının bir zamanlar Devaniki'nin emrinde olan bir komutan olduğu düşünülürse bu ihtimalin mantıklı olduğu görülür.

⁷⁵⁷**Nerşahi**, 99.

⁷⁵⁸Mukanna'nın fikirleri tenasüh ve hulul gibi İslam dışı inanç unsurlarını kapsamaktadır. Mukanna bu iddiaları ortaya atmadan evvel **Rizamiyye** mezhebine mensup idi. Bu mezhep; Rizam bin Rezm adlı bir şahsın taraftarlarından oluşmuştur. Bu fırkaya göre imamet, Ali'den sonra oğlu Muhammed bin el-Hanefiyye'ye geçmiştir. Sonra oğlu Ebu Haşim'e, ondan da vasiyet yoluyla Ali bin Abdullah bin Abbas'a intikal etti. Ardından Muhammed bin Ali'ye geçti. O, oğlu İbrahim'e vasiyet etti. İbrahim, Ebu Müslim el-Horasani'nin arkadaşı idi. Onun imametine hükmeden ve davet eden de budur. Fırka, Ebu Müslim devrinde Horasan'da ortaya çıkmıştır. Ebu Müslim'in de bu mezhepte olduğu söylenir. Nitekim imameti bu insanlar ona tevcih etmek istemişlerdir. Bu mezhebin mensupları, Allah Teala'nın ruhunun Ebu Müslim el-Horasani'ye hulul ettiğine inanırlar. Bu yüzden, Allah Teala'nın Emeviler karşısında onu

Mukanna'nın iddiaları bununla da sınırlı değildi. O, Yahya bin Zeyd'in ölmediğini, intikamını alacağını söyledi.⁷⁵⁹ Mukanna hareketi bir anda başlatmadı. Yeterli taraftarı toplamak için propaganda faaliyetlerine başladı. Zaten bu konuda bir hayli tecrübeye sahip idi. Gönderdiği mektuplarda şu ibareler yer almaktaydı: *“Bismillahirrahmanirrahim. Efendiler efendisi Haşim bin Hâkim'den, filan oğlu filana. Âdem'in, Nuh'un, İbrahim'in, İsa'nın, Musa'nın, Muhammed'in ve Ebu Müslim'in ilahu olan, ondan başka ilah olmayan Allah'a hamdolsun. Sonra; kudret, hükümranlık, izzet, deliller, ancak Mukanna'ya aittir. Bana uyunuz ve bilin ki, mülk benimdir. İzzet ve rabbanîyyet sahibi benim, benden başka ilah yoktur. Kim bana uyarırsa ona cennet, bana uymayana cehennem vardır.”* Kendisi henüz Merv'de bulunuyor iken propagandacılarını her yere gönderdi. İnsanlardan birçok kişi doğru yoldan saptı.⁷⁶⁰ Bazı tarihçiler Mukanna'nın bu hareketi sürdürürken yalnız olmadığını, aynı davayı güden insanlarla irtibatının bulunduğunu ve bu insanların hepsinin Batini olduğunu iddia etmektedir.⁷⁶¹ Mukanna'nın faaliyetleri için Horasan ve Maverâünnehr bölgesini seçmesinin özel bir anlamı vardı. Bu bölgenin farklı dini inançları bünyesinde barındırması, birbirine taban tabana zıt inançların bu bölgede neşvünema bulması; Mukanna için büyük bir şans idi. Özellikle seçmiş olduğu coğrafi bölgenin engebeli ve merkezden uzak bir mesafede bulunuşu; bu yerlerde yaşayan insanların kültürel kimliklerini korumasına neden olmuştu.⁷⁶² Bu yüzden kırsal alanda hayatlarını devam ettiren köylülerin desteğini almada zorlanmadı. Mukanna kendisine sadece yerel halktan değil yerel yöneticilerden de destek bulmayı başarmıştır. Buhara yöneticisi olan Bünyad bin Tuğşade, Mukanna hareketine destek veren en önemli yerel yöneticilerden(dihkan) biridir.⁷⁶³ Buna rağmen kırsal alanda yaşayan köylülerin hepsinin ya da idareci

---

desteklemiş ve onları yok etmiş olduğunu ifade ederler. Fırka aynı zamanda ruhların tenasühüne inanmıştı. Bkz: **Şehristani**, 139; **el-Bağdadi**, 178, 198- 199.

⁷⁵⁹**İbn Haldun**, III, 439.

⁷⁶⁰**Nerşahi**, 99.

⁷⁶¹**Nizamülmülk**, 258.

⁷⁶²Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 145.

⁷⁶³**Bünyad bin Tuğşade**: Bu şahsın babası Tuğşade olup Ebu Müslim zamanında irtidat ettiğinden dolayı öldürülmüştü. Babasından sonra Buhara yöneticiliğine getirilen Bünyad bin Tuğşade bu görevi bir müddet yerine getirdi. Fakat Mukanna hareketi başladığı zaman bu harekete katıldı. Dönemin Berid(İstihbarat) şefi Bünyad'ın durumunu halifeye ihbar etti. O da asker göndererek onu öldürttü. Bkz: **Nerşahi**, 24- 25.

konumunda olan dihkanların tamamının bu harekete tam destek verdiğini söyleyemeyiz.⁷⁶⁴

Mukanna'nın çağrısına kulak veren Abdullah bin Amr isminde bir Arap kızını Mukanna'ya verdi. Daha sonra da Ceyhun'u geçip Keş ve Nehşab'e geldi. Her yerde insanları Mukanna'nın dinine davet etti.⁷⁶⁵ Keş ve Keş'in kasabalarında insanlar Mukanna hareketine katıldılar. Mukanna'nın dinine ilk defa giren ve bunu izhar eden ilk köy **Suvbeh**'tir.⁷⁶⁶ Suvbeh ahalisi, Amr bin Suvhebi adlı bir şahsın önderliğinde ayaklanarak mevcut yöneticiyi öldürdüler. Öldürülen Emir; haramdan kaçınan bir Arap idi. Suğd(Soğd) köylerinin çoğu el-Mukanna'nın dinine girdi ve Buhara köylerinden çok kişi de kâfir oldu. Bu insanlar küfürlerini ilan ettiler. Bu fitne daha da büyüdü, Müslümanlara karşı belalar şiddetlendi. Mukanna'ya tabi olan insanlar kervan yollarını kesmeye, köyleri yağma edip, yıkmaya başladılar. Bu insanların yaptıkları kötülükler Horasan'da duyulunca bölgenin yöneticisi Humejd bin Kahtebe⁷⁶⁷ Mukanna ve taraftarlarının yakalanmasını emretti. Mukanna hakkında çıkartılan tutuklama emri üzerine köyünden kaçtı. Maverünnehr bölgesinde insanların büyük kısmı kendi dinine girene ve bunu açıklayana kadar gizlendi. Ceyhun nehrini geçmek isteyince 100 kişilik atlı peşine düştü. Fakat o yanındaki adamlarla birlikte kurtulmayı başardı ve Keş'e gitti. Bu vilayet ona tabi oldu. Mukanna daha sonra kendisine sağlam bir kale⁷⁶⁸ aramaya başladı. **Sam** ismi verilen bir dağın üzerinde bulunan kaleyi tamir ettirdi. Erzak ve asker

⁷⁶⁴Daniel; **The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule**, 146.

⁷⁶⁵**Mukannaiyye**: Mukanna'nın dinine verilen isimdir. Temelinde hulul ve tenasüh inancı vardır. Mukanna yaymış olduğu sapkın inanç ile İslam'ın temel hükümlerini kaldırdı. Namaz, Oruç, Zekât gibi İslam'ın şiarı olan ibadetleri yasakladı. Haramları helal, helalleri de haram saydı. **el-Bağdadi**, 200; **Nizamülmülk**, 258.

⁷⁶⁶**Suvbeh**: Keş'e bağlı bir kasabadır.

⁷⁶⁷**Gerdizi**, 125-126.

⁷⁶⁸Gerdizi'ye göre kalenin ismi Sinam'dır. **Gerdizi**, 126. İbni Haldun'a göre ise bu kalenin ismi Bessam'dır. **İbn Haldun**, III, 439; Bağdadi bu kaleyi Siyam olarak isimlendirmiştir. **El-Bağdadi**, 200. Diğer kaynaklarda kalenin Keş'te bulunduğu zikredilmiş fakat ayrıntıya girilmemiştir. Bkz: **el-Makdisi**, VI, 97; **Barthold**, Moğol İstilasına Kadar Türkistan, 216

yerleştirerek burayı kendisine merkez edindi. Müslümanlar ise onun karşısında aciz kaldılar.⁷⁶⁹

Mukanna ve taraftarlarının faaliyetleri Bağdat'a ulaştı. O zaman halife el-Mehdi idi. O, bu duruma çok üzüldü ve onunla savaşması için asker gönderdi. Halife bu fitnenin tamamen ortadan kalkmasını istiyordu. Bu nedenle kendisi Bağdat'tan ayrılıp Nişabur'a geldi.⁷⁷⁰ Halife, Mukanna'nın dininin bütün cihana yayılmasından ve İslamiyet'in fesada uğramasından endişe ediyordu. Bu sırada Mukanna kendine daha fazla taraftar bulabilmek için Türkleri hareketine davet etti. Onlara Müslümanların malını gasp etmeyi, kanlarını dökmeyi mubah kıldı. Yağmaya hevesli birçok asker Türkistan'a gelerek Mukanna'nın hareketinin içinde yer aldı. Onlar Müslümanların kadın ve çocuklarını esir edip öldürüyorlardı.⁷⁷¹ Bu sırada Buhara'da Mübeyyida(Beyaz elbiseliler) eş zamanlı olarak ayaklanma başlattılar. Bu ayaklanma Buhara ve Suğd bölgesinde etkili oldu.⁷⁷² Mukanna başlatmış olduğu hareketle Rafizileri, Müslimiyye mensuplarını ve Mübeyyida taraftarlarını bir amaç için birleştirmeyi başardı.⁷⁷³ Heretik guruplar Müslümanlara ait ibadet yerlerine saldırıp, onları öldürmeye başladılar.⁷⁷⁴

Özellikle Buhara'da yaşayan Müslümanlar bu insanların fitnesinden çok sıkıntı çektiler. Nihayet Buhara yöneticisi önderliğinde birleşen Müslümanlar, Mukanna'nın taraftarlarının kümelendiği **Nerşah**⁷⁷⁵ köyüne geldiler. Köyü kuşattılar. Savaşmadan önce bir heyet gönderip bu insanların isyandan vazgeçip, tekrar Müslüman olmalarını talep ettiler. İsyancılar teklifi kabul etmeyince savaş başladı. Bir müddet sonra isyancılar mağlup oldu. Yaklaşık 700 kişi öldürüldü. Sağ kalanların bir kısmı köyden kaçtı. Kalanlar da barış antlaşmasını imzalamak zorunda kaldılar. Yapılan antlaşmaya göre; bu insanlar yol kesmeyecek, Müslümanları öldürmeyecek, geldikleri köylere

---

⁷⁶⁹ **Nerşahi**, 100.

⁷⁷⁰ **Nerşahi**, 100.

⁷⁷¹ **Nerşahi**, 103; **Gerdizi**, 126. Mukanna'nın ordusuna katılan Türkler, Müslüman değildi.

⁷⁷² Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, 216; **Kaddura**, 141- 142.

⁷⁷³ **Usta**, 56.

⁷⁷⁴ **Nerşahi**, 103. Nerşahi Buhara'ya bağlı köylere yapılan saldırılardan bahseder ve bu olayların başlangıç tarihini 159/775- 76 olarak verir. Bizler bu tarihi büyük bir isyan hareketinin ön hazırlığı olarak görmeliyiz. Çünkü Mukanna ve taraftarları büyük saldırıyı 161/ 778 tarihinde başlatmışlardır.

⁷⁷⁵ **Nerşah**: Buhara şehrine bağlı bir köyün ismidir.

geri dönecek ve yaşadıkları yerin yöneticisine itaat edeceklerdi. Fakat bu antlaşma uzun süreli olmadı. İkinci kez yol kesmeye, Müslümanları öldürmeye başladılar.⁷⁷⁶

161/778 tarihinde bu isyan sistemli ve eskiye nazaran güçlü bir biçimde kendini gösterdi. Abbâsi halifesi el-Mehdi durum daha da vahim hale gelmeden etkin bir biçimde müdahale etmeye karar verdi. Horasan valisi Muaz bin Müslim⁷⁷⁷ başta olmak üzere Ukbe bin Müslim, Cebrail bin Yahya gibi isimlerin öncülük ettiği orduyu isyanı bastırması için Mukanna'nın üzerine gönderdi. Daha sonra Said el-Hareşi önderliğinde başka bir askeri birlik bu orduya katıldı⁷⁷⁸

Cebrail bin Yahya ordu ile Buhara şehrine ulaştı. Buhara Emiri; Hüseyin bin Muaz önce Mübeyyida taraftarlarını bertaraf etmeyi daha sonra da Mukanna'nın üzerine birlikte yürümeyi teklif etti. O da bu teklifi kabul etti. Daha sonra Mübeyyida taraftarlarının kalesi sayılan Nurşah köyüne gittiler. Burası sağlam bir kale ile çevrili olduğundan dolayı uzun müddet Müslüman ordusuna direnmeyi başardı. Nihayetinde Malik bin Farim adlı bir askerin tavsiyesine uyarak ordugâh ile kale duvarına kadar bir tünel kazıldı. Her kazdıkları yeri tahta ve kamış ile takviye eden askerler kale hisarının alt kısmına üç metre büyüklükte gedik açtılar ve bu gediği direklerle takviye ettiler. Direklerin yanıp kale duvarının çökmesi için buraya odun doldurdular. Üzerine petrol döküp ateşlediler. Burada yeteri kadar hava olmadığından dolayı ateş tutmadı. Ateşin hava alması için bu yere mancınıklarla taş atıldılar. Bir hava deliği açılıverdi. Direkler yanınca kale duvarı üç metre çöktü. Kılıçları olan Müslümanlar içeri dalarak pek çok kimseyi öldürdü. Hayatta kalanlar teslim oldular. Müslümanlara eziyet etmemek, köylerine dönmek, yaşadıkları yerin emiriyle birlikte halifeye gitmek ve silah taşımamak üzere yeni bir antlaşma yaptılar. Cebrail bu isyancıların liderini oğluna teslim ederek onu gizlice öldürmesini istedi. O da verilen emri yerine getirdi.⁷⁷⁹

Buhara ve civarında durum kontrol altına alındıktan sonra Cebrail askerleriyle birlikte Semerkand şehrine yöneldi. Burada Gayrimüslim Türkler ve Mübeyyida taraftarları ile pek çok savaş yaptı. Ardından Merv şehrine gelerek Horasan valisi olan Muaz bin

⁷⁷⁶ Nerşahi, 103- 104.

⁷⁷⁷ Gerdizi, 127.

⁷⁷⁸ Taberi, IV, 560. Cebrail bin Yahya aynı zamanda el-Mehdi'nin veziri idi. Bkz: Nerşahi, 104.

⁷⁷⁹ Nerşahi, 104- 105.

Müslim ile görüştü. Ordunun teçhizatını burada ikmal etti. Daha sonra Ceyhun sahralarına indi. Buhara'ya geldiğinde buranın yerel yöneticileri çok sayıda kişi topladı. Muaz bin Müslim savaş için çok sayıda savaş aleti yapılmasını emretti. Üç bin işçi, yelekler, kesici silahlar, iki yüz kadar keskin balta, orduya lazım olan her cins malzeme, büyük küçük mancınıklar hazırladılar ve bunları Suğd'a doğru yola çıkardılar. Çünkü Suğd'da pek çok Mübeyyida taraftarı mevcut idi.⁷⁸⁰

Muaz bin Müslim iki yıl boyunca Suğd bölgesinde Gayrimüslim Türkler ve Mübeyyida taraftarları ile birçok savaş yaptı. Ama bir türlü istediği sonucu elde edemedi. Bu nedenle el-Mehdi'den affını istedi. Mehdi onun bu talebini kabul ederek yerine Müseyyeb bin Züheyr'i atadı.⁷⁸¹ Horasan valiliğine atanan Müseyyeb, 163/ 779 tarihinde Buhara'ya geldi.⁷⁸² Horasan'ın çiçeği burnundaki valisi Mukanna ve taraftarlarını tamamen etkisiz hale getirmek için azami gayret gösterdi. Bu çerçevede Said el-Hareşi komutasında büyük bir ordu hazırlandı.⁷⁸³ Abbâsi ordusu Mukanna ve askerlerini etkisiz hale getirmek için Keş şehrine yöneldi. Mukanna ve taraftarları dağın yamacına kurulmuş kalenin içerisinde bulunuyordu. Kalenin kuşatılıp düşürülmesi kolay bir iş değildi. Kuşatma uzun ve çetin olacaktı. Bu nedenle Said, Mukanna ve askerlerinin bulunduğu kalenin karşısına evler, hamamlar inşa ettirdi. Yaz ve kış askerler burada ikamet etti.⁷⁸⁴ Kuşatma aralıksız devam ederken Müslim bin Muaz askerleri ile Said'in yanına geldi. Said ile Müslim arasında gerginlik yaşandı. Said, halifeye haber göndererek tek başına Mukanna'yı etkisiz hale getirme isteğini haber verdi. El-Mehdi de onun bu talebini kabul etti. Aralarındaki gerginliğe rağmen Müslim ve oğlu Said ve askerlerine destek verdi.⁷⁸⁵

Mukanna ve taraftarlarının sığındığı kalenin etrafı hendekle çevriliydi. Bu yüzden hendek engelini aşacak bir formüle ihtiyaç duyuldu. Said hendeğin üzerine koyup adamlarının karşı tarafa geçmesi için 200 adet demir ve ağaçtan merdiven hazırladı.

⁷⁸⁰ Nerşahi, 105. Rakam olarak 570.000 kişiden bahsedilmişse de sayı abartılıdır.

⁷⁸¹ Gerdizi, 127.

⁷⁸² Nerşahi, 106- 107.

⁷⁸³ Taberi, IV, 566; el-Bağdadi, 200.

⁷⁸⁴ Nerşahi, 109.

⁷⁸⁵ İbn Haldun, III, 440.

Ayrıca Hindistan'ın Multan şehrinden 10.000 manda derisi istedi. Manda derilerinin içine kum doldurtup hendeğin içine attırdı. Hendeğin içi dolunca askerler kaleye yanaştılar. Hendeğin arkasında iki gurup arasında çarpışma başladı.⁷⁸⁶ Bu şekilde abluka daha da daralınca Mukanna'nın askerleri arasında görüş ayrılığı başladı. Kalenin komutanı kapıyı Müslüman askerlerine açarak teslim oldu.⁷⁸⁷ Rivayete göre çarpışma esnasında Mukanna'nın askerleri haberci gönderip canlarının bağışlanması karşılığında teslim olmayı teklif etti. Said bu öneriyi kabul edince 30.000 kişi Abbâsi ordusuna teslim oldu. Teslim olmayı kabul etmeyip direnen asker 2000 kişiden ibaretti.⁷⁸⁸ Mukanna kalenin içinde, yüksekçe bir yerde ikinci bir kalenin içerisinde bulunuyordu ve iç kalede daha fazla barınamayacağını farkına varmakta gecikmedi. Mukanna için sonun başlangıcı gelip çatmıştı. Abbâsi ordusunun eline sağ olarak geçmeyi istemeyen Mukanna önce beraber yaşadığı kadınların canına sonra da kendi canına kıydı. Mukanna intihar etmeden önce canlı kimse bırakmamaya karar verdi. Bu nedenle hazırlamış olduğu zehiri kadeh içerisinde kadınlara servis etti. Hiçbir şeyden haberi olmayan kadınlar onun kendilerine ikram etmiş olduğu kadehten içmeye başladılar. Kısa bir süre sonra kadınların biri dışında hepsi öldü.⁷⁸⁹ Mukanna'ya gelince; ölümü ile ilgili iki farklı görüş vardır. Birinci görüş Mukanna'nın tıpkı kadınlar gibi zehir içerek öldüğünü iddia etmektedir. Buna göre; Said el-Hareşi iç kaleyi ele geçirinca Mukanna'nın cansız bedeni ile karşılaştı. Başını keserek halifeye gönderdi.⁷⁹⁰ İkinci görüşe göre; Mukanna'nın ölümü daha farklı bir biçimde gerçekleşmiştir. Hayatı boyunca yaptığı sihir ile insanların gözünü boyamayı başaran Mukanna muhtemelen ölümü ile kendinden söz

⁷⁸⁶ **el-Bağdadi**, 200- 201.

⁷⁸⁷ **Nerşahi**, 109.

⁷⁸⁸ **İbn Haldun**, III, 440.

⁷⁸⁹ **Taberi**, IV, 566; **Nerşahi**, 109. Nerşahi'nin rivayetine göre; bu olayın yaşandığı zaman Mukanna'nın kalesinde bulunan ve sağ olarak kurtulmayı başaran bir kadın olayı torununa anlatmış o da bu olayı şöyle nakletmiştir: “ Benim, büyükannem, Mukanna'nın kendisi için seçtiği kadınlardandı. Onları kalede koruyordu. Büyükannem diyordu ki: “ *Âdeti üzere el-Mukanna, kadınlarla beraber yemek yemek ve şarap içmek için oturduğu o gün, şaraba zehir koydu ve her kadına özel bir kadeh verdi ve dedi ki: “Ben kadehimi içtiğimde hepiniz içeceksiniz!” Bütün kadınlar içti, ben içmeyerek gerdanıma döktüm. El-Mukanna bunu anlamadı. Bütün kadınlar düştüler ve öldüler. Ben de kendimi onların arasına attım ve ölmüş gibi yaptım. Daha sonra Mukanna kalktı, etrafına baktı, bütün kadınların ölmüş olduklarını gördü. Daha sonra hizmet eden gencin yanına gitti, onun başını uçurdu.”* Zehirlenme olayı ile ilgili ayrıca bkz: **el-Makdisi**, VI, 97; **İbn Haldun**, III, 440;

⁷⁹⁰ **Taberi**, IV, 566; **el-Makdisi**, VI, 97; **İbn Haldun**, III, 440.

ettirmek ve taraftarlarını etkilemek istemiş olmalıdır. Bu nedenle ölmek için zehirden farklı bir yolu tercih etti. Mukanna sürekli olarak taraftarlarına: “*Eğer kullarım bana isyan ederse, semaya gider ve oradan meleklerle gelir, onları kahrederim.*” derdi. Bu nedenle o, halkın: “*O, semaya gitti, meleklerle gelecek. Bize semadan yardım edecek*” demeleri ve kendi dini, âlemde baki kalsın diye kendini yaktı.⁷⁹¹ Mukanna üç gün boyunca yaktığı ve katran haline getirdiği fırının içerisine kendini atarak hayatına son verdi.⁷⁹²

Mevcut iktidarı hedef alan Mukanna isyanı; her ne kadar bu kişinin öldürülmesi ile etkisiz hale gelmişse de, isyanın itici gücü olan **Mukannaiyye** inancı varlığını uzun yıllar Horasan’da korumayı başarmıştır.⁷⁹³

Hülasa; Mukanna hareketi uzun bir propaganda dönemi sonrası ortaya çıkmış dini ve siyasi bir oluşum idi. 161/778 tarihinde tehlikeli hale gelen bu hareket; halife el-Mehdi’nin bu meseleye ciddi bir şekilde eğilmesiyle 163/780 yılında tamamen etkisiz hale getirildi.

3.6) Muhammira İsyanı

Mukanna isyanı tamamen sona ermemiş iken **Cürcan**⁷⁹⁴ bölgesinde yeni bir isyan baş gösterdi. İslam Tarihinde bu başkaldırı hareketi **Muhammira**⁷⁹⁵ isyanı olarak bilinmektedir. Bu isyan hakkındaki tarihi veriler; diğer isyanlar hakkındaki bilgiler kadar teferruatlı değildir. İsyanı çıkaran gurup Hürremi inancına sahip olan diğer aşırı unsurlar ile irtibat halindeydi. Bu bağlamda; Hürremiler her isyan edişinde Batiniler onlarla birlik olarak, onlara destek vermişlerdir. Batiniler nerede başkaldırmış olurlarsa olsunlar, Hürrem dinliler onlarla birlik olarak, onları manen ve maddeten

⁷⁹¹Nerşahi, 109- 110.

⁷⁹²Nerşahi, 109; el-Bağdadi, 201.

⁷⁹³Bazı tarihçiler bu insanların hayasız ve iffetsiz bir hayat tarzı olduğunu iddia etmektedirler. Bkz: Nerşahi, 110.

⁷⁹⁴**Cürcan:** Horasan bölgesinde büyük bir yerleşim birimi. Ayrıntı için bkz: Rıza Kurtuluş, “**Cürcan**”, T.D.V.İ.A., c. VIII, İstanbul, 1993, s. 131- 132.

⁷⁹⁵ **Muhammira:** İsyanı başlatan insanlar kırmızı elbise giydiklerinden bu ayaklanmaya Muhammira(Kırmızı elbiseliler) isyanı denmiştir. Muhammira hareketi aynı zamanda “Galiye” olarak da bilinmektedir. Bkz: Mustafa Öz, “**Galiye**”, T.D.V.İ.A., c.XIII, İstanbul, 1996, s.333- 337.

desteklemişlerdir. Her iki mezhep de dini bozmada aynıdır.⁷⁹⁶ Aynı zamanda bunların Mazdek taraftarları ile alakaları vardı.⁷⁹⁷ 162/ 778- 779⁷⁹⁸ tarihinde bu mezhep taraftarları Abdülkahhar⁷⁹⁹ isimli bir şahsın önderliğinde isyan başlattılar. Kısa bir zaman içerisinde kontrolü ele geçiren isyancı grup pek çok insanı öldürdü. Sloganları: “Ebu Müslim yaşıyor, o halde iktidarı ona verelim!” idi.⁸⁰⁰ Bu isyanda da asiler Ebu Müslim’i siyasi amaçları için kullandılar. Tıpkı daha önceki isyanlarda kullandıkları gibi.

Halife el-Mehdi Cürcan bölgesinde başlayan bu isyan hareketini sona erdirmek için Ömer el-Ala’yı bölgeye gönderdi. Ömer el-Ala tecrübesi olan bir komutandı. Daha önce Sünbaz isyanının bastırılmasına aktif olarak katılmıştı. Bölgeye ulaşan Ömer ve askerleri kısa bir zaman zarfında isyanı bastırmayı başardılar.⁸⁰¹

Muhammira hareketi isyanın bastırılmasından sonra da bölgede varlığını korumayı başardı. Nihayet 179/ 795- 796 tarihinde bir kez daha isyan çıkardılar. İsyân bu sefer daha geniş bir bölgede taraftar buldu. İsfahan ve bölgenin Terindin, Kapile, Fab ve diğer köylerinde isyan hareketi tekrar baş gösterdi. Rey ve Hemedan gibi önemli yerleşim birimleri de bu harekete destek verdiler. Sayıları 100.000’e ulaştı. Halife Harun Reşid, Abdullah bin Mübarek komutasında 20.000 kişilik süvari birliği göndererek isyanın bastırılmasını emretti. Halifenin ordu gönderdiğini öğrenen isyancı grup dağılarak her biri gelmiş oldukları köylere geri döndüler.⁸⁰² Bir müddet dağılmış gibi gözükten asiler sonra fırsatını bulup tekrardan isyan teşebbüsünde bulundular. Harun Reşid’in iki komutanı(Ebu Dulef ve Abdullah) güç birliği yaparak isyancı grup karşısında başarı kazandılar. Ele geçirilen esirleri yanlarına alan komutanlar onları Yemen ve Bağdat’ta köle olarak sattılar.⁸⁰³ Bu isyan ile ilgili olarak Amr bin Muhammed el-Amraki adlı bir

⁷⁹⁶ Nizamülmülk; 259.

⁷⁹⁷ Daniel; *The Political and Social History of Khurasan under Abbâsid Rule*, 147.

⁷⁹⁸ Ed-Dineveri, 353; Nizamülmülk; 259.

⁷⁹⁹ Yakubi’ye göre bu şahsın ismi, Abdülkahir idi. *El-Yakubi*, II, 397. Makdisi’ye göre; Abdülvehhab’tır. *El-Makdisi*, VI, 98.

⁸⁰⁰ Nizamülmülk; 259. Nizamülmülk’e göre isyanı başlatan kişi Ebu Müslim’in oğlu Ebu Lağra’dır.

⁸⁰¹ Ed-Dineveri, 353; *el-Yakubi*, II, 397; *el-Makdisi*, VI, 98.

⁸⁰² Nizamülmülk; 259.

⁸⁰³ Nizamülmülk; 260.

şahıs suçlandı. Zındık olarak damgalanan bu kişi daha sonra halifenin emri ile idam edildi.⁸⁰⁴

179/795- 796⁸⁰⁵ yılında Muhammira tarafından başlatılan ikinci isyan hareketi kısa sürede bastırılmış olsa da asla yok edilemedi. Bu son isyandan birkaç yıl sonra bile Muhammira taraftarları Horasan bölgesinde varlığını korumayı başarmışlardır. Bu durum daha sonraki yıllarda Abbasiler'i tehdit eden "**Babek İsyanı**" gibi büyük ayaklanmalara zemin hazırlamıştır. Muhammira isyanı diğer isyanların büyük çoğunluğu gibi Ebu Müslim'in intikamını almak parolası ile ortaya çıkmış ve kısa zamanda büyük taraftar kitlesi tarafından kabul görmüştür. Hiç kuşku yok ki; bu ve benzer hareketlere halk katılımını sağlayan etken; bu hareketlerin inanç esasları ile alakalıdır. Özellikle İslam'ı benimseyememiş olan kitle; böyle bir hareketi İslam ve Müslümanlardan kurtuluş fırsatı olarak görüyordu. İsyana katılanların büyük çoğunluğunun kırsal alanlarda yaşayan insanlardan oluşması bu manada tesadüf değildir.

Hülasa; Sünbaz isyanı ile başlayan İshak et-Türki, Ravendiyye, Üstazsis isyanı ile devam eden Mukanna hareketi ile zirveye ulaşan ayaklanma ve başkaldırı hareketleri; Muhammira isyanı ile hız keser gibi gözükse de tamamen yok edilememiştir. Özellikle Mukanna hareketi Muhammira hareketinin ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde Muhammira hareketi de daha sonra ortaya çıkan ve Abbasi Devletini ciddi manada tehdit eden Babek isyanının zeminini oluşturmuştur.

Abbasiler, Emeviler'e karşı yürüttükleri iktidar mücadelesinde en büyük desteği ve başarıyı Horasan bölgesinde elde etmişti. Ancak durum şimdi daha farklı idi. Daha düne kadar kendilerine destek veren insanlar şimdi kendilerine karşı iktidar mücadelesi veriyorlardı. Abbasi yöneticileri Ebu Müslim'i öldürmek yerine Horasan bölgesinde onunla anlaşma yoluna gitselerdi durum belki de bu kadar vahim olmayabilirdi. Abbasiler iktidar hırslarını kontrol altına alamadıklarından dolayı böyle bir fırsatı kaçırdılar. Horasan bölgesinde iktidarlarının keyfini çıkaracakları yere, uzun yıllar farklı guruplara karşı iktidarlarını koruma mücadelesi verdiler.

⁸⁰⁴ Taberi, IV, 644; Melhem Chokr, **İslamın II. Asrında Zındıklık ve Zındıklar**(çev; Ayşe Meral), Ankara, 2002, s. 121.

⁸⁰⁵ Taberi isyanın tarihini 180/ 796- 797 olarak vermektedir. Bkz: Taberi, IV, 644.

SONUÇ

İktidar olma fikri ve ideali tarihin hiçbir döneminde cazibesini kaybetmemiştir. Bu nedenle insanlık tarihi; geçmişten günümüze sayısız iktidar mücadelesine şahit olmuştur. Bu bağlamda; Hz. Peygamber'in(s.a.v.) vefatından sonra siyasi bir problem olarak Müslümanların karşısına çıkan hilafet meselesi yeni çekişme ve mücadeleleri beraberinde getirmiş, cahiliye dönemine kadar uzanan düşmanlıklar bu yüzden gün yüzüne yeniden çıkmıştır. Ümeyyeoğulları ile Haşimoğulları arasında yaşanan rekabet; Hz. Peygamberin vefatında sonra ortaya çıkan siyasi tablo üzerinde etkili olmuştur. Hz. Ali'nin şehit edilmesi, Hz. Hasan'ın hilafet hakkını Emeviler'e devretmesiyle; İslam toplumu sıkıntılı ve zor bir döneme girmiştir. Alioğulları ve taraftarlarına karşı şiddet gösteren mevcut yönetim aynı sülaleden gelen Abasoğullarını denetim altında tutmuştur. Abbasoğulları da Alioğulları gibi Haşimi soyundan idi. Bu nedenle iktidar olma gibi bir hakkı kendilerinde görebilirlerdi. Bu düşünce Emeviler'i rahatsız ediyordu. Emevi halifesi Velid bin Abdülmelik'ten itibaren Abbasoğulları, mevcut yönetim tarafından provakatif eylemler ile rahatsız edilmeye başladı. Şiddet, hakaret ve suçlamalara maruz kalan insanlar isyana zorlanıyordu. İsyan ettikleri takdirde kısa bir zaman içerisinde yok edileceklerini bilen Abbasiler yapılanları sineye çektiler. Alioğulları'nın her isyanının başarısızlıkla sonuçlanması, Abbasileri daha ihtiyatlı davranmaya zorluyordu. Abbasi ailesinin Dehlek ve Hicr bölgesine sürgüne gönderilmesi ve akabinde Humeyme'ye yerleşmesi; hiç kimsenin sonucunu önceden tahmin edemeyeceği olayları beraberinde getirmiştir. Humeyme'de ikamet eden Abbasi ailesinin ileri gelenlerinden olan Muhammed bin Ali'ye, Hz. Ali soyundan gelen Ebu Haşim'in imamet hakkını devrettiğine dair yapmış olduğu vasiyet; tabiri caizse Abbasiler için yol haritası olmuştur. Harekete geçilmesi için hicri 100. yılın(kendi tabirleri ile Senetü'l-Hımar'ın) seçilmesi son derece akıllıca bir tercih idi. Mevcut halife Ömer bin Abdülaziz'in seleflerine göre yumuşak ve hoşgörülü idarici oluşu, Horasan merkezli hareketi kolaylaştırdı.

İmam Muhammed, hareketin belli bir zamana kadar gizlilik içerisinde yürütülmesi emrini verdi. Bu onların, Alioğulları'nın yapmış olduğu hatada kendilerine ders çıkardıklarının bir işaretiydi. "er-Rıza min Al-i Muhammed" söylemi; Muhammed bin Ali tarafından icat edilen, dini ve siyasi amaçlı bir slogan idi. Böylelikle hareketin hangi kim adına yapılacağı belli kişiler haricinde kimse tarafından bilinmeyecekti. Böylece bir

tarafından Emevi yöneticilerinin dikkati çekilmeyecek, öte yandan davet sanki Alioğulları adına yapılıyor görüntüsü verilerek onların ve taraftarlarının desteği alınacaktı. Emeviler ise uzun bir müddet yanı başlarında ikamet eden Abbasi ailesinin böyle bir organizasyonu yönettiğinin farkına varamadılar. Bu manada gizlilik prensibi Abbasi hareketinin başarısını getirdi.

Abbasi hareketi için en ciddi problem kuşkusuz Hıdaş olayı olmuştur. Böyle bir olayın vuku bulması Abbasi hareketi içerisinde Heretik grupların da bulunduğu işaret etmektedir. Abbasi hareketinin tamamen heretik bir oluşum olduğunu iddia etmek ne kadar hatalı ise, hareket içerisinde hiç heretik unsur olmadığını söylemek de aynı şekilde yanlıştır. Abbasiler mevcut iktidara karşı olan herkes ile işbirliği yapmıştır. Ama hiçbir zaman heretikler dava içerisinde ağırlık kazanamamışlardır. Bu yüzden ağır sonuçlara mal olabilecek Hıdaş olayına rağmen bu gruplara karşı hemen harekete geçilmemiş, tasfiye işlemi sonraki bir zamana bırakılmıştır.

Abbasiler, hareket başarı ile sonuçlanana dek insanları kendi iktidarlarına tedrici olarak alıştırmaya çalışmışlardır. Hilafetin Abbasilerin hakkı olduğu fikri psikolojik olarak insanların zihnine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Alioğulları'nın her başarısızlığı, hilafet konusunda Abbasiler'in elini güçlendiren bir gelişme olarak algılanmıştır. Bu yüzden Humeyme yönetimi Alioğulları'nın isyan hareketlerine karşı taraftarlarını uyararak, bu tür eylemler destek olmamalarını onlardan istemiştir. İlk bakışta hareketin gizlilik prensibi doğrultusunda bu emri anlamak mümkün gibi gözükse de bu durum tek başına emrin verilmiş nedenini bizlere izah edemez. Zeyd bin Ali ve Yahya bin Zeyd isyanları sırasında Abbasiler'in tutum ve tavrı bu çerçevede anlaşılmalıdır.

İmam İbrahim bin Muhammed dönemi hareketin daha da güçlendiği bir zaman dilimidir. İmam İbrahim babasından devraldığı hareketi daha da ileri götürdü. Bunu en güvendiği adamı Ebu Müslim vasıtasıyla yaptı. Hür olmayan köle birinin Abbasi hareketini bu kadar ileri götüreceği ilk bakışta tuhaf gibi gözükabilir. Ebu Müslim'in zeka ve kabiliyetinin farkına varan İmam İbrahim; böyle bir yeteneğin boş yere harcanmaması için ona yeni bir kimlik kazandırdı. Ebu Müslim ismi bizzat İmam tarafından verildi. Ebu Müslim'in Horasanlılar nazarında daha sempatik hale gelmesi

için onu Ehl-i Beyt'in bir üyesi olarak takdim etti. Horasan ahalisinin Ehl-i Beyt'e olan düşkünlüğünden faydalanmak istedi. Bunda da başarılı oldu.

Ebu Müslim, Horasan'a tam yetkili yönetici sıfatıyla ulaştığı zaman, Süleyman bin Kesir'in başını çektiği bir gurubun muhalefeti ile karşılaştı. Süleyman bin Kesir ve onun gibi düşünenlerin karşı olduğu şey Ebu Müslim'in geniş bir yetki ile donatılmış olmasıydı. Yani Horasan bölgesinin eski yerleşimcileri etki ve nüfuzlarının kaybolmasından endişe duydular. Ama mesele kısa süre sonra halledildi. Ebu Müslim, yaşadığı bu tatsız olaydan büyük bir ders çıkardı. İhtilal başarı ile sona erene kadar kendisine yapılanları sineye çekti. Öte yandan iktidarın el değiştirdiği gün Horasan'da güçlü bir teşkilata sahip olmak istedi. Teşkilatlanma faaliyetlerine girişti. Ebu Müslim'in idari sisteminde Arap nüfuzunu azaltmak için bir takım yenilikler yapıldı. Orduya katılan askerlerin kabilelerine göre değil de yaşadığı bölge esas alınarak kaydedilmesi; düşünce ve yönetim anlamında bir devrim idi. Ebu Müslim bunu sadece Horasan'da kendi hakimiyetini pekiştirmek için yaptı.

Horasan merkezli ihtilali bir ırkın zaferi olarak tanımlamak oldukça güçtür. Hareket içerisinde bir ırkın azlığı ya da çokluğu, hareketi herhangi bir etnik gurubun başarısı olarak görmeyi gerektirmez. Bu hareket; mevcut iktidardan hoşnut olmayan tarafların kader birliğinin pratik bir sonucudur.

Abbasiler'in iktidara gelmesinden sonra üst düzey yöneticilerin tasfiye edilmesi; davet sürecinde ertelenen, yarım kalmış bir sorunun halledilmesi manasına geliyordu. Abbasilerin ilk veziri olan Ebu Seleme el-Hallal'in öldürülmesi, Abbasilerin, Alioğulları ve taraftarlarına vermiş olduğu göz dağdan başka bir şey değildir. Ebu Seleme'yi öldürme işini Ebu Müslim'e havale eden yönetim bu şekilde onu hataya zorladı. Ebu Seleme cinayeti Ebu Müslim'in istediği bir şey değildi. Fakat bir müddet daha mevcut iktidar ile iyi geçinmeyi sürdürmek istiyordu. Bu yüzden onu öldürecek adamı gönderdi. Ebu Müslim, Ebu Seleme cinayetinin ardından aralarında husumet olan Süleyman bin Kesir'i öldürttü. Bu cinayet Abbasi halifesi tarafından kendilerine meydan okuma olarak anlaşıldı. Ebu Müslim'i ortadan kaldırmak için Ziyad bin Salih, İsa bin Mahan gibi kişiler kullanıldı. İşin ilginç adamaları Ebu Müslim tarafından öldürülen halife; hiçbir şey olmamış gibi, öldürülen isimlerle hiçbir alakası yokmuş gibi davrandı. Ebu Müslim ise bu olaylardan sonra Horasan'da otoritesini daha da

sağlamlaştırdı. Ebu Müslim zeki ve kabiliyetli bir o kadar da hırslı bir insandı. Hırslı kimi zaman makul kararlar vermesinin önüne geçti. Hareket içerisinde tasfiye hareketi sona erdiğinde Abbasi halifesinin karşısında sadece Ebu Müslim kalmıştı. Oysa o öldürülen kişileri kendi safına çekmeyi başarsaydı durum çok farklı olabilirdi.

Ebu Müslim'in öldürülmesi fikri Ebu'l-Abbas hayatta iken kardeşi Mansur tarafından dile getirilmiş ama bir türlü uygulama aşamasına geçirilememişti. Bunda, Abbasi soyundan gelen insanların mevcut iktidara karşı başlatmış olduğu ayaklanmaların payı vardı. Ebu Müslim bu isyanları bastırmada oldukça başarılı oldu. Bu nedenle bu plan Ebu'l-Abbas hayatta iken uygulanmadı. Cafer bin Mansur ise abisi gibi düşünmedi. Onu öldürmek için bir fırsatını buldu. Onu öldürerek ondan kurtuldu. Bu manada tasfiye girişimleri ve en son Ebu Müslim'in öldürülmesi mutlak iktidar olma fikrinin pratik sonucundan başka bir şey değildir.

Abbasiler, Ebu Müslim'den kurtuldular ama onun hayaletinden ise bir türlü kurtulamadılar. Onun ölümünden sonra baş gösteren isyanlar; Abbasi iktidarını Horasan'da tehdit eden bir güç haline geldi. Horasan bölgesinde başlayan ayaklanmalar siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda hoşnut olmayan bir kitlenin başkaldırısından başka bir şey değildi. Bu haliyle Emevi iktidarını yok etmek isteyen Abbasi hareketi ile benzerlik arz ediyordu. Gerçekte ise bu hareketler Heretik gurupların ihtilal girişimiydi. Ebu Müslim bu ayaklanmalarda sadece bir figür idi ve belli ki bu insanlar Ebu Müslim'in halk nazarındaki konum ve saygınlığından istifade etmek istediler.

Kısacası, Emevi iktidarını ortadan kaldırmak için organize edilmiş olan hareket, sonuç ve etkileri bakımından başarılı bir ihtilal girişimidir. İhtilali zorunlu kılan sosyal, ekonomik ve siyasal problemler özellikle Horasan bölgesinde yoğunluk kazanmıştır. Bu durumdan istifade etmesini bilen Abbasiler, iktidar olunca sorunlara yeterince eğilmemiş üstelik Horasanlılar için önemli bir figür haline gelen Ebu Müslim'i öldürmekten çekinmemişlerdir. Hal böyle olunca Horasan; Abbasiler için tam kontrol edilemez bir bölge haline gelmiş, böylelikle mücadeleler devam edip gitmiştir.

İNDEKS

A

Abbasi, II, III, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 165,
192, 235, 236, 237, 238, 239, 243, 244, 248, 253
Afganistan, 2, 4, 221
Ali bin Abdullah, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 85, 174, 226
Ali bin el-Kirmani, 118, 140, 146, 161
Alin, 123, 124, 138
Ammar bin Yezdad, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81,
186, 252
Amr bin Ayan, 57, 60, 116, 117, 128, 253
Amul, 61, 73, 117, 125, 128, 190, 253
Anbar, 166, 198, 199
Aral Denizi, 1
Asım bin Umeyr, 154, 164, 165

B

Basra, 14, 25, 37, 38, 39, 40, 41, 100, 160, 172, 174
Belh, 2, 3, 4, 5, 61, 67, 86, 91, 92, 97, 109, 116, 121,
137, 138, 161, 190, 217, 250, 253
Beredan, 221
Bessam bin İbrahim, 152, 153, 170
Beyhak, 3, 92, 156
Bukeyr bin Mahan, 35, 45, 55, 57, 63, 64, 65, 66, 72,
73, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 88, 89, 91, 94,
95, 96, 97, 101, 102, 114, 252, 253

C

Cablak Savaşı, 162, 163
Cafer bin Mansur, 4, 99, 177, 239
Celula, 166
Ceyhun, 1, 2, 187, 215, 228, 231
Cibal, 211, 213
Cudey el-Kirmani, 136, 137, 144
Cürcan, 2, 4, 35, 85, 93, 95, 97, 104, 107, 111, 156,
157, 158, 160, 165, 167, 172, 233, 234, 247

Ç

Çin, 1, 2

D

Dandanakan, 4, 113
Davud bin Ali, 48, 176, 180, 182
Davud el-Karraz, 135
Dehlek, 24, 226, 236

E

Ebiverd, 3, 61, 97, 113, 114, 115, 117, 121, 135, 151,
152, 153, 204, 217, 253
Ebu Eyyüb, 198, 203, 204
Ebu Haşim, V, 6, 9, 11, 14, 18, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 37, 38, 41, 51, 56, 63, 65, 82, 84,
85, 87, 88, 89, 94, 95, 96, 97, 226, 236, 248, 253
Ebu Muhammed es-Sadık, 51, 54, 56, 58, 60, 61, 65,
123, 252

Ebu Müslim, II, III, V, 4, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 48,
50, 51, 54, 76, 86, 87, 89, 93, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111,
112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132,
133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152,
153, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 164, 165, 167,
171, 172, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187,
188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198,
199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209,
210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 226,
227, 234, 235, 237, 238, 239, 250, 253

Ebu Necm, 103, 107, 116

Ebu Seleme, III, 9, 13, 35, 88, 89, 94, 95, 96, 97, 98,
102, 103, 104, 129, 168, 169, 170, 171, 174, 175,
176, 181, 182, 183, 185, 186, 194, 238, 250, 253

Ebu'l-Abbasi, III, 12, 17, 18, 36, 47, 51, 63, 89, 121,
153, 159, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180,
181, 182, 185, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 195,
196, 197, 205, 218, 219, 239, 244, 247, 253

Ebu'l-Cehm bin Atiye, 117, 127, 208

Ehl-i Beyt, 6, 9, 43, 44, 47, 48, 83, 104, 111, 117,
148, 157, 172, 176, 178, 218, 238, 248

Ehl-i Müsevvide, 141

el-Keffiyye, 50

el-Vatihan, 151

Emevi, II, III, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 19, 21,
22, 23, 25, 26, 29, 31, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 48,
50, 51, 53, 54, 56, 62, 64, 71, 75, 80, 82, 83, 85,
86, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 101, 103, 105, 113,
121, 123, 124, 133, 136, 142, 145, 151, 153, 155,
156, 158, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 174, 188,
194, 206, 213, 215, 217, 236, 237, 239, 248

Emeviler, II, V, 3, 5, 10, 12, 15, 18, 19, 20, 21, 22,
24, 26, 30, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50,
62, 64, 67, 72, 77, 89, 90, 91, 94, 101, 106, 113,
117, 120, 121, 122, 133, 136, 143, 153, 154, 162,
163, 164, 166, 169, 171, 176, 181, 194, 217, 226,
235, 236, 237, 250

er-Rıza min Âli Muhammed, 19, 37, 38

Esed bin Abdullah, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74

Evs, 17, 59

Ezd, 5, 27, 52, 54, 136, 140, 141, 143, 144, 151, 152,
243

F

Filistin, 26, 177

H

Halid bin Bermek, 153, 158, 162, 170

Halid bin İbrahim Ebu Davud, 57

Hanikin, 166, 171

Harak, 119

Harezmi, 1, 39, 61, 116, 117, 128, 186, 253

Hasan bin Kahtebe, 156, 158, 159, 160, 162, 164,
168, 170, 177

Haşimiyye, 218, 220

Hazar, 1

Hazim bin Huzeyme, 117, 152, 153, 166, 216, 219, 221, 222, 223, 226

Hazrec, 17, 59

Hemedan, 104, 107, 111, 159, 162, 208, 212, 234

Herat, 2, 4, 5, 93, 121, 139, 151, 153, 221, 250

Hicr, 24, 236

Hindistan, 1, 2, 232

Hişam bin Abdülmelik, 3, 90, 113, 252, 253

Horasan, I, II, III, V, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 25, 26, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 120, 123, 128, 129, 131, 133, 136, 142, 143, 144, 146, 147, 151, 154, 157, 164, 165, 167, 171, 172, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 233, 235, 236, 238, 239, 244, 248, 258

Hulvan, 1, 165, 199, 201, 202, 203, 210

Humeyme, III, V, 6, 10, 24, 25, 26, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 62, 63, 64, 66, 67, 69, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 87, 88, 89, 93, 94, 98, 103, 110, 111, 112, 113, 131, 137, 181, 236, 237, 253

Huttel, 161

Hız. Ali, V, 6, 17, 18, 19, 20, 22, 26, 28, 29, 30, 31, 38, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 53, 82, 94, 113, 152, 163, 171, 178, 179, 187, 188, 190, 236

Hız. Ebubekir, 28

Hız. Muaviye, V, 4, 20, 163

Hız. Osman, 18, 28, 38

Hız. Ömer, 18, 28, 83, 136, 166

Hız. Peygamber, 17, 18, 27, 28, 43, 44, 53, 94, 99, 109, 119, 141, 176, 236

I

Irak, V, 1, 2, 6, 12, 15, 41, 52, 56, 58, 61, 63, 64, 65, 72, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 91, 96, 100, 103, 104, 129, 131, 142, 148, 165, 203, 220

İ

İbni Dubare, 160

İbni Hubeyre, 148, 155, 158, 159, 166, 167, 169, 170, 177, 194, 219

İcl kabilesi, 100

İmran bin İsmail Ebu'n-Necm, 57, 107

İran, 1, 2, 14, 99, 100, 133

İsa bin Ayan, 57, 60, 116, 126, 150, 253

İsa bin Mahan, 9, 60, 190, 192, 193, 194, 238, 253

İsa bin Musa, 198, 200, 205

İsfehan, 100, 101, 104, 107, 111, 156, 160, 162, 163, 164, 165, 217, 234, 248

İshak et-Türki, V, 235

İshak et-Türkî, 214, 216

K

Kahtabe bin Şebib, 87, 90, 102

Kahtabe bin Şebib, 11, 57, 60, 66, 104, 115, 116, 151, 153, 155, 156, 158, 160, 162, 163, 164, 166, 168, 171, 172, 253

Kamil bin Muzaffer., 135

Kasım bin Mücaşi, 57, 60, 115, 130, 133, 135, 147, 153, 155, 172, 253

Kesir bin Sad, 67, 69, 72, 73, 252

Kesker, 203

Kufe, III, 7, 10, 12, 21, 25, 27, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 51, 52, 55, 56, 63, 64, 65, 66, 69, 71, 72, 74, 76, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 124, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 206, 218, 253

Kuhistan, 1, 2

Kum, 162

Kumis, 2, 92, 104, 107, 110, 111, 114, 115, 155, 156, 158, 159, 160, 211, 212, 213

Kuteybe bin Müslim, 6, 8, 9, 39, 40, 70, 71, 188, 243, 250

Künase, 83

L

Lahız bin Kurayz, 57, 60, 69, 87, 151, 181, 186

Lahız Kurayz, 9

Lübabe, 173

M

Mahuvan, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 146, 147

Malik bin Heysem, 57, 60, 69, 74, 87, 116, 123, 124, 130, 132, 147, 201, 208, 219, 253

Maveraünnehir, 61

Mazdek, 211, 234

Medain, 170, 199, 203, 205, 207, 208

Mekke, 86, 87, 90, 94, 101, 102, 104, 151, 197, 205

Merrar bin Enes, 182, 253

Merv, III, 2, 3, 4, 5, 8, 12, 49, 60, 61, 62, 68, 73, 74, 95, 97, 100, 107, 109, 110, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 123, 127, 128, 130, 135, 137, 138, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 161, 183, 188, 190, 192, 225, 226, 227, 230, 248, 253

Mervan bin Muhammed, 43, 121, 136, 142, 145, 148, 151, 158, 171, 172, 173, 177, 253

Merverruz, 4, 5, 116, 117, 121, 125, 128, 137, 138, 151, 221, 253

Meşhed, 3

Meysere en-Nebbal, 27, 32, 35, 36, 52, 56, 62, 63, 64

Mudar, 5, 40, 49, 54, 67, 70, 71, 95, 105, 106, 113, 117, 125, 136, 138, 140, 143, 145, 146, 148, 150, 246

Muhammed bin Ali, III, V, 1, 6, 9, 11, 12, 13, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 65, 66, 67, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 96, 98, 101, 105, 123, 149, 174, 183, 226, 236, 244, 252, 253

Muhammed bin Halid el-Kasri, 169, 170

Muhammed bin Süleyman, 186

Muhammed bin Ulvan, 108, 120, 186

Muhammira, III, V, VI, 233, 234, 235

Muhriz bin İbrahim, 120, 137, 138, 153, 155, 159, 253

Mukanna, V, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 248
Mukanna'iyye, 233
Musa bin Ka'b, 57
Mübeyyida, 215, 216, 229, 230, 231
Mürâşek, 155
Müslimiyye, 214, 215, 229

N

Nasr bin Seyyar, 86, 90, 91, 92, 95, 105, 106, 113, 115, 117, 118, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 165, 244, 250
Nerşah, 229
Nesa, 3, 61, 97, 113, 114, 115, 117, 121, 125, 128, 151, 155, 253
Neyzek, 202, 203
Nihavend, 162, 163, 165
Nişabur, 2, 3, 67, 76, 92, 121, 138, 151, 153, 155, 161, 196, 210, 211, 212, 213, 217, 221, 229, 248
Nukent, 189
Nübate bin Hanzele, 154, 155, 156, 158, 162, 167

O

Orta Asya, 1, 39, 91, 213, 215, 216, 245, 246, 248
Osman bin Nüheyk, 153, 204, 206, 217, 220
Osman el-Kirmani, 140

Ö

Ömer bin Abdülaziz, 3, 7, 40, 236, 252
Ömer bin Abdülaziz'in, 3, 40, 236

R

Ravendiler, V, 217, 218, 219, 220
Ravendiyye, 12, 190, 217, 219, 220, 235
Rebia, 5, 49, 54, 70, 71, 95, 105, 117, 138, 140, 141, 144, 145, 146, 149, 151, 161, 253
Rey, 1, 2, 104, 107, 111, 154, 156, 159, 160, 161, 162, 196, 210, 211, 212, 213, 214, 234
Rubu'l- Harkan, 120

S

Salim bin Buceyr, 35, 63
Sarı Sayfa, 9, 11, 18, 29, 30, 31, 85
Sasaniler, 2, 5
Sebeiyye, 46, 179
Sefizenc, 4, 12, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 134, 138, 142, 183
Seleme bin Buceyr, 32, 33, 35, 36, 52, 56, 63, 65, 252
Selit, 23, 24, 206
Selm bin Ehvaz, 118, 127, 140, 149
Senetü'l-Hımar, 7, 27, 56, 236

Serahs, 4, 86, 91, 92, 113, 121, 150, 151, 152, 153
Sicistan, 1, 2, 39, 104, 107, 111, 221
Suriye, 6, 25, 26, 166
Suvbeh, 228
Süleyman bin Abdülmelik, 3, 6, 24, 26, 39, 40, 71
Süleyman bin Kesir, 9, 13, 57, 60, 66, 69, 71, 78, 87, 95, 97, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 120, 121, 128, 129, 132, 134, 135, 139, 142, 143, 145, 183, 184, 185, 186, 194, 206, 238, 252, 253
Sünbaz, 12, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 234, 235

Ş

Şahi, 168
Şam, 21, 22, 23, 24, 26, 35, 39, 41, 43, 62, 68, 85, 87, 92, 93, 104, 163, 164, 177, 199, 220
Şeyban bin Seleme, 117, 136, 140, 144, 152, 153, 161
Şibl bin Tahmân, 57, 60
Şüreyk el-Mehri, 9, 187, 188, 189, 190, 194

T

Taberistan, 2, 211, 213
Talekan, 5, 117, 190
Talha bin Ruzayk, 57, 108, 145, 148, 150
Temim, 5, 54, 60, 86, 91, 118, 133, 150, 151, 153, 154, 155, 166
Toharistan, 2, 4, 5, 116, 117, 128, 137, 138, 223
Tus, 3, 5, 92, 121, 153, 155

Ü

Üstazsis, V, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 235

V

Vasıt, 170, 175, 177, 203
Velid bin Abdülmelik, 3, 6, 9, 10, 22, 25, 29, 34, 40, 71, 236

Y

Yahya bin Zeyd, III, 55, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 113, 145, 155, 215, 227, 237
Yemen, 5, 24, 40, 49, 53, 54, 62, 71, 95, 104, 106, 113, 118, 133, 149, 161, 169, 220, 234

Z

Zeyd bin Ali, III, 13, 45, 55, 82, 83, 84, 85, 86, 90, 91, 93, 237
Ziyad bin Salih, 9, 98, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 238, 253
Ziyad Ebu Muhammed, 67, 68, 69, 72

KAYNAKÇA

el-Abbadi, Ahmet Muhtar., **Fi't-Tarihi'l-'Abbasi ve'l-Endelusi**, Beyrut, tsz.

Aktan, Hamza; **"İhya"**, T.D.V.İ.A.,c.XII, İstanbul, 2000. s.7-9.

Algül, Hüseyin; **"Ezd"**, T.D.V.İ.A., c. XII, İstanbul, 1995. s.46-47.

Anonim; **Ahbaru'd-Devleti'l-Abbasiyye**(thk: Abdülaziz ed-Duri), Beyrut, 1971.

Apaydın, Yunus; **"Humus"**, T.D.V.İ.A., c.XVIII, İstanbul, 1998. s.365- 369.

Arslan, Muhammed., **Kuteybe bin Müslim Zamanı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü.S.B.E., Kayseri,1996

Atalan, Mehmet; **"Abbasi Daveti Sürecinde "er-Rıza min Ali Muhammed Söylemi"**, İ.A.D., c: XVII, S:2, İstanbul, 2005.s.183-191.

Athamina ,K., **" Arab Settlement During the Umayyad Caliphate"**,JSAI; Volume:2,Jerusalem,1986.pp.185-207

'Atvan, Hüseyin., **ed-Davetü'l-'Abbasiyye:Mebadi ve Esalib**,Beyrut, 1984.

....., **ed-Davetü'l-'Abbasiyye:Tarih ve Tatavvur**, Beyrut,1984.

el-Bağdadi, Abdülkadir bin Tahir (v.429/1037); **el-Fark Beyne'l-Fırak**, (çev: Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara, 1991.

Barthold,Vassiliy Viladimiroviç., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**,(nşr: Hakkı Dursun Yıldız),Ankara,1990.

el-Belazuri, Ebu'l-Abbas Ahmet bin Yahya., **Ensabu'l-Eşraf**, (nşr: Abdülaziz ed-Duri), Beyrut, 1978. c. I-IV.

Bosworth, C.E; "**Khurasan**", E.I.2, V: 5, Leiden, 1979. pp. 55-59.

Bozkurt, Nahide., **Abbasi İhtilalinin Oluşum Süreci**, Ankara, 2000.

.....;"**Nasr bin Seyyar**", T.D.V.İ.A., c.XXXII, İstanbul,2006. s. 415-416.

Büyükkara, M.A; **İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları**, İstanbul, 1999.

Chokr, Melhem; **İslam'ın II. Asrında Zındıklık ve Zındıklar**(çev: Ayşe Meral), Ankara, 2002.

Cihan, Sadık; **Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi**, Samsun, 1997.

Çetin, Osman., "**Horasan**", T.D.V.İ.A, c.XVIII, İstanbul,1998. s.234-241

Daniel, Elton L., "**Khurasan**", Encyclopedia of Asian History, Volume:2, Newyork, 1988. pp.305-306

....., **The Political and Social History of Khurasan Under Abbasid Rule:747-820**, Minneapolis, 1979.

Ebu'l-Fida, İmadüddin İsmail bin Muhammed bin Ali(v.732/1331), **Takvimu'l-Buldan**,(thk: M.C.De Slane), Beyrut, 1850.

ed-Dineveri, Ebu Hanife Ahmed bin Davud(v.282/895)., **el-Ahbaru't-Tıval**, (thk: Ömer Faruk t-Tabai), Beyrut, 1985.

ed-Duri, Abdülaziz., **el-'Asru'l-'Abbasiyyu'l-Evvel**, Beyrut, 1988.

el-Ezdi, Ebu Zekeriya Yezid bin Muhammed(v.334/965)., **Tarihu'l-Mevsil**,(nşr: Ali Habib), Kahire, 1967.

Farouk, Omar ; The Abbasid Caliphate, Bağdat, 1969.

Fayda, Mustafa; “Ata”, T.D.V.İ.A., c. IV, İstanbul, 1991.

Frye, Richard Nicholson., Orta Çağın Başarısı Buhara(çev: Hasan Kurt), Ankara, tsz.

Gerdizi, Ebu Said ‘Abdulhay bin Dahhak bin Mahmud(v.444/1053), Zeynu’l-Ahbar, (şrh::Abdülhayy Habibi) Tahran, 1986.

Gibb, H. A. R., Orta Asya’da Arap Fütuhâtı,(çev: M.Hakkı), İstanbul, 1930..

Goldziher, I.; “Ahl-Al-Bayt”, E.I., V: I,(ed: E.J.Brill), 1960. pp.257-258.

Gündüz, Şinasi; Yaşayan Dünya Dinleri, Ankara, 2007.

Hasan, Hasan İbrahim., Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi,(trc: İsmail Yiğit), İstanbul, 1987, c.I-VI.

Hodgson, M.G.S; İslam’ın Serüveni(çev: Komisyon), İstanbul, 1995. c.I-III.

İbnu’l-Esir, İzzüddin Ali bin Ebi’l-Kerem(630/1232), el-Kamil fi’t-Tarih,(çev: Mehmet Eryarsoy-Yunus Apaydın), İstanbul, 1986. c.I-XII.

İbn Habib, Ebu Cafer M.Ümeyy el-Haşimi el-Bağdadi(v.245/860); el-Muhabber, Beyrut, 1942.

İbn Haldun, Abdurrahman bin Muhammed(v.808/1406), Kitabu’l-İber, Beyrut, 1967. c. I-VII.

İbn Hallikan, Ebu’l-‘Abbas Ahmed bin Muhammed(v.681/1282), Vefayatu’l-Ayan ve Enbau Ebnai’z-Zaman,(çev: Rodoslu Muhammed Efendi), İstanbul, 1865.

İbn Havkal, Ebü'l-Kasım M.bin Hurdazbih el-Bağdadi (v.299/910); **Suretü'l-Arz**, Beyrut, 1938. c.I-II.

Hudari Beg, Muhammed; **Tarihu'l-Ümeme'l-İslamiyye**, Beyrut, 1986.

Kaddura, Zahiye; **eş-Şuubiyye ve Eserha'l-İctimai ve's-Siyasi fi'l-Hayati'l-İslamiyye**, Beyrut, 1988.

Kazıcı, Ziya; **İslam Müesseseleri Tarihi**, İstanbul, 1996.

Kazvini, Zekeriya bin Muhammed bin Mahmud(628/1283), **Asaru'l-Bilad ve Ahbaru'l-İbad**, Beyrut, 1969.

Kennedy, H., **The Early Abbasid Caliphate**, London, 1986.

İbn Kesir, İsmail bin Ömer(v.774/1372), **el-Bidaye ve'n-Nihaye** (çev: Mehmet Keskin), İstanbul, 1995. c. I-IX.

Kitapçı, Zekeriya; **Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılışı ve Türkler**, Konya, 1994.

el-Kufi, Ebu Muhammed Ahmed İbni Asem(v.314/926), **Kitabu'l-Fütuh**, Beyrut, 1986, c.I-VIII

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim(v.276/889), **el-İmame ve's-Siyase**, (thk: Taha Muhammed Zeyni), Lübnan, 1967. c.I-II.

.....**Kitabu'l-Mearif**, (thk: Servet Ukkāş), Mısır, 1992.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri; **"Mudar"**, T.D.V.İ.A., c.XXX, İstanbul, 2005. s.358- 359.

İbnu'n-Nedim, Muhammed bin İshak(v.385/995), **el-Fihrist**, Beyrut, 1996..

İbn Sad, Ebu Abdullah(v.230/844), **et-Tabakatü'l-Kübra**, Beyrut, 1960.

el-İstahri, Ebu İshak İbrahim bin Muhammed(v.300/912)., **Mesaliku'l-Memalik**,(M.J. de Goeje) Beyrut,1927.

Kohlberg ,E., “*al-Rawandiyya*”, EI2, pp.461-463, VIII,Leiden,1995.

Kurtuluş, Rıza; “*Cürcan*”, T.D.V.İ.A., c.VIII, İstanbul, 1993. s. 131- 132.

Lassner, J., “*al-Hashimiyya*”,EI2, V: III, Leiden, 1986.

.....: **Islamic Revolution and Historical Memory**,New Haven,1986.

Le Strange,Guy., **The Lands of the Eastern Caliphate**, Cambridge, 1905.

el-Makdisi,Mutahhar bin Tahir(v.387/997)., **Kitabu'l-Bed ve't-Tarih**,Paris,1916,c.I-VI

el-Makrizi,Takiyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed bin Ali(845/1441)., **en-Niza ve't-Tehasum beyne Beni Umeyye ve Beni Haşim**,(nşr: Hüseyin Munis),Kahire ,1988.

el-Mesudi, Ebu'l-Hasan Ali bin Hüseyin(v.346/957)., **Murucu'z-Zeheb**, (nşr:Muhammed Muhyiddin Abdülhamit),Beyrut,1988, c.I-IV

Mirhand ,Seyyid Hamidüddin Muhammed bin Burhaneddin Havendşah bin Kemalettin (v.903/1498), **Ravzatu'-Safa**, Tahran 1338. c.I-X.

Moscatti, S; “*Abu Hashim*”, E.I., V: I(ed: E.J..Brill), 1960. pp. 15- 23.

Nerşahi,Ebu Bekir Muhammed(v.348/ 959)., **Tarih-i Buhara**,(thk:Abdülmecid el-Bedevisi), Kahire, 1965.

en-Nevevi, Muhammed bin Cuma bin Hizam(v.676/1177); **Riyazu's-Salih**(çev: Abdülvehhab Öztürk),İstanbul, 2006. c. I-II.

Nizamülmülk, Ebu Ali el-Hasan et-Tusi(v.485/1092); **Siyasetname**(çev: Nurettin Bayburtlugil), İstanbul, 2006.

Onat, Hasan; “**Ebu Haşim**”, T.D.V.İ.A. c.X, İstanbul, 1994. s.146.

Öz, Mustafa; “**Ehl-i Beyt**”, T.D.V.İ.A.,c. X, İstanbul, 1994. s.498- 501.

.....; “**Galiyye**”, T.D.V.İ.A.,c.XIII, İstanbul, 1996. s. 333-337.

.....; “**Mukanna**”, T.D.V.İ.A., c.XXXI, İstanbul, 2006. s. 124-125.

Özgüdenli, Osman Gazi; “**İsfahan**”,T.D.V.İ.A. c.XXII, İstanbul, 2000. s. 497-502.

.....; “**Merv**”, T.D.V.İ.A.,c.XXVIII, İstanbul, 2005. s.221- 223.

.....; “**Nişabur**”,T.D.V.İ.A., c.XXXIII, İstanbul, 2007. s.149- 151.

Parmaksızoğlu, İsmet, “**Maveraiünnehr**”,T.A., c.XXIII, Ankara, 1976. s.333.

Roux, J.P., **Orta Asya**,(trc:Lale Aslan), İstanbul,2001.

es-Sabuni, Muhammed Ali; **Safvetü't-Tefasir**(çev: Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz), İstanbul, 1995. c.I-VII.

Samur, Sebahattin; “**İslam Coğrafyacılarına Göre Horasan: Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu**”, Bilimname, S: 1x, Kayseri, 2005. s.89- 104.

Sarıçam, İbrahim, **Emevi-Abbasi İlişkileri**, Ankara, 1997.

es-Sealibi, Abdülaziz; **Sükutu'd-Devleti'l-Emeviyye ve Kıyamü'd-Devleti'l-Abbasiyye**(thk: Hammad es-Sahili), Beyrut, 1995.

Shaban,M.A., **The Abbasid Revolution**,Cambridge,1979.

....., **Islamic History, A new interpretation, A.D. 750-1055**, Cambridge, 1976, V: I-II.

Sharon, Mose., *“Ahl al-bayt ;People of the House* ,Jerusalem Studies in Islamic History and Civilization in Honour of Professor, David Ayalon, (edited by: Mose Sharon), Jerusalem and Leiden, 1986. pp.105-143

....., **Black Banners from the east**, Jerusalem, 1986.

....., *“Khidash”* EI2, pp.1-3, Volume: V, Leiden, 1986.

....., **Revolt”The Social and Military aspects of the Abbasid Revolution”** Jerusalem, 1990.

....., *” The Umayyads as ahl al-bayt”*, Jerusalem Studies in Arabic and Islam, Volume: XI, 1989

Sourdel, D.; *“Bukayr b. Mahan”*, E.I., V: I, (ed: E.J.Brill), Leiden, 1960. pp.1292-1293.

es-Suyuti, Celadüddin Abdurrahman bin Bekir (v.911/1505), **Tarihu'l-Hulefa**, (thk: Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut, 1989.

Şakir, Mahmud; **Hız. Adem'den Günümüze İslam Tarihi** (çev: Ferit Aydın), İstanbul, 1993.

eş-Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed bin Abdülkerim (v.548/1153), **el-Milel ve'n-Nihal**, (çev: Muharrem Tan), İstanbul, 2006.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir (v.334/945), **Tarihu'l-Umem ve'l-Müluk**, Beyrut, 1991. c. I-VI.

Uslu, Recep; “*Herat*”, T.D.V.İ.A.,c.XVII, İstanbul, 1998. s.215- 218.

Usta Aydın; **Türklerin İslamlaşma Serüveni**, İstanbul, 2007.

Vakidi, Muhammed bin Ömer(v.207/822); **Kitabu’r-Ridde**(thk: Muhammed Hamidullah), Paris, 1980.

Van Vloten, Gerlof; **Emeviler Devrinde Arap Hakimiyeti-Şia Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar**(çev: Mehmet S.Hatipoğlu), Ankara, 1986.

Wellhausen,Julius., Arap Devleti ve Sükutu, (trc:Fikret Işıltan,)Ankara,1963.

Yakubi, Ahmed bin Ebu Yakub bin Cafer bin Vehb(v.292/904) **Tarihu’l-Yakubi,** Beyrut, tsz. c..I-II.

Yakut el-Hamevi,Şehabuddin Ebu Abdillah(v.626/1229), **Mu’cemu’l-Buldan,** Beyrut, 1979.

Yazıcı, Tahsin; “*Belh*” T.D.V.İ.A. c.V, İstanbul, 1992. s.410- 411.

Yıldırım, Mehmet., **Nasr bin Seyyar ve Zamanı,**(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,), E.Ü.S.B.E., Kayseri,1990.

Yıldız,Hakkı Dursun., “*Ebu Müslim Horasani*” ,T.D.V.İ.A.,c.X, İstanbul 1994.s.197-199.

....., “*Ebu Seleme el-Hallal*”, T.D.V.İ.A., c..X, İstanbul 1994.s.228-229.

Yiğit, İsmail; “*Kuteybe bin Müslim*”, T.D.V.İ.A.,c.X, İstanbul, 1990. s.490-491.

Zorlu,Cem., **Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyenlar,** Ankara,2001.

.....; **İslam’ın İlk İktidar Mücadelesi,** Konya, 2002.

Zuhayli, Vehbe; İslam Fıkhı,(çev: Komisyon), İstanbul, 1994. c. I-X.

EKLER

TABLO-1 : 100/718-132/750 YILLARI ARASI ABBASİ HAREKETİ

YIL	HALİFE	HUMEYME LİDERİ	KUFE HAREKET SORUMLUSU	HORASAN HAREKET SORUMLUSU
100/718-719	Ömer bin Abdülaziz	Muhammed bin Ali	Seleme bin Buceyr	-----
101/719-720	Ömer bin Abdülaziz	Muhammed bin Ali	Seleme bin Buceyr	-----
102/720-721	Yezid bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Meysere bin Nebbal	Ebu Muhammed es-Sadık
103/721-722	Yezid bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Meysere bin Nebbal	Ebu Muhammed es-Sadık
104/722-723	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Meysere bin Nebbal	Ebu Muhammed es-Sadık
105/723-724	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Meysere bin Nebbal	Ebu Muhammed es-Sadık
106/724-725	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Ebu Muhammed es-Sadık
107/725-726	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Ebu Muhammed es-Sadık
108/726-727	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Ebu Muhammed es-Sadık
109/727-728	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Ziyad bin Ebu Muhammed
110/728-729	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Ziyad bin Ebu Muhammed
111/729-730	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
112/730-731	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
113/731-732	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
114/732-733	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
115/733-734	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Kesir bin Sad
116/734-735	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Kesir bin Sad

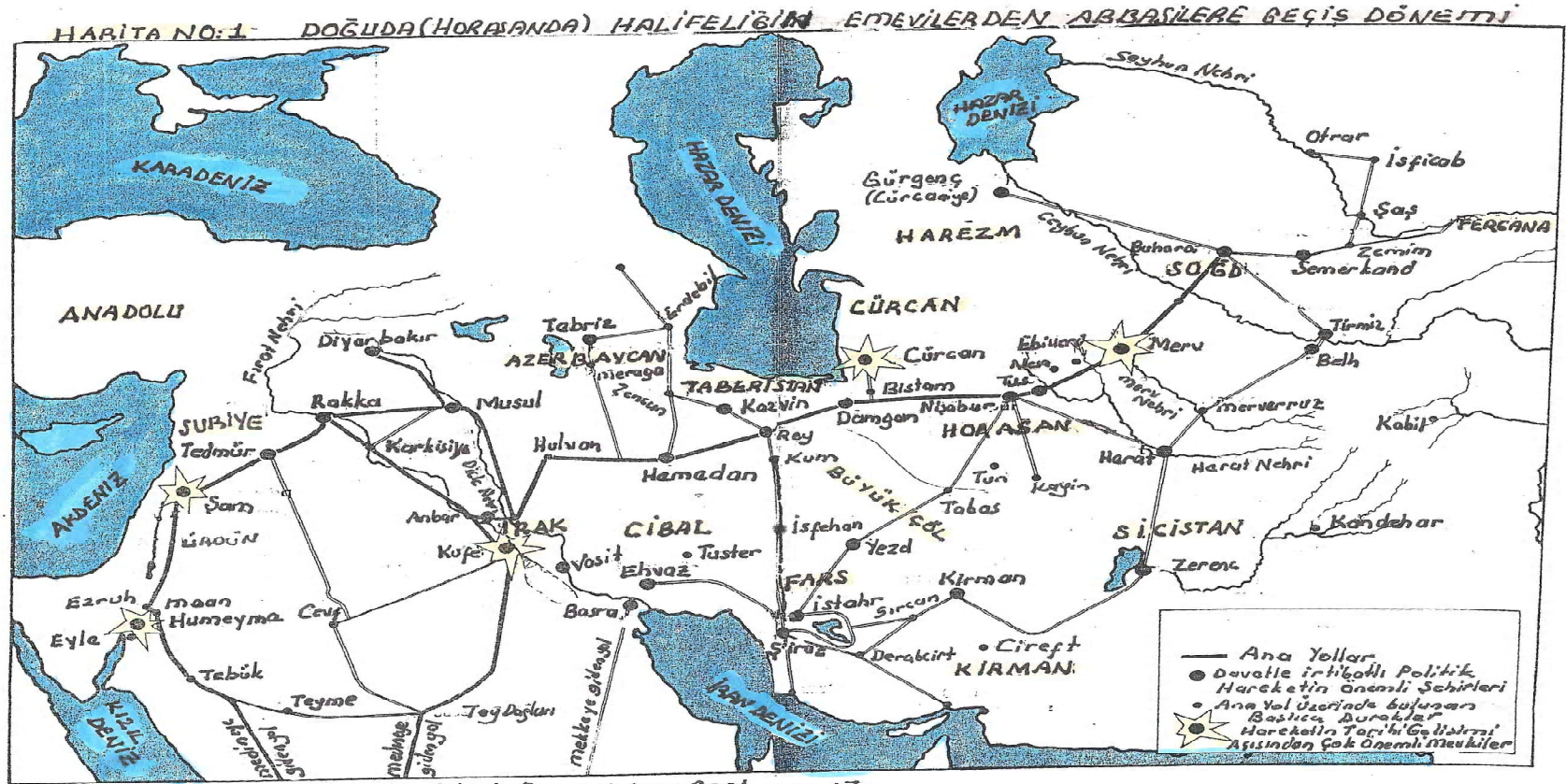
117/735-736	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Kesir bin Sad
118/736-737	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Ammar bin Yezdad (Hidaş)
119/737-738	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
120/738-739	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
121/739-740	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
122/740-741	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
123/741-742	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
124/742-743	Hişam bin Abdülmelik	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
125/743-744	Hişam bin Abdülmelik Velid bin Yezid	Muhammed bin Ali	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
126/744-745	Velid bin Yezid - Yezid bin Velid İbrahim bin Velid	İbrahim b.Muhammed	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
127/745-746	İbrahim bin Velid Mervan bin Muhammed	İbrahim b.Muhammed	Bukeyr bin Mahan	Süleyman bin Kesir
128/746-747	Mervan bin Muhammed	İbrahim b.Muhammed	Ebu Seleme el-Hallal	Ebu Müslim el-Horasani
129/747-748	Mervan bin Muhammed	İbrahim b.Muhammed	Ebu Seleme el-Hallal	Ebu Müslim el-Horasani
130/748-749	Mervan bin Muhammed	İbrahim b.Muhammed	Ebu Seleme el-Hallal	Ebu Müslim el-Horasani
131/749	Mervan bin Muhammed	İbrahim b.Muhammed Ebu'l-Abbas *	Ebu Seleme el-Hallal	Ebu Müslim el-Horasani
132/750-	Mervan bin Muhammed	Ebu'l-Abbas (Kufe)	Ebu Seleme el-Hallal	Ebu Müslim el-Horasani
*: İmam İbrahim bin Muhammed tutuklanmadan önce Ebu'l-Abbas'ı yerine vekil tayin etti. Ebu'l-Abbas ve Abbasi ailesi can güvenlikleri açısından Humeyme'yi terk edip Kufe'ye geldiler. Böylece Abbasi İktidarı başlamış oldu.				

TABLO-2 YETMİŞLER MECLİSİ VE ÜYELERİ

NO	ÜYENİN İSMİ	STATÜSÜ	BÖLGESİ
1	Süleyman bin Kesir	Nakip (Yönetici)	Merv
2	Lahız bin Kurayz	Nakip (Yönetici)	Merv
3	Kahtebe bin Şebib	Nakip (Yönetici)	Merv
4	Musa bin Kab	Nakip (Yönetici)	Merv
5	Halid bin İbrahim	Nakip (Yönetici)	Merv
6	Kasım bin Mücaşi	Nakip (Yönetici)	Merv
7	İmran bin İbrahim	Nakip (Yönetici)	Merv
8	Malik bin Heysem	Nakip (Yönetici)	Merv
9	Talha bin Ruzeyk(Zureyk)	Nakip (Yönetici)	Merv
10	Amr bin Ayan	Nakip (Yönetici)	Merv
11	Şibl bin Tahman	Nakip(Yönetici)	Merv
12	İsa bin Ayan	Nakip (Yönetici)	Merv
13	Nadr bin Subeh	Dai(Propagandacı)	Merv
14	İsa bin Mahan	Dai(Propagandacı)	Merv
15	Bukeyr bin el-Abbas	Dai(Propagandacı)	Merv
16	Abdullah bin el-Buhteri	Dai(Propagandacı)	Merv
17	Hayyan bin Rebia	Dai(Propagandacı)	Merv
18	Musab bin Zureyk	Dai(Propagandacı)	Merv
19	Mabed bin Halil	Dai(Propagandacı)	Merv
20	Harun bin es-Saak et-Tafavi	Dai(Propagandacı)	Merv
21	Hayye bin Abdullah	Dai(Propagandacı)	Merv
22	Kureyş bin Şekik es-Sülemi	Dai(Propagandacı)	Merv
23	Mezid bin Şekik	Dai(Propagandacı)	Merv
24	Heysem bin Ziyad	Dai(Propagandacı)	Merv
25	İsa bin Şibl	Dai(Propagandacı)	Merv
26	Vadıh Ebu'l-Veddah	Dai(Propagandacı)	Merv
27	Halid bin Osman Ebu İshak	Dai(Propagandacı)	Merv
28	Hureys bin Atiye	Dai(Propagandacı)	Merv
29	Kamil bin Muzaffer	Dai(Propagandacı)	Merv
30	Muhriz bin İbrahim	Dai(Propagandacı)	Merv
31	Hayve bin el-Mehal et-Tafavi	Dai(Propagandacı)	Merv
32	Malik bin Tavaf	Dai(Propagandacı)	Merv
33	Davud bin Kerraz	Dai(Propagandacı)	Merv
34	Abdülhamid bin Rebi	Dai(Propagandacı)	Merv
35	Ziyad bin Salih	Dai(Propagandacı)	Merv

36	Halid bin Kesir	Dai(Propagandacı)	Merv
37	Musab bin Kays	Dai(Propagandacı)	Merv
38	Subeyh el-Akta Ebu Haşim	Dai(Propagandacı)	Merv
39	Musa bin Hassan el-Akta	Dai(Propagandacı)	Merv
40	Ebu Hakim bin Buzey	Dai(Propagandacı)	Merv
41	el-Vazi bin Kesir	Dai(Propagandacı)	Merv
42	Ebu Abde Muhammed bin Abdullah	Dai(Propagandacı)	Merv
43	Şüreyk bin Asa	Dai(Propagandacı)	Merv
44	Tarhun bin ed-Dai'	Dai(Propagandacı)	Merv
45	Haşim bin Ukab	Dai(Propagandacı)	Merv
46	Merrar bin Enes ed-Dabbi	Dai(Propagandacı)	Merv
47	Halef bin el-Berd	Dai(Propagandacı)	Merv
48	Ömer bin Mabed	Dai(Propagandacı)	Merv
49	el-Haccac bin Süleyman	Dai(Propagandacı)	Merv
50	İsa bin Rafeka et-Tafavi	Dai(Propagandacı)	Merv
51	El-Halil bin Kürşa	Dai(Propagandacı)	Merv
52	Seriye bin Nüveyb	Dai(Propagandacı)	Merv
53	Ebu Malik Useyd bin Abdullah	Dai(Propagandacı)	Nesa
54	El-Ehcam bin Abdullah	Dai(Propagandacı)	Nesa
55	Mukatil bin Hakim	Dai(Propagandacı)	Nesa
56	el-Hureys bin Süleyman	Dai(Propagandacı)	Nesa
57	Geylan bin Abdullah	Dai(Propagandacı)	Nesa
58	Mehkan bin Gazevan	Dai(Propagandacı)	Nesa
59	Osman bin Nuheyk	Dai(Propagandacı)	Ebiverd
60	İsa bin Nuheyk	Dai(Propagandacı)	Ebiverd
61	Ebu'l-Abbas el-Fadl bin Süleyman	Dai(Propagandacı)	Ebiverd
62	Abdülcebbar bin Abdurrahman	Dai(Propagandacı)	Ebiverd
63	Yezid bin Abdurrahman	Dai(Propagandacı)	Ebiverd
64	Ebu'l-Hattab el-Heysem bin Muaviye	Dai(Propagandacı)	Ebiverd
65	Züheyr bin Muhammed	Dai(Propagandacı)	Ebiverd
66	Ebu Merdiyya el-Belhi	Dai(Propagandacı)	Belh
67	Ömer bin Osman	Dai(Propagandacı)	Belh
68	el-Ehyem bin Abdülaziz	Dai(Propagandacı)	Merverruz
69	El-Ala bin Hureys	Dai(Propagandacı)	Harezmi
70	El-Hasan bin Mahenbez	Dai(Propagandacı)	Amul

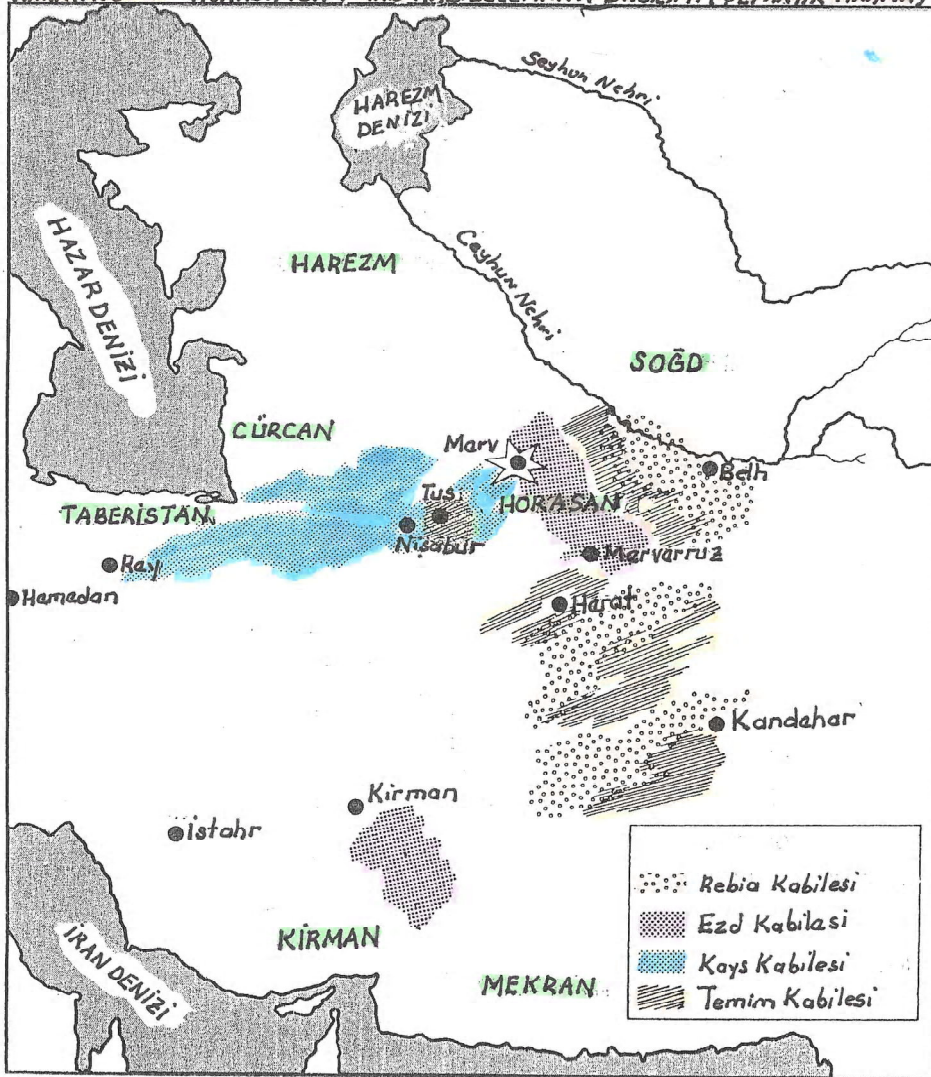
HARİTA-1: HALİFELİĞİN EMEVİLERDEN ABBASİLER'E GEÇİŞ DÖNEMİ

Kaynak: Moshe SHARON, *Black Banners from East*, pp: 17.

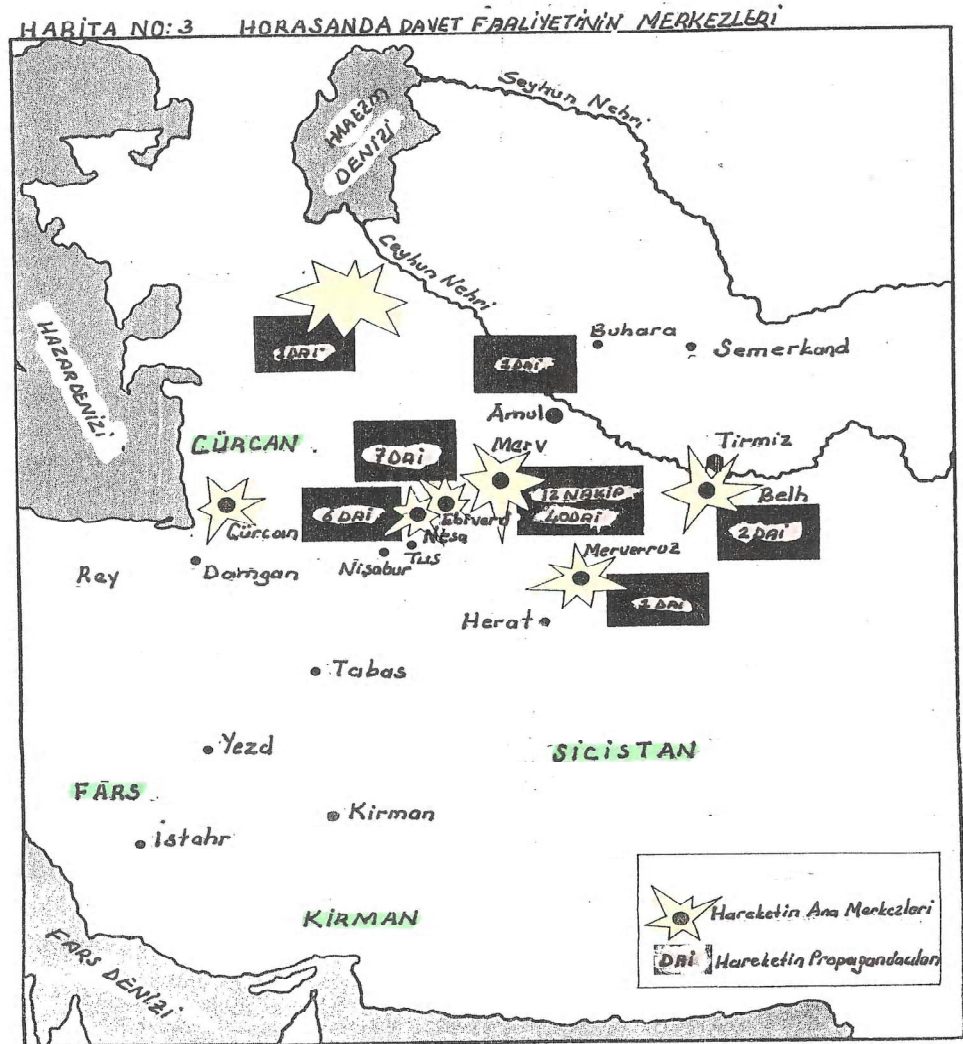
HARİTA-2: HORASAN'DA ARAP KABİLELERİNİN DAĞILIMI (ŞEMATİK)

HARİTA NO: 2 HORASANDA ARAP KABİLELERİNİN DAĞILIMI (ŞEMATİK HARİTA)

Kaynak: Moshe SHARON, "Black Banners from East", pp: 39

HARİTA-3: HORASAN'DA DAVET FAALİYETİNİN MERKEZLERİ

HARİTA-4: KAHTEBE BİN ŞEBİB KOMUTASINDA DAVET ORDUSUNUN İLERLEYİŞİ

ÖZGEÇMİŞ

1973 tarihinde Kayseri ili Erkilet Beldesinde dünyaya geldi. İlk ve Orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1992 tarihinde İstanbul Şehremini lisesini bitirdi. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandı. Mezun olduğu 1998 yılında E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde İslam Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisansı kazandı. 2001 yılında Kırşehir İl vaizi olarak göreve başladı. 2002 yılında“**Samaniler Devleti**” adlı tez çalışmasını **Prof. Dr. Sebahattin SAMUR** yönetiminde tamamladı. Ardından Nevşehir ili Avanos ilçesine tayin oldu. Askerlik vazifesini tamamlayıp döndüğü 2003 yılında yine aynı Enstitünün İslam Tarihi Bilim Dalında Doktora programına başladı. Tez konusu olarak “**Horasan’da İktidar Mücadeleleri(M.705-796)** adlı çalışmayı seçti. İngilizce ve Arapça bilen **Mehmet DALKILIÇ** evli ve bir çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri

Tel: (ev): 0-352-355 47 02.

Cep: 0-536 351 83 73.

e-mail: mdalkilic@ hotmail.com.